ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

БРИГІНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 351.72:347.73(477)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Науковий консультант

Білоус Віктор Тарасович
доктор юридичних наук,
професор, заслужений
юрист України

Ірпінь-2017

ЗМІСТ

ВСТУП……...5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ…….....19

1.1. Онтологія та гносеологія, генезис дослідження проблем безпеки держави……...19

1.2. Особливості правового функціонування та розвитку національної безпеки України……..…….....42

Висновки до розділу 1…….……...…….……58

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАН ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ…….……..……...61

2.1. Теоретико-правові основи економічної безпеки України……..61

2.2. Правове регулювання основних елементів економічної безпеки держави, що впливають на стан фінансової безпеки України……..87

2.3. Інтерналізація нормативно-правових та економічних знань з питань функціонування та розвитку економічної безпеки України……...115

Висновки до розділу 2……..…….127

РОЗДІЛ 3. ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ…….…..131

3.1. Діалектика виникнення та теоретико-методологічні основи дослідження фінансової безпеки України та її правового забезпечення…….....131

3.2. Формально-логічний інструментарій механізму правового забезпечення фінансової безпеки України……...148

3.3. Правове забезпечення основних елементів фінансової безпеки України…….174

3.4. Адміністративно-правові основи діяльності фіскальних органів щодо забезпечення фінансової безпеки держави…….…..222

Висновки до розділу 3……...……232

РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ І РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ……...…….237

4.1. Правове забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації світового економіко-правового простору…….237

4.2. Адміністративно-правові заходи протидії корупції для покращення рівня фінансової безпеки України…….……...266

4.3. Правові проблеми механізму детінізації економіки як передумови підвищення рівня фінансової безпеки держави……..……..282

4.4. Теоретико-методологічна сутність забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи…….……314

Висновки до розділу 4……...……330

РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ…….....334

5.1. Правові основи діяльності міжнародних фінансових організацій, які здійснюють вплив на фінансову безпеку України……...334

5.2. Імплементація досвіду міжнародних фінансових організацій у забезпеченні фінансової безпеки України (на прикладі співпраці з МВФ)……352

5.3. Напрями вдосконалення правового забезпечення фінансової безпеки України……....363

Висновки до розділу 5…….……..377

ВИСНОВКИ……..……..381

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...390

ДОДАТКИ……...…..…..452

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз;
США – Сполучені Штати Америки;
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина;
КНР – Китайська Народна Республіка;
РФ – Російська Федерація;
Велика Британія – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
НАТО – Організація Північноатлантичного договору;
МВФ – Міжнародний валютний фонд;
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
ВРУ – Верховна Рада України;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
РНБОУ – Рада національної безпеки та оборони України;
СБУ – Служба безпеки України;
ДФСУ– Державна фіскальна служба України;
НБУ – Національний банк України;
ВВП – Валовий внутрішній продукт;
МФО – Міжнародна фінансова організація;
МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
МАР – Міжнародна асоціація розвитку;
МФК – Міжнародна фінансова корпорація;
БАГІ – Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій;
МЦВІС – Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних суперечок;
МВФ – Міжнародний Валютний Фонд;
МВФК – Міжнародного валютно-фінансового комітету;
ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку;
ЧБТР – Чорноморський банк торгівлі та розвитку;
ЄІБ – Європейський інвестиційний банк;
НЕФКО – Північна екологічна фінансова корпорація;
ПІБ – Північний інвестиційний банк;
СПЗ – спеціальні права запозичення.

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі національного державотворчого процесу в Україні закономірно і планомірно зростає потреба у наданні реального значення загальновизнаним у світі демократичним цінностям та ідеалам. Проте розбудова України як демократичної, соціальної та правової держави буде ефективною та результативною лише за умови належного теоретичного забезпечення відповідних державотворчих і правотворчих процесів та явищ. Одним із них являється фінансова безпека України, яка відіграє особливу роль у системі національної безпеки, від рівня стану якої залежить реалізація національних інтересів та стабільний розвиток держави. Проблеми правового забезпечення фінансової безпеки держави є ще не зовсім вирішеними, про що свідчать статистичні дані міжнародних організацій, де у багатьох світових рейтингах Україна посідає останні місця. В результаті відсутності продуманої фінансової політики фінансова безпека держави знаходиться на другому місці після фінансових інтересів олігархічних груп. У сфері забезпечення фінансової безпеки держави уже сьомий рік поспіль Україна зареєструвала найнижчий рівень економічної свободи в Європі. За даними Business Insider, Україна є державою з найбільш слабкою фінансовою безпекою, адже її економіка сильно постраждала під час минулої світової фінансової кризи. Таким чином, сучасний стан забезпечення фінансової безпеки України є вкрай неефективним, існуюча система нормативно-правових актів містить норми, зміст яких має очевидні суперечності, що зумовлює нестабільність національного законодавства та не сприяє розвитку досліджуваної сфери. Недосконаліть законодавства у сфері фінансової безпеки держави, низька ефективність його застосування призводять до неналежного забезпечення фінансової безпеки нашої держави, що не дозволяє повноцінно реалізовувати загальнодержавні інтереси у фінансовій сфері.

Особливих підходів вимагає дослідження правового забезпечення фінансової безпеки держави в умовах фінансової кризи. Зокрема, виділимо

кризу 2008-2009 рр. та фінансову кризу, яка розпочалась з 2014 року і триває дотепер. У сучасній парадигмі фінансової безпеки України за останні роки виникло багато невирішених проблем, більшість із яких підтверджуються статистичними даними, а саме: 1) сукупний державний і гарантований державою борг України на початок 2017 року склав 82% від ВВП держави і за прогнозами експертів у 2018 році знизиться до 80% ВВП, а за минулий рік державний борг зріс з 79% до 82% ВВП; 2) із держави було виведено кошти на загальну суму близько 300 млрд. грн.; 3) Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було виплачено 81 млрд. грн. компенсацій 1,5 млн. грн. українським вкладникам, у той же час, як за 11 років роботи Фондом до 2012 року було виплачено 4 млрд. грн.; 4) за 2016 рік банкрутами себе оголосили 1524 компанії, у процедурі банкрутства перебувають 2073 підприємства, найбільше банкрутств було зафіксовано у Київському регіоні – 572; 5) Національний банк України за три останні роки визнав неплатоспроможними 87 банків, тобто, 33 банки – в 2014 році, стільки ж – у 2015 році і 21 банк – у 2016 році. При цьому, поки що рішення про ліквідацію прийнято по 81 банку із 87-ми; 6) українська банківська система за підсумками 2016 року зазнала збитків на суму 159 млрд. грн., яка є найбільшою в історії України. Зазначеному сприяла не тільки негативна ситуація в економіці, а й відсутність ефективного правового регулювання, в результаті чого винні посадові та приватні особи не понесли відповідальності. Вищезгадані негативні явища у фінансовій системі призводять до нових викликів для правового забезпечення фінансової безпеки держави. У той же час, шляхом більш чіткого законодавчого регулювання питань забезпечення фінансової безпеки держави можна уникнути багатьох правових проблем та колізій.

За роки незалежності в Україні було прийнято низку правових актів, за допомогою яких здійснюється забезпечення фінансової безпеки нашої держави, зокрема: Конституцію України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закони України «Про

основи національної безпеки України», «Про Раду національної безпеки та оборони України» та «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні». Також, основоположними нормативно-правовими актами у сфері забезпечення фінансової безпеки України є: Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, Стратегія національної безпеки України, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Вищезгадані та інші правові джерела заклали підвалини для організації механізму правового забезпечення фінансової безпеки України.

Поняття «фінансова безпека держави» не знайшло в юриспруденції належного відображення, тому, що вітчизняні науковці та практики приділяли увагу йому лише фрагментарно. Дослідження, що проводились у даній сфері, чітко не сформулювали зваженого і послідовного підходу до розкриття базових складових указаної проблематики. Події, що відбулися останнім часом є прямим наслідком повільної реалізації державою власних фінансово-правових інтересів, а питання правового забезпечення її фінансової безпеки стали ключовим фактором гарантування існування України та її успішного протистояння новим загрозам. Проблема правового забезпечення фінансової безпеки держави виникла ще на початку становлення нашої державності, але ніколи не була настільки актуальною, як у теперішній час.

Зараз в умовах загострення проблем не тільки політичного, а й економічного, правового та соціального характеру в Україні найбільш актуальним постало питання створення належних умов забезпечення фінансової безпеки держави. Зазначене має стати одним із найважливіших національних пріоритетів.

В Україні виконано на високому рівні значну кількість наукових праць, присвячених окремим питанням економічного та правового регулювання фінансової безпеки. Проте у вітчизняній науці адміністративного та фінансового права до цього часу не здійснено комплексних досліджень, які б

розглядали фінансову безпеку держави як державоутворюючий правовий феномен. Отже, виникає питання всебічного правового забезпечення фінансової безпеки держави, без якого практично неможливо вирішити жодну з проблем незалежності та фінансової достатності держави, а також широкого залучення інвестицій.

Науково-теоретичне підґрунтя роботи склали наукові праці провідних учених у галузі адміністративного і фінансового права та інших наук, зокрема: В.Б. Авер'янова, С.С. Алексєєва, О.М. Бандурки, А.І. Берлача, В.Т. Білоуса, Н.П. Бортник, Л.К. Воронової, С.К. Гречанюка, І.П. Голосніченка, О.М. Гончаренка, С.М. Гусарова, Е.С. Дмитренко, О.А. Долгого, В.О. Заросила, Р.А. Калюжного, Л.М. Касьяненко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, М.В. Корнієнка, І.Є. Криницького, В.В. Крутова, О.В. Кузьменко, М.П. Кучерявенка, В.А. Ліпкана, Н.А. Литвин, Т.О. Мацелик, А.А. Нечай, Н.Р. Нижник, А.М. Новицького, Г.В. Новицького, Ю.В. Оніщика, О.П. Орлюк, Д.В. Приймаченка, Н.Ю. Пришви, Т.О. Проценка, К.С. Радзивіла, О.П. Рябченко, В.О. Рядінської, Л.А. Савченко, О.В. Солдатенко, Л.М. Стрельбицької, М.П. Стрельбицького, А.І. Суббота, П.В. Цимбала, І.В. Чеховської, В.К. Шкарупи, І.М. Шопіної та інших.

Не менш важливими для формування позиції автора в процесі розробки даної проблематики стали теоретичні та практичні висновки фахівців у сфері економічної та фінансової науки: О.І. Барановського, Б.А. Бузинаря, Д.Д. Буркальцевої, З.С. Варналія, В.М. Головія, Т.Е. Городецької, В.М. Гейця, А.О. Єпіфанова, М.М. Єрмошенка, О.Є. Користіна, С.В. Кульпінського, О.Д. Ладюк, М.Я. Лотоцького, Т.О. Луцик-Дубової, А.С. Марини, М.В. Матвієць, В.І. Мунтіяна, Г.А. Пастернак-Таранушенка, П.В. Пашка, О.М. Підхомного, В.А. Предборського, О.В Савицької, В.А. Сидоровича, А.І. Сухорукова, О.В. Тихонової, І.Д. Якушика та інших.

У процесі дослідження проаналізовано ідеї та положення вчених зарубіжних держав, а саме: Л.І. Абалкіна, В.Д. Адріанова, П.Г. Бєлова,

В.В. Бурцева, А.І. Васильєва, С.Ю. Глазьєва, В.С. Дідика, В.З. Карданова, В.К. Сенчагова, Е.В. Шолохова та інших.

У виконаних вітчизняних наукових дослідженнях зазначена проблема аналізувалася фрагментарно, без відповідного узагальненого підходу. Особливе місце у системі розробки предмета дослідження належить працям Е.С. Дмитренко, яка розглядала питання юридичної відповідальності суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України. Варто відзначити праці зарубіжних вчених В.С. Дідика та В.З. Карданова, що здійснювалися на базі законодавств Республіки Молдова та Російської Федерації. В той же час, в Україні відсутні комплексні монографічні дослідження щодо правового забезпечення фінансової безпеки України.

Зазначене свідчить про актуальність теми даного дослідження і комплексного вирішення завдань на підставі узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу, оцінки сучасного стану правового забезпечення фінансової безпеки України і, відповідно, розроблення пропозицій, а також рекомендацій щодо формування доктрини та вдосконалення нормативно-правової бази, яка врегульовує фінансову безпеку держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає завданням і основним напрямам Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/1215. Здійснене дослідження виконано відповідно до Указу Президента України від 26 травня 2015 року № 287 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри фінансового права Університету державної фіскальної служби України, є складовою частиною науково-дослідних тем кафедри «Правове забезпечення фінансової безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U004165) та «Правове регулювання фінансової відповідальності в Україні» (номер державної реєстрації

0111U010391), а також науково-дослідної теми Державного науково-дослідного інституту МВС України «Сучасні тенденції реформування юридичної науки та освіти в Україні» (номер державної реєстрації 0115U003318).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення наукових знань на основі досягнень вітчизняної юриспруденції, зарубіжного досвіду, аналізу законодавства України, нормотворчої та правозастосовної практики щодо розробки ефективної та дієвої системи правового забезпечення фінансової безпеки України, для чого визначені наступні завдання:

– проаналізувати сучасний стан дослідженості правового забезпечення фінансової безпеки України;

– розкрити місце правового забезпечення фінансової безпеки держави використовуючи онтологічний та гносеологічний підходи до вивчення проблем безпеки держави в її історичному розвитку;

– за допомогою системно-структурного аналізу розкрити сутність та охарактеризувати правові особливості функціонування фінансової безпеки України;

– висвітлити теоретико-правові основи економічної безпеки України, а також визначити економіко-правові передумови вивчення і розв’язання проблем основних елементів;

– з’ясувати зміст інтерналізації нормативно-правових та економічних знань з питань функціонування та розвитку економічної безпеки України;

– встановити особливості діалектики виникнення та теоретико-методологічні основи дослідження фінансової безпеки України та її правового забезпечення, а також виокремити формально-логічний інструментарій особливостей механізму правового забезпечення фінансової безпеки України;

– охарактеризувати нормативно-правове забезпечення окремих елементів фінансової безпеки України;

– розглянути адміністративно-правові основи діяльності фіскальних органів у сфері забезпечення фінансової безпеки держави;

– розкрити сутність правового забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації світового економіко-правового простору;

– обґрунтувати додаткові адміністративно-правові заходи протидії корупції, спрямовані на посилення фінансової безпеки держави;

– розкрити правові проблеми складових механізму детінізації економіки як основи підвищення рівня фінансової безпеки;

– виокремити теоретико-методологічну сутність забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи;

– здійснити аналіз правового регулювання діяльності міжнародних фінансових організацій, а також імплементацію досвіду даних організацій у забезпеченні фінансової безпеки України;

– внести пропозиції щодо змін та доповнень до чинного законодавства для належного забезпечення фінансової безпеки України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового забезпечення національної безпеки України.

Предметом дослідження є правове забезпечення фінансової безпеки України.

Методи дослідження обрані з урахуванням мети та завдань дослідження, його об'єкта і предмета. У ході дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки. Дані методи в комплексі застосовувалися для вирішення поставлених задач та забезпечення достовірності отриманих результатів, висновків та рекомендацій.

В основу дисертаційної роботи покладено комплекс загальнонаукових і спеціальних методологічних принципів пізнання фінансово-правових явищ. Базовою методологічною основою проведення дослідження є діалектичний метод, який обґрунтовує взаємозв'язок і взаємообумовленість усіх фінансових процесів та правових явищ. Методологічними засадами дисертаційного дослідження стали також такі наукові методи, як: спеціально-

юридичний (формально-догматичний), системно-структурний, структурно-функціонального аналізу, історико-порівняльний, логічний, метод тлумачення. За допомогою формально-догматичного методу досліджувалася правова природа фінансової безпеки, визначено її структурні елементи, особливості механізму її правового забезпечення, здійснювалася зовнішня наукова обробка емпіричного матеріалу (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3). Даний метод використовувався як основний при здійсненні аналізу окремих законодавчих норм, при визначенні підходів до дослідження фінансової безпеки України, а також проблем її реалізації в умовах економічної кризи (підрозділи 3.1, 3.2, 3.4, 4.1, 4.2, 4.4). Застосування логічного методу дозволило сформулювати такі поняття, як: «фінансова безпека держави», «забезпечення фінансової безпеки України», «механізм правового забезпечення фінансової безпеки держави», «бюджетна безпека держави», «податкова безпека держави», «боргова безпека держави», «банківська безпека держави», «інвестиційна безпека держави», «валютна безпека держави» (підрозділи 3.1, 3.3). За допомогою історико-правового та логічного методів простежено розвиток правової думки щодо теоретико-правових основ дослідження проблем безпеки держави, виникнення та використання теоретико-методологічного інструментарію дослідження фінансової безпеки України (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1). Використання системно-структурованого методу дало можливість проаналізувати особливості методологічних та концептуальних підходів до дослідження фінансової безпеки України (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Використання порівняльно-правового методу у процесі дослідження дозволило врахувати тенденції розвитку проблем реалізації правового забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи та вплив міжнародних фінансових організацій у даній сфері (підрозділи 4.4, 5.1, 5.2, 5.3). Метод тлумачення застосовувався для з’ясування змісту норм Конституції України та нормативно-правових актів, що забезпечують фінансову безпеку України (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 5.3).

Широко використовувались і спеціальні методи наукових досліджень: формально-логічний – при побудові авторських дефініцій і класифікацій; логіко-семантичний – при розробці пропозицій щодо вдосконалення змісту положень законодавства, яким урегульовано забезпечення фінансової безпеки України; історико-правовий – при дослідженні генезису фінансової безпеки; порівняльно-правовий – при компаративному аналізі актів вітчизняного та зарубіжного законодавства, якими урегульовано забезпечення фінансової безпеки України; логіко-юридичний – при виробленні практичних рекомендацій у сфері нормотворення та правозастосування.

Емпіричну основу дослідження становлять: акти вітчизняного, міжнародного та зарубіжного законодавства; наукові та навчальні джерела (монографії, підручники, посібники, статті, дисертації, автореферати дисертацій); статистичні дані, акумульовані Державною службою статистики України, впливових міжнародних фінансових організацій, зокрема, Групи Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших, тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним з перших у сучасній вітчизняній правовій науці комплексним монографічним дослідженням, яке вирішує науково-практичну проблему парадигми правового забезпечення фінансової безпеки України. У результаті дослідження сформульовано й обґрунтовано низку нових положень, які мають важливе теоретичне та практичне значення для подальшого успішного розвитку правової держави, зокрема:

вперше:

– визначено сучасну парадигму правового забезпечення фінансової безпеки України, що полягає у нових теоретико-правових та практичних підходах до вивчення феномену фінансової безпеки, її структурних елементів, суб’єктів забезпечення та системи правового регулювання;

– розроблено доктринальний підхід щодо комплексного розв’язання завдань правового забезпечення фінансової безпеки держави, в тому числі шляхом прийняття та введення в дію запропонованого проекту Закону України

«Про основи фінансової безпеки України», в основу якого покладено заповнення правового вакууму у даній сфері, а також у запровадженні структурних змін до системи органів виконавчої влади;

– аргументовано доцільність розробки Концепції забезпечення фінансової безпеки України на основі конкретних заходів посилення державної безпеки та послаблення негативного впливу олігархічних груп із застосуванням розмежування напрямів щодо її структурних складових, приділивши особливу увагу безпеці у банківській та інвестиційній сферах;

– сформульовано тлумачення фінансової безпеки держави, яку необхідно розуміти як стан, за якого забезпечується належне функціонування всіх суб'єктів фінансових правовідносин у державі, що характеризується стійкістю до будь-яких реальних чи потенційних, зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, та спроможний забезпечити ефективне функціонування національної фінансової системи, а також її поступальний розвиток;

– систематизовано заходи правового впливу діяльності міжнародних фінансових організацій щодо ефективних запобіжних механізмів забезпечення фінансової безпеки держави;

– запропоновано напрями організаційно-правового забезпечення фінансової безпеки України в умовах фінансової кризи та глобалізації світового економіко-правового простору;

удосконалено:

– поняття категорій «забезпечення фінансової безпеки України», «механізм правового забезпечення фінансової безпеки держави», «складові фінансової безпеки України», «основи фінансової безпеки», «тіньова економіка»;

– систематизовано понятійно-категоріальний апарат основних елементів фінансової безпеки держави за ознаками структури бюджетної, податкової, боргової, банківської, інвестиційної і валютної безпеки держави та визначено особливості правового забезпечення;

– систему правових способів досягнення національних інтересів у сфері фінансової безпеки з урахуванням змісту подібних систем в інших державах;

– теоретико-методологічний інструментарій дослідження правового забезпечення фінансової безпеки України завдяки врахуванню досвіду міжнародних та вітчизняних фінансових організацій і наукових інститутів, а також державних та громадських організацій, працюючих у даній сфері;

– дефініції «бюджетна безпека держави», «податкова безпека держави», «боргова безпека держави», «банківська безпека держави», «інвестиційна безпека держави», «валютна безпека держави» як основних структурних елементів фінансової безпеки держави;

– визначення особливостей комплексного характеру сучасних загроз і небезпек щодо функціонування фінансової безпеки України, а також теоретико-правові основи для їх профілактики;

– підхід стосовно доцільності використання позитивного зарубіжного досвіду у розробці та застосуванні механізму нормативно-правового впливу для запобігання і протидії корупції у сфері публічного управління фінансовими ресурсами;

– наукову позицію стосовно врахування процесу детінізації економіки, як одного з основних напрямів підвищення рівня фінансової безпеки;

дістали подальшого розвитку:

– методологія формування ключових показників оцінки фінансової безпеки України;

– запровадження уніфікованого, такого, що підлягає державному і громадському контролю, механізму ефективного забезпечення фінансової безпеки у всіх її структурних складових та належної координації дій суб’єктів контролю у зазначеній сфері;

– застосування комплексного підходу до планування та забезпечення виконання заходів стосовно належного правового забезпечення фінансової безпеки держави;

– створення якісно нових можливостей ефективного функціонування правового механізму, яким забезпечується фінансова безпека України, з урахуванням розвитку глобалізаційних процесів та негативного впливу фінансової кризи;

– визначення місця фінансових, у т.ч. фіскальних органів при здійсненні комплексних організаційно-правових заходів щодо забезпечення фінансової безпеки держави;

– окреслення основних напрямів правових заходів щодо сприяння подальшому співробітництву з Міжнародним Валютним Фондом у сфері забезпечення фінансової безпеки України.

Практичне значення отриманих результатів. Дисертаційне дослідження має теоретичне та практичне значення, більшість сформульованих у ньому теоретичних положень, висновків і пропозицій використані у різних сферах діяльності, зокрема, у:

– науково-дослідній сфері – як основи для подальшої розробки правових та організаційних засад забезпечення фінансової безпеки України (акт про використання у науково-дослідній діяльності Університету державної фіскальної служби України від 09 лютого 2017 р. № 300/01-23), (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Державного науково-дослідного інституту МВС України від 29 вересня 2016 р. № 41/01-07);

– навчальному процесі – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі студентами Університету державної фіскальної служби України у процесі викладання навчальних дисциплін «Правове регулювання фінансової безпеки», «Фінансове право», «Податкове право» та «Правове та організаційне забезпечення здійснення фінансових розслідувань», підготовки навчальних посібників із зазначених предметів (акт впровадження в освітній процес Університету державної фіскальної служби України від 29 листопада 2016 р. № 3241/01-23);

– правотворчому процесі – при підготовці змін та доповнень до нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення фінансової безпеки

України (довідка щодо впровадження у правотворчу діяльність Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції від 14 грудня 2016 р. № 04-19/11-4632);

– правозастосовній сфері – для удосконалення практики застосування уповноваженими органами заходів стосовно підвищення фінансової безпеки України (довідка щодо впровадження у правозастосовну діяльність Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 31 січня 2017 р. № 02/26-852).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, усі сформульовані у ньому положення та висновки обґрунтовані автором на підставі особистих теоретичних та практичних досліджень. Ідеї і розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані праці, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дослідження використовувалися при підготовці лекцій, навчально-методичних розробок, проведенні різних видів занять зі студентами та курсантами вищих навчальних закладів.

Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені в доповідях та виступах дисертанта, які отримали підтримку громадськості, опубліковані в матеріалах міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, зокрема: Право і держава в умовах глобалізації та регіоналізації (14 жовтня 2011 р., м. Ірпінь); Сучасна економічна наука: теорія та практика (26-27 жовтня 2012 р., м. Одеса); Сучасні держава і право: теорія та практика (7 грудня 2012 р., м. Ірпінь); Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії (10 квітня 2013 р., м. Ірпінь); Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України (22 травня 2015 р., м. Ірпінь); Євроінтеграційні процеси в Україні: економічний та правовий аспект (8 вересня 2015 р., м. Ірпінь); Основні напрями реформування законодавства України в сучасних умовах (5-6 листопада 2015 р., м. Дніпропетровськ); Права та обов’язки людини у

сучасному світі (13-14 листопада 2015 р., м. Одеса); Фінансово-економічна стратегія розвитку України в умовах сучасних геополітичних викликів (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти) (20 листопада 2015 р., м. Дніпропетровськ); Фінансове право у XXI сторіччі (11 грудня 2015 р., м. Ірпінь); Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів (22 грудня 2015 р., м. Ірпінь); Фінансова безпека України на сучасному етапі (25 березня 2016 р., м. Ірпінь); Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні (30 серпня 2016 р., м. Київ); Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування (28-29 жовтня 2016 р., м. Запоріжжя); Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті (4-5 листопада 2016 р., м. Дніпро); Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє (4-5 листопада 2016 р., м. Харків); Права та обов'язки людини у сучасному світі (11-12 листопада 2016 р., м. Одеса); Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки (11-12 листопада 2016 р., м. Київ); Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку (18-19 листопада 2016 р., м. Львів); Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід (18-19 листопада 2016 р., м. Харків); Фінансова безпека України на сучасному етапі (28 листопада 2016 р., м. Ірпінь).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано монографію, 25 наукових статей у фахових виданнях, з них 6 – у зарубіжних виданнях, та 21 доповідь (виступ) у матеріалах наукових конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації відповідають предмету, меті, завданням та методології дослідження теми. Дисертаційна робота складається із вступу, 5 розділів, які містять 16 підрозділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, 2 додатків (на 14 сторінках) та списку використаних джерел (615 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 464 сторінки, із них основного тексту 389 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Онтологія та гносеологія, генезис дослідження проблем безпеки держави

Генезис безпеки як соціально-економічного феномену бере свій початок у біологічній природі існування людини, яка виступає всезагальною основою будь-якої життєдіяльності. Вихідним пунктом її розвитку слугує фундаментальний біологічний інстинкт самозбереження. Саме він дає поштовх основним потребам, спрямованим на збереження життя. На етапі зародження соціальної організації саме життя є головним параметром охорони та основою оцінки стану безпеки. Отже, потреба забезпечення безпеки належить до основних мотивів діяльності людей і суспільства.

Історично проблеми безпеки держави виникають водночас з формуванням державності, становленням національних інтересів. Тому в історії кожної держави можна знайти періоди, коли ці проблеми або загострювались, або ставали менш помітними, але вони були присутні завжди.

Сучасний стан розвитку суспільства вимагає розвитку нових поглядів на поняття «безпека». Така необхідність диктується постійними змінами як у середині держави, так і в усьому світі, адже навколишнє середовище завжди характеризувалося наявністю певних небезпечних для життя громадянина факторів. Саме людина є основною фігурою різних соціальних систем, що має принципову цінність і значущість.

Досліджуючи питання «безпека держави», зазначимо, що визначення поняття «безпека» має дуже давній історичний шлях до набуття ним на

сьогодні існуючої інтерпретації в тому розумінні, як вона існує та закріплюється в нормативній базі держави.

Саме тому у вивченні проблеми забезпечення безпеки держави досить важливими є гносеологічний та онтологічний аспекти, в рамках яких реалізується можливість здійснити аналіз поняття безпеки в якості категорії науки, з одного боку, і гносеологічної та онтологічної інтерпретації даного поняття в системі наукового знання – з іншого.

Онтологія у дослівному перекладі із грецького визначається як вчення про буття. Головними поняттями онтології є категорії буття і небуття, які охоплюють природу, суспільство, людину, культуру. Визначення онтології являє собою вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування та розвитку найважливішого. Поняття «онтологія» не має однозначного тлумачення у філософії. У класичній філософії онтологія виступає сукупністю загальних визначень буття, що характеризують його безвідносно до діяльності людей їх пізнання і мислення. Онтологія виявляється свого роду картиною дійсності, що визначає позицію людини в світі, орієнтації приватних видів діяльності і пізнання, функції та обмеження окремих наук. Онтологія такого типу як би надбудовується над усім філософським і науковим знанням, претендуючи на узагальнення того і іншого, на об'єднання різних уявлень буття в системі категорій [1; 2]. Як визначає енциклопедичний словник за редакцією Ожегова С.І. онтологія визначається як філософське вчення про загальні категорії та закономірності буття, що існує у єдності з теорією пізнання та логікою [3, с. 402-403]. Тобто онтологію безпеки держави можемо розуміти як вчення про буття безпеки держави.

У свою чергу, гносеологія визначається як теорія пізнання, розділ філософії, що вивчає джерела, форми і методи наукового пізнання, умови його істинності, здатності людини пізнавати дійсність. Важливим розділом філософської гносеології є вчення про структуру і методи пізнання, його рівні і способи, завдяки яким відбувається одержання знань, їх

систематизація, оформлення у наукові гіпотези, концепції, теорії. Центральним пунктом гносеології є проблема істини як результату адекватного відображення у свідомості суб'єкта пізнавальної діяльності сутнісних властивостей об'єкта дослідницького інтересу [4].

Гносеологічний метод вивчення наукової картини світу дозволяє розкрити не тільки специфічну природу тієї чи іншої понятійної категорії (зокрема, поняття «безпека»), але і ті методологічні принципи його пізнання як елемента наукової картини світу.

Забезпечення безпеки представляє одну з найскладніших теоретико-прикладних проблем, яка за своєю суттю носить глобальний та всеохоплюючий характер і є в рівній мірі актуальною для окремої людини, держави і світового співтовариства в цілому. Складно збудований характер проблеми забезпечення безпеки держави проявляється в різних за змістом понятійних категоріях, розробка яких передбачає використання різних підходів до вирішення проблем безпеки [5, с. 20]. Трактування загальнонаукової категорії «безпека» як елемента наукової картини світу виконує евристичну функцію, що виражається в гносеологічній та онтологічній інтерпретації наукового апарату філософії та конкретних галузей наукового знання, а їх взаємозв’язок проявляється через співвідношення категорій загального і приватного [6, с. 74-87].

Гносеологічний підхід до аналізу загальнонаукової категорії «безпека» дозволяє розширити уявлення про співвідношення і єдність наук про суспільство, державу і право, взаємовплив науки і соціально-правових цінностей до числа основних, в тому числі і філософська інтерпретація поняття «безпека», яке можливо визначити як відсутність небезпеки і надійність тих чи інших процесів, що відбуваються незалежно від природних або соціальних їхніх характеристик.

Проблемам безпеки, як філософської категорії, присвячено багато наукових досліджень. Значно менше видатних учених розглядали питання проблем безпеки з правової точки зору. На наш погляд, дослідження безпеки,

як правової категорії, є основоположним у багатьох випадках. Обґрунтуванням цього твердження є те, що діяльність державних органів, а також інших суб'єктів, які провадять діяльність із забезпечення безпеки, регламентується нормативно-правовими актами. Разом з тим природа безпеки, зокрема, національної та економічної вимагає наукового пошуку, реагування на постійні зміни в політиці та економіці, що обумовлює необхідність подальшого дослідження даного питання. У даний час проводиться доволі багато реформ – у політичній, правовій, економічній, соціальній сферах. Проблеми формування правової держави, перебудови політичної системи суспільства вимагають переосмислення концепцій безпеки держави, економічної безпеки, а також фінансової безпеки як певної форми її вираження [7, с. 66-70].

З 90-х років минулого століття значних змін зазнала парадигма фінансової безпеки держави, адже світ перестав бути двополярним, і тепер не завжди дії з одного боку світу викликають реакцію у відповідь з іншого.

В умова розвитку глобалізаційних процесів, традиційна парадигма фінансової безпеки поступилася місцем новим парадигмам глобальної безпеки, регіональної безпеки та іншим, які розробляються в рамках моделей, що враховують сучасну динаміку глобальної безпеки. Вважаємо, що у сучасних умовах розвитку нашої держави проблеми та загрози безпеці уже не визначаються виняткова національними кордонами. В умовах глобалізації ризики безпеки в своїй основі визначаються відносинами основоположних факторів світової фінансової системи, адже велика кількість учасників, а також багаторівневість взаємодії в сфері міжнародних правовідносин, формують новий світовий порядок, основною рисою якого є забезпечення безпеки світової системи держав у цілому та конкретних держав зокрема.

У багатьох світових рейтингах за даними міжнародних організацій останні роки Україна у сфері забезпечення безпеки чи її окремих елементів посідає останні місця – у світі або на європейському континенті.

Зокрема, відповідно до Глобального індексу миру Україна посідає 156 місце, тобто є 8-ою найменш миролюбивою державою світу. Аналіз проводився за багатьма критеріями, серед яких якість відносин з сусідами, кількість важкого озброєння і атомних боєприпасів, військові витрати, рівень вбивств, політичних репресій та стабільність політичного режиму. Окрім того знаходиться наша держава у третьому найгіршому у питаннях дотримання миру регіоні. Позиції нашої держави у даному рейтингу послаблюються різким зростанням мілітаризації [8].

У сегменті нерозповсюдження терористичної загрози Україна, відповідно до Глобального індексу тероризму посідає 11 місце із найнебезпечніших держав, що становлять терористичну загрозу [9].

У сфері забезпечення фінансової безпеки держави уже сьомий рік поспіль, Україна зареєструвала найнижчий рівень Європи економічної свободи. Було знижено рівень поваги до верховенства закону, низький рівень інвестиційної свободи, в тому числі у важливому для нашої держави сільськогосподарському секторі. Автори рейтингу відзначають, що український ринок праці страждає від застарілих, жорстких, і непослідовних правил, а робоча сила скоротилася через еміграції і старіння населення, також переважання державних підприємств перешкоджає розвитку приватного сектора [10].

Окрім вищезгаданого рейтингу, за даними Business Insider державою з найбільш слабкою економікою оголошено Україну, адже її економіка сильно постраждала під час минулої світової фінансової кризи, що поглибилася у 2014 році. Автори рейтингу відзначають, що політична корупція та неефективні реформи продовжують стримувати країну від просування вперед [11].

Варто погодитись, що безпека – відносно нове поняття, тим більше для юридичної науки. Відомо, що протягом усієї історії кожне суспільство намагалося захистити себе від небажаних діянь, що руйнують створений уклад життя, розробляючи для цього певні рівні системи безпеки.

Структуруючи основні етапи розвитку теоретичних передумов формування ієрархії системоутворюючих видів безпеки у минулому столітті, колектив науковців під керівництвом Г. Козаченко виділяє таку їх хронологію:

– 40-50-і роки – становлення теорії класичного реалізму, що передбачає захист державних інтересів на засадах формування національної безпеки;

– 60-і роки – формування теорії плюралізму, що є основою парадигми регіональної безпеки, визнання того, що, крім держав, на міжнародній арені функціонують інші суб'єкти, що суттєво визначають параметри і можливості забезпечення регіональної та міжнародної безпеки;

– 70-і роки – формалізація парадигми глобальної безпеки, гарантування якої забезпечується балансуванням між інтересами впливів держав та їх союзників;

– 90-і роки – становлення теорії соціального конструктивізму, що формує парадигму універсальної безпеки, яка передбачає поглиблення досліджень у всіх сферах суспільного життя через призму гарантування безпечних умов розвитку людини. Таким чином, у структуру ієрархії системотворчих видів безпеки включено глобальну, міжнародну, національну, регіональну, локальну та індивідуальну безпеки [12, с. 56].

Виникнення проблеми безпеки пов'язане з першими спробами держави оцінити загрози навколишнього світу. Зазначимо, що категорія «безпека» містить у собі не абсолютне, а тільки відносне і смислове значення, яке вона набуває лише у зв'язку з конкретними об'єктами або сферою функціонування. Вона об'єктивно носить конкретно історичний характер і тісно пов'язана з усіма формами і напрямами взаємодії в системі правовідносин. Тому протягом людської історії поняття «безпека» розвивалося, набувало нового змісту. Прикладом важливості терміна «безпека» виступає відома піраміда Маслоу, що визначає безпеку як основоположну категорію, за умови дотримання якої буде відбуватися розвиток людини і навіть саме її існування на планеті [13]. Саме потреба у

безпеці дає імпульс основним потребам, спрямованим на збереження життя як унікальної форми існування [14, с. 365-366]. Ще з початку створення соціальної організації саме життя є основним параметром. Воно виступає способом оцінки якості забезпечення безпеки.

Перша згадка про безпеку була у 28 розділі книги Єзекіїля Старого Заповіту, де зазначалося: «І буде роботою істини мир, а працею правди – спокій і безпека навіки». Необхідно враховувати, що в перекладі з давньогрецької безпека означала «володіння (управління) ситуацією» [15, с. 143]. Тобто ще з доісторичних часів питання безпеки були актуальними.

Уже в античній філософії піднімалося питання взаємозв'язку безпеки з господарськими та політичними відносинами (безпека як захист держави та її громадян від різних загроз, зокрема, з волі злих сил). Демокріт, наприклад, під безпекою розумів можливість пристосування людини до умов життя і виживання найбільш пристосованих істот. Аристотель безпеку зводив до проблеми самозбереження. Епікур вважав, що безпеку можна знайти у тихому сімейному житті та на відстані від натовпу [16; 17, с. 176-181; 18, с. 332].

У стародавні часи розуміння безпеки не виходило за межі буденного уявлення і трактувалось як відсутність небезпеки для людини. У такому значенні поняття «безпека» застосовувалося давньогрецьким філософом Платоном [19, с. 211].

В епоху становлення християнства і раннього середньовіччя безпека трактувалась як невід'ємний атрибут божественного провидіння, як функція віри. Розвиток християнства призвів до зміни розуміння сутності безпеки та умов її забезпечення. Католицизм формувався як організація, одним з вирішальних завдань якої було забезпечення власної безпеки специфічними методами (з позицій військової організації), протестантизм створювався як релігія, сприяюча збереженню безпеки у вигляді індивідуальної економічної захищеності. Православ'я зберегло вихідну християнську загальносоціальну

спрямованість віри у загальне спасіння – звідси соборність, як сутність безпеки особистості, реалізована тільки в єдності з суспільством [20, с. 422].

У Середньовіччі під безпекою розуміли спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. З 1190 року у словнику Роберта [21, с. 167] термін «безпека» означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Але цей термін у лексиці народів Європи не набув широкого розповсюдження і практично не використовувався аж до XVII століття. Тільки у XVII-XVIII ст. у державах Європи утверджується точка зору, що держава має своєю метою забезпечення загального добробуту і безпеки. Завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Д. Локка, Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози та інших мислителів XV-XVIII століття [22, с. 42] поняття «безпека» почало визначатись як стан людини, за якого відсутня реальна загроза. Саме в ті часи вчені займалися теоретичною розробкою цього поняття. У період становлення капіталізму наукові уявлення про безпеку розвивалися в руслі ідей так званого природного права. Т. Гоббс трактував проблему безпеки щодо своєї теорії походження держави і вважав, що держава покликана підтримувати і захищати права громадян, в т.ч. право громадян на особисту і громадську безпеку [23, с. 321].

Відчутні руйнівні наслідки, які принесли Європі війни і революції XIX століття, значно змінили уявлення людей про сутність поняття «безпека». Ним стали позначати не тільки стан окремої держави, а й навіть міжнародного співтовариства держав.

Й. Зонненфельс запропонував версію, згідно з якою «безпека» – це такий стан, при якому для всіх без винятку відсутня реальна загроза, що для конкретної людини означало приватну, особисту безпеку, а для держави – громадську безпеку. Саме тому і термін «безпека» отримує нове трактування. «Безпека» – це певний стан, ситуація спокою, що виявляється в результаті реальної небезпеки (як фізичної, так і моральної), а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, що сприяють

створенню цієї ситуації [24, с. 13-14; 25, с. 70-75]. Війни та революції висунули безпеку на перші місця в політиці, економіці, науці. В. Парето ввів у методологію аналізу всі можливі фактори впливу на розвиток досліджуваного процесу, надаючи необхідні значення факторам впливу, які реально визначають питому вагу кожного з них – від нульового до максимального рівня [26]. Надалі визначення безпеки трансформувалося в поняття стану, при якому будь-який суб'єкт перебуває в положенні захищеності і не піддається негативному впливу небажаних чинників.

У юридичних документах на території України термін «безпека» вперше вживався за часів присутності у складі Російської імперії. Поняття «безпека» використовувалося щодо діяльності, спрямованої на боротьбу з державними злочинами і було прерогативою політичного розшуку. Це питання підіймалося в указах російських царів Василя III, Петра I, а також у більш пізніших реформах С. Вітте і П. Столипіна [27]. Досить часто воно вживалося і у постановах радянського уряду періодів Нової економічної політики та індустріалізації народного господарства.

Сам термін «державна безпека» наводиться в «Положенні про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою», що було видане у 1881 році, та ототожнюється з «громадською безпекою» [28, с. 24]. Досить скоро у законодавстві було закріплено поняття «охорони громадської безпеки» як діяльності, спрямованої на боротьбу зі злочинами проти держави. Лише у кінці 20-х років минулого століття було остаточно законодавчо закріплено питання щодо підпорядкування інтересів особи інтересам держави. Вважалося, що інтереси держави повинні бути пріоритетними перед інтересами особи, адже новоутворена держава краще знає як захистити кожного конкретного громадянина, тобто, захищаючи державні інтереси, тим самим всебічно охороняє права та інтереси власних громадян. Як наслідок – посягання на інтереси держави каралося набагато жорсткіше, ніж протиправні дії щодо конкретної особи.

Поняття «національна безпека» вперше використав у 1904 р. президент Сполучених Штатів Америки (далі – США) Теодор Рузвельт [29, с. 298]. Водночас проблеми безпеки економічної сфери привертали увагу дослідників і у минулому, але частіше вони вивчали безпеку в цілому, не відокремлюючи в ній окремих структурних елементів.

На сьогодні думки з приводу трактування терміна «безпека» надзвичайно різні. На думку П. Г. Бєлова, безпека розуміється як відсутність загрози функціонуванню [30, с. 88-94]. Виходячи з положень тлумачного словника за редакцією В. І. Даля, безпека означає «безпечний стан, якому нічого не загрожує, та якому не можна заподіяти зла чи шкоди. Іншими словами, безпека – відсутність небезпеки». Основу цього розуміння становить етимологічний розгляд терміна «безпека» (без небезпеки) [31, с. 66].

З іншого боку, безпека розглядається як певна властивість або необхідний елемент системи. Обґрунтуванням цього твердження є припущення про природну захищеність будь-якої системи, починаючи від елементарних частинок і атомів до людини, від будь-якого руйнівного впливу [32, с. 9]. Виходячи з позиції П. П. Тимохіна, безпека визначається як специфічна діяльність, яка направлена на досягнення певного чітко визначеного результату. Потрібно зазначити, що значна частина дослідників поділяє вищезгадане визначення даної дефініції, однак вони по-різному визначають характер цієї діяльності [33, с. 15]. На підтвердження цього і у статті 3 Закону України «Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» визначено, що «авіаційна безпека – комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси, призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання в її діяльність» [34].

У сучасній науковій літературі присутні й інші погляди на визначення терміна «безпека». На думку А. А. Прохожего, безпеку слід розглядати як систему чи сукупність правовідносин [35, с. 11-19]. Але І. Н. Глєбов пропонує визначити безпеку як захищеність певних відносин [36, с.

45-52]. О. А. Бєльков розглядає безпеку як певну можливість для подальшого вчинення тих чи інших дій [37, с. 11-17]. На думку Л. Абалкіна, безпеку потрібно визначати як сукупність умов та факторів, які дозволяють проводити якісні перетворення, наприклад, у економіці держави [38, с. 5-13].

Останні кілька десятків років, коли різко зросла небезпека техногенних та екологічних катастроф, з'явилась у світі значна частина «гарячих точок», було поставлено питання про необхідність управління безпекою суспільства. Найбільш вагому роль у цьому питанні відіграють США, які, використовуючи власні економічні та воєнні можливості, набагато більше, ніж будь-яка інша держава світу, впливають на забезпечення безпеки у світовому масштабі. Частина учених у публікаціях ототожнюють глобальну та власне американську безпеку.

Доволі незвичним є трактування поняття «безпека» в іспанській мові, відповідно до якого безпека являє собою такий стан речей, який робить їх міцними, визначеними, постійними, впевненими, стійкими, надійними, вільними від усякого ризику й небезпеки [39].

У 2003 році було прийнято Закон України «Про основи національної безпеки України» [40] (після чого Концепція національної безпеки України, яка діяла до 2003 року, втратила чинність), де в статті 1 національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Схоже розуміння безпеки як певного стану захищеності закріплене у Законі Російської Федерації «Про безпеку» [41]. Відповідно до статті 1 цього Закону безпека визначається як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз». Після цього, здавалося б, підстав для теоретичних дискусій про феномен безпеки не повинно бути, оскільки офіційний статус визначення зумовлює і певне визнання закріпленої законом дефініції. Але, на наш погляд, з цього питання слушною є позиція інших

вчених, які пропонують не тільки шукати нові підходи, але й критично переосмислювати сформовані уявлення, навіть якщо вони й отримали законодавче закріплення. Більше того, окремі автори вважають, що «закріплене законом розуміння безпеки не відображає сутності феномену» [42, с. 13-19].

У науці, крім офіційного розуміння феномену безпеки, склалося більше десяти підходів до визначення даної категорії. При цьому слід зазначити, що всі без винятку визначення відповідного феномену, як і існуючі до нього підходи, піддаються критиці. Зокрема, ототожнення безпеки з відсутністю небезпеки викликає критичні заперечення дослідників, на думку яких практично неможливо знайти ситуацію, коли щодо будь-якого суб'єкта відсутня будь-яка небезпека і тим більше загроза, бо жодна зі структур не функціонує у вакуумі або спеціально створеному просторі [43, с. 7-17]. З розвитком понятійного апарату теорії безпеки розвивалося і розуміння змісту наук, що займаються проблемами досягнення безпеки людини, суспільства і держави. В умовах постійної присутності загроз від сторонніх осіб і держав безпека стає метою, яка визначає ефективність діяльності держави. Ми можемо виділити дві найбільш поширені школи західних дослідників проблем безпеки. До першої з них можна віднести дослідження таких визначних представників, як: С. Браун, Б. Броді, М. Каплан, У. Ліпман, Г. Моргентау, С. Хоффман та ін. [44; 45, с. 65-66]. Вищезгадані дослідники розглядають національну безпеку крізь призму національних інтересів, як правило, у вигляді ідеального та нормативного комплексу цілей, які ставляться перед державним апаратом. Представники школи «національних інтересів» розглядають всю динаміку взаємовідносин держав як результат зіткнення їх основоположних інтересів. Прикладом цього є висловлювання колишнього прем'єр-міністра Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Велика Британія) Генрі Джона Темпла, лорда Палмерстона, який говорив про те, що у Великої Британії немає ні постійних союзників, ні постійних ворогів, у неї є лише постійні інтереси [46]. Значно

пізніше Державний секретар США Генрі Кессінджер резюмував, що Америка (США) не має постійних друзів і ворогів, а лише інтереси [47].

Формування національних інтересів являє собою еволюційний і досить тривалий історичний процес, що здійснюється в складному переплетенні економічних, соціальних, національно-психологічних та інших факторів, які у сукупності визначають «пам'ять» конкретного народу. Визначення національних інтересів держави передбачає обов'язковий облік інтересів інших держав, а певною мірою, інтересів усього світового співтовариства.

З історичного боку, поняття «національний інтерес» почало формуватися у середині минулого століття. Вперше його було включено до змісту Оксфордської енциклопедії соціальних наук у 1935 році [48, с. 34-40]. У 1948 році виходить дослідження Г. Моргентау «На захист національного інтересу» [49]. З того часу досить багато вчених приділяли увагу розробці поняття «національного інтересу». Дж. Розенау під національним інтересом розумів систему організації аналітичної діяльності у сфері забезпечення політики держави [50, с. 36]. Національні інтереси вчений і його послідовники поділяють на окремі частини: життєво важливі й другорядні інтереси; постійні та змінні інтереси; довгострокові та короткострокові інтереси.

На основі правильного розуміння поняття «національний інтерес» формуються напрями всередині знань, за допомогою яких досліджують державу та її діяльність залежно від ідеологічних позицій учених і дослідників. Р. Арон піддає сумніву об'єктивність поняття «національні інтереси». Вчений у своїх дослідженнях виходить з об'єктивного інтересу в поясненні поведінки людей і соціальних спільнот, а небезпека, на його думку, полягає в неминучості перелаштування на шлях довільного «конструювання» інтересів [51, с. 211].

Формування національного інтересу є достатньо тривалим процесом, у якому переплітаються правові, економічні, а також інші фактори. Основною складовою національного інтересу є прагнення до збереження незалежності

держави, що забезпечує існування її народу. Досить часто національний інтерес прирівнюється до державного, а забезпечення державної безпеки безпосередньо пов'язується з програмою посилення держави у економічній сфері.

Безпека, як юридичне та економічне поняття, відображає національні інтереси, пов'язані зі збереженням сформованих економіко-правових відносин у певній державі або на конкретній території та з необхідністю їх захисту від будь-яких зовнішніх і внутрішніх посягань. Виходячи з того, узгоджені такі інтереси або перебувають у протиріччі, реалізується той чи інший тип взаємодії між державами, що має різні варіанти від відвертого конфлікту або військових дій до дружніх союзницьких відносин [52, с. 31-35]. При цьому найважливіше місце у формуванні та орієнтації національних інтересів на міжнародній арені відводиться поняттю сили, передусім військової. Сама концепція національних інтересів є одним із постулатів західноєвропейської та американської політичної культури. На думку колишнього Президента США Дж. Кеннеді, національний інтерес є більш важливим, ніж ідеологія [53, с. 199].

У 80-х роках минулого століття неодноразово робилися спроби визначити поняття «національна безпека» за допомогою категорії «національних інтересів», проте вони не мали успіху. Причинами цього, насамперед, стали: суб'єктивний характер самого поняття «інтерес»; спрямованість політичних лідерів і політичних еліт багатьох держав на вираження особистих інтересів як «національних інтересів».

Частина вчених визначає, що трактування поняття «національних інтересів» носить неоднозначний характер, особливо в умовах, коли частина з них є дійсно важливими. Особливо складною є проблема для лідерів ключових держав визначити «життєво важливі інтереси» власної держави з урахуванням усього комплексу наявних обставин, а також вирішити, які дії потрібно вживати у відповідь на ті чи інші види загроз [54, с. 236-238].

Інші вчені піддають сумніву раціональність використання поняття «національний інтерес» у сфері зовнішньої політики. Вони готові погодитися з існуванням національних інтересів лише при визнанні моральних норм та глобальних проблем світового співтовариства. Захист суверенітету в умовах посилення взаємозалежності світу, на їхню думку, все більше втрачає своє значення. Національні інтереси диференціюються за різними критеріями. Саме тому часто згадуються у науковій літературі життєво важливі інтереси. Поняття «національний інтерес» також знайшло своє законодавче закріплення у чинних нормативно-правових актах багатьох економічно сильних держав. Зокрема, воно присутнє у нормативно-правових актах США, Великої Британії, Китайської Народної Республіки (далі – КНР), Російської Федерації (далі – РФ) та інших держав. Прикладами цього є у Стратегія національної безпеки США 2002 року, Стратегія національної безпеки РФ до 2020 року.

Національна стратегія США поділяє національні інтереси на три категорії: життєво важливі; важливі національні інтереси; гуманітарні та інші інтереси [55].

У Стратегії національної безпеки РФ до 2020 року [56] визначено, що «національні інтереси РФ» визначаються як «сукупність внутрішніх і зовнішніх потреб держави у забезпеченні захищеності та сталого розвитку особистості, суспільства і держави».

У вищезгаданих нормативно-правових актах під життєво важливими інтересами розуміють питання надзвичайної важливості, виживання, безпеки і життєздатності народу або нації. При цьому необхідно пам’ятати, що національний інтерес складається з двох компонентів: інтересів громадян та інтересів держави. Ці інтереси нерозривно пов’язані й доповнюють один одного. При цьому інтереси громадян розглядаються через призму загальнолюдських потреб кожної людини. Частково вони повторюють тези Загальної декларації прав людини [57]. А інтереси держави можуть

визначатися як дві категорії: інтереси всіх жителів держави; інтереси апарату управління даної держави.

У наукових джерелах присутні різні класифікації національних інтересів. Найбільш поширеними з них є: залежно від довгостроковості інтересів їх можна поділити на: постійні та тимчасові; залежно від життєвої необхідності реалізації того чи іншого інтересу: на життєво необхідні інтереси та інтереси розвитку; залежно від території, з якою пов'язані інтереси: на територіальні, локальні та глобальні; залежно від рівня, на якому інтереси повинні бути реалізовані: на внутрішньодержавні та міжнародні; залежно від значущості для держав: на національні та інтернаціональні; з урахуванням сфери суспільного життя, до якої належать інтереси, на економічні, політичні, соціальні та духовні [58, с. 10-11].

З урахуванням сказаного можна виділити три підсистеми національних інтересів у сфері правового забезпечення фінансових процесів у державі, що утворюють певну єдність, а саме: інтереси суспільства в цілому як основа його існування та безпеки, які можна визначити як базові; інтереси, реалізація яких означає забезпечення на практиці принципів соціальної держави та безпеки її громадян, які можна визначити як похідні; інтереси підприємництва та його безпеки в тій частині, в якій вони розглянуті вище, які можна визначити, як ті, що мають тенденцію до розвитку суспільства в цілому через якісний прогрес його окремих членів. Така структура національних економічних інтересів і фінансово-економічної безпеки, з одного боку, визначає пріоритети розвитку, а з іншого, – розкриває основу протиріч інтересів у суспільстві.

Характер взаємодії різних груп інтересів в економіці сучасної України має ряд особливостей. Виходячи з реальної практики, можна виділити такі інституційні рівні узгодження інтересів і підвищення фінансово-економічної безпеки:

– державний рівень узгодження інтересів виражається в нормативному регулюванні питань корпоративного управління. Проблеми, що виникли, є

результатом адміністративної та судової практики здійснення норм цивільного законодавства України. Тому на державному рівні необхідно додати максимум зусиль до функціонування судової влади, популяризації та усунення колізій нормативно-правових актів;

– корпоративний рівень узгодження інтересів визначається розвитком внутрішньокорпоративних норм та правил. Деталізація законодавчих норм, а також вибір конкретних процедур реалізовуються через внутрішньокорпоративні акти: статут; положення про загальні збори акціонерів, про раду директорів, про правління; правила. Саме тому до системи законодавства розвинених європейських держав входить корпоративне право як галузь права із відповідним масивом законодавства у даній сфері;

– соціальний рівень узгодження інтересів (суспільна свідомість) виражається у створенні свідомості власників та формуванні відповідальних і компетентних керівників. Найбільш яскраво на практиці цей механізм реалізований у Японії, у якій велика увага приділяється науковим розробкам у галузі нанотехнологій та інших досліджень [59]. Погоджуємося з твердженням, що для економічного процвітання доцільно запозичити принцип виховання морального обов'язку та обмеженості бажань при споживанні життєвих благ в обмін на соціальні гарантії, як відбувається у Японії, де діє система пожиттєвого найму на роботу [60, с. 370-378].

Науковий і практичний інтерес представляє питання про те, які завдання стоять перед нашою державою на сучасному етапі. Сталий розвиток суспільства неможливий без дієздатної держави. А справжня демократія – це неодмінна умова побудови держави, націленої на служіння інтересам суспільства. Водночас питання захисту національних інтересів у Стратегії національної безпеки України 2015 року [61] лише згадуються.

До представників іншої школи можемо віднести таких вчених, як: А. Архарія, А. Вольферса, Д. Кауффмана, К. Норра, Ф. Трегера та ін. [62]. Вищезгадані дослідники пов'язують національну безпеку з системою

базисних цінностей суспільства, які визначаються на структурному, екзистенціальному та функціональному рівнях. Дійсно, не всі аспекти «національної безпеки держави» можна пояснити за допомогою концепції «національних інтересів». Саме цим і обумовлюється поширення альтернативного підходу, пов'язаного зі зверненням до системи цінностей як найбільш фундаментального фактору, що визначає цілі, засоби і методи взаємодії держав на міжнародній арені. На думку А. Вольферса, безпека є безперечною і невід'ємною цінністю держави [63, с. 73].

Безпека фундаментальна щодо інших базових цінностей, наприклад, «добробут», оскільки вона є засобом і збереження, і підтримки цих цінностей. Тому національна безпека частіше визначається як частина державної політики, що має на меті створення внутрішніх і міжнародних політичних умов, які сприяють збереженню та зміцненню життєво важливих національних цінностей перед загрозою їх порушення [64, с. 67-71].

На думку Д. Кауфмана, безпека в об'єктивному плані відображає відсутність загроз базовим цінностям суспільства, а у суб'єктивному плані визначається відсутністю страху, що ці цінності можуть піддатися руйнуванню [65, с. 12]. З іншого боку, А. Качинський вважає, що безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також навколишнього середовища у різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Небезпеку вчений характеризує як ситуацію, яка постійно існує у навколишньому середовищі та яка в певних умовах може призвести до реалізації небажаної події, з якою пов'язаний ряд небезпек [66, с. 15]. На думку М. Лєскова, під поняттям безпеки потрібно розуміти певний тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегулюючих систем, та за якого життєво важливі параметри підтримуються у допустимих межах [67, с. 66-72]. О. Бельков визначає безпеку як стан або тенденцію розвитку і умови життєдіяльності суспільства, його структур та установ, при яких забезпечується збереження їх

якісної визначеності з об’єктивно зумовленими інноваціями в них та вільне їх функціонування [68, с. 91-95].

Цікавою є також думка Я. Жалило, який зазначає, що безпека не забезпечує відсутність загроз, бо це є майже неможливим. Але ці загрози можуть бути подолані без структурної перебудови існуючої системи суспільства [69, с. 98]. Л. Коженьовскі зазначає, що безпека являє собою той стан системи, коли вона здатна до виживання та розвитку в умовах будь-яких внутрішніх та зовнішніх загроз, а також в умовах дії факторів, що є непередбачуваними та важко прогнозованими [70, с. 147-154]. Однак А. Гончаренко і Е. Лисицин, аналізуючи понятійно-термінологічний апарат досліджень системи національної безпеки, визначають це поняття як ступінь захищеності національних інтересів, що вказує лише на певний рівень безпеки [71, с. 92].

З іншого боку, Н. Д. Казаков вважає, що безпеку держави можна визначити як динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також щодо забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всебічного розвитку суспільства та його громадян [72, с. 62].

В. Вітлінський визначає безпеку як стан, у якому ризик (небезпека) не є основоположним і визначальним, тобто, рівень загрози системі (об’єктові) є допустимим. Звісно, такий стан може бути досягнутий лише за умови управління ризиком і вжиття відповідних заходів по подоланню ризику: уникненню, попередженню, прийняттю, оптимізації [73, с. 201-203]. Частина авторів, наприклад, С. Гордієнко, визначають безпеку як певну характеристику стану системи та її основних складових. З огляду на це заслуговують на увагу висновки С. Гордієнка про те, що сучасне трактування безпеки як стану захищеності конкретного соціального об’єкта (особи, суспільства, держави) позитивно сприймається у політичних і наукових колах [74, с. 39-46].

Отже, безпека являється досить складним явищем, що по-різному проявляється та відображає інтереси різних суб'єктів. Нерідко частина з них прагнуть забезпечити власну безпеку за рахунок інших або не зважають на інтереси безпеки інших. Зазначимо, що в епоху стрімкого розвитку глобалізаційних процесів безпека однієї держави від безпеки інших є невід'ємною. Вищезгадане обумовлює суб'єктивність тверджень та неоднозначність оцінок безпеки власної держави. Виходячи з того, що багато питань щодо забезпечення безпеки вирішуються лише на глобальному рівні. Не всі вчені можуть адекватно розглядати цей феномен, також непоодинокими є фрагментарні твердження. Саме тому досить важливо мати комплексне уявлення про безпеку як комплексне явище. Зауважимо, що забезпечення безпеки вляє собою досить складну проблем, яка носить глобальний та всеохоплюючий характер і є постійно актуальною для окремої людини, держави і світового співтовариства в цілому. [75, с. 34].

Проаналізувавши наведені вище твердження, приходимо до висновку, що можна виділити кілька основних підходів до тлумачення змісту поняття «безпека держави». По-перше, поняття «безпека держави» може бути визначено як багатоаспектний стан, що характеризує положення держави у зовнішньому середовищі. У межах цього підходу поняття «безпека держави» є синонімом відсутності небезпеки. Таке уявлення можна ще охарактеризувати як вузьке трактування терміна «безпека держави». На практиці це визначення може носити умовний характер, оскільки в реальному житті практично не існує ситуацій, коли для держави повністю відсутньою є реальна небезпека. Більш реалістичним є широке значення безпеки, під яким розуміється належна взаємодія держави з іншими суб'єктами міжнародного права для уникнення численних обставин та факторів, що можуть здійснювати негативний і деструктивний вплив на неї, а також для ослаблення та нейтралізації даних впливів. У рамках даного підходу поняття «безпека» може розглядатися як системно-організована діяльність щодо запобігання, усунення та ліквідації зовнішніх і внутрішніх

загроз по відношенню до тих чи інших суб'єктів. Систему забезпечення безпеки держави утворюють органи законодавчої, виконавчої та судової влади, державні, громадські та інші організації та об'єднання, громадяни, які беруть участь у забезпеченні безпеки відповідно до закону, а також відповідні нормативно-правові акти. Даний підхід закріплюється у вітчизняному законодавстві з питань забезпечення безпеки держави.

По-друге, поняття «безпека держави» може розглядатися як комплекс уявлень, в яких присутній елемент порівняння характеристик, що відображають реальний та бажаний стан держави. З точки зору даного підходу, поняття «безпека держави» сприймається як процес і результат цього процесу, а стан безпеки асоціюється зі здійсненням функції захисту життєво важливих національних інтересів держави або з результатами її діяльності. Безпека держави розглядається як результат складних взаємообумовлюючих процесів щодо забезпечення даної безпеки, тобто, як безперервно реалізоване завдання, пов'язане з підтриманням оптимальних параметрів функціонування держави, передбаченням і протидією будь-яким загрозам. Для юридичного закріплення відносин щодо забезпечення безпеки держави та гарантування від їх порушення державами встановлюються норми та принципи безпечних взаємовідносин, які закріплюються у договорах про мир або колективну безпеку. Більшої важливості набувають вищезгадані договори в умовах підвищення впливу глобалізаційних процесів. Адже наявність у багатьох держав значних арсеналів зброї масового ураження створює небезпеку для самих держав і для держав, що не володіють такою зброєю. Саме тому в документах Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) закріплено принцип рівності безпеки по відношенню до всіх членів світової спільноти.

По-третє, поняття «безпека держави» може розглядатись як цінність і мета, для реалізації якої функціонує держава. Адже можливість існувати в небезпечному середовищі, не піддаючи себе різним ризикам і загрозам, досить високо цінується. Особливої важливості забезпечення стану безпеки

набуває в неспокійні часи, адже у інші періоди цінність безпеки відходить на другий план і не актуалізуються. І тільки соціальні потрясіння, лиха, війни, терористичні загрози виявляють її справжнє значення для розвитку та самого існування народу, що населяє державу.

Розуміння безпеки як відсутності небезпек не підтверджується реальністю. Завжди присутнє щось загрозливе нормальному функціонуванню держави. Тому турбота про безпеку держави за своєю суттю може зводитися до можливості управляти загрозами. Таким чином, поняття «безпеки держави» не може мати закінчений характер.

На особливу увагу заслуговує той суспільно-філософський зміст, який вкладається в категорію «безпека», і той політико-політологічний зміст, що присутній у категорії «безпека держави». Безпеку держави як категорію сьогодні починають використовувати у практиці управління державою, але раніше наведена категорія носила більш абстрактний характер. Розпочинається використання кількісних методик оцінки стану національної безпеки держави, адже будь-яке суспільство чи його частина по-своєму розуміє належний рівень безпеки, достатній для підтримання власної стабільності та розвитку [76, с. 19].

Досліджуючи безпеку держави через призму властивостей зміни параметрів у просторі та часі, можна виділити два підходи: статичний та динамічний. Перший характеризує безпеку держави з позицій її здатності забезпечити такий рівень організації суспільних відносин у конкретний період часу, за якого гарантується захист інтересів особи, громади, суспільства та формуються вихідні передумови для стимулювання процесів сталого розвитку держави. Статичний вимір дозволяє чітко діагностувати організаційно-функціональні характеристики безпеки держави в межах діючих параметрів середовища. Водночас статичні властивості безпеки не дозволяють сформувати її спроможність до протидії загрозам у контексті процесів власного розвитку, які обов’язково супроводжуються постійними змінами. За таких обставин втрачаються змістовно-функціональні

характеристики безпеки держави, а саме: здатність еволюціонувати, адаптуватися в умовах підвищеного рівня дестабілізуючих впливів, формувати ефективні захисні механізми у довгостроковій перспективі.

На наш погляд, динамічний підхід сприйняття онтологічних характеристик безпеки держави є достовірнішим, адже дослідження безпеки у динамічній площині дозволяє тлумачити її з позицій процесуального підходу. Безпеку держави доцільно розглядати як стійку спроможність держави до швидкого протистояння ризикам і загрозам. Динамічний аспект дозволяє доповнити безпеку держави здатністю стратегічно-тактичного прогнозування параметрів розвитку середовища на перспективу, що формує базову основу для забезпечення ефективної підтримки позитивни процесів у державі.

За результатами проведеного дослідження можемо констатувати, що становлення у сучасному розумінні поняття «безпека держави» відбувалося під впливом конкретних історичних періодів та етапів розвитку світового суспільства. Комплексний характер безпеки держави зумовлює наявність різних наукових підходів до тлумачення сутності цього поняття.

Розглядати безпеку держави виключно в межах параметрів одного з виділених наукових підходів є помилковим, адже дана категорія є багатофункціональною. Таку ж думку розділяють і частина вчених, наукові погляди яких були опрацьовані. Тому при визначенні сутності безпеки держави доцільним є дотримання міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез ознак безпеки. Такий міждисциплінарний підхід полегшить не лише процес ідентифікації чітких стратегічних пріоритетів та завдань безпеки держави, але й дозволить сформувати ресурсну основу для побудови ефективної системи її забезпечення.

1.2. Особливості правового функціонування та розвитку національної безпеки України

Історія України наповнена рядом важких випробувань для народу, тому цінність безпеки держави завжди являлась однією із першочергових. Особливо відчутно це провляється в останні роки. Потреба в безпеці носить об'єктивний характер, оскільки усі члени суспільства досить вразливі, незалежно від їх фізичних даних, володіння багатством, владою, іншими ресурсами. Вважаємо, що необхідність у безпеці неможливо задовольнити у повній мірі. Вона присутня завжди і вимагає до себе постійної уваги, оскільки шлях розвитку держави поєднаний з різними реальними чи потенційними загрозами. Відзначимо, що життя людей у всі часи було небезпечним. З моменту народження людину підстерігають численні загрози її існуванню і благополуччю. До ни можемо віднести голод, хвороби, природні стихії, техногенні катастрофи, війни. Але найбільшою небезпекою для людей завжди була і залишається сама людина. Як кажуть у тайзі: «Немає більш небезпечного та жорстокого звіра, ніж людина». Але у мирних умовах, у розміреному і спокійному житті цінність безпеки відходить на другий план і не актуалізується. Соціальні потрясіння, лиха, війни, терористичні акти загострюють її значення, виводять до найбільш актуальних для людей і суспільства. Характерно, що події 11 вересня 2001 року буквально перевернули суспільну свідомість у США [77]. Виявилося, що для американців цінність особистої і національної безпеки стоїть вище цінності свободи, яка до того терористичного акту мала найвищий статус у суспільстві.

За звичкою асоціюємо безпеку із захищеністю життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави або з результатом безпеки. Який би він важливий не був, усе ж слід пам'ятати, що він є лише основою складного процесу забезпечення безпеки, пов'язаного з підтриманням

необідних параметрів життєдіяльності об’єкта, передбаченням та протидією різним загрозам.

У державі безпека проявляється у вигляді відповідної функції або повноважень, прав і обов’язків здійснювати спеціальні дії і заходи щодо захисту членів суспільства, їх власності, природних і соціальних об’єктів від різних небезпек. Т. Гоббс писав, що «безпека народу – заняття держави» [78, с. 200]. Погоджуємося із цим та пропонуємо доповнити це твердження таким змістом: «безпека держави – безпека народу».

Змістове наповнення безпеки держави було розпочато ще у XVIII столітті. Саме тоді починається бурхливий етап розвитку національних держав в Європі. Окремі елементи концепції національної безпеки можемо знайти ще у Дж. Медісона [79, с. 346-347]. Дещо пізніше положення цієї концепції у завершеному вигляді були сформульовані У. Ліппманом [80, с. 99-100]. Концепція національної безпеки розглядалася лише як один із підходів до вивчення проблем безпеки, який не є всеосяжним. Дана концепція використовується більшістю держав і залишається однією з найбільш необхідних при вирішенні проблем забезпечення безпеки держави. У рамках концепції національної безпеки розглядається, перш за все, забезпечення самого існування держави, дотримання її суверенітету та територіальної цілісності, а також здатності адекватно реагувати на будь-які реальні і потенційні внутрішні та зовнішні загрози. З даного приводу У. Ліппман [81, с. 277-278] зазначав, що станом безпеки держави можна визначити такий стан, коли їй не доводиться поступатися власними інтересами для уникнення війни, і вона може адекватно захистити себе військовим способом.

У рамках концепції національної або державної безпеки виділяємо три основні види загроз безпеці, а саме: зовнішні та внутрішні; реальні і потенційні; глобальні, регіональні та локальні.

Основною метою розробки і прийняття концепції національної безпеки держави є правове закріплення політичних прагнень у нормативному

документі, у якому окреслюються пріоритетні напрями із запобігання зовнішніх і внутрішніх загроз, визначається комплекс заходів і засобів щодо їх реалізації. Крім вищезгаданого, концепція національної безпеки держави, по суті, визначає основні напрями реалізації загальнодержавної зовнішньої і внутрішньої політики [82, с. 17-39]. Концепція національної безпеки передбачає здійснення організаційних заходів з відповідних напрямів, а саме: забезпечення територіальної цілісності і недоторканності держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; створення гарантій захисту від зовнішнього втручання у внутрішні державні процеси; побудову системи запобігання потенційних загроз існуючому положенню держави у світовому співтоваристві.

На думку К. С. Гаджієва, концепція національної безпеки являє собою похідну від концепції національних інтересів, а в більш широкому сенсі – від усвідомлення державою власного місця і ролі у світовому співтоваристві [83, с. 69-70; 84, с. 35-36].

У 1991 році Україною було здобула незалежність. Суспільство, що населяло нашу державу мало досить багато сподівань на покращення власного життя, адже демократії була зовсім поруч – у державах Європи. Однак проведення демократичних реформ призвело до погіршення економічного життя суспільства. Досить швидко і не завжди законно було проведено приватизацію і частина економіки колишньої держави потрапила у власність невеликої кількості осіб. Згодом вони стануть олігархами, тобто досить багатими особами, що будуть використовувати загальнонародне надбання у власних інтересах, а не у загальнодержавних. Даний період державотворення період був буквально пронизаний кризою відповідального державного мислення. В економічному і у політичному житті спрацьовував негативний принцип «хто смів, той і з'їв» [85, с. 39-41].

Будь-яка держава створює систему безпеки, виходячи зі своїх можливостей. Прийнято вважати, що нижній поріг національної безпеки держави визначає фізичне виживання суспільства, збереження суверенітету

та соціальної цілісності держави – забезпечення його дієздатності перед загрозами, наприклад, збройної сили з боку інших суб'єктів міжнародних відносин. Але забезпечення безпеки держави має на меті не лише зведення до мінімуму загрози військового нападу, захоплення території, знищення населення. У більш широкому розумінні поняття безпеки включає забезпечення громадянам даного суспільства необхідних умов для нормального цивілізованого життя, вільного розвитку і самовираження. Відповідно, політичний, економічний, військовий, соціальний та інші внутрішні та зовнішні аспекти становлять найважливіші компоненти національної безпеки. На нашу думку, національна безпека держави має ієрархічну (особистість, суспільство, держава), багатокомпонентну структуру, тобто є системним поняттям.

Характеризуючи поняття «безпека держави», необхідно зазначити, що найбільш важливими елементами формування системи раціональних уявлень про безпеку є поняття «суб'єкт безпеки держави» і «об'єкт безпеки держави». За допомогою даних понять визначаються ті, хто забезпечують безпеку держави, і ті, хто користується її надбаннями. У статусі суб'єкта і одночасно об'єкта безпеки держави може виступати сама держава або співтовариство держав, суспільство, певну роль також може відігравати кожна окрема людина. Держава виступає і окремим елементом, і частиною спільноти держав. Людина також може виступати як окрема особистість і входити до складу інших об'єктів чи суб'єктів. На погляд В. В. Крутова, суб'єкти фінансової безпеки слід розглядати залежно від рівня та виду фінансової безпеки держави [86, с. 100-103]. Погоджуємося із цим твердженням та вважаємо, що діяльність об'єктів і суб'єктів безпеки держави є повністю взаємообумовленою і взаємопов'язаною, а їх реалізація залежить від конкретних обставин місця та часу. Взаємозв'язок між людиною, суспільством і державою жорстко обумовлений їх природою існування. І кожен з них для забезпечення спільної безпеки виконує одночасно дві ролі – суб'єкта та об'єкта безпеки.

Пройшло досить багато часу після здобуття Україною незалежності, але окремі процеси, що відбуваються на міжнародній арені, і до сьогодні ставлять під сумнів саме існування нашої держави на політичній карті світу. Зараз Україна перебуває в умовах складної не тільки міжнародної, але й внутрішньої обстановки. Внутрішнє положення нашої держави багато у чому характеризується негативними та досить довготривалими наслідками системної кризи, у першу чергу, у сфері економічної дільності. Відбувається тривалий процес економічних перетворень, доволі сильне соціальне розшарування суспільства, зафіксовано стрімке зростання впливу тіньової економіки, не зменшуються внутрішні протиріччя між окремими сегментами суспільства та регіонами. Вищезгадані процеси складають далеко не повний перелік внутрішніх джерел загроз і небезпек для безпеки України. Сучасна зовнішньополітична ситуація, в якій перебуває наша держава, також не є спокійною.

Іншим важливим елементом формування раціонального уявлення про безпеку є виділення поняття «загроза» як причини порушення стану безпеки. Загрози можуть бути як реальними, так і потенційними, тобто їх негативний вплив може проявити себе у майбутньому. Крім того, загрози можуть виходити не тільки ззовні, але і з боку самого суб’єкта (або його окремих елементів) і навіть з боку об’єкта безпеки. Наприклад, загроза можлива з боку частини нашої держави. Метою забезпечення безпеки є викорінення, нейтралізація, усунення джерел загроз безпеці (і можливих наслідків їх дії) на тому чи іншому рівні. Цілі безпеки можуть бути визначені і таким чином, як прагнення суб’єкта до розширення масштабу власної безпеки, до наповнення його великим вмістом. Різноманіття сфер функціонування держави дозволяє виділити досить багато видів безпеки.

Варто погодитись, що, як правило, будь-яка галузь дослідження, яка носить міждисциплінарний характер, потребує різних філософських узагальнень. Безпека держави не є винятком. До Нового часу уявлення про безпеку включали такі рівні, як: індивідуальний, регіональний, національний.

У період до XX століття з розвитком капіталізму з'являється ще й рівень підприємств. У роботах кінця XX століття виділяється п'ять рівнів безпеки: міжнародний, національний, регіональний, рівень підприємств, індивідуальний. На початку XXI ст. до них додається ще й глобальний [87, с. 22-23]. Головна його відмінність від міжнародного в тому, що тут суб'єктами безпеки є вже не держави, а наддержавні структури: ООН, Світова Організація Торгівлі, транснаціональні корпорації, Міжнародний Валютний Фонд (далі – МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, які нерідко відображають не державні інтереси, а свої власні.

Слід зауважити, що досить ґрунтовний перелік внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці держави представлений у Концепції національної безпеки РФ [88]. Виходячи з положень вищезгаданого документа, у сфері економіки загрози мають комплексний характер і обумовлені, насамперед, істотним зменшенням внутрішнього валового продукту, зниженням інноваційної, інвестиційної активності і науково-технічного потенціалу, стагнацією аграрного сектору, розбалансуванням банківської системи, зростанням зовнішнього і внутрішнього державного боргу, тенденцією до перевищення в експортних поставках ресурсної та енергетичної складових, а у імпортних поставках – готових виробів. Найважливішими завданнями забезпечення національної безпеки держави вважаються: випереджальний розвиток конкурентоспроможних галузей і виробництв; розширення ринку наукомісткої продукції [89, с. 23]. У цілях їх рішення повинні бути прийняті заходи, стимулюючі передачу нових військових технологій у цивільне виробництво, запроваджено механізм виявлення і розвитку прогресивних технологій, освоєння яких забезпечить конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на світовому ринку.

У нашій державі базовим нормативно-правовим актом у сфері національної безпеки є Закон України «Про основи національної безпеки України» [40], який визначає основні засади державної політики,

спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Закон України «Про основи національної безпеки України» [40] серед пріоритетів національних інтересів визначає: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров’я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

У Законі також визначено загрози національним інтересам і національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері. Аналіз показує, що значна

кількість із них мають безпосереднє відношення до сфери зовнішньоекономічної безпеки.

Крім вищезгаданого, Законом України «Про основи національної безпеки України» [40] визначаються загрози національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері.

Проаналізувавши основні положення норм вищевказаного Закону, доцільно зосередити увагу на тих аспектах, які найбільше піддаються критиці. Варто зазначити, що керівництвом держави вже визначені певні заходи щодо вдосконалення законодавства у сфері забезпечення національної безпеки. Дійсно, модернізація системи національної безпеки та оборони є головним пріоритетом держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що була схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [90]. До основних заходів реалізації вищещезгаданої реформи визначено оновлення основних підходів до забезпечення національної безпеки держави. Головна роль при цьому має приділятися удосконаленню базового закону, який має визначати ключові елементи системи забезпечення національної безпеки держави. В Україні таким законом є Закон «Про основи національної безпеки України» [40]. На структурну побудову даного Закону вплинула тогочасна практика роботи Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБОУ). У то час РНБОУ практично не мала законодавчо визначеної сфери діяльності та приймала до розгляду досить велике коло питань: від вирішення питань забезпечення обороноздатності до врегулювання проблем житлово-комунального господарства та ін. Саме тому, у Законі «Про основи національної безпеки України» [40] зміст терміна «національна безпека» визначено як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам» за широким переліком сегментів державного управління. Незважаючи на те, що визначення даного терміна у Законі є досить об’ємним, воно охоплює лише

означені сфери діяльності, у той час як перелік загроз національній безпеці, від яких держава у першу чергу має захищати себе та власни громадян, не є постійним. І поступового вони доповнюються, до традиційних загроз додаються принципово нові, виникнення яких обумовлено часом.

На наш погляд, підхід до законодавчого визначення терміна «національна безпека» має бути змінений. Беручи до уваги те, що у сучасних умовах спектр загроз у безпековій сфері розширюється, вважаємо за необхідне не відмовлятися від широкого трактування даного терміна, але і вичерпно не визначати перелік сфер, які це поняття має охоплювати. Дана позиція дозволить досить швидко вирішувати питання стосовно уникнення впливу нових загроз національній безпеці.

У світовій практиці законодавства не існує єдиного визначення терміна «національна безпека» та переліку сфер чи елементів, які вона охоплює. Досить часто у нормативно-правових джерелах розвинених держав використовується широке трактування поняття «національна безпека» [91, с. 211-212]. Наприклад, у США, де поняття «національна безпека» було вперше використано президентом Т. Рузвельтом у 1904 році [92, с. 2-8], на то час основу системи національної безпеки складали воєнна і зовнішньополітична безпеки. Відповідно до нині діючої Стратегії національної безпеки США [93], крім воєнної і зовнішньополітичної, національна безпека США охоплює також економічну, енергетичну, внутрішньополітичну та інші безпеки.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що недоцільно на рівні закону визначати загрози національній безпеці та основні напрями державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, що передбачено Законом України «Про основи національної безпеки України» [40]. Для таких цілей існує Стратегія національної безпеки України, яка повинна періодично (кожні 3-5 років) уточнюватися, що не лише відповідає світовому досвіду, але є вимогою законодавства України. А базовий закон має визначати основні елементи системи забезпечення національної безпеки держави та принципи їх взаємодії у мирний час та у інші періоди.

Відзначимо, що норма Конституції України, якою передбачено, що «виключно законами України визначаються основи національної безпеки» [94], не означає, що таке визначення має здійснюватись лише шляхом прийняття окремого закону. Це може бути зроблено шляхом внесення змін до Конституції України та прийняття системи законів, враховуючи перелік основних сфер державної політики, правовідносини у яких мають визначатись виключно законами. У США законодавство досить детально регламентує повноваження і функції органів державної влади у сфері забезпечення національної безпеки, врегульовуються навіть посадові обов'язки керівників і кваліфікаційні вимоги до претендентів на відповідні посади [95], але відсутніми є визначення поняття «національна безпека», а також сфер, які вона охоплює.

Істотним недоліком Закону України «Про основи національної безпеки України» [40] є те, що більшість його положень мають декларативний характер, створюючи умови для суб'єктивної оцінки змісту норм та критеріїв їх виконання. Вважаємо, що закон у своїй основі має складатися з правових норм, які встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) учасників суспільних відносин.

Згодом було прийнято Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [96], що значно ускладнило і так не конкретизоване правове регулювання сфери національної безпеки. Наприклад, запроваджувалося поняття «засади внутрішньої політики України у сфері національної безпеки і оборони». Перелік таких засад, визначений статтею 6 цього Закону [96], являє собою уточнений концентрований перелік основних напрямів державної політики з питань національної безпеки, визначених статтею 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» [40]. Внаслідок вищезгаданого, поняття «основи» і «засади» розмежувати стає практично неможливим, а необхідність такого розшарування законодавчого регулювання сфери забезпечення національної безпеки викликає значні сумніви. Зазначимо, що основи визначаються як основні засади державної

політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [97]. А засади визначаються як забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах [98]. Основи національної безпеки передбачають захист від загроз будь-якого походження, а засади визначені лише у сфері внутрішньої політики України у сфері забезпечення національної безпеки. Вищезгадані колізії значно ускладнюють введення в дію стратегічних планів розвитку нашої держави. Особливої складності додається у процес взаємодії з іншими суб'єктами, залученими до виконання завдань у відповідній сфері.

У чинній редакції Указу Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [61] зазначено, що Стратегія національної безпеки України 2007 року не стала керівним документом для практичної діяльності органів державної влади, які не зосередили своїх зусиль на захисті інтересів фінансової безпеки, в той же час зусилля зосереджувались на досягненні короткострокових політичних та економічних цілей. Внаслідок цього посилилися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси [99]. Схожою була і роль чинної Стратегії національної безпеки України, основні цілі і завдання якої залишилися не виконаними. Передусім передбачалося вдосконалити законодавство з питань національної безпеки України. Але пропозиції щодо систематизації відповідного законодавства були несуттєвими. У результаті у тексті документу практично відсутній зв'язок між цілями розвитку системи забезпечення національної безпеки та соціально-економічними пріоритетами розвитку та функціонування держави. Особливо критичним це є у даний час, коли в умовах обмежених ресурсних можливостей нашої держави

відбувається посилення загроз та ризиків невиконання поставлених завдань у сфері забезпечення національної безпеки України.

Вважаємо, що до розробки та внесення доповнень до законодавства України з питань забезпечення національної безпеки необхідно більш масштабно залучати не органи державної влади, а наукові установи. У США даний вид співраці є досить ефективним і взаємовигідним. Зокрема, у 2007 році у державі вперше було прийнято Національну контррозвідувальну стратегію [100]. Згодом до неї було внесено ряд змін та доповнень, у провідних університетах США протягом кількох місяців.

Останні роки досить швидко змінюються вимоги до апарату влади та вимоги суспільства до себе. Поступово наше громадянське суспільство стає більш зрілим, активним і відповідальним. Однією з головних тенденцій сучасного світу є ускладнення суспільства, коли досліджуються і виражаються потреби різних професійних і соціальних груп. Актуальним є розширення повноважень місцевого самоврядування на всіх рівнях. Наприклад, варто законодавчо закріпити право розробляти і вносити для затвердження технічні регламенти та національні стандарти у відповідних галузях і видах діяльності.

Місцеве самоврядування являється своєрідною школою взаємовідповідальності членів громади. Воно формує ключові компетенції політика-початківця: здатність домовлятися з різними соціальними та професійними групами, зрозуміло доносити свої ідеї до людей, захищати права та інтереси своїх виборців. Це досить позитивний досвід роботи, і політики-початківці та державні адміністратори повинні отримувати його саме у системі місцевого самоврядування.

Але у нашій державі існує значна проблема із фінансуванням органів місцевого самоврядування, які повинні стати фінансово спроможними і автономними та мати достатні джерела для виконання своїх повноважень, для вирішення повсякденних проблем членів громади. Треба подолати залежність від фінансування з центру, що пригнічує самостійність та

відповідальність, породжує утриманство, а по суті – позбавляє сенсу саме існування місцевого рівня влади.

Ввжаємо, що для забезпечення даного процесу варто передати на місцевий рівень практично всі податки від малого бізнесу. Звичайно, при цьому необхідно буде збалансувати повноваження. Якщо в органів місцевого самоврядування з'явиться більше ресурсів, то і обсяг їх зобов'язань перед громадянами буде збільшений. Особливо необхідним є посилення економічної самостійності великих і середніх міст. Саме у них в основному зосереджений економічний потенціал держави і найбільш активні громадяни. Міста виступають джерелами економічного зростання і громадянських ініціатив. Передаючи їм більшість повноважень та фінансові ресурси, необхідно подбати, щоб це не обернулося беззахисністю громади міст перед місцевою владою.

Для всебічного забезпечення національної безпеки держави також не потрібно забувати і про фінансове забезпечення соціальної сфери розвитку суспільства. У цій сфері, перш за все, доцільно виділити такі проблеми: скорочення населення. В умовах значного скорочення чисельності населення працездатного віку та збільшення кількості людей старшого віку невідкладною стає потреба кардинального підвищення ефективності соціальних витрат. Люди різного покликання – підприємці, робітники, фахівці, службовці – повинні мати поле для реалізації свого потенціалу, можливості для професійного та соціального зростання; низька якість державних послуг. Незважаючи на поступове зростання бюджетного фінансування освіти та охорони здоров'я, зберігається їх низька якість та доступність. Далекими від вирішення є проблеми створення комфортного середовища проживання; рівень розвитку «соціальних ліфтів». Частина громадян не може реалізувати свої професійні знання, знайти таку роботу, яка дозволяла б їм розвиватися. Не повною мірою працюють соціальні ліфти. Дана проблема значно загострилася в останні роки, коли багато молодих людей, що входять на ринок праці, закінчили вузи, але не можуть отримати

бажаної роботи за фахом; диференціація доходів населення. У сфері оплати праці є відчутною велика диференціація доходів. І внаслідок цього – більшість громадян України живе за межею бідності [101; 102].

Для вирішення окреслених проблем необхідно також:

1. У сфері зайнятості потрібно створити умови, коли молоді люди отримують можливість не просто працювати за фахом, а будувати професійну кар'єру, постійно підвищувати свою кваліфікацію, навчатися новим прикладним технологіям. Не потрібно також забувати, що у будь-якій державі вчителі та лікарі, вчені та працівники культури – це не тільки кістяк «креативного класу», а це саме ті працівники, хто надає стійкість розвитку суспільства, служить опорою суспільної моралі. Безумовно, необхідно підвищувати ефективність роботи наших систем освіти та охорони здоров'я. Поки що не досягнуто помітного для людей поліпшення якості освіти та охорони здоров'я. Це все відбувалося тому, що з розгляду регулярно випадало найважливіше – мотивація людей, які працюють у даних сферах. Однак про будь-які реформи в охороні здоров'я та освіті може йтися тільки в тому випадку, коли ці реформи забезпечують гідну оплату праці професіоналів-бюджетників, які на своїй основній роботі повинні отримувати достатньо, щоб не шукати заробітків на стороні. Ефективно управляти якістю медичної допомоги, освітніх програм, наукових досліджень можна тільки спираючись на авторитет професійного середовища. Відновлення професійної моралі, самоврядування і самоочищення професійних колективів – це те, на що має право розраховувати суспільство, переглядаючи свої відносини з медичним, вчительським та науковим співтовариствами.

Також важливою є кваліфікація і соціальне самопочуття робітників – тих, хто є основою будь-якої держави. Сьогоднішній робітник – це відповідальний виконавець складних і мінливих технічних норм. В умовах, коли конкурентоспроможні підприємства постійно оновлюють технології, коли товари низької якості швидко витісняються з ринку, – кваліфікація робітника, та його здатність постійно навчатися стали вирішальним

фактором конкурентоспроможності. Потребує законодавчого закріплення розширення участі робітників в управлінні підприємствами. Така участь практикується, наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) у формі так званих виробничих рад [103]. До компетенції таких рад у нас могла б входити щоденна організація праці колективу – від графіків робочого часу до складання соціального плану у разі закриття якихось виробництв, підвищення кваліфікації працівників. Кваліфіковані робітники повинні входити в національну систему професійних кваліфікацій, оцінка їх професійного рівня та отримання нових кваліфікацій не повинні замикатися всередині окремих підприємств, як це фактично склалося сьогодні. Це збільшить можливості робітників на ринку праці, підвищить їх мобільність і в кінцевому підсумку – їхні заробітки.

Для усунення значної диференціації доходів населення потрібно якнайбільше використовувати досвід держав-членів Європейського Союзу, де певний ступінь диференціації доходів сприймається як природний для зрілої держави, проте надмірний розрив сприймається як несправедливість і служить джерелом соціальної напруженості. Тому нині найважливіше завдання – зменшення соціальної нерівності, збільшення середнього класу, що є можливим як за рахунок більш адресної і ефективної соціальної політики, так і створення таких умов, коли кожен член суспільства може заробляти, забезпечити собі достатній рівень доходів.

2. У сфері освіти потрібно забезпечити соціальну рівність в отриманні освіти. У великих містах утворилися групи шкіл зі стійкими низькими результатами навчання. У таких школах майже немає відмінників, учасників олімпіад, але є багато дітей, які мають труднощі в навчанні та девіантну поведінку. Школа перестає виконувати функцію «соціального ліфта» закріплює соціальну диференціацію. Якщо звичайні школи працюють у важких соціальних умовах, то і вони повинні отримувати спеціальну підтримку – і методичну, і кадрову, і фінансову, а не тільки гімназії та ліцеї, які працюють, як правило, з благополучними дітьми.

Також потрібно вжити заходів щодо ліквідації черг у дитячі садки, у тому числі, за рахунок збільшення місць у сімейних, недержавних, корпоративних дитячих садках. Треба наблизити дитячі дошкільні установи до місць проживання дітей. Необхідно включити організаторів і педагогів недержавних дитячих садків у систему фінансової та методичної підтримки з боку місцевих бюджетів. Сфера освіти кожного року недоотримує значну частину своїх кадрових і фінансових ресурсів. Гуртки та секції сьогодні відвідують не всі учні. Сильної деформації зазнала традиційно значуща сфера соціалізації – дитячий спорт. Число спортивних шкіл та секцій зростає, але часто вони орієнтовані тільки на перспективи переходу у великий спорт, що позбавляє мотивації багатьо дітей.

Серйозного оновлення потребують програми і методи роботи школи і вищих навчальних закладів освіти. Нові стандарти освіти повинні забезпечити доступність для кожного профілю навчання відповідно до сучасних умов розвитку нових поколінь.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що необхідно створити стимули і умови для просування цілого ряду напрямів, результатом чого стане значне підвищення рівня вітчизняної державної безпеки. Формулюючи дані умови, насамперед, потрібно зосередити увагу на: закріпленні і розширенні вітчизняних природних переваг, на розвитку базових для нашої держави секторів економіки та використання можливостей України; формуванні національної інноваційної системи розвитку, яка повинна базуватися на всій сукупності результатів роботи державних і приватних інститутів, що підтримують інновації; принципово іншій якості управління підприємствами та поступової заміни застарілих технологій та обладнання; розвитку нових секторів глобальної конкурентоспроможності, насамперед у високотехнологічних галузях, які є лідерами в «економіці знань», – в авіакосмічній галузі, суднобудуванні, сфері енергетики, а також забезпечити розвиток інформаційних, медичних та інших новітніх технологій; розвитку фінансової інфраструктури до рівня, адекватного зростаючим потребам

держави, що дозволить в кінцевому підсумку створити в Україні один зі світових фінансових центрів. Дані положення знайшли своє відображення у науково-дослідній діяльності Державного науково-дослідного інституту МВС України (акт впровадження від 29.09.2016 р. № 41/01-07).

Висновки до розділу 1

Дослідження безпеки, як правової категорії, являється визначальним у сучасному державотворенні. Проблеми безпеки держави виникають водночас з формуванням державності. Адже саме існування держави не можливе без належного правового регулювання. У вивченні проблеми забезпечення безпеки досить важливим є науковий підхід, в рамках якого можливо здійснити тлумачення поняття безпеки в якості загальнонаукової категорії на основі історіографічного підходу до аналізу основних етапів розвитку науки як такої, з одного боку, і онтологічної та гносеологічної інтерпретації даного поняття в системі наукового знання – з іншого. Історично проблеми безпеки держави виникають водночас з формуванням державності, становленням національних інтересів. Становлення у сучасному розумінні поняття «безпека держави» відбувалося під впливом конкретних історичних періодів та етапів розвитку світового суспільства. Сутнісні характеристики безпеки держави були розглянуті через призму властивостей зміни параметрів у просторі та часі, виділено два підходи: статичний та динамічний. Тому при визначенні сутності безпеки держави доцільним є дотримання міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез функціонально-критеріальних ознак безпеки.

Безпека, як юридичне та економічне поняття, відображає національні інтереси, пов’язані зі збереженням сформованих економіко-правових відносин у певній державі або на конкретній території та з необхідністю їх захисту від будь-яких зовнішніх і внутрішніх посягань. Формування

національного інтересу є достатньо тривалим процесом, у якому переплітаються правові, економічні а також інші фактори. Основним нормативно-правовим актом у сегменті захисту національної безпеки є Закон України «Про основи національної безпеки України», яким регулюється питання захисту національних інтересів та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Досить багато положень вищезгаданого закону є дискусійними та потребують уточнення.

На сьогодні практично відсутній зв'язок між цілями розвитку системи державного забезпечення національної безпеки та соціально-економічними пріоритетами, що посилює ризики невиконання поставлених завдань у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки в умовах обмежених ресурсних можливостей України.

Загалом для забезпечення національної безпеки Україна, поряд з досягненням основних пріоритетів національної безпеки, має зосередити свої зусилля і ресурси на таких пріоритетах сталого розвитку, як: економічне зростання, яке досягається, насамперед, шляхом розвитку національної інноваційної системи та вкладання інвестицій у «людський капітал»; підвищення якості життя власних громадян шляхом гарантування особистої безпеки, а також високих стандартів життєзабезпечення; наука, нові технології, освіта, охорона здоров'я та культура, що розвиваються, шляхом зміцнення ролі держави та вдосконалення державно-приватного партнерства; екологія і раціональне природокористування, підтримання яких досягається за рахунок збалансованого споживання, розвитку прогресивних технологій і необхідного відтворення природно-ресурсного потенціалу держави; стратегічна стабільність і партнерство з державами близького та далекого зарубіжжя.

Відзначаємо недосконаліть законодавства у сфері національної безпеки держави, а також низька ефективність його застосування призводить до неналежного забезпечення національної безпеки, що не дозволяє у повній мірі реалізовувати національні інтереси України. Ефективна стратегія

національної безпеки повинна базуватися на чіткій і логічній законодавчій базі, а також на послідовному забезпеченні належного рівня її виконання.

З 90-х років минулого століття значних змін зазнала парадигма фінансової безпеки держави, адже світ перестав бути двополярним, і відтоді не завжди дії з одного боку світу викликають реакцію у відповідь з іншого.

В умова розвитку глобалізаційних процесів традиційна парадигма фінансової безпеки поступилася місцем новим парадигмам глобальної безпеки, регіональної безпеки та іншим, які розробляються у рамках моделей, що враховують сучасну динаміку глобальної безпеки. Вважаємо, що у сучасних умовах розвитку нашої держави проблеми та загрози безпеці уже не визначаються виняткова національними кордонами. В умовах глобалізації ризики безпеки у своїй основі визначаються відносинами основоположних факторів світової фінансової системи, адже велика кількість учасників, а також багаторівневість взаємодії у сфері міжнародних правовідносин формують новий світовий порядок, основною рисою якого є забезпечення безпеки світової системи держав у цілому та конкретних держав зокрема.

РОЗДІЛ 2
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАН ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Теоретико-правові основи економічної безпеки України

Конституція України визначає найважливішими функціями держави захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки [94]. Варто зазначити, що економічна безпека – частина національної безпеки, яка тісно взаємопов'язана з її іншими складовими і є основою забезпечення таких її частин, як військова, політична, соціальна, екологічна, технологічна, інформаційна та інші. Основоположним фактором є те, що навіть за належного опікування економічною безпекою держави та вжиття адекватних заходів щодо ефективного менеджменту економічних процесів неодмінно постане потреба їх удосконалення, приведення їх захисту у відповідність до наявних і потенційних економічних викликів і загроз, що необхідно для самоутвердження держави у світовій економічній системі. Адже світова економічна система змінюється досить швидко. Значні перетворення відбулись і в економічній безпеці України восени 2008 року та навесні 2014 року.

Відзначимо, що усі елементи, що входять у структуру національної безпеки нашої держави є тісно взаємопов'язаними. Кожен із видів національної безпеки України може досить яскраво проявитися у сфері дії іншого, доповнюючи або послаблюючи його вплив. Оскільки економічна система є життєвоважливою для держави, суспільства і особистості, то базисом національної безпеки є економічна безпека держави. Вона є визначальною у розвитку виробництва і ринкових відносин, обміну товарами і послугами, формує вимоги до забезпечення заходів превентивного та

захисно-охоронного спрямування. Якщо у зовнішніх відносинах головним фактором є військова безпека, у внутрішніх – соціальна, у глобальному зовнішньому оточенні – екологічна, то визначальним базисом усіх складових національної безпеки є налагоджений економічний механізм, від якого залежить рівень благополуччя громадян. Тобто економічна безпека наної держави, що виявляється у сферах впливу інших видів національної безпеки, проникаючи в них і взаємодіючи з ними, у свою чергу, акумулює в собі їх дію, залишаючись водночас основою національної безпеки України.

В умовах мінливої ситуації і жорсткої конкуренції всі держави повинні не тільки концентрувати увагу на внутрішньому стані справ у національній економіці, але й виробляти стратегію довгострокової економічної безпеки, яка дозволить їм зменшити ризик змін, які відбуваються у світовому господарстві. Проблема економічної безпеки України, як найважливішої складової національної безпеки, стоїть сьогодні досить гостро.

У науковій літературі присутня різноманітність визначень економічної безпеки. Вважаємо, що категорію «економічна безпека» слід розглядати у функціональному та структурному аспектах як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки, що відображають функціонування окремих сфер економічної системи держави. Фінансова безпека стає основною складовою економічної безпеки, яка забезпечує добробут суспільства за допомогою інфраструктурних інститутів розподілу фінансових та інвестиційних ресурсів.

Незважаючи на те, що предметом багатьох досліджень були вивчення та підготовка пропозицій щодо підвищення ефективності економіки держави в цілому, детальне вивчення її галузевих особливостей, як правило, відсутнє. А оскільки економіка – основа розвитку будь-якої держави, вважаємо, що пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки є розробка належних індикаторів, що характеризують її складові частини.

Економічна безпека держави може розглядатись, як можливість держави стабільно розвиватись, успішно долаючи негативні фактори, які

породжують загрози економіці. Саме тому у кожній державі під поняттям «економічна безпека» розуміється власний особливий зміст [104, с. 54-64].

Зазначимо, що безпека спочатку розглядалася тільки з точки зору фізичної захищеності території. У контексті історичного розвитку безпека ототожнюється з успішністю, процвітанням, силою, могутністю, тобто, поняттями, зумовленими, у першу чергу, економічними причинами. Ще в період середньовіччя до введення у вживання термінів «національна безпека» і «економічна безпека» правителі замислювалися про те, як забезпечити захищеність та процвітання своїх держав і територій. У першу чергу, для цього застосовувались протекціоністські заходи, обмеження імпорту і закритість економіки [105, с. 36-38].

Проблема економічної безпеки бере початок з існування людини як істоти, а інтенсивно розвивається із зародження суспільства та держави. Частина вчених вважає даний етап першим елементом формування науки про економічну безпеку [106, с. 20-21]. Дійсно, однією з основоположних потреб є потреба у захисті життєздатності всіх складових елементів держави, що робить необхідним проведення аналізу економічної безпеки як передумови розвитку держави та суспільства.

З огляду на стрімкий розвиток правовідносин у сфері економіки на початку XXI століття особливе місце належить проблемі економічної безпеки держави як основі для забезпечення її суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності, підтримання соціальної злагоди та гармонії в суспільстві, органічного входження кожної держави в систему світової економіки [107, с. 49-54].

З історії відомо, що в XVIII столітті у передових державах Європи і, у першу чергу, у Великій Британії стало укорінюватися розуміння, що безпека держави невіддільна від її економічного благополуччя і, у першу чергу, від торгівлі. Тоді ж була встановлена пряма залежність суто військової безпеки від рівня економічного розвитку держави. Ще А. Сміт вказував, що винахід вогнепальної зброї дав величезну перевагу народам Європи перед іншими

народами [108]. Тим же шляхом ішли і його послідовники [109, с. 233]. Але утримання та експлуатацію якісної артилерії могли дозволити собі лише економічно успішні держави. І вже у позаминулому столітті економічний вимір міжнародних відносин було пов'язано в основному з дилемою «протекціонізм – вільна торгівля». Захисники високих митних бар'єрів часто апелювали до патріотичних почуттів і трактували наплив дешевих іноземних товарів, що пригнічують місцеву промисловість, як свого роду економічну агресію [110]. Протекціонізм, таким чином, перетворювався на елемент національної безпеки.

У Франції зі становленням капіталізму сформувалася і розвивалася ідея про те, що держава має своєю головною метою загальний добробут і безпеку. Ж.-Ж. Руссо у своїй праці «Про суспільний договір» зазначав, що турбота про самозбереження і безпеку – найважливіша з усіх турбот держави [111, с. 19-21]. Під безпекою в той період розумілися: «стан, ситуація спокою, яка з'являється в результаті відсутності видимої небезпеки, а також наявність матеріальної організаційної структури, яка сприяє створенню та підтриманню цієї ситуації» [112, с. 103-104].

Історично проблема економічної безпеки пов'язана зі становленням і розвитком державності, усвідомленням нацією своїх економічних інтересів. Ця проблема у різних державах і в різні періоди поставала більш або менш актуально, однак ніколи не зникала з поля зору громадськості та лідерів держав. У дослідженні проблеми економічної безпеки певний інтерес становить досвід США. Адже становлення і розвиток вищезгаданої держави відбувалися у виняткових історичних умовах, сприятливих для досягнення найкращих результатів в економіці. Вже на ранніх етапах свого існування федеральна влада США заявила про відстоювання національних інтересів і активний захист американських виробників. Так, перший міністр фінансів США О. Гамільтон у своїй доповіді Конгресу «Про заохочення мануфактур» у 1791 році закликав провести широкомасштабні заходи щодо державної

підтримки молодої американської промисловості в її боротьбі за зовнішні ринки [113].

Варто зазначити, що Велика Британія довгий час мала найкращу в світі промисловість та була однією з найбільш послідовних прихильників політики протекціонізму. Але і на її території до кінця позаминулого століття наплив дешевих і якісних товарів з маркою «зроблено в Німеччині» став сприйматися як одна із загроз благополуччю [114]. Ситуацію для Великої Британії ускладнювало і те, що сировина для виробництва у державі привозилася в основному з інших континентів. Це було головною слабкістю економічної безпеки держави у той час. Таким чином, особливої гостроти набувало англо-німецьке морське суперництво, яке стало однією з причин Першої світової війни. Однак у той період економічне осмислення міжнародних відносин не відрізнялося теоретичною глибиною. У той період, у першу чергу, захищалися імперські комунікації. Так, уже в 1915 році, задовго до появи слова «глобалізація», в одному з досліджень було заявлено, що «світ уже став єдиним економічним цілим» [115].

Проте подальший розвиток людської цивілізації ускладнював обмеження розвитку світових економічних відносин, глобалізації та інтеграції, а обмін та співробітництво стали рушіями прогресу [116, с. 194-198]. Слід зауважити, що усі ці сучасні тенденції несуть загрозу економічній безпеці держави. Сам термін «економічна безпека» почав широко використовуватися у США у тридцятих роках минулого століття у політиці президента США Ф. Рузвельта. За його указом у 1934 році був створений Федеральний комітет з економічної безпеки, який очолив міністр праці Френсіс Перкінс. До складу Комітету входили міністри юстиції, фінансів, торгівлі та голова Федеральної служби з надзвичайної допомоги. Було розроблено «новий курс», який продемонстрував відхід від класичної теорії і практики невтручання держави в економічне життя. Нова економічна політика фактично ознаменувала переломний рубіж і перехід від принципу

«чим менше втручання держави, тим краще» до принципу «безпека суспільства – турбота держави» [117; 118].

Розвиток економічної безпеки держави у середині минулого століття визначався створенням міжнародних асоціацій, метою діяльності яких ставало забезпечення розвинених держав світу в рамках міжнародної економічної безпеки. До таких організацій можемо віднести: МВФ, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Організацію країн-експортерів нафти. Вищезгадані утворення формували глобальне середовище і встановлювали порядок роботи на міжнародних ринках, обумовлюючи певне нормативне поле існування різних держав та суб'єктів господарювання. Поступово термін «економічна безпека» став розглядатись як найважливіша складова національної безпеки і досить швидко набув поширення в розвинених державах [119, с. 248-251].

У Меморандумі від 19 січня 1971 року Президент США Р. Ніксон зазначав, що економічна безпека стосується проблем міжнародної торгівлі, інвестицій, платіжного балансу, загального стану фінансових ринків. Саме тому було створено Раду з міжнародної економічної політики, головною причиною чого було зростання інфляції через війну у В'єтнамі [120].

Варто зазначити, що ефективне правове забезпечення захисту економічної безпеки держави на сьогодні неможливе без використання позитивного зарубіжного досвіду. Важливого значення набуває аналіз законодавства у розвинених європейських та інших державах, який можна використовувати вітчизняному законодавцю.

Привертає увагу досвід розв'язання проблем забезпечення економічної безпеки, накопичений у США. Правове забезпечення економічної безпеки даної держави було пов'язане з потребою подолання наслідків громадянської війни, коли Конгрес США прийняв відомі на увесь світ закони щодо митного протекціонізму та державного захисту підприємців. Законодавче забезпечення економічної безпеки США має високий рівень. Проблеми протидії економічному шпіонажу розглядаються у Законі «Про економічну

безпеку» [121]; підвищення ефективності національної освіти і науки – у Законі «Про освіту для економічної безпеки» [122]; питання податкового регулювання, пріоритетів економічного розвитку, митного протекціонізму – у Законі «Про економічну безпеку та відтворення» [123]; питання ринку праці, боротьби з безробіттям, економічного захисту населення – у Законі «Про створення робочих місць і економічну безпеку» [124] та ін.

Одним із прикладів розуміння важливості забезпечення економічної безпеки держави служить зразкове вирішення питання залежності високорозвинених держав від імпорту сировини і, насамперед, енергоносіїв. У 1970-х роках минулого століття глибоке враження на уряди цих держав справив «Нафтовий шок» [125]. Для неможливості повторення такої ситуації в Перській затоці постійно присутня найбільша кількість військових кораблів НАТО і, перш за все, США. Інша частина дослідників і експертів вважають, що проблема має економіко-правовий характер, тобто, повинна вирішуватися через досягнення взаємних домовленостей, а не за допомогою силового тиску чи навіть втручання. Але постійна присутність значних військово-морських сил вказує на те, що, на думку керівництва держав-членів НАТО, це питання не завжди можливо вирішити за допомогою взаємовигідних договірних відносин.

У державах, що не претендують на роль світового лідера, економічне поняття «безпека» також має власну специфіку. Досить розвинене та відповідним чином нормативно підкріплене воно у Японії. Ще у 1982 році Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості Японії підготувало спеціальну доповідь на тему «Економічна безпека» [126, с. 20]. У цій доповіді економічна безпека визначалась, як «стан економіки, при якому вона захищена, перш за все, економічними засобами від серйозних загроз її безпеці, що виникають під впливом міжнародних чинників». Такими факторами оголошувалися забезпеченість енергетичними та мінеральними ресурсами, продуктами харчування, безпека морського транспорту. Іншими словами, японська концепція слідувала в традиційному руслі «безпеки

поставок». І на перше місце були поставлені зовнішні чинники впливу і, звичайно ж, перші наслідки глобалізаційних процесів.

Зазначимо, що в офіційних документах США термін «економічна безпека» є маловживаним. Але досить багато питань розглядаються з точки зору економічної безпеки держави. Найбільш важливим документом, що регулює питання національної безпеки держави у цілому та економічної безпеки держави зокрема, є Стратегія національної безпеки США [127]. Текст цього документа періодично удосконалюється та доповнюється, але у останніх її редакціях виділяють три провідні для забезпечення національної безпеки держави проблеми: зміцнення воєнної безпеки, забезпечення економічного розвитку, підтримання демократичних процедур в інших державах.

Тобто і у Японії, і у США безпека держави переважно розглядається, як можливість уникнення загроз ззовні. Але у політиці цих держав суттєво різняться методи забезпечення власної економічної безпеки. Японія не володіє такою, як у США військовою силою, яку можна було б використовувати для вирішення питань в економічній сфері. Але іноді складалися непоодинокі ситуації, коли наявність в іншій державі більш розвинених технологій сприймалась, як загроза безпеці власної держави. Так, держави-члени Європейського Союзу (далі – ЄС) занепокоєні стрімким зростанням та успіхами КНР, США – технологічними успіхами ЄС, а дещо раніше – успіхами Японії. У багатьох випадках «життєво важливі» імпортні товари (не тільки військові) можна замінити вітчизняними, але це вимагає значних капітальних вкладень, які могли б знайти краще застосування.

У Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) будь-які питання забезпечення власної економічної безпеки перебували у виключній компетенції держави, що було однією із основ функіонування адміністративно-командної системи. Відповідні державні органи в умовах повного одержавлення всіх суспільних процесів монополізували забезпечення економічної безпеки всього суспільства, а також окремих

фізичних та юридичних осіб. Процес забезпечення безпеки організовувався шляхом виявлення потенційних загроз і розробки заходів для їх припинення чи нейтралізації. Відповідна концепція працювала досить ефективно в умовах зрозумілих правових відносин, що складались у радянській соціально-економічній системі. Правовідносини поділялися на загальнонародні (державні) та приватні, а, з моральної точки зору, дані відносини можна трактувати як правильні і неправильні. Наприклад, з точки зору громадськості, приватні правовідносини мали негативне забарвлення та ставили під загрозу існування суспільного соціалістичного устрою. Для попередження та уникнення негативних наслідків існували відповідні державні та громадські інститути, які дані загрози вивчали і прогнозували. Багато у чому їх діяльність була спрямована на забезпечення економічної безпеки всієї держави у цілому шляхом зниження чи нівелювання негативного впливу окремих ризиків. Основним об’єктом охорони та захисту виступала загальнонародна власність.

Дослідженням наукових проблем забезпечення економічної безпеки держави займались вчені, що працювали в спеціальних відомствах. Частину території держави складали закриті територіальні утворення, зокрема, великі обласні центри та підприємства з особливим режимом. Правоохоронні органи забезпечували режим секретності й припиняли спроби розкрадання державної власності, до якої належала вся власність підприємств. У сукупності організаційно-управлінські форми забезпечували досить високу ефективність захисту економічних інтересів промислових підприємств, тобто, у цілому економічну безпеку держави [128, с. 212-213].

Лише з середини 80-х років минулого століття розпочалось проведення великої кількості відкритих серйозних наукових обговорень та досліджень. Відбувається поступовий перехід до ринкових відносин, змінюється форма власності, а функції державних структур щодо забезпечення безпеки господарюючих суб’єктів значно звузились. Економічна безпека держави починає набирати нового змісту. Нерозвиненість нової ринкової економічної

системи та розпад колишньої системи збереження соціалістичної власності в 90-х роках XX століття дали потужний імпульс до розробки якісно нового наповнення поняття «економічна безпека». Значно збільшується кількість наукових робіт, пов'язаних із дослідженням питань забезпечення економічної безпеки держави.

На території Європи у цей же період створюється найбільша офіційна організація, що займається комплексними питаннями, зокрема, економічної безпеки. Вона отримує назву Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). На сьогодні вона об'єднує 57 країн, які розташовані у Європі, Центральній Азії та Північній Америці [129]. Одним із трьох провідних напрямів діяльності цієї організації є економічна безпека.

На міжнародному рівні офіційного закріплення термін «економічна безпека» набув у 1985 році на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН, де було прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека». У ній була визначена необхідність сприяти вирішенню цієї проблеми з метою створення умов для соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генасамблеї ООН була прийнята Концепція міжнародної економічної безпеки, що узагальнювала глобальні проблеми, які були наявні в цій сфері, і засоби їх подолання. Виникнення цих проблем пов'язано з об'єктивними соціально-економічними та природними процесами, що стосуються життєвих інтересів усіх країн і народів та вимагають для свого вирішення скоординованих дій світового співтовариства [130].

У масштабах держави прийнято говорити про економічні аспекти національної або міжнародної безпеки. У роки «холодної війни» йшлося, в першу чергу, про економічне забезпечення глобального протистояння наддержав, особливо про економічні аспекти гонки озброєнь. Поняття «безпека» при цьому трактувалось як явище, яке вимагає участі силових органів (збройних сил, розвідки, спецслужб).

Поняття «економічна безпека держави» нещодавно увійшло до нормативної лексики і стало повноправним об'єктом дослідження науки. У

працях вітчизняних вчених даний термін почав використовуватись лише на наприкінці минулого століття [131, с. 128-129]. З того часу було напрацьовано специфічний категоріальний апарат з використанням власних термінів.

Наприкінці минулого століття інтерес до економічної безпеки держави пробудився з новою силою. Дійсно, у протистоянні наддержав головна «теоретична» проблема, з погляду «економічних аспектів безпеки», була в пошуку оптимального співвідношення між, з одного боку, обсягами та структурою витрат на оборону, з іншого, – економічною ефективністю і конкурентоспроможністю національної економіки. З даного приводу деякі науковці відмічають кілька ключових проблем, що неминуче виникали при спробах знайти державні витрати та узгодити їх використання між національною обороною та економікою [132, с. 372-375].

Якщо в поняття «безпека» включати тільки військовий аспект, то її рівень, очевидно, залежить від економічного потенціалу держави та стану доступних їй технологій. Так, доступ до ядерної зброї дає вельми значний ефект з точки зору безпеки при порівняно помірних витратах. Прихильник такого підходу Д. Фішер стверджував, що «вибір між виробництвом у цивільному та військовому секторі такий, що громадянське споживання та національна безпека зростають в однаковій мірі» [133, с. 59-63]. Іншими словами, гонка озброєнь супроводжується економічним зростанням. Тим часом, очевидно, що економічна активність у деяких цивільних галузях досить вигідна сама по собі та може мати негативний вплив на військову безпеку, що створює проблему вибору пріоритетів розвитку держави. На думку Дж. Лучіані, існує протиріччя між економічною раціональністю та вимогами безпеки держави [134, с. 151-173]. При цьому точні «виграші» і «програші» в галузі економіки чи безпеки від прийняття будь-якого рішення практично не піддаються кількісній оцінці, оскільки війна є досить складним явищем у вартісному вимірі.

Економічна безпека держави набагато тісніше пов’язана з зовнішньою торгівлею: залежність від імпорту тих чи інших товарів або видів сировини може сприйматися як ознака зовнішньої вразливості держави. До них можна віднести: продукти харчування, паливно-енергетичні ресурси, стратегічну сировину; високотехнологічну продукцію; озброєння.

Міркування щодо економічної безпеки держави часто використовуються для виправдання протекціоністської політики у вищезгаданих сферах, яка іноді може обернутися більш високими грошовими витратами. Прикладом може слугувати ситуація, коли вітчизняна продукція за собівартістю є дорожчою, ніж імпортні аналоги. Таким чином, виникає альтернатива між зниженням економічних витрат і підвищенням безпеки в її традиційному розумінні.

Наявність в іншій державі більш розвинених технологій часто сприймається як загроза безпеці. У багатьох випадках важливі імпортні товари можна замінити вітчизняними, але це вимагає значних капітальних вкладень, які могли б знайти краще застосування. За останні роки у розуміння власної безпеки державами включається і забезпечення нафтою. Саме цим обумовлюється постійна присутність значної кількості військових кораблів у Перській затоці. Однак проблеми з постачанням енергоносіїв можна вирішувати і виключно економічними методами, а саме за допомогою кооперації держав та диверсифікації поставок енергоресурсів. Створення запасів ресурсів також вважається одним із варіантів відповіді держав на зовнішні економічні загрози. Зусилля держав щодо заохочення конкурентоспроможності своїх компаній цілком природні, коли вони не виходять за рамки поліпшення умов їх роботи, розвитку освіти, інфраструктури. Крім того, передбачається відкритий протекціонізм за допомогою різни впливів.

У XXI столітті особливо гостро проявляється нестача власних ресурсів. Якщо на початку минулого століття дана проблема була більш характерною для Великої Британії, то на сьогодні вона притаманна більшості розвинених

держав. Певним чином залежними у даній ситуації є не тільки розвинені держави, що досить активно споживають енергоресурси, а і менш розвинені держави, які здійснюють переважно їхній експорт. Дана взаємозалежність є нормальною ринковою ситуацією, а коливання цін на енергоносії, звичайно, можливі, але пов'язані вони можуть бути з чисто економічними причинами, наприклад, невідповідністю попиту та пропозиції, а не з чиєюсь політичною волею.

Проблеми, які можна розуміти в межах концепцій «безпеки» (поширення ядерних та інших військових технологій, зброї, наркотиків тощо), є загальними для всіх розвинених держав і вимагають для їх вирішення узгоджених дій з боку останніх. Більш доцільними засобами забезпечення економічної безпеки держави є ринкові механізми і міжнародне співробітництво. Дійсно, прагнення до самодостатності держави у сфері власної економічної безпеки є досить дорогим задоволенням. У багатьох випадках воно призводить до колапсу економічної системи держави. Прикладами можуть слугувати СРСР у 1991 році, Соціалістична Республіка Румунія у 1989 році [135].

Зазначимо, що Україна, як і інші держави, має національні та економічні особливості, характерну законодавчу базу, яка сформувалась і зараз удосконалюється у досить непростих умовах – як внутрішніх, так і зовнішніх. Але не будемо забувати, що побудовою власної нормативно-правової бази розвинені держави займалися протягом десятиліть, а часто і століттями. Прикладами цього є закони Великої Британії, які приймалися парламентом даної держави більш ніж півтисячі років тому назад, які і донині успішно регулюють окремі елементи правовідносин.

Така ситуація не могла не вплинути на вибір державної стратегії під час здійснення заходів, пов'язаних із дотриманням належного рівня економічної безпеки. Рівень вітчизняної економічної безпеки України закладався саме у даний час.

Значно пізніше у вітчизняних нормативно-правових актах з’явиться закріплення терміна вітчизняної економічної безпеки держави. Зокрема, питання безпеки держави, її національної безпеки взагалі та економічної безпеки зокрема, врегульовані Конституцією України [94], законами України «Про основи національної безпеки» [40], «Про запобігання корупції» [136], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [137] та іншими.

Відповідно до положень Закону України «Про основи національної безпеки України» [40] «економічна безпека» входить до складу ширшого поняття – «національна безпека України», яка здійснюється шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

У незалежній Україні вивчення проблем економічної безпеки розпочалося після 1991 року. Указом Президента України від 30 серпня 1996 року було створено РНБОУ [138], а у 2001 році створено Національний інститут проблем міжнародної безпеки [139]. У системі національної безпеки, яка сформувалася до того в СРСР, пріоритетне значення мала військова і державна безпека, а проблеми економічної безпеки підпорядковувалися їм. В Україні поняття економічної безпеки увійшло до нормативної лексики законодавчих документів і зайняло чітку позицію в політичних дискусіях з економічних питань. Зокрема, в Конституції України чітко зазначено, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [94]. Однак система економічної безпеки у нашій державі тоді лише починала формуватися. Вперше її було окреслено у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), схваленій Верховною Радою України (далі – ВРУ) у жовтні 1996 року, і розглянуто лише у розділі «Боротьба із злочинністю» [140]. Ґрунтовніше питання економічної безпеки були

висвітлені у Концепції (основи державної політики) національної безпеки України, схваленій ВРУ від 16 січня 1997 року. У ній було визначено національні інтереси, внутрішні й зовнішні загрози їх реалізації, основні напрями державної політики національної безпеки України в економічній сфері [141].

У 1998 році було ухвалено Концепцію економічної безпеки України, де її суть визначено як «... спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз» [142, с. 21-22].

У березні 1998 році прийнято Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [138], яким визначені функції і повноваження головного, згідно з Конституцією України, координуючого органу в країні з питань національної безпеки [143, с. 96-98]. 19 червня 2003 року прийнято Закон України «Про основи національної безпеки України» [40], де закріплено правові основи національної безпеки та принципи її забезпечення, систематизовано загрози національним інтересам і національній безпеці, зокрема, в економічній сфері.

Через деякий час, а саме 2 березня 2007 року було затверджено Наказ Міністерства економіки України «Про методику розрахунку рівня економічної безпеки України» [144], якою визначено специфічний понятійний апарат з використанням невластивих класичній науці термінів: «економічна безпека», «загрози економічній безпеці», «критерії економічної безпеки», «індикатори економічної безпеки», «оптимальні значення індикаторів», «порогові значення індикаторів», «граничні значення індикаторів», «макроекономічна безпека», «фінансова безпека», «бюджетна безпека», «зовнішньоекономічна безпека».

У 2013 році на заміну «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України» Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України було затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [145]. Останнім документом визначаються можливі загрози економічній безпеці в Україні. У Методичних рекомендаціях зазначається, що органи державної влади та інші установи можуть використовувати їх для визначення рівня складових економічної безпеки при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері.

Вважаємо, що економічна безпека нашої держави є провідним самостійним елементом національної безпеки України. У даний час реалізовується значний розвиток глобалізаційних процесів, значно поглиблюється співпраця між державами, а прийняття важливих політичних рішень неможливе без урахування основних факторів економічної безпеки держави. Доцільність побудови економічної системи держави та її економічної безпеки є найбільш важливими характеристиками ролі держави у геополітичному просторі. Досліджуючи економічну систему держави, виявляємо, наскільки здатна вона витримувати внутрішні та зовнішні виклики. Чим стійкіша економічна система держави, тим більш якісно наповненою є її економічна безпека, і чим більш високим і достатнім буде таикй рівень, тим краще держава зможе протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Питання власної безпеки традиційно мають важливий статус у державній політиці, тому поняття економічної безпеки власної держави набуває виняткового значення як основа для подальшого прийняття політичних рішень.

Економічна безпека держави є складовою частиною загальної системи безпеки держави поряд з іншими її складовими, які взаємопов’язані і одна одну доповнюють. Роль базису і фундаменту у вищезгаданому взаємозв’язку

належить саме економічній безпеці держави, що є основою забезпечення національної безпеки та її інших структурних елементів. Без нормально функціонуючої економічної системи неможливе гідне існування інших сфер суспільного життя держави [146, с. 65-67]. Економічна безпека держави багато у чому характеризується рівнем розвитку держави, наявністю розвиненої інфраструктури та корисних копалин, кваліфікованої робочої сили, а також характером інтеграції в систему світових господарських зв'язків [147].

Не існує єдиного універсального визначення поняття «економічна безпека». Кожна група авторів концентрує увагу на певних процесах [148, с. 65]. Під поняттям економічної безпеки держави у законодавстві України розуміється стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [145]. Тобто у широкому сенсі слова мається на увазі стан захищеності життєво важливих інтересів держави від будь-яких внутрішніх і зовнішніх загроз. Безпека держави є тісно взаємопов'язаною з безпекою кожного члена державного суспільства. Економічна безпека держави завжди складалася з успіхів кожного члена суспільства. А безпека окремо взятого члена суспільства визначається успіхами або, навпаки, недоліками економічної системи держави, в якій він живе.

У Національному інституті стратегічних досліджень вважається, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [149].

Дослідження проблем економічної безпеки в наукових роботах вітчизняних та зарубіжних вчених пов'язані з розробкою актуальних аспектів теорії безпеки, з характеристикою основних умов і факторів, що породжують загрози економіці, з аналізом ролі і місця економічної безпеки у теоріях

міжнародних відносин (теорії конфліктів, катастроф, компромісів, ризиків, хаосу). Автори, що працюють у даних напрямах, особливу увагу приділяють: з'ясуванню сутності цього явища шляхом аналізу факторів та умов, критеріїв економічної безпеки; дослідженню проблем уразливості національних економік; класифікації загроз економічній безпеки та механізмів їх локалізації.

Досить поширеними є такі формулювання категорії «економічна безпека», а саме: стан, у якому народ може самостійно, без посягань ззовні, визначати шляхи і форми власного економічного розвитку; стан можливості й готовності економіки забезпечити стійкість економічного становища особистості, соціально-економічну та військово-політичну стабільність суспільства і держави в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз і впливів; сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють ефективному, динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкуренто-спроможність на зовнішніх ринках, що гарантує захист від різних загроз і втрат; стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при будь-яких умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [150, с. 202; 151, с. 52-53; 152, с. 10-11].

Також поширеними є визначення, коли поняття «економічна безпека» розглядається як: економічна категорія, яка характеризує такий стан економіки, при якому забезпечується стійке економічне зростання, оптимальне задоволення суспільних потреб, раціональне керування, захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях. Економічна безпека є найважливішим компонентом національної безпеки, її матеріальним фундаментом [153]; стан економічної системи, при якому вона має можливість відтворювати саму себе відповідно до поставлених цілей у незмінних масштабах, з постійними кількісними та якісними

характеристиками [154]; режим функціонування співтовариства (від окремої родини до людства в цілому), який забезпечує невразливість і незалежність реалізації її господарських інтересів по відношенню до можливих загроз і негативних наслідків [155, с. 44-45]; стан національної економіки, що забезпечує задоволення життєво важливих потреб держави в матеріальних благах незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного чи екологічного характеру [156, с. 35-38]; стан захищеності національного господарства від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому воно здатне забезпечувати поступальний розвиток суспільства, його економічну та соціально-політичну стабільність в умовах наявності несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів [157, с. 12-13].

На думку В. Рубанова, економічну безпеку можна визначити, як здатність національної економіки забезпечувати добробут нації і стабільність внутрішнього ринку незалежно від дії зовнішніх чинників. Звідси можна зробити припущення, що система економічної безпеки вважається ефективною, якщо негативний вплив ззовні нейтралізується резервами держави, дозволяючи зберегти політичну та економічну стабільність [158, с. 31-41].

Автор численних наукових праць О. Бандурка вважає, що економічна безпека визначається станом і здатністю економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку [159, с. 74-75].

Теорія економічної безпеки видатного вченого Г. А. Пастернака-Таранушенка дещо відрізняється від попередніх. Він вважав, що економічна безпека – це стан держави, за якого вона забезпечена можливістю створення і розвитку розуму для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому і зростання добробуту її жителів [160, с. 66-67].

У наукових роботах О. Ф. Новікова трактує економічну безпеку як стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства, держави від

економічних та інших загроз національній безпеці [161, с. 81-83]. Водночас Т. В. Руда відносить економічну безпеку до категорії, що визначає спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за різних несприятливих факторів та варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [162]. В. А. Ліпкан розглядає економічну безпеку держави як провідну складову національної безпеки держави, що полягає в управлінні системою національної безпеки, за якого створюються сприятливі умови для забезпечення здатності держави до відтворення внутрішнього валового національного продукту та кількісної і якісної збалансованості зовнішньоекономічних відносин, конкурентоспроможності економіки і стійкого функціонування кредитно-фінансової системи [163, с. 256-257].

Свою правову позицію висловлює З. С. Варналій, який також розглядає економічну безпеку держави як частину національної безпеки держави, а її саму визначає як стан національної економіки, за якого зберігається економічна стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, задовольняються потреби особи, суспільства, держави. Зазначаючи про особливу її роль, вчений підкреслює, що економічна безпека держави має досить складну внутрішню структуру та, з одного боку, розглядається як складова, підсистема національної безпеки (безпека в економічній сфері), а, з іншого боку, вона є надсистемою, яка містить такі основні складові, як фінансова, енергетична, науково-технологічна, продовольча, соціальна, трудоресурсна та зовнішньоекономічна безпека країни [164, с. 99-100].

Дещо іншу думку у своїй науковій роботі пропонує І. П. Отенко. Економічну безпеку держави він розглядає як систему забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні та внутрішні загрози [165, с. 57-59]. У своїх роботах С. Ю. Глазьєв сформулював систему

показників, завдяки яким провів порівняння економічної безпеки нашої держави з іншими державами світу [166, с. 77-79].

Деякі науковці пропонують свою дефініцію «економічної безпеки», зазначаючи, що остання – це стан і здатність протистояти будь-яким чинникам небезпеки, що руйнують організаційні структури і обмежують здатність реалізувати суспільну місію. Він акцентував увагу на соціальному аспекті економічної безпеки. Виявлено вплив безробіття, ринку праці на економічну безпеку, запропоновані нові індикатори економічної безпеки: середній рівень споживання білка тваринного і рослинного походження; середній рівень споживання вітаміновмісних та екологічно чистих продуктів на душу населення; – деградація особистості [167, с. 107-118].

Заслуговує на увагу постулат Л. І. Абалкіна щодо визначення економічної безпеки. Автор вважає, що її потрібно розглядати як сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і удосконалення [168, с. 4-12].

Пізніше з’явилися дослідження теоретичних проблем економічної безпеки, з яких випливало, що забезпечення економічної безпеки вимагає створення спеціальних механізмів: правових; економічних; організаційних.

Це повинно стати однією з функцій соціального управління на рівні держави. Аналіз існуючих трактувань визначення категорії «економічна безпека» різними вченими дозволив звести їх у кілька груп:

1. Деякі науковці пропонують визначати категорію економічної безпеки держави як сукупність умов, що захищають господарство держави від різних загроз і забезпечують стійкий безкризовий розвиток економіки. Було виділено три елементи економічної безпеки: незалежність, стабільність і стійкість економіки, здатність до саморозвитку. Названі основні загрози: наростаючий спад виробництва і втрата ринку; руйнування науково-технічного потенціалу та деіндустріалізація економіки; продовольча

залежність; зростання безробіття і ослаблення трудової мотивації. Також були розроблені критерії економічної безпеки держави.

2. Інші дослідники пов’язують економічну безпеку держави з таким станом економіки держави, що дозволяє захищати її життєво важливі інтереси. Було виділено критерії економічної безпеки: ресурсний потенціал і можливості розвитку; рівні ефективності використання ресурсів, капіталу і праці; рівень і якість життя; темп інфляції; норма безробіття; дефіцит бюджету; включеність у світову економіку. Також зроблена спроба діагностувати поточний і прогнозний стан економічної безпеки об’єкта.

3. Третя група науковців вважає, що економічна безпека держави повинна забезпечуватись ефективністю діяльності держави, тобто, сам процес розвитку економіки повинен забезпечувати її безпеку [169, с. 75-82]. Такий підхід орієнтує на вимірювання стану національної економіки шляхом підвищення рівня її конкурентоспроможності та участь у міжнародній конкуренції за відповідне місце у світовій економіці.

Водночас сильною стороною синтетичного підходу, прихильником якого виступає С. Глазьєв, є його комплексність, що дозволяє більш об’єктивно дати визначення категорії «економічна безпека» [170, с. 5-11]. О. Р. Рахімов, наприклад, розглядає економічну безпеку як економічне благо, яке надається на платній або безкоштовній основі різним суб’єктам економіки. Підхід до безпеки як до блага дозволяє уточнити зміст економічних відносин з приводу забезпечення економічної безпеки господарюючих суб’єктів. Вони постають як відносини, безпосередньо пов’язані з виробництвом суспільних або приватних благ, що забезпечують економічну безпеку на різних рівнях господарської діяльності [171, с. 36-45].

В. В. Морунов більш схильний до узагальнення різних точок зору і зазначає, що економічна безпека – це певний стан економіки, за якого в умовах економічної загрози внутрішнього або зовнішнього характеру для суверенітету та наявності конкурентного середовища суб’єктами економічних відносин, зокрема, органами управління і господарюючими

суб’єктами, забезпечуються стійке постійне економічне зростання і сталий розвиток економіки в цілому і, як наслідок: здійснюється оптимальне задоволення потреб особистості, суспільства і держави, а також раціональне управління економікою; забезпечується захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях, захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз та впливу негативних факторів; гарантується цілісність економічного простору [172, с. 53-55].

Як ми бачимо, присутнє прагнення автора охопити в одному визначенні всі можливі аспекти поняття «економічна безпека». А. Фомін зазначає, що у дослідників не існує єдиного розуміння поняття економічної безпеки. При цьому передбачається, що стабільному економічному зростанню загрожують фактори зовнішнього характеру. Вони вважаються найбільш важливими тому, що для забезпечення економічної безпеки найбільш значущими є: безпека поставок важливих ресурсів, відкритість зовнішніх ринків, національний контроль над стратегічними галузями виробництва, захищеність комерційної та технічної інформації, конкурентоспроможність на світовому ринку і, як наслідок, певний економічний суверенітет [173, с. 118-133].

Погоджуємося і з тими науковцями, які вважають, що сьогодні економічна безпека будь-якої держави – це стан, спрямований на вирішення загальнонаціонального комплексу заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку і вдосконалення економіки держави, що обов’язково включає механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам, часто супутнім діяльності держави як суб’єкта економічних відносин [174, с. 89].

З іншого боку, економічна безпека – це такий стан національної економіки, при якому забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку і захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в цьому контексті розуміють сукупність

потреб, забезпечення яких робить можливим щасливе існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави. Економічна безпека є однією зі складових національної безпеки [175].

Також існує точка зору, що економічна безпека – це синтетична категорія права, економіки та політології, тому що вона пов'язана з урегулюванням відносин на різних рівнях управління (наприклад, міжнародному, міждержавному, національному, регіональному) і з категоріями економічної незалежності, стабільності, економічного тиску, економічного суверенітету [176, с. 53-55]. Але в нашому дослідженні ми намагаємося осмислити поняття «економічна безпека» у більш широкому контексті. Синтетичний характер поняття «економічної безпеки» дозволяє не тільки оцінити у взаємозв'язку сучасні реалії, а й визначити орієнтири їх розвитку, обумовлені погрозами і можливістю адекватної реакції на них.

Проаналізувавши вищезгадане, можна запропонувати власне бачення поняття економічної безпеки, а саме стан та здатність держави та її економічної системи протистояти різним небезпекам, а також забезпечувати перспективний розвиток економіки та добробуту населення. Економічну безпеку можна визначити, як здатність національної економіки забезпечувати добробут нації і стабільність внутрішнього ринку незалежно від дії зовнішніх і внутрішніх чинників. Систему економічної безпеки можна вважати ефективною, якщо негативний вплив ззовні нейтралізується внутрішніми резервами держави, що дозволяє зберегти політичну та економічну стабільність. З цього приводу зазначимо, що Україна є однією з найбільших держав Європи, вона володіє значними запасами традиційних ресурсів, відіграючи важливу роль у міжнародній торгівлі. Але не завжди у міжнародних торговельних відносинах вона є повноправним і конкурентоспроможним учасником.

Відсутність єдиного розуміння сутності економічної безпеки держави свідчить про недостатню розробленість теорії та методології її вивчення. Дана обставина ускладнює формування дієвої стратегії забезпечення

економічної безпеки нашої держави і, як наслідок, створення концепції розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Розглядаючи категорію «економічна безпека» щодо конкретних об'єктів, можна виділити два основні підходи до розуміння її сутності. Перший пов'язаний із розумінням безпеки як стану відсутності небезпек або захищеності від них самого досліджуваного об'єкта. При такому підході під економічною безпекою розуміється стан захищеності економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз. У такому випадку об'єктом загрози і захисту виступає економіка. Так, наприклад, загрозою економіці виступає криміналізація або несприятливі політичні чинники.

Другий підхід розглядає безпеку того чи іншого об'єкта як відсутність небезпек або стан захищеності від небезпек, викликаних функціонуванням самого об'єкта. При цьому підході економічна безпека – це стан захищеності зовнішніх по відношенню до економіки об'єктів від загроз, породжуваних економікою. Наприклад, захищеність суспільства від інфляції, дефіциту того чи іншого товару.

Також економічна безпека повинна: виявити і нейтралізувати внутрішні й зовнішні загрози у сфері економіки; забезпечити соціальну і політичну стабільність, сталий і динамічний розвиток економіки; сформувати ефективну і конкурентоспроможну конструкцію економічної системи держави, яка дозволила б безболісно працювати у структурі світової економіки і забезпечити співробітництво з міжнародними економічними організаціями.

Світові тенденції створення єдиного глобального економічного простору створюють необхідність створення парадигми економічної безпеки держав, сутність якої залежить від розуміння моделі існування держави, від розробки розумної доктрини економічної безпеки, використання її потенціалу і ресурсів для його освоєння. Основою економічної безпеки сучасної держави може виступати геоекономічний потенціал – нова реалія, що трактується як об'єктивна необхідність сучасного розвитку держави.

Відзначимо і наявність багатьох прогалин у законодавстві, що пов’язані з проблемами забезпечення ефективного контролю з боку держави за вивезенням за кордон товарів, наприклад, сировини, а також використанням протиправних і напівлегальних схем виведення валюти. Непоодинокими є і випадки, коли сировина, отримана у нашій державі, відправляється на переробку до інших держав, а потім у вигляді готової продукції потрапляє на український ринок. Наслідком є те, що у нашій державі сповільнюється розвиток високотехнологічних та наукомістких виробництв.

Масовість вищезазначених прикладів є свідченням не лише реальної загрози економічній безпеці України, а й безпосередньо вказують на неспроможність державного апарату належним чином забезпечувати основи національної безпеки держави.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що економічна безпека – це важлива складова національної безпеки держави, одна з її основ, що впливає на військову, політичну, інформаційну, технологічну, екологічну системи національної безпеки держави. Забезпечення економічної безпеки – важливе стратегічне завдання, що обумовлено не тільки важливістю даної категорії, але і посиленням для неї її загроз як зовнішнього, так і внутрішнього походження.

Посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів, формування стратегій розвитку різних галузей, необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки ставлять необхідність забезпечення економічної безпеки нашої держави, а також удосконалення управління процесом її забезпечення в одне з першочергових завдань у сфері державної політики. Належний рівень вітчизняної економічної безпеки є головною умовою розвитку національної економіки. Рівень національної безпеки нашої держави все більше залежить від рівня розвитку національної економіки, якості життя населення, ступеня розвиненості соціальної інфраструктури, розмірів національного багатства.

2.2. Правове регулювання основних елементів економічної безпеки держави, що впливають на стан фінансової безпеки України

Незважаючи на достатньо велику кількість досліджень із проблематики економічної безпеки держави та фундаментальних праць науковців, які є базовими у доктрині науки про економічну безпеку держави, недостатньо вивченими залишились питання сутності структурних складових елементів економічної безпеки, їх взаємозв'язку між собою та із навколишнім середовищем, що потребує дослідження таких дефініцій із позицій системного підходу з метою розробки ефективного механізму їх забезпечення та функціонування. Здійснивши аналіз досліджень багатьох науковців, які досліджували питання, пов'язані з економічною безпекою України, приходимо до висновку, що основними структурними елементами даного економіко-правового явища, які необхідно застосувати під час його аналізу, є такі: сировинно-ресурсна безпека (продовольча безпека та енергетична безпека), фінансова безпека, соціальна безпека, інформаційна безпека, зовнішньоекономічна безпека, митна безпека держави [177, с. 6-8; 178, с. 88; 179, с. 16].

Економічна безпека нашої держави являється складною системою, утвореною великою кількістю підсистем із відповідними елементами та взаємозв'язками між ними. Саме це потребує застосування системного підходу для ефективного управління нею та забезпечення економічної системи нашої держави загалом, а також її об'єктів на різних рівнях системної ієрархії управління. Розглянемо кожний структурний елемент економічної безпеки держави детальніше.

1. Продовольча безпека держави. Досить важливими є питання продовольчої безпеки держави, адже забезпеченість харчуванням є однією з базових потреб суспільства. Для підтримки життєдіяльності члени суспільства повинні постійно споживати продукти харчування. Досить важливою є якість даного харчування. Продовольча безпека нашої держави

забезпечується можливістю виробляти продукти харчування і забезпечувати ними повною мірою все населення України [180, с. 55-57].

Для реалізації належного контролю за продовольчою безпекою на світовому рівні були введені критерії, за якими визначається продовольча безпека держави. До них відносять: рівень виробництва та споживання базових продуктів живлення; енергетичний вміст харчового раціону пересічного члена суспільства та співвідношення в ньому білків, жирів і вуглеводів; рівень фізичної і економічної доступності продовольства; ступінь залежності виробництва продуктів харчування від імпортних складових. Окремі держави також до критеріїв відносять: об'єм ресурсів, що витрачають члени суспільства на харчування; доступність продуктів; «натуральність» та «корисність» продуктів; вплив якості продуктів на стан життєдіяльності та тривалість життя при постійному вживанні таких продуктів [181, с. 19-26].

На світовому рівні у 1996 році з ініціативи ООН було розроблено «Римську декларацію про всесвітню продовольчу безпеку і план дії Світової зустрічі на вищому рівні з проблем продовольчої безпеки» [182]. Даним документом визначено глобальну програму боротьби з голодом на найближчі 20 років. Але вже через 7 років після його прийняття було визнано, що реалізувати програму не є можливим. Нещодавно дія програми була закінчена і результат її також був невтішним.

За різними даними, у світі існує декілька десятків держав, у яких гостро стоїть загроза масової нестачі продуктів харчування. Більшість таких держав розташовані на Африканському континенті. Україна не належить до таких держав. Але окремі категорії її громадян внаслідок складної ситуації на сході держави не повною мірою забезпечені якісними та поживними продуктами харчування.

У світовому масштабі населення зростає, а кількість людей, які не забезпечені повною мірою продуктами харчування, також продовжує зростати. Для прикладу, в ЄС продовольча безпека держав-членів забезпечується організацією всього агропромислового комплексу, тобто

організацією наявних трудових ресурсів та більш повним використанням матеріально-технічної бази. Крім того, передбачена система правових норм для запобігання загрозам, які можуть призвести до зниження рівня забезпечення населення основними продуктами харчування. Проводиться моніторинг за виробництвом та імпортом продуктів харчування та враховується їх доступність. Для багатьох держав Африканського континенту чи Азії ситуація є не настільки сприятливою. Тобто дані держави стають все більш залежними від поставок харчової продукції на їх територію. Для компенсації недостачі продуктів харчування вони вимушені витрачати частину своїх стратегічних запасів продовольства для боротьби з голодом, що також знижує їх економічну безпеку. Саме тому забезпечення власними продуктами харчування є дуже важливим елементом економічної безпеки держави.

Для вирішення питань забезпечення продуктами харчування була розроблена Концепція сталого розвитку. Вона розглядалася на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у 1992 році. Метою даної концепції було досягнення стабілізації людського впливу на навколишнє середовище в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Концепція виходить із неможливості припинення економічного зростання, тому не передбачає ефективних рішень продовольчої безпеки окремих держав світу [183, с. 19]. Наявність Концепції сталого розвитку та практика її застосування в різних державах – це лише спроба управляти продовольчими ризиками на глобальному рівні.

Варто зазначити, що на території України діє Закон «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [184]. Також норми Закону «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» [185] регулюють відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками) та споживачами харчових продуктів, а також визначають правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що

виробляються, перебувають в обігу, імпортуються та експортуються. Проаналізувавши чинні нормативно-правові документи, ми можемо стверджувати, що законодавець не дає нам визначення поняття «продовольча безпека держави», хоча остання виступає одним із провідних елементів економічної безпеки України. Багато науковців пропонують сучасне трактування продовольчої безпеки з характерною та принциповою ознакою сутності цього поняття, як стабільного забезпечення населення продуктами харчування [186, с. 206; 187, с. 108-112; 188, с. 255]. З огляду на вищевказаний аналіз, стверджуємо, що продовольча безпека держави – це такий стан продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток держави.

2. Енергетична безпека держави. Зазначимо, що електроенергетика є основою матеріального виробництва, оскільки виконує функцію його енергозабезпечення. Вона являється основою для розвитку держави у даний час, оскільки всі сучасні технології вимагають інтенсивного і безперебійного енергопостачання. Електроенергетика є універсальним видом енергії тому, що її можна трансформувати в теплову, механічну і хімічну енергії. Електрична енергія стала основою організації нашого побуту, головним чинником функціонування інфраструктури [189, с. 83-86].

Електроенергетика належить у нашій державі до природних монополій, які виробляють товар задоволення ринкового попиту, на який відсутня конкуренція в силу особливостей виробництва. Товари природних монополій неможливо повністю замінити, тому, незважаючи на зміни вартості, на них є постійний попит. Природні монополії підлягають державному регулюванню. Так, Закон України «Про електроенергетику» визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності в електроенергетиці і регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, постачанням і використанням енергії, забезпеченням енергетичної безпеки України, конкуренцією та захистом прав споживачів і працівників галузі [190], Закон

України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності ринку електричної енергії України, а також регулює відносини, що виникають у процесі його функціонування [191] та інші.

Новим етапом у забезпеченні енергетичної безпеки держави стала Постанова КМУ «Про утворення Координаційного центру із забезпечення впровадження нової моделі ринку електричної енергії» [192], утвореного з метою узгодження дій органів виконавчої влади, установ, організацій та суб'єктів господарювання із запровадження повномасштабного ринку електричної енергії.

У світі постійно використовуються джерела електроенергії – газ, нафта, вугілля, які є невідновними природними ресурсами. У зв'язку зі зростанням значення електроенергетики особливо гостро постає питання про майбутнє даної галузі, про можливі умови її забезпечення. Відбувається розробка сланцевого газу, освоєння сонячної енергії, геотермальної енергії, впевненими темпами розвивається вітроенергетика. До проблему енергетичної безпеки держави долдаються і інші економічні проблеми, наприклад, можливість використання енергоресурсів для виробництва товарів з високою доданою вартістю. Дани спосіб являється більш економічно вигідним для держави, але вимагає певних фінансових вкладень у створення інфраструктури. Виробництво продукції з власних природних багатств могло б зробити Україну сильною та незалежною у економічному відношенні державою. Але присутні проблеми зі створенням для даного виробництва матеріальної бази та наявності персоналу. Окрім вищезгаданого, така політика держави не завжди вигідна іншим державам, що експортують з нашої держави природні ресурси в необробленому, тобто, в найдешевшому вигляді. Таким чином, вітчизняна енергетична безпека у вищезгаданому сегменті є досить обмеженою у власному розвитку. Більш розвинені держави, отримуючи сировину з України, забезпечують себе енергетичними і сировинними ресурсами, а потім продають до України

отриману за рахунок цього продукцію з високою доданою вартістю. Даний факт також обмежує об’єми капіталовкладень, які спрямовуються на територію України.

Досить показовим є приклад США, які на своїй території послідовно проводять політику ресурсозбереження, роблячи її важливою частиною економічного розвитку. Для США енергозбереження є елементом економічної безпеки. У даній державі у середині 70-х років минулого століття був прийнятий Закон про енергетичну політику та економію енергії [193]. Тобто, виходячи з положень вищезгаданого документа, майже півстоліття тому були врегульовані основні аспекти енергозбереження в різних секторах економіки і в побуті. Закон вводив жорсткі норми на споживання пального в нових автомобілях, на споживання електроенергії електропобутовими приладами і енергетичним обладнанням. Великим компаніям і владі штатів наказувалося розробити програми економії електроенергії. У державі були створені стратегічні запаси нафти. За необхідності Президент США має повноваження ввести норми використання нафти і її продуктів галузями економіки і встановити заборону експорту палива і паливно-енергетичного обладнання. Стимулювалася економія енергії, використання поновлюваних ресурсів та утилізації тепла. Результатом дії вищезгаданого закону був успіх заходів із енергозбереження в США, який був забезпечений поєднанням ринкових механізмів із широким впровадженням нових технологій.

У інших розвинених державах для забезпечення ресурсозберігаючої політики вдаються до різних методів, які переважно застосовуються комплексно, що гарантує максимальний ефект від їх впровадження. Всі вони демонструють тісний зв’язок економіки з екологічною ситуацією і взаємозв’язок цих сфер у практиці господарювання.

Наслідком такого ставлення до власних ресурсів є політика розвинених держав по відношенню до інших держав світу, що направлена на експлуатацію природних ресурсів планети в інтересах розвинених держав. За

рахунок цього знижується рівень енергетичної безпеки держав, що розвиваються, шляхом зниження сировинної бази їх економіки. До цих стратегічно важливих природних ресурсів відносять, у першу чергу, паливно-енергетичні ресурси, руди металів і неметалів, які використовуються у виробництві, адже основою господарської діяльності реального сектора економіки є корисні копалини: нафта, газ, алюміній, мідь, цинк, золото, алмази, фосфатні руди та інші корисні копалини. Зазначимо, що вищезгадані ресурси на території нашої планети розташовані нерівномірно. Одні держави володіють значними запасами мінерально-сировинних ресурсів, а на території інших держав вони майже вичерпані, або і раніше взагалі були відсутні. Вищезгадана ситуація ускладнюється і тим, що деякі держави, наприклад, США або Канада, проводять цілеспрямовану політику щодо консервації власних родовищ стратегічних корисних копалин.

Зовсім інша ситуація із забезпеченням енергетичної безпеки у державах Африки. До цих пір у структурі експорту держав Африки переважає продукція добувної промисловості та сільського господарства. Цьому сприяє економічна політика, що проводиться розвиненими державами. Значна частка інвестицій припадає на експортно-орієнтовані держави континенту. Гроші інвестори вкладають переважно у видобуток алмазів, золота, кобальтових, марганцевих, уранових, мідних руд, хромітів, фосфоритів і нафтогазовий сектор. При цьому завдається значна шкода довкіллю африканських держав. Схожа ситуація складається і на території України, де досить багато ресурсів інвестується у розвиток сировинної частини промисловості, а не переробної її складової. Дійсно, у нашій державі є значні поклади природних ресурсів. Схожа ситуація існує і на африканському континенті. А на території Європи природні ресурси присутні у значно меншій кількості. Можливо, у цьому і є причина нашого не завжди ефективного використання власних природних ресурсів. На території Африки величезні поклади природних ресурсів мало сприяють покращенню життя народів, які там проживають.

Україна належить до держав, які великими об'ємами вивозять видобуті корисні копалини або продукти їх первинної переробки. За це вітчизняні компанії отримують помірні прибутки, але потім вітчизняні споживачі купують готову продукцію, яка виробляється у інших державах з української сировини. Загроза нашій енергетичній безпеці криється в тому, що подальша розвідка родовищ сировини компаніями не ведеться. Вони експлуатують родовища, відкриті ще за радянських часів, не піклуючись про подальшу перспективу. Саме тому значна частина таких компаній технологічно відстає від аналогічних структур, що функціонують у більш розвинених державах. Через технологічне відставання виникає проблема виробництва продукції з низькою доданою вартістю. Як ми розуміємо, вартість сировини є у багато разів нижчою від вартості готової продукції, тому вищезгаданий товарообмін не є вигідним для України. Зменшення валютних надходжень до нашої держави є наслідком даних процесів. Також Україна не може повною мірою забезпечувати себе такими природними ресурсами, як нафта чи газ. КМУ затвердив перелік корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення для більш ефективного контролю за їхнім використанням для підтримки вітчизняної економічної безпеки [194, с. 43-46; 195, с. 108-110].

Проте варто зазначити, що виснаження природних запасів України впливає на вітчизняну енергетичну безпеку у двох аспектах: по-перше, поставки ресурсів, наприклад, залізної руди, перешкоджають задоволенню внутрішніх потреб у товарах, одержуваних із цієї сировини, по-друге, експорт цих ресурсів робить нашу економіку залежною від зовнішньоекономічної ситуації.

На наш погляд, існує необхідність жорсткого державного регулювання паливно-енергетичного комплексу, тому що він належить до стратегічних галузей економіки і значною мірою визначає промисловий та військовий потенціал держави і впливає на її екологію. Саме з останньою проблемою поки-що безуспішно борються у КНР [196].

Енергетична галузь потребує ефективного регулювання, тому що для неї характерні: висока інерційність розвитку, величезна капіталомісткість і концентрація матеріальних ресурсів, потреба у масштабному і комплексному освоєнні національних природних багатств, переважно монопольне становище на ринку і неможливість дублювання ряду виробництв на певній території.

Для управління цією сферою необхідно вивчати і використовувати позитивний досвід індустріально розвинених держав у забезпеченні національних інтересів у галузі енергетичної та мінерально-сировинної безпеки. На превеликий жаль, у сфері забезпечення власної енергетичної безпеки Україна досить часто наслідує досвід держав Африки, а не розвинених держав Європи. Вищезгадані та інші пропозиції знаходять своє відображення у правозастосовній діяльності Міністерства енергетики та вугільної промисловості України (довідка щодо впровадження у правозастосовну діяльність від 31.01.2017 р. № 02/26-852).

3. Соціальна безпека держави. Традиційно Конституція України вважається основною формою всіх галузей права і, зокрема, права соціального забезпечення. В ієрархії нормативних актів вона посідає особливе місце, вимагає, щоб інші правові акти і міжнародні договори не суперечили її основним положенням. Перш за все, у статті 1 Конституції [94] закріплено, що Україна є соціальною державою. У людській свідомості сформувався ідеал соціальної держави. Така держава повинна: створювати умови для забезпечення громадян роботою, перерозподіляти доходи через державний бюджет, забезпечувати людям прожитковий мінімум, охороняти найману працю, дбати про освіту, культуру, сім'ю, охорону здоров'я, постійно поліпшувати соціальне забезпечення громадян. Досить часто у науковому просторі серед дослідників висловлюється думка про недосконалості законодавчого забезпечення права на соціальний захист. Проте варто внести деякі корективи щодо таких тверджень та відмітити, що мається на увазі не недостатня кількість законів, а, навпаки, законів та

підзаконних нормативно-правових актів існує занадто багато, і досить часто вони суперечать один одному. Політика держави з питань соціального захисту формується, в першу чергу, на законодавчому рівні. Основними нормативно-правовими актами у сфері соціальної безпеки є: Конституція України [94], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» [197], Закон України «Про соціальні послуги» [198], Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [199], Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [200], Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [201], Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [202]. Очевидно, що цей перелік нормативно-правових актів не є вичерпним.

Відзначимо факт значного зниження населення нашої держави. Низька народжуваність є загальною проблемою, пов'язаною з падінням престижу материнства і батьківства, а також відсутністю у державі сприятливих умов для народження та виховання дітей. Керівництво держави проводить заходи до стимулювання народжуваності за допомогою реалізації цілого комплексу заходів адміністративної, фінансової та соціальної підтримки молодих сімей. Але державних заходів щодо вирішення демографічної проблеми проводиться явно недостатньо, і результати їх виконання також залишають бажати кращого [203, с. 63-66].

Національний пріоритет у галузі охорони здоров'я пов'язаний із реалізацією головної мети, яка полягає у модернізації вітчизняної системи, підвищенні доступності та якості медичної допомоги для широких верств населення. Гарантії безкоштовної медичної допомоги повинні бути загальновідомі та зрозумілі. З кожного захворювання повинні бути вироблені та затверджені стандарти медичних послуг з обов'язковим переліком лікувально-діагностичних процедур і ліків, а також з мінімальними вимогами до умов надання медичної допомоги. Необхідно покращити розвиток

системи первинної медичної ланки, екстреної та невідкладної медичної допомоги, профілактики захворювань, включаючи вакцинацію та ефективну диспансеризацію населення.

У сфері освіти результативність реформ повинна вимірюватися показниками якості освіти, допомоги учням та студентам у самостійному здобутті освіти, доступності освіти та її відповідності потребам ринку праці. Ключовими орієнтирами у побудові ефективної системи освіти є: створення ефективної системи профтехосвіти для підвищення рівня фахівців, що реально будуть працювати на виробнитвах; реалізація можливості для всіх випускників шкіл продовжувати навчання у навчальних закладах для роботи за фахом відповідно до рівня їх знань; працевлаштування більшості випускників навчальних закладів для роботи за фахом. Дана обставина обумовлюється можливістю: залучення вітчизняного бізнесу брати участь у підготовці необхідних фахівців, використовуючи для даних цілей освітні кредити; впровадження в практику нових освітніх стандартів, які відповідають найвищим світовим та європейським вимогам. Крім того, необхідна інтеграція освіти і наукової діяльності, висунення в якості пріоритетного завдання розвитку університетської науки і великих науково-освітніх центрів держави.

Необхідним є впровадження дійсно доступного загальнодержавного проекту «Доступне житло». За його допомогою багато людей зможе отримати власне житло і забезпечити собі належні умови проживання. Також позитивним є те, що значні бюджетні та інвестиційні кошти будуть направлені в реальний сектор економіки, що є передумовою розвитку держави та її економічної безпеки. Реалізація такого національного проекту є не тільки метою, але і засобом реалізування інших національних програм, пов’язаних із розвитком економіки та подальшим вирішенням демографічної проблеми вітчизняного суспільства. У минулому столітті проблема забезпечення населення держави доступним житлом певним чином вирішувалася. Але останні кілька десятиліть її реалізація здійснюється у

недостатньому обсязі. Дана проблема є досить багатоплановою і вимагає комплексних заходів у своїй реалізації. Реалізація національного проекту «Доступне житло» полягає у такому: створення фінансових механізмів, що дозволяють поліпшувати житлові умови не тільки за рахунок поточних заробітків і наявних заощаджень, а й у рахунок майбутніх доходів людей, тобто, створення зрозумілих громадянам правових умов для розвитку довгострокового житлового кредитування (іпотеки) для всіх суб'єктів таких правовідносин; зниження рівня монополізації на будівельних ринках; зменшення числа корупційних діянь у цій надприбутковій сфері.

Питання стану вітчизняної соціальної безпеки є одним із найбільш актуальних для всіх громадян нашої держави та для інших осіб, які перебувають чи планують перебувати на території України. Особливо останнім часом соціальна складова в системі суспільно-політичних і економічних пріоритетів України стрімко набирає ваги як один із домінуючих інтересів у цілісній національній політиці держави. Саме від ефективності забезпечення соціальної безпеки держави у цілому залежить ставлення громадян до впроваджуваних реформ, до державних інституцій, політичних партій і окремих політиків, зрештою – до державності та незалежності України.

Однією із основних цілей і, разом з тим, передумов практичної реалізації Україною власного європейського вибору, що на практиці передбачає забезпечення реальної демократії, підвищення рівня економіки, побудованої на ринкових засадах, всебічної реалізації прав і свобод людини, є, у першу чергу, досягнення нашою державою європейських стандартів у власній соціальній сфері.

Слушно зазначає О. У. Хомра, вказуючи, що стан соціальної безпеки держави знаходиться в прямій перебуває від рівня життя населення [204, с. 73-75]. Станом на сьогодні ми можемо визначити соціальну безпеку держави як певний стан держави та її соціуму, при якому забезпечується мінімальний (достатній) рівень соціальних умов та соціальних благ (матеріальних,

санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо), які визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантують мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей.

З іншого боку, соціальну безпеку держави розглядають як стан державного суспільства (зокрема, всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього порядку, зовнішньої безпеки, культури та інших), при якому забезпечується достатній рівень благ для нормального всебічного функціонування та розвитку всіх громадян держави [205, с. 69-78].

Варто зазначити, що соціальна безпека держави є складовою економічної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також від загроз їхнім соціальним інтересам. Поняття «соціальна безпека держави» застосовувалося ще у минулому столітті, а саме, вперше задекларовано у 1995 році у Всесвітній соціальній декларації. А у Декларації про державний суверенітет України соціальна безпека держави розглядається, як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів як особи, так і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [206].

Основним завданням, що ставить перед собою соціальна безпека держави, є підтримання стабільності у суспільстві, запобігання соціальній напруженості, що може виникати у зв'язку з різними проявами нерівності між групами населення і виявляється у страйках, актах громадянської непокори та навіть сутичках між окремими групами населення. З іншого боку, метою соціальної безпеки держави є уникнення або зниження до прийнятного рівня соціальних ризиків, створення умов для запобігання соціальним загрозам та їх ліквідації, забезпечення соціального розвитку громадян та суспільства у цілому як пріоритету.

4. Інформаційна безпека держави. На даному етапі розвитку людства однією з провідних ознак сучасного економічного та науково-технічного

прогресу є стрімкий розвиток інформаційних технологій, а також їх всебічне використання у житті населення більшості держав. Інформація та інформаційні технології все більше визначають розвиток, а також економічну могутність суспільства. Інформатизація становить собою організаційний соціально-економічний та науково-технічний процес, створення оптимальних умов для всебічного задоволення інформаційних потреб населення [207, с. 140-142].

Але поряд з багатьма позитивними результатами розвитку інформаційно-технологічної сфери людства існують і небезпеки. Саме від них повинна забезпечувати захист і, у крайньому випадку, мінімізувати негативні наслідки від окреслених загроз інформаційній безпеці держави.

А. А. Князев писав про те, що інформаційна безпека держави характеризується ступенем захищеності, тобто, стійкістю основних сфер життєдіяльності держави та її населення до небезпечних впливів інформаційного характеру [208]. Цілком погоджуємося з цим твердженням.

Потрібно зазначити, що у законодавстві, а саме у діючому Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» інформаційна безпека держави визначається, як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [209].

Нині питаннями інформаційної безпеки держави при РНБОУ займається Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки. Вона функціонує на основі Положення про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при РНБОУ [210].

Одним із базових нормативно-правових актів щодо забезпечення інформаційної безпеки держави є Закон України «Про інформацію» [211]. Цей Закон регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони і захисту інформації. Норми вищевказаного Закону тлумачать такі поняття як «науково-технічна інформація», «податкова інформація», «правова інформація», «соціологічна інформація», проте таких визначень, як «державна інформація» чи «інформаційна безпека держави» законодавцем у цьому документі не передбачено. Стає очевидним, що єдиноправильного роз'яснення терміна «інформаційна безпека держави» на сьогодні не існує.

Слід зазначити, що й у науковій літературі поки що бракує єдиного консолідованого погляду на зміст поняття «інформаційна безпека держави». Ю. Є. Максименко розглядає інформаційну безпеку держави як певний стан захищеності інформаційного середовища, який відповідає інтересам держави, за якого забезпечується формування, використання і можливості розвитку незалежно від впливу будь-яких загроз [212, с. 11]. Частина вітчизняних дослідників погоджується з ним. Наприклад, В. А. Авраменко визначає інформаційну безпеку держави як стан захищеності життєво важливих інтересів держави, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації [213, с. 9-18].

Р. А. Калюжний вважає, що інформаційна безпека держави – це вид суспільних інформаційних правовідносин щодо створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для держави безпечних умов існування; суспільних правовідносин, пов'язаних зі створенням, розповсюдженням, зберіганням та використанням інформації [214, с. 234-244].

Інформаційна безпека держави забезпечує реалізацію національних інтересів. Тобто основною метою її існування є забезпечення вільного

розвитку і процвітання державного суспільства. Варто погодитись, що серед науковців існує безліч тлумачень поняття «інформаційна безпека держави», єдиної думки щодо цієї дефініції немає. Для одних вчених вона відображає стан речей у суспільстві держави або певне положення, тобто, є статичною категорією, інші під даним визначенням розуміють процес, діяльність, здатність, систему гарантій, властивість, функцію, тобто, динамічну категорію [215, с. 65-66]. Відтак постає необхідність в угрупуванні напрямів визначення аналізованого поняття. На наш погляд, сутність поняття «інформаційної безпеки держави» полягає у доцільному комбінуванні її статичних та динамічних особливостей для досягнення найкращого результату, тобто, забезпечення безпеки держави та її суспільства у інформаційній сфері.

5. Зовнішньоекономічна безпека держави. У останні десятиліття особливо швидко розвиваються зовнішньоекономічні відносини між державами, чому сприяє зростання глобалізаційних тенденцій у світі. Україна швидко інтегрується у світовий економічний простір, що надає нашій державі ряд переваг порівняно з минулими роками [216, с. 39-41]. У 2014 році ВРУ та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [217]. Тобто поступово наша держава здобуває ряд переваг, що будуть сприяти її майбутньому стрімкому економічному зростанню. Але у економічних правовідносинах не буває переваг без певних втрат чи загроз. Саме вивченням недопущення таких ситуацій займається зовнішньоекономічна безпека нашої держави.

Дійсно, ускладнення зовнішньоекономічних зв’язків, швидка зміна моделей розвитку окремих держав визначили процес становлення нового світового устрою нинішнього століття, заснованого на зростанні економічної ролі та впливу держав. Але за існуючої економіко-правової моделі розвитку досить часто навіть найбільш економічно розвинені держави переживають періоди економічного спаду або рецесії, що також провокує загострення

конкуренції між державами за обмежені ресурси чи ринки збуту продукції власної промисловості чи агропромислового комплексу.

В умовах покращення зовнішньоекономічної безпеки держави передбачається підвищення її позицій у світовому господарстві, що надає можливість відповідати на нові виклики і при цьому поступово розвиватися, що стає одним із найважливіших елементів національних інтересів нашої держави.

Багато у чому від ефективної діяльності у сфері зовнішньоекономічної безпеки держави залежать національна безпека держави у цілому та економічна безпека держави зокрема. Історично досвід багатьох розвинених держав доводить, що саме активна і ефективна зовнішньоекономічна діяльність дозволила їм у достатньо короткі проміжки часу подолати економічне відставання і вийти на належний рівень партнерства з лідерами світової економіки, а КНР – навіть претендувати на звання лідера світової економіки.

Зовнішньоекономічна безпека нашої держави є складовою частиною вітчизняної економічної безпеки держави, що відіграє досить велику роль у забезпеченні її інтересів у міжнародних правовідносинах. Економічна безпека держави є матеріальною базою всієї системи безпеки держави і відображає найголовніші інтереси громадян держави, її господарюючих суб’єктів та держави у цілому. Поняття «зовнішньоекономічна безпека держави» поки що перебуває лише на стадії становлення. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі переважно розглядаються лише окремі її тлумачення як складової економічної безпеки держави, що свідчить про необхідність подальших досліджень цієї проблеми як у загальнотеоретичному, так і в теоретико-прикладному вимірі. Також повного та всебічного дослідження потребує питання забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах економічної кризи, зокрема, на території України.

В. А. Ліпкан визначає зовнішньоекономічну безпеку держави як складову економічної безпеки у цілому, свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на загрози і небезпеки, за якого державні, недержавні та міжнародні інституції та організації створюють необхідні та достатні умови для унеможливлення зовнішньої залежності, дискримінації, диктату, підкорення інтересам інших країн [218, с. 112]. О. С. Власюк під зовнішньоекономічною безпекою розуміє таке явище, сутність якого полягає у спроможності держави протистояти впливу зовнішніх негативних чинників та мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту, забезпечувати відповідність зовнішньоторговельної діяльності національним економічним інтересам [219, с. 315].

Схожої думки притримується В. М. Геєць. Крім того, вчений вважає, що зовнішньоекономічна безпека полягає у спроможності держави протистояти впливу негативних зовнішніх чинників та активно використовувати участь у світовому поділі праці з метою створення сприятливих умов для розвитку економіки [220, с. 89-93; 221, с. 178-182]. М. Григорчук визначає зовнішньо-економічну безпеку держави як діяльність уповноважених органів держави, як діяльність, спрямовану на мінімізацію збитків від дії негативних зовнішніх економічних чинників, вжиття комплексу заходів, у законодавчій сфері, для приведення завдань зовнішньоекономічної діяльності у відповідність національним економічним інтересам, а також створення сприятливих умов для розвитку вітчизняної економіки [222, с. 147-155].

Л. Григорова-Беренда визначає зовнішньоекономічну безпеку, як здатність держави протистояти зовнішнім загрозам та реалізувати свої економічні інтереси на внутрішньому і зовнішньому ринках, створюючи свої конкурентні переваги [223, с. 39-46]. Л. Яремко вважає, що зовнішньо-економічна безпека держави – це здатність її соціально-економічної системи

забезпечувати такі інтереси: стабільне надходження товарів критичного імпорту, усунення шкідливих наслідків діяльності промисловості, подолання депресивності території [224, с. 67-74].

Деякі науковці під суттю економічної безпеки держави розуміють здатність держави підтримувати конкурентоспроможність економіки, ефективно захищати власні економічні інтереси та протистояти зовнішнім економічним загрозам, використовувати конкурентні переваги в міжнародному поділі праці [225, с. 49-55; 226, с. 59; 227, с. 15; 228 с. 98-102; 229, с. 39-41].

Зовнішньоекономічну безпеку держави вищезгадані автори розглядають по-різному, залежно від того, що саме вони вкладають у зміст цього поняття. А зміст такого терміна багато у чому залежить від напрямів досліджень, які проводять фахівці у сфері національної та економічної безпеки держави, тому визначаються дещо відмінні сутності вищезгаданого поняття. Частина авторів розглядає зовнішньоекономічну безпеку як стан правовідносин, інші – як обов'язкову умову їх розвитку, деякі – як результат діяльності суб'єктів. Спільною у більшості авторів є основна ціль зовнішньоекономічної безпеки держави – забезпечення сталого економічного зростання власної держави.

Провівши дослідження з питання трактування поняття «зовнішньоекономічна безпека держави», зазначимо, що зовнішньоекономічна безпека держави може бути визначена, як здатність держави у будь-якій ситуації протистояти зовнішнім загрозам, при цьому реалізуючи власні економічні інтереси та забезпечуючи собі поступальний безперервний економічний розвиток.

Правове регулювання зовнішньоекономічної безпеки держави окреслюється багатьма нормативно-правовими актами, серед яких можемо відмітити:

– Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [96], яким визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови

державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України;

– Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [230], яким визначаються принципи, суб'єкти, види, правові режими зовнішньоекономічної діяльності, а також порядок організації державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

– Концепцію проекту Закону України «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди», схвалену розпорядженням КМУ [231], яка має переважно декларативний характер та направлена на забезпечення цілеспрямованого захисту та підтримки вітчизняних товаровиробників на зовнішньому і внутрішньому ринках, на зростання обсягів та оптимізацію товарної і географічної структури українського експорту, зокрема, через збільшення питомої ваги товарів з високою доданою вартістю, на досягнення позитивного сальдо торговельного балансу, на нарощення обсягів припливу іноземного капіталу для розвитку національної економіки.

На сьогодні стан зовнішньоекономічної безпеки України можна оцінити в ілому не досить оптимістично. Досить багато проблем та неузгодженостей існує у даному сегменті правового регулювання, а саме: нерозробленою залишається Концепція зовнішньоекономічної безпеки держави з урахуванням її стратегічних інтересів; не здійснена у заявлених раніше обсягах лібералізація регуляторної політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що зменшує інвестиційну привабливість нашої держави; не упорядкованим на належному рівні залишається митний контроль за товарами, що переміщуються через митний кордон України.

Існує досить багато нагальних проблем у сфері зовнішньоекономічної безпеки держави, успішне розв'язання яких підвищить рівень економічної

безпеки нашої держави та зменшить її залежність від розвинених держав. Поступово необхідно перебудувати структуру вітчизняного експорту, щоб зменшити експорт сировини та одночасно збільшити експорт готової продукції.

Проведення цілеспрямованих визначень стратегічних пріоритетів має стати важливою частиною роботи над майбутньою Стратегією зовнішньоекономічної безпеки нашої держави. Вона повинна включати у себе систему показників, які б давали уявлення про ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави. Зовнішньоекономічна безпека держави є комплексним поняттям, що складається із двох елементів – національного і міжнародного, які для кожної держави унікальні. Неповторними є геополітичне та економічне положення кожної держави на окремому етапі власного безперервного розвитку.

6. Митна безпека держави. У зв’зку із зростанням ролі глобалізаційних процесів, потребує особливої уваги процес переорієнтації національної економічної системи на зовнішньоекономічний сегмент та впровадження сучасних методів, а також важелів державного впливу. У даний час митна безпека являється не лише станом захищеності держави від окремих загроз, але і запорукою створення безпечних умов для її економічного функціонування та розвитку [232, с. 37-40].

Стратегічна орієнтованість України на європейські стандарти у частині митного регулювання, а також реалізація стратегії забезпечення економічної безпеки держави у цілому спонукають до детального аналізу загроз національним інтересам нашої держави у митній площині.

Митна безпека України повинна виступати своєрідним підґрунтям для встановлення нових зв’язків між суб’єктами господарювання, які бажають розширити зону своєї діяльності та примножити власний капітал. Але зростання товарообігу не завжди виступає сприятливим фактором для національної економічної системи, оскільки зростає загроза національним інтересам та економічній безпеці держави. Саме тому досить багато

науковців приділяють велику увагу проблемам економічної та митної безпеки держави, бо вони залишаються досить важливим фактором захисту національних інтересів держави.

Дійсно, митна безпека держави продовжує залишатися під постійною загрозою, оскільки зараз на неї мають дуже великий вплив ряд факторів, а саме: нестабільна фінансово-економічна ситуація у державі; великий вплив тіньової економіки; проблеми реформування вітчизняного законодавства, що досить часто гальмує розвиток позитивних тенденцій у митній сфері.

Загальновідомими є значні фіскальні втрати бюджету нашої держави внаслідок недоотриманих митних платежів. Значні обсяги контрабанди, з одного боку, і порушення митних правил під час оформлення товарів, з іншого, спонукають до розробки ефективних регуляторних механізмів, які могли б забезпечити вітчизняну митну безпеку. Саме вони мають звернути на себе увагу і поступово знизити до мінімуму ризики можливих порушень митних правил.

Складності ситуації додає і те, що останні революційні події у нашій державі та їхні наслідки загострили потребу забезпечення митної безпеки України у контексті реагування на зовнішні загрози. Поступово митна безпека держави стає не лише інструментом зовнішньоекономічної діяльності, але і починає відігравати більш важливу роль при встановленні та реалізації нових зв’язків між суб’єктами правовідносин.

Історично митна безпека виникає одночасно із утворенням держави і проходить усі ступені її розвитку. Багато століть тому сутність митної безпеки мала досить примітивний характер та зводилася до збирання митного податку як гарантії безпеки осіб та товарів, що переміщувалися. Пізніше митна безпека почала цілеспрямовано регулювати торговельну діяльність, обмежуючи або дозволяючи доступ та транспортування певних товарів. З початком капіталістичного виробництва митна безпека значно ускладнилася, зокрема, фіскальні органи були покликані забезпечувати захист власної держави від фінансово-економічних діянь інших держав, а також мали

безпосередній вплив на розвиток зовнішньоекономічної сфери та наповнювали грошима державну скарбницю за допомогою різноманітних заходів.

Історичний аналіз свідчить, що митна безпека держави концентрує в собі не лише вузьку проблему виконання фіскального завдання, а й вирішує значний комплекс соціально-економічних питань розвитку держави. Сьогодні, виконуючи власні функції, визначені законодавством, фіскальні органи мають справу з різноманітними питаннями суспільного життя.

Дослідженнями митної безпеки або окремих її структурних елементів у різні часи займалося багато талановитих учених. І до сьогодні науковцями здійснюється постійний аналіз даної сфери, розглядаються особливості оформлення товарів у процесі перетину ними митного кордону України. Разом з тим пильна увага дослідників приділяється проблемам наповнення державного бюджету за рахунок виконання фіскальної функції митних платежів. Систематичні дослідження в митній сфері розкривають можливості вдосконалення митного законодавства у сегменті нарахування та стягнення митних платежів, а також процесу адміністрування в цілому.

Чинний Митний кодекс України визначає державну митну політику як систему принципів та напрямів діяльності держави у сферах захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку для розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики [233]. Як слушно зазначає П. В. Пашко, сферою митної політики є забезпечення економічних інтересів та безпеки України, а це чітко визначає місце митної політики у державній політиці національної безпеки [234, с. 8-13; 235, с. 165-167].

Зазначимо, що митна політика держави та її митна безпека є окремими проявами національної безпеки держави у цілому та економічної безпеки держави зокрема, а економічна безпека держави є складовою частиною національної безпеки держави, при чому досягнення економічної безпеки

відбувається через захист і реалізацію економічних інтересів. Відповідно до статті 6 Митного кодексу України митна безпека – це стан захищеності національних інтересів України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи.

Зазначимо, що митні правовідносини охоплюють досить широкий спектр правовідносин, що пов'язані із більшістю напрямів діяльності Державної фіскальної служби України (далі – ДФСУ). Наприклад, у статті 7 Митного кодексу України визначені види правовідносин, що у сукупності утворюють поняття «державна митна справа» [233].

Продовжуючи думку П. В. Пашка, зазначимо, що економічна безпека держави являє собою стан економічного забезпечення національної безпеки держави, загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний, збалансований і стабільний розвиток економічної системи держави, забезпечення самодостатності та стійкості системи, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [236, с. 5-16].

О. Ю. Полонський митну безпеку держави визначає як обґрунтований стан захищеності митних інтересів держави, який забезпечується на основі її законодавства завдяки ефективній реалізації державної податкової та митної політики та характеризується стабільним функціонуванням митної системи у державі за рахунок налагодженої співпраці фіскальних органів та платників податків та зборів. Окреслюючи місце митної безпеки держави в системі економічної безпеки держави, вчений зазначає, що, з одного боку, вона є складовою фінансової безпеки держави, а з іншого – зовнішньоекономічної. Розглядаючи фінансову безпеку як першу складову та її вплив на забезпечення митної безпеки, зазначимо, що під час стягнення митних платежів відбуваються фінансові відносини, а саме, реалізація державою фіскальної функції шляхом наповнення державного бюджету. Прикладом цього є те, що податок на додану вартість, акцизний податок із ввезених в Україну підакцизних товарів і мито входять до податкової системи України, а основною законодавчою базою для їх справляння є Податковий та Митний

кодекси. З іншого боку, зовнішньоекономічна складова, що впливає на забезпечення митної безпеки, тісно пов’язана із фінансовою безпекою, – це митне оподаткування (митна вартість) [237, с. 144-148].

Митне оподаткування є частиною зовнішньоторговельної політики будь-якої держави, що і становить митні відносини, які виникають на етапі митного оформлення товарів чи транспортних засобів. Оскільки митна вартість товару виступає базою при митному оподаткуванні, то від її правильного обрахування залежать майбутнє фінансове благополуччя держави. Особливістю митного оподаткування є те, що воно є складовою як зовнішньоекономічної, так і фінансової безпеки держави.

Виходячи із положень законодавства, зазначимо, що головною метою забезпечення митної безпеки є досягнення необхідного рівня надійності митної системи, зокрема, досягнення усталеної та передбачуваної роботи фіскальної служби, достатнього рівня сприяння зовнішньоекономічній діяльності в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження ризиків, а також виявлення та нейтралізація ризик-чинників, які безпосередньо впливають на стан реалізації митної справи й опосередковано – на зовнішньоекономічну діяльність. Митний кодекс України вказує, що митна безпека являє собою стан захищеності митних інтересів України, що, в свою чергу, є національними інтересами, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи. Варто зазначити, що митна безпека в процесі захисту національних інтересів держави та суспільства згідно з чинним законодавством України, а також ратифікованих договорів та угод про міжнародне співробітництво повинна забезпечувати: переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів; здійснення митного регулювання, пов’язаного з установленням розмірів податків і зборів та повнотою їх справляння; застосування митних процедур, заходів митного і нетарифного регулювання; проведення робіт, направлених на боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил; виконання

інших покладених на митні органи завдань шляхом ефективної реалізації митної справи [238].

Основною метою забезпечення митної безпеки нашої держави є досягнення необхідного рівня надійності митної системи, зокрема, налагодження оптимальної роботи фіскальної служби, достатнього рівня сприяння зовнішньоекономічній діяльності в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження ризиків, а також виявлення та нейтралізація ризикових чинників, які безпосередньо впливають на стан реалізації митної справи й опосередковано – на зовнішньоекономічну діяльність. Будь-яку небезпеку можна трактувати як суттєвий ризик, виникнення якого є високоймовірним.

Відповідно до норм Митного кодексу України безпосереднє керівництво здійсненням державної митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Наразі таким органом виступає Міністерство фінансів України, яке діє відповідно до Положення про Міністерство фінансів України, де його визначено як головний орган у сфері митної політики [239].

На підставі положень Митного кодексу України Міністерство фінансів України спрямовує, координує та контролює діяльність митниць, здійснює інші повноваження, що передбачені Митним кодексом та іншими законами України, у межах своїх повноважень видає накази, організує та контролює їх виконання.

На всіх етапах власного розвитку, а особливо в останні роки, наша держава досить часто зустрічається із різкими коливаннями курсу вітчизняної валюти щодо валют інших держав, зростанням обсягів контрафактних та контрабандних товарів, необхідністю впровадження ефективної системи державного регулювання митни правовідносин, формуванням нових елементів для здійснення нагляду за діяльністю підприємств, доцільністю застосування заходів тарифного та нетарифного

регулювання. Державними органами, які першочергово повинні реагувати на будь-які зміни у цьому сегменті, є підрозділи ДФСУ, на які покладається обов'язок гарантування митної безпеки. Саме вони беруть безпосередню участь у наповненні державного бюджету, а також захищають цю сферу від неправомірних посягань.

У процесі власної діяльності підрозділи ДФСУ борються з рядом проблем, серед яких можна визначити такі: відсутність розробленої досконалої системи взаємодії з іншими органами державної влади; складність проведення оперативно-розшукової діяльності, що значно знижує ефективність розслідування порушень митних правил; необхідність зменшення впливу людського фактору для зменшення корупційних явищ у органах державної влади; часте заниження митної вартості імпортованих товарів, що зменшує розмір платежів до бюджету; потреба у постійному вдосконаленні взаємодії із прикордонними органами суміжних держав; невисокий рівень соціального захисту, а також відсутність належного матеріального стимулювання, що нерідко знижує продуктивність роботи та змушує працівників вчиняти окремі неправомірні дії; наявність випадків затримки процесів митного оформлення без обґрунтування причин, а також неналежної поведінки посадових осіб митниць; невисокий рівень фінансування матеріально-технічної бази для проведення належного митного контролю; законодавчо закріплене позбавлення частини важливих функцій, які безпосередньо зменшують ефективність процесів роботи підрозділів, а також оперативність реагування та глибокий аналіз виявлених правопорушень; достатньо тривалий процес реалізації конфіскованих товарів [240].

Тобто перед підрозділами ДФСУ поставлені досить складні завдання, що потребують швидкого реагування. Але в умовах складної політико-економічної ситуації у державі основним завданням для них залишається наповнення державного бюджету, а на впровадження сучасних механізмів

управління митними процесами не завжди вистачає людських та фінансових ресурсів.

Проблемі захисту митної безпеки України у сучасному правовому просторі приділяється особлива увага. Визначення місця забезпечення митної безпеки держави у системі складових забезпечення національної безпеки держави та, зокрема, економічної безпеки держави є необхідним завданням сучасності. Саме від впровадження сучасних методів відстеження нелегальних способів перетину державного кордону, а також реалізації цих заходів залежить стабільність функціонування економічної безпеки нашої держави загалом і митної безпеки держави зокрема та можливість їх подальшого розвитку.

Крім вищезгаданого, митна безпека є одним із ключових напрямів розвитку системи вітчизняної національної безпеки, адже правильно обраний напрям розвитку нашої держави у поєднанні з розумною його реалізацією є основою для проведення реформ у нашій державі, а згодом і відчутного зростання добробуту кожного члена суспільства.

Зазначимо, що сучасне положення нашої держави є унікальним, тому, що в її існуванні доволі велику роль відіграють негативні фактори впливу, а саме: проблеми у економічній сфері, політична нестабільність, великі оборонні витрати та інші. У сукупності вони призводть до того, що досить складно реалізувати в Україні митні меанзми, які напрацьовані у більш розвинених державах. Не потрібно забувати, що основою митної безпеки держави повинна бути необхідність розгляду всіх політичних питань через призму національних економічних інтересів. Саме тому пріоритетною є політика забезпечення безпеки вітчизняних товаровиробників, адже вони є найбільшими платниками податків та зборів, гарантами розвиненої економічної системи, джерелом зайнятості в ринковій економіці.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що забезпечення вітчизняної економічної безпеки держави є досить важливим елементом національної безпеки держави. Саме завдяки їй організовується стабільне

підґрунтя для проведення будь-яких трансформаційних процесів у державі. Економічна безпека держави є складовою частиною загальної системи безпеки держави поряд з іншими її складовими, які є взаємопов’язані та доповнюють одна одну. Роль базису у вищезгаданому взаємозв’язку належить саме економічній безпеці. Саме тому економічна безпека України являється однією з основ забезпечення національної безпеки та її інших структурних елементів. Без нормально функціонуючої економіки неможливе належне існування інших сфер суспільного життя держави. Потрібно не забувати, що правове забезпечення економічної безпеки держави в цілому та її елементів, зокрема, пройшло досить довгий і складний шлях розвитку у світовому масштабі. Але на території України усі процеси, пов’язані з ним, перебувають лише на стадії становлення та розвитку.

2.3. Інтерналізація нормативно-правових та економічних знань з питань функціонування та розвитку економічної безпеки України

На сьогодні правове забезпечення економічної безпеки України виступає стратегічним напрямом у діяльності нашої держави. Дана тенденція посилюється тим, що глобалізація економіко-правових процесів є незворотнім природним еволюційним наслідком розвитку суспільства та прискорює зміни у самому суспільстві.

Однією з найбільш гострих проблем сучасного державознавства являється налагодження роботи дієвого нормативно-правового механізму забезпечення економічної безпеки нашої держави. Враховуючи наявні у вітчизняній юриспруденції концепції механізму правового регулювання та забезпечення основних прав і свобод громадян, можна стверджувати, що правовий механізм забезпечення економічної безпеки має включати принаймні чотири основні елементи: нормативно-правову основу; функціональний механізм публічної влади; систему суб’єктів

господарювання; суспільно-політичну інфраструктуру. Вищезгадане обґрунтовується і тим, що серед інших видів національної безпеки нашої держави особливе місце займає економічна безпека України, що обумовлюється тим, що всі види безпеки так чи інакше не можуть бути належним чином реалізовані без відповідного правового та економічного забезпечення. З іншого боку, негативні наслідки реалізації загроз не тільки економічних, а й будь-якого іншого характеру (наприклад, військових, екологічних), оцінюються розміром матеріального збитку. Відшкодування останніх знижує рівень забезпечення економічної безпеки держави. Беручи до уваги це твердження, економічну безпеку держави можна визначити як основоположну для інших видів національної безпеки держави. Підтвердженням такого припущення виступає ситуація у СРСР 90-х років минулого століття. Держава мала потужну армію та високотехнологічну оборонну промисловість, але не повною мірою могла забезпечити економічні потреби власного населення.

Погоджуємося з думкою О. Ф. Долженкова, який зазначає, що для удосконалення правового забезпечення економічної безпеки країни, перш за все, слід виробити адекватну сучасності її теоретичну модель [241, с. 157-160]. У цьому контексті відмітимо точку зору О. С. Саєнка, який стверджує, що в основі системи зміцнення економічної безпеки країни лежить відповідний її механізм, який складається із взаємопов’язаних та взаємодіючих складових: нормативно-правових; інституційно-організаційних; кадрових; інформаційно-аналітичних [242, с. 16].

Беручи до уваги те, що Україна рухається шляхом європейської інтеграції, найважливішими функціями держави є захист суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки. Варто наголосити, що стан нормативно-правового регулювання економічної безпеки на сьогодні зумовлює гостру необхідність у проведенні систематизації правових актів за юридичною силою. Пропонуємо розглядати їх у такій логічній послідовності:

1. Конституція України та рішення Конституційного Суду України. Слід погодитись, що Основним Законом, який закріплює суспільний та державний устрій країни, функції органів державної влади, основні права та обов'язки громадян, виступає Конституція України. У статті 17 Конституції України зазначено, що забезпечення економічної безпеки є найважливішою функцією держави [94]. Водночас Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [243]. Головним його завданням є гарантування верховенства Конституції як Основного Закону держави на всій території України.

2. Джерела міжнародного права. Провідним нормативно-правовим актом вітчизняного права у цій сфері є Закон України «Про міжнародні договори України» [244], який встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України.

3. Кодифіковані (кодекси) нормативні акти та закони України.

4. Укази та розпорядження Президента України. Нормативні закріплення волевиявлення глави держави безпосередньо врегульовують суспільні відносини у певній сфері. Варто зауважити, що укази та розпорядження Президента України видаються з найважливіших питань, віднесених до його компетенції. Укази можуть мати як нормативний, так і ненормативний (правозастосовний характер). Нормативні укази стосуються невизначеного кола фізичних та юридичних осіб і мають довгострокову дію.

5. Постанови і розпорядження КМУ. Нормативно-правові акти КМУ, якими затверджено ряд розпоряджень, постанов, інструкцій, правил, регламентують різні аспекти правовідносин.

6. Відомчі та міжвідомчі акти органів виконавчої влади. Накази, інструкції, правила, положення та ін. Потрібно відмітити наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [145], який розроблений з метою визначення рівня економічної безпеки в Україні як однієї з основних складових національної безпеки держави і окреслює перелік основних індикаторів та стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки.

7. Постанови Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Верховного спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Верховного спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

8. Джерела роз'яснювально-рекомендаційного характеру. Джерела не нормативного, а роз'яснювально-рекомендаційного характеру, а саме: методичні рекомендації міністерств і відомств, тлумачення навчального, консультативного характеру, що мають також вигляд наукового роз'яснення, до яких належать підручники, посібники, монографії, методичні рекомендації професіоналів та інше.

Ґрунтуючись на положеннях Конституції України, інших законодавчих актів, моемо розуміти економічну безпеку держави як стан реалізації комплексу ефективних форм і методів захисту, з одного боку, і протидії, з іншого боку, будь-яким недружнім діям економічного характеру, які посягають на встановлений законом порядок реалізації фінансово-господарських відносин всіма суб'єктами господарювання, на гарантовані Основним Законом права громадян на розвиток і об'єктивне самовідтворення, на примноження національного багатства для якісного і повного задоволення потреб українського народу.

З метою правового регулювання економічної системи ношої держави статтею 9 Закону України «Про основи національної безпеки» [40] визначено повноваження суб'єктів забезпечення стійкості національної економіки до внутрішніх і зовнішніх проявів. Так, згідно з Конституцією і законами України такими суб'єктами відповідно до покладених на них повноважень є: Президент України як гарант Конституції, прав і свобод громадян; ВРУ як єдиний орган законодавчої влади, покликаний сформувати належну законодавчу базу економічної безпеки; РНБОУ як головний координаційний орган з питань національної (у тому числі й економічної) безпеки; КМУ як вищий орган у системі органів виконавчої влади; Міністерство економіки як провідний центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну політику в цій сфері; Національний банк України (далі – НБУ); інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування.

Основним суб'єктом, який забезпечує вітчиняну економічну безпеку, виступає сама держава в особі державного апарату, яка здійснює свої функції у цій сфері суспільних відносин через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У системі економічної безпеки держави визначальну роль відіграють національні економічні інтереси, їх пріоритети.

Діяльність держави, що регламентується чинними нормативно-правовими документами, направлена на забезпечення національних інтересів у сфері економічної безпеки. У цьому контексті заслуговує на увагу думка В. Д. Базилевича, який зазначає, що економічні інтереси – це усвідомлене прагнення суб'єктів господарювання до задоволення економічних потреб. Іншими словами, це вигода, що реалізується суб'єктом у процесі господарської діяльності [245]. Проте така позиція більше стосується економічної безпеки підприємницької діяльності. Більш слушною є позиція В. В. Веремчука, який вважає, що під економічними інтересами держави слід розуміти сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни,

задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї й економіки [246, с. 192-200].

На наш погляд, до найпріоритетніших економічних інтересів держави слід віднести: створення самодостатньої соціально орієнтованої економічної системи; збереження і розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу забезпечення економічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; побудову рівноправних і взаємовигідних економіко-правових відносин з іншими державами та суб'єктами правовідносин.

Ефективність процесу забезпечення належного рівня економічної безпеки нашої держави потребує не лише визначення найпріоритетніших економічних інтересів, а й вироблення основних принципів організації та забезпечення економічної безпеки держави.

О. Кальмук стверджує, що загроза економічній безпеці являє собою загрозу економічному суверенітету держави, а це означає поступове перетворення країни на сировинний придаток, джерело дешевих трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів, що, врешті-решт, може призвести до втрати країною своєї територіальної цілісності та незалежності [247, с. 117-118].

Дійсно, загрозами для економічної безпеки держави є сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможливлюють реалізацію національних економічних інтересів. Виділяють внутрішні й зовнішні загрози економічній безпеці держави.

Основними внутрішніми загрозами слід вважати у науково-технічній сфері: невизначеність державної науково-технічної політики; переміщення наукових кадрів за кордон або в іншу сферу діяльності; зниження рівня науково-технічного потенціалу; зменшення науково-технічних розробок скорочення потенціалу фундаментальних наук.

В економічній сфері: скорочення обсягів виробництва у провідних галузях; наявність структурних диспропорцій; проблеми у налагодженні

нових економіко-правових зв’язків; монополізація економічни процесів; зростання «тіньової» економіки; зростання боргови зобов’язань; високий рівень зношеності основних фондів; енергетична криза; низький рівень продуктивності праці та інвестиційної діяльності; високий рівень інфляції та безробіття; низький рівень доходів населення, особливо у сільській місцевості.

У соціальній сфері: поглиблення диференціації доходів; бідність; погіршення структури харчування; зниження доступності освіти та медичних послуг; погіршення якості життя; соціальна незахищеність значних верств населення; зниження темпів народжуваності; зростання смертності; неконтрольовані міграційні процеси.

До зовнішніх загроз економічній безпеці держави належать: економічна залежність від імпорту продукції; нераціональна структура експорту, а саме, надмірний вивіз сировинних ресурсів; втрата позицій на зовнішніх ринках; зростання зовнішньої заборгованості; неналежне використання іноземних кредитни ресурсів; виведення валютних ресурсів за кордон, розміщення їх у зарубіжних банках.

Виходячи з пріоритетних національних інтересів і загроз економічній безпеці нашої держави, визначаються основні заходи державної політики у сфері економічної безпеки, що охоплюють науково-технічну, економічну і соціальну сфери, а також політику, воєнну, екологічну, інформативну сфери для забезпечення в цілому національної безпеки держави.

До завдань, що вирішуються системою забезпечення економічної безпеки держави, можемо віднести: прогнозування можливих загроз економічній безпеці; організацію діяльності з попередження можливих загроз (превентивні заходи); виявлення, аналіз і оцінка виникаючих реальних загроз економічній безпеці; прийняття рішень та організація діяльності з реагування на вищезгадані загрози; поступове вдосконалення правової системи забезпечення економічної безпеки держави; забезпечення пропорційного і безперервного економічного зростання; зниження рівня інфляції та

безробіття; формування ефективної структури економічного виробнитва та розвитку ринку цінних паперів; скорочення дефіциту бюджету та державного боргу; забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення; підтримку стабільності національної валюти. Даний перелік, звичайно ж, не є вичерпним. Вищезгадані завдання визначають стратегію розвитку та модернізації економічної безпеки України як формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів національних інтересів, засобів і механізмів вирішення існуючих проблем.

Зміст правового забезпечення економічної безпеки нашої держави можна розкрити через такі блоки правовідносин:

1. Правовідносини, пов’язані зі збереженням і підтримкою функціонування економічної системи держави та її виробнитва. Уся економічна система держави складається із елементів, неврегульованість економіко-правових відносин між якими може призвести до зниження ефективності функіонування всієї системи, тому досить важливо вчасно виявляти загрози і знаходити оптимальні рішення щодо їхнього недопущення та запобігання їм.

2. Правовідносини, пов’язані з підтримкою функціонування економічної систмени держави в умова надзвичайних ситуаціях. До них зазвичай відносять природні та техногенні катаклізми, що також здатні завдати держави значних втрат.

3. Правовідносини, пов’язані з регулюванням відносин власності, адже неналежне правове забезпечення у даному сегменті призводить до поширення корупційних явищ у державі, до можливості скоєння економічних злочинів (наприклад, рейдерських атак), до криміналізації економіки і суспільства (що мало місце у 90-х роках минулого століття у нашій державі).

4. Правовідносини із суб’єктами міжнародного права. Даний сегмент є досить актуальним в останні роки для нашої держави та часто здійснює і негативний вплив на розвиток усіх попередніх груп правовідносин.

Розглянувши вищеназвані групи правовідносин, зазначимо, що сутність правового забезпечення економічної безпеки держави полягає у юридичному забезпеченні економічного розвитку держави для задоволення соціальних і економічних потреб її громадян.

На наш погляд, досить багато проблем вирішується завдки розвитку і належній підтримці нових технологій, які значно підвищують рівень економічної безпеки держав, де вони застосовуються. Розвиток нових тенологій забезпечується залученням громадян у дослідницьку роботу, технологічний розвиток зі створенням освітніх програм. Але згодом у сучасному світі вищезгадане концентрується лише в певних розвинених державах, що створює реальну загрозу економічній безпеці інших держав. Поступово може складатися ситуація, коли лише окремі держави будуть здійснювати наукові відкриття і продовжувати вважатися інноваторами. Цілий ряд держав випадає з цього процесу і стають лише споживачами результатів результатів розробок інших при наявності власного наукового ефективного потенціалу. Для держав, що належним чином не стимулюють та підтримують власні розробки існує реальна загроза назавжди «відстати» від досягнутого іншими науково-технічного розвитку, результатом чого стане істотне зниження якості життя у них. У вищезгадані ситуації не завжди розробки українськи вчених якісно реалізуються у нашій державі.

Іншою основою у процесі забезпечення економічної безпеки України залишаються монополістичні об’єднання. У період дев’яностих років минулого століття у нашій державі передача прав власності здійснювалася шляхом швидкої приватизації цінних виробництв приватними суб’єктами. Досить часто приватизація в тих формах, в яких вона здійснювалася, носила безкоштовний або ппільговий характер. Вона була проведена досить швидко та без створення необхідної правової регламентації. У результаті розвиток великих об’єднань підприємств виявився чинником, який зумовив поступовий перехід від вільної конкуренції до конкуренції в умовах монополій. Зазначене посприяло переходу України до ринкової системи

господарювання, що супроводжувалося характерними особливостями, а саме: перехід здійснювався досить швидко; мала місце недосконаліть належної законодавчої бази; інфраструктура була орієнтована на великомасштабне виробництво; високий рівень впливу великих підприємств; невисокий рівень підприємництва як соціальної інституції; відсутність ефективного механізму соціально-економічного захисту відносин власності; заплутаність та часта зміна вітчизняного податкового законодавства; технологічна обумовленість існування багатьох загальнодержавних монополій.

Вітчизняний механізм монопольного виробництва суттєво відрізняється від відомих механізмів монополізації, що діють в умовах зрілих ринкових правовідносин. Його можна визначити як трансформаційний, тобто обумовлений результатом переходу від адміністративно-командної до ринкової системи господарювання. Разом з тим він володіє певною соціально-економічною інерцією, тобто не перестає функціонувати при завершенні перехідного періоду, а за певних умов успішно продовжує діяти. Саме тому ослаблення міжрегіональних економіко-правових зв'язків і розпад єдиного економічного простору держави виступає як реальна загроза економічній безпеці нашої держави, особливо в умовах, коли представники регіональної влади беруть під свій контроль територіальні ринки, вводять адміністративні бар'єри для ведення підприємницької діяльності, намагаються закрити власний економічний простір від зовнішнього впливу. Таким чином, надмірна монополізація економіки держави криє в собі внутрішню загрозу для економічної безпеки України, яка поступово може навіть стати причиною для змін на політичній карті світу.

Саме цим і було обумовлено прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» [248] та оголошення Президентом України боротьби з олігархізацією вітчизняної економіки. Ухвалення змін до Закону «Про акціонерні товариства» дасть змогу прийти до більш ефективного режиму управління державною власністю. Також за його допомогою створюється

можливість відновлення контролю держави на своїх підприємствах і побудови прозорої системи їх роботи.

Процес перебудови економічної безпеки України сьогодні необхідно об'єктивно націлити на перетворення монополізованої структури системи господарювання та затвердження конкурентного середовища, необхідних для ефективного функціонування суб'єктів праоввідносин з метою забезпечення економічної безпеки держави [249, с. 46-50]. Відзначимо, що розглядаючи зовнішні загрози економічній безпеці нашої держави, зазначимо, що монополізовані ринки доволі легко переходять під контроль структур глобальної світової економіки, оскільки за допомогою механізму монопольного керування досить просто здійснювати зміну стратегії господарювання на досить великих економічних суб'єктах. У вищезгаданому випадку права монопольного контролю просто викупляються тими, хто має можливість їх більш ефективно реалізувати. У результаті національна економіка може поступово втрачати власну правосуб'єктність, повністю інтегруватися у світовий господарський простір і ставати повністю керованою ззовні. З цього приводу досить влучно висловився М. А. Ротшильд: «Дайте мені право управляти грошима держави, і мені немає діла, хто буде встановлювати там закони» [250]. Особливість вітчизняного монополізму полягає у тому, що власною появою він зобов'язаний не ринковому середовищу і за своїм походженням не був пов'заний з такими монопольними відносинами, які природним чином виникали протягом десятиліть у розвинених західних державах. Вітчизняний монополізм є результатом перебудови економічної ситеми держави.

На наш погляд, боротися з проявами монополізму необхідно за допомогою форм прямого адміністративного обмеження і регулювання монополістичної діяльності, а також вдосконалення інституціональних умов функціонування економіки [251, с. 44-47].

Сьогоднішня Україна досить швидко інтегрується у світовий економіко-правовий простір, що обумовлює вирішення завдань побудови

«нової», більш відкритої і динамічної економічної системи. Суттєвими кроками на шляху такої побудови стали: приватизація, завдяки якій відбулося відновлення у правах приватної власності; запровадження принципів вільної конкуренції та ринкових правовідносин; формування системи приватної підприємницької діяльності. Але з'являються нові загрози вітчизняній економічній безпеці України. У першу чергу, це відсутність рівнозначного захисту всіх форм власності, що не є забезпеченим повною мірою до сьогодні. Нового осмислення вимагають насамперед наукові уявлення про цю проблему як забезпечення одного з основних елементів конституційного ладу, а одночасно і складової частини основних прав та свобод громадян як суб'єктів правовідносин. Звідси випливає, з одного боку, необхідність правового захисту самої власності, а з іншого – обов'язку власником здійснювати заходи для забезпечення економічної безпеки власності. Тому питання захисту економічних інтересів бізнесу в сучасній Україні є одними з найбільш пріоритетних, актуальних і потребують наукового осмислення [252, с. 145].

У процесі складних соціально-економічних змін, а також посилення недобросовісної конкуренції і криміналізації окремих сегментів економічних правовідносин основний тягар цих проблем лягає на власників бізнесу, які в багатьох випадках виявилися не готовими до їх розуміння і вирішення. Виникла реальна потреба включення власника у процес забезпечення економічної безпеки бізнесу та держави, виведення з тіні багатьох власників, які реєструють власний бізнес в інших державах (найчастіше – в офшорних). Необхідною стала наукова і практична розробка даної проблеми, розуміння всіма учасниками процесу сутності понять безпеки держави та безпеки її елементів.

Постає потреба у визначенні місця економічної безпеки держави в загальній системі захисту інтересів членів суспільства, розуміння її реальної спрямованості та ефективності з точки зору розвитку економічних правовідносин [253, с. 98-99].

На сьогодні система нормативно-правового забезпечення економічної безпеки України є певним чином сформованою, проте діючі законодавчі акти не задіяні у конкретному механізмі забезпечення економічної, а відповідно і фінансової безпеки нашої держави, зокрема, у чинних стратегіях або програмах соціально-економічного розвитку держави відсутня інформація щодо результатів їх виконання. Неодмінною умовою виконання таких заходів є неухильне дотримання вимог законодавства, міжнародних договорів, ратифікованих Україною, в частині забезпечення економічної безпеки, а також виконання комплексу чітко періодизованих заходів і програм, розроблених науковцями в галузях економіки та права на основі реальних статистичних показників. Сьогодні серйозні загрози для рівня безпеки пов’язані зі спадом виробництва, особливо в галузях, які, як локомотив, тягнуть за собою безліч суміжних галузей економіки, зі спадом експорту, який робить економіку вразливою внаслідок відсутності валютних надходжень, а також із загостренням бюджетної і фінансової нестійкості. Сучасні загрози економічній безпеці держави набувають усе більш глобального характеру. Обов’язковою умовою нормального стану економічної безпеки держави є незалежність, стабільність та зростання національної економіки.

Висновки до розділу 2

Економічна безпека держави – це важлива складова національної безпеки держави, одна з її основ, що впливає на військову, політичну, інформаційну, технологічну, екологічну системи національної безпеки держави. Забезпечення економічної безпеки – важливе стратегічне завдання, що обумовлено не тільки важливістю цієї категорії, але і посиленням для неї її загроз як зовнішнього, так і внутрішнього походження. Економічна безпека держави може розглядатись, як можливість держави стабільно розвиватись,

успішно долаючи негативні фактори, які породжують загрози економіці. Саме тому у кожній державі під поняттям власної економічної безпеки розуміється власний особливий зміст. Рівень національної безпеки все більше залежить від рівня розвитку національної економіки, якості життя населення, ступеня розвиненості соціальної інфраструктури, розмірів національного багатства. Зазначимо, що належне правове забезпечення економічної безпеки держави є досить важливим елементом при забезпеченні національної безпеки нашої держави. Саме завдяки йому організовується стабільне підґрунтя для проведення будь-яких трансформаційних процесів у державі.

Основоположними нормативно-правовими актами, які регулюють основи економічної безпеки держави є: Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України», у якому визначені основні функції і повноваження головного, згідно з Конституцією України, координуючого органу у державі з питань національної, у тому числі, економічної безпеки держави; Закон України «Про основи національної безпеки України», який закріплює правові основи національної безпеки держави та принципи її забезпечення, систематизує загрози національним інтересам та національній, а також економічній безпеці держави; Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки, у яких визначаються можливі загрози економічній безпеці України, також вони використовуються для оцінки рівня економічної безпеки України в цілому та за окремими сферами діяльності. Запропонована та проаналізована логічна послідовність систематизації правових актів за юридичною силою для систематизації нормативно-правового регулювання економічної безпеки.

Доцільно розглядати економічну безпеку України як стан і здатність нашої держави та її економічної системи протистояти різним небезпекам, а також забезпечувати перспективний розвиток економіки та добробуту населення. Систему економічної безпеки України можна вважати ефективною, якщо негативний вплив ззовні нейтралізується внутрішніми

резервами нашої держави, що дозволяє зберегти політичну та економічну стабільність.

Основною законодавчою базою у процесі регулювання основних елементів економічної безпеки держави являються Митний та Податковий кодекси України; Закони України: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про електроенергетику», «Про засади функціонування ринку електричної енергії України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці», «Про соціальні послуги», «Про інформацію», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про зовнішньоекономічну діяльність»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного центру із забезпечення впровадження нової моделі ринку електричної енергії». Виявлено, що законодавець у жодному нормативно-правовому документі не дає нам визначення понять сировинно-ресурсної (продовольчої та енергетичної), фінансової, соціальної, інформаційної, зовнішньоекономічної та митної безпеки держави, що призводить до неналежного економіко-правового регулювання основних елементів економічної безпеки держави.

Правовий механізм забезпечення економічної безпеки має включати принаймні чотири основні елементи: нормативно-правову основу; функціональний механізм публічної влади; систему суб'єктів господарювання; суспільно-політичну інфраструктуру.

Зміст правового забезпечення економічної безпеки держави можна розкрити через чотири блоки правовідносин. На сьогодні система нормативно-правового забезпечення економічної безпеки України є цілком сформованою, проте зазначені законодавчі акти не містять конкретних механізмів забезпечення економічної безпеки, зокрема, у жодній стратегії або програмі соціально-економічного розвитку не йдеться про забезпечення економічної безпеки держави.

На сьогодні система нормативно-правового забезпечення економічної безпеки України є певним чином сформованою, проте діючі законодавчі акти не задіяні у конкретному механізмі забезпечення економічної, а, відповідно, і фінансової безпеки нашої держави, зокрема, у чинних стратегіях або програмах соціально-економічного розвитку держави відсутня інформація щодо результатів їх виконання.

Основною складовою економічної безпеки держави стає фінансова безпека держави, від якої залежить реалізація національних інтересів та стабільний розвиток держави за допомогою належного нормативного регулювання фінансових та інвестиційних процесів як у внутрішньодержавних, так і у міжнародних правовідносинах.

РОЗДІЛ 3
ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Діалектика виникнення та теоретико-методологічні основи дослідження фінансової безпеки України та її правового забезпечення

Розуміння сутності та важливості парадигми фінансової безпеки нашої держави необхідно розпочати з дослідження та вивчення основоположних категорій, які утворюють зміст даної дефініції, зокрема такого поняття, як «безпека». Категорія «безпека» є загальновживаною. У різних словосполученнях вона відіграє ключову роль та використовують її не тільки на побутовому рівні (наприклад, «безпека життєдіяльності»), але й на законодавчому. Таким чином, законодавець використовує вказаний термін у багатьох нормативно-правових актах. Наприклад, окремі норми Основного Закону нашої держави стосуються безпеки людини, економічної та інформаційної безпеки [94], Закон України «Про основи національної безпеки» визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [40], Закон України «Про дорожній рух» визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров’я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху [254], Закон України «Про охорону праці» тлумачить основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров’я у процесі трудової діяльності [255], у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна

умова сталого економічного та соціального розвитку України [256]. Наведений перелік нормативно-правових актів, які вміщують поняття «безпека», не є вичерпним, адже й інші законодавчі документи тлумачать та використовують вказаний термін.

Одним із найбільш важливих елементів сучасної парадигми фінансової безпеки держави є система її забезпечення, яка включає в себе сукупність методологічного, організаційного, нормативно-правового та інформаційного забезпечення, які забезпечують належний рівень фінансової безпеки нашої держави.

Вважаємо, що аналіз сучасної парадигми фінансової безпеки нашої держави необхідно розглядати через відтворення об'єктивної просторово-часової характеристики правового стану становлення та розвитку забезпечення фінансової безпеки держави. Варто зауважити, що термін «безпека» не є виключно правовим. Але, незважаючи на те, що він вживається у повсякденному житті, необхідно розуміти його спеціальне наповнення юридичного характеру, що відображає особливі риси правової дійсності.

Не погоджуємося з існуванням у сучасній науці такого твердження, що будь-яка спроба надати чітке визначення поняттю «безпека» не має жодного практичного значення та приречена на невдачу [257, с. 11-15], адже більшість вчених пропонують тлумачення цього терміна. Це дає можливість узагальнити їх погляди та об'єктивне значення терміна «безпека».

Для з'ясування сутності поняття «безпека» варто звернутися до його етимології. Як вказано у науковій літературі, поняття «безпека» почали вживати ще у кінці XII столітті. Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «безпека» визначає як відсутність небезпеки, збереженість, надійність [258, с. 34]. Водночас Новий тлумачний словник української мови вказує, що безпека – це стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує [259, с. 155]. У словнику С. І. Ожегова поняття «безпека» зводиться до розуміння безпечності [260, с. 40]. Ми вважаємо таке

тлумачення не зовсім доцільним, адже воно не розкриває термін «безпека», натомість зводить до поняття «безпечність», що, у свою чергу, заслуговує на окреме самостійне дослідження.

На сьогодні не існує єдиного тлумачення зазначеної категорії. У різних джерелах зустрічаються схожі, але змістовно різні визначення. Досліджуючи зміст поняття «безпека», необхідно виходити не лише з його етимологічного змісту. Доцільним є вивчення його автентичного та доктринального тлумачення. Сьогодні автентичне тлумачення терміна «безпека» у чистому вигляді відсутнє, але роз'яснення словосполучень, утворених з цим терміном, зустрічається в різних нормах права. Наприклад, у Законі України «Про основи національної безпеки України» національна безпека визначена як захищеність [40]. Також наведений перелік об'єктів, які повинні бути захищеними для того, щоб була забезпечена національна безпека. Варто зауважити, що в жодному вітчизняному законі не наведене визначення власне терміна «безпека» у «чистому» вигляді. Проте слід звернути увагу, що багато науковців намагаються роз'яснити термін «безпека» та запропонувати своє бачення щодо цього питання. Причиною множинності тлумачення поняття «безпека» та її сутності є динамічність та багатогранність трансформації усвідомлення проблем безпеки.

Так, зміст поняття «безпека» з'ясовували науковці різних галузей знань протягом кількох століть. Філософи епохи Відродження Н. Макіавеллі та Т. Гобсс у своїх творах визначали безпеку як «засіб колективного захисту» [261, с. 61-62]. У ті часи зазначена категорія розглядалася як основа держави.

Схожа думка зустрічається і у роботах Л. Б. Тиунова, який зазначає, що категорія «безпека» характеризує такий стан людського суспільства, за якого забезпечується нормальне його існування та розвиток [262, с. 23]. Висловлює свою думку з цього питання Н. Д. Казаков, стверджуючи, що безпека – це динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, із забезпечення таких внутрішніх та

зовнішніх умов існування, що гарантують можливість стабільного всебічного прогресу держави [263, с. 31-32].

Проаналізувавши твердження багатьох науковців, можемо визначити поняття безпеки, як стан захищеності життєво-важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Якщо говорити про фінансову безпеку держави як ключовий сегмент її економічної безпеки, то варто зауважити, що це якісно новий термін, розробка якого обумовлена негативними тенденціями у сучасній фінансовій системі держави та необхідністю прийняття нової стратегії національної безпеки України. Адже розвиток світу відбувається шляхом глобалізації всіх сфер міжнародного життя, яке відрізняється високим динамізмом і взаємозалежністю подій.

Влучно стверджує Т. О. Луцик-Дубова, вказуючи, що одним із основоположних чинників незалежності суверенної держави за сучасних умов господарювання є стан її фінансової безпеки [264, с. 2-7], що зумовлює необхідність у належному врегулюванні та функціонуванні даної сфери. Таким чином, в умовах сьогодення значна частина системи наукових знань з приводу методології визначення категорії «фінансова безпека» продовжує формуватись. Певні елементи цієї категорії носять незавершений характер. У першу чергу до них можна віднести прогалини, які виникають при дослідженні загроз, що заважають забезпеченню належного стану фінансової безпеки. Також це стосується і управління комплексом заходів, які забезпечують підтримання належного рівня фінансової безпеки держави.

Досить ускладнюється процес дослідження окремих елементів фінансової безпеки і тим, що вітчизняне законодавство належним чином не дає чіткого визначення поняття «фінансова безпека». Варто зауважити, що у ньому також відсутні поняття «фінансова безпека держави», «правове регулювання фінансової безпеки держави» та «правове забезпечення фінансової системи держави». Відсутність тлумачення законодавцем ряду

важливих понять призводить до правових прогалин, які спричиняють розвиток проблеми у діяльності держави.

Регулювання фінансової безпеки держави є пріоритетним завданням для нашої держави. Проблематика фінансової безпеки держави була предметом дослідження багатьох учених, проте в аналізі проблеми фінансової безпеки держави залишається чимало невирішених питань [265, с. 4-11].

У Сучасному економічному словнику поняття «фінансова безпека» визначається як «створення умов стійкого, надійного функціонування фінансової системи країни, держави, регіону, що запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкції фінансових потоків, збоям у забезпеченні основних учасників економічної діяльності фінансовими ресурсами, порушенням стабільності грошового обігу» [266].

Пропонуємо розглянути позиції науковців щодо тлумачення терміна «фінансова безпека». Так, В. В. Бурцев визначає фінансову безпеку як провідний елемент економічної безпеки держави [267, с. 57-62]. Дійсно, за сучасних умов глобалізації світової економіки вплив світових фінансових систем на будь-яку державу здійснюється комплексно та системно. Водночас погоджуємося з думкою О.В. Тихонової, яка пропонує розуміти під фінансовою безпекою відсутність ризику ймовірного заподіяння неприпустимої шкоди фінансовій системі держави [268, с. 139-143].

Економічний енциклопедичний словник пропонує тлумачення терміна «фінансова безпека держави», визначаючи, що це – стан розвитку та функціонування фінансової системи, для якого властива стійка національна валюта, стабільне й динамічне економічне зростання (за низьких темпів інфляції або її відсутності), а внутрішній і зовнішній борг не загрожують фінансовій системі крахом, внаслідок чого фінансові ресурси країни ефективно використовуються в інтересах окремої людини, трудового колективу, різних соціальних верств і груп та всього суспільства [269].

Визначенням дефініції «фінансова безпека держави» займалося багато дослідників, її тлумачили як стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонічний та соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації і захисту інтересів розвитку національних фінансів, підтримка соціально-політичної стабільності суспільства, так само формується необхідний і достатній економічний потенціал і фінансові умови для збереження цілісності й єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів й успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки [270].

Цікавою є позиція А. Миколайчука, який фінансову безпеку держави визначає як сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий фінансовий стан, при якому виявляється стійкість до зовнішніх загроз і ризиків при раціональному використанні своїх фінансових ресурсів [271, с. 32]. Фінансова безпека держави є складною багаторівневою системою, яка включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку, про що у своїй науковій роботі зазначає О. Савицька [272, с. 47-50].

В. Т. Шлемко фінансову безпеку держави визначає як стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [273, с. 99-101].

На думку О. І. Барановського, фінансова безпека держави виступає важливою складовою частиною економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і

показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [274, с. 145]. О. В. Макарик вказує на те, що фінансова безпека держави являє собою ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; іншими словами – це рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів [275, с. 125-127].

Заслуговує на повагу правова позиція А. С. Марини, яка зазначає, що основу фінансової безпеки держави становить стабільний розвиток фінансової системи та економічне зростання країни. При цьому основним завданням системи фінансової безпеки є забезпечення захищеності фінансових інтересів усіх суб'єктів господарювання [276, с. 46-49]. Складна ситуація у фінансовій сфері України сьогодні свідчить про наявність значних диспропорцій її розвитку, що не може не позначитися на рівні фінансової безпеки країни.

Фінансова безпека держави, за словами О. В. Івашко, – це ступінь захищеності фінансових інтересів держави; певний рівень незалежності, стабільності й стійкості фінансової системи країни [277, с. 61-66]. Н. А. Грицюк стверджує, що основною умовою фінансової безпеки держави є її здатність здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до власних національних інтересів [278, с. 31-35]. Розділяємо думки науковців та вважаємо, що фінансова безпека держави – поняття досить багатогранне в юридичному контексті та надзвичайно актуальне в політичному, бо є результатом практичних заходів з боку законодавчої та виконавчої влад держави в сфері фінансів.

С. Кульпінський фінансову безпеку держави досліджує як цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату [279, с. 34-38]. На думку М. М. Єрмошенко, фінансова безпека держави є станом фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб’єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [280, с. 15-18]. В. Н. Амітан стверджує, що фінансова безпека держави – це захищеність національних фінансових інтересів; незалежність, стабільність і стійкість фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що становлять загрозу фінансовій безпеці [281, с. 98-106]. В. К. Сенчагов дещо спрощує попередні визначення і пропонує фінансову безпеку держави розуміти як стан фінансово-банківської сфери, при якому держава може у певних межах гарантувати загальноекономічні умови функціонування державних установ влади і ринкових інститутів [282, с. 62-65]. С. Н. Смирнов розглядає

фінансову безпеку держави як певну рівновагу у фінансово-кредитній сфері, що характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до негативних зовнішніх і внутрішніх факторів [283, с. 90-99].

Проаналізувавши позиції науковців щодо тлумачення поняття «фінансова безпека держави», узагальнюючи та виокремлюючи найактуальніші твердження, вважаємо за доцільне розглядати фінансову безпеку держави у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні: фінансова безпека держави – це такий стан, за якого забезпечується належне функціонування усіх суб'єктів фінансових правовідносин у державі, що характеризується стійкістю до будь-яких реальних чи потенційних, зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, який спроможний забезпечити ефективне функціонування національної фінансової системи, а також її поступальний розвиток.

У широкому значенні: фінансова безпека держави забезпечує захищеність фінансових інтересів держави та українського суспільства; створює умови для якісного протистояння існуючим і виникаючим небезпекам і загрозам, які прагнуть завдати фінансових збитків державі, викликати залежність держави від зовнішніх факторів, підірвати конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, викликати відплив вітчизняного капіталу за кордон; задовольняє потреби суспільства у фінансових ресурсах і забезпечує поступове економічне зростання; створює сприятливий інвестиційний клімат у провідних системоутворюючих галузях народного господарства; підтримує належний правовий режим захисту іноземних капіталовкладень; нейтралізує вплив світових фінансів та економічної експансії інших держав на національну безпеку; забезпечує ефективність законодавчого регулювання при проведенні економічних перетворень, а також відповідність національного законодавства міжнародним (у першу чергу, європейським) стандартам; дозволяє забезпечити фінансову стабільність держави на визначений період у будь-

яких умовах, зокрема мінімізувати наслідки кризи грошової і фінансово-кредитної систем; завдяки наявності у своєму розпорядженні відповідного ефективного механізму здійснює фінансовий контроль в сферах розподілу, перерозподілу та використання державного та інших бюджетів; забезпечує ефективність у використанні адміністративних методів при формуванні дохідної частини державного та інших бюджетів.

Зазначимо, що будь-яка держава, забезпечуючи власну фінансову безпеку, ставить перед собою масштабні цілі, яких прагне досягнути. Ці цілі визначаються як національні інтереси [284, с. 23-26]. Так, пріоритетними та основними національними інтересами у фінансовій сфері держави О. М. Судакова пропонує вважати такі: посилення взаємозв'язку фінансової політики і основних напрямів соціально-економічного розвитку держави; забезпечення бюджетної дієздатності країни, валютно-курсової і монетарної стабільності; зміцнення банківської системи та збільшення національних заощаджень із одночасним підвищенням рівня капіталізації української економіки [285, с. 78-88].

Погоджуємося з думкою О. М. Судакової, але вважаємо, що до найбільш важливих національних інтересів України, на нашу думку, у фінансовій сфері можна віднести: створення єдиної збалансованої правової основи, що забезпечує ефективне формування і функціонування фінансово-кредитної системи соціально орієнтованого ринкового господарства держави; забезпечення цільового фінансування державних програм (у першу чергу, соціально-економічних); подолання неузгодженостей у діяльності органів державної влади різних рівнів з приводу фінансування державних програм та проектів; підтримку державних витрат відповідно до наявних природних ресурсів; залучення іноземних інвестицій (у першу чергу, у провідні системоутворюючі галузі народного господарства); широке інвестування у сферу наукомісткого та високотехнологічного виробництва; створення необхідних умов для вільної конкуренції на ринку; зменшення наслідків впливу світових фінансових криз на національну економіку; посилення

стримування інфляційних процесів в економіці та підтримання стабільного курсу національної валюти; протидія незаконному вивозу капіталу за кордон; побудова ефективного правоохоронного механізму захисту державних фінансів від впливу тіньової економіки; підвищення ефективності фінансової системи як найважливішого регулятора ринкових відносин на основі підтримки державних витрат відповідно до наявних ресурсів та бюджетних асигнувань при дотриманні таких пріоритетів, як цільове інвестування в сферу наукомісткого та високотехнологічного виробництва; стимулювання іноземних капіталовкладень у реальний сектор економіки.

Актуальність вищеназваних проблем показала минула світова фінансова криза. Але і на сьогодні стан України у світовій фінансовій системі характеризується нестабільністю, зокрема, посилюють свій розвиток такі фактори, як: слабка інвестиційна активність, зниження темпів залучення іноземних інвестицій; залежність банківського сектора від іноземного капіталу, експансія банків з іноземним капіталом; зниження обсягів залучення коштів до реального сектору економіки; наявність адміністративних бар'єрів і високий рівень корупції серед представників державного апарату; недостатність фінансування високотехнологічних галузей економіки.

Необхідно зазначити, що вищезгадані проблеми притаманні й розвиненим державам-членам ЄС. Адже неконтрольована глобалізація та кризові явища несуть у собі виклики як для України, так і для всієї світової спільноти. Негативні події, які особливо гостро відбуваються у південних державах Європи і називаються «європейською борговою кризою», навряд чи є самостійним епізодом економічної історії ЄС. Швидше за все, це наступна закономірна фаза світової фінансово-економічної кризи, настання якої було визначено ще з 2008 року. Вихід світової економіки з кризи може супроводжуватися ризиками зниження темпів зростання і повернення розвитку окремих держав і регіонів до сфери негативної динаміки. Основною загрозою є різко зростаючий рівень корпоративного і державного боргу у

багатьох розвинених країнах, включаючи системні ризики високих бюджетних дефіцитів у таких центрах світової економіки, як США, ЄС і Японія.

Розкриваючи зміст національних фінансових інтересів України, можна констатувати, що вони відповідають умовам вітчизняного виробництва та труднощами стану народного господарства. Національні інтереси включають у себе поряд з фінансовими інтересами суспільства як цілого інтереси різних соціальних груп і являють собою чітко структуровану систему. Специфіка і протиріччя національних фінансових інтересів наших днів визначаються взаємопов'язаними факторами: різноманіттям форм власності, а також диференціацією соціальної структури, що виявляється, з одного боку, розмиванням класових критеріїв організації суспільства, а з іншого – тенденціями до значного посилення соціальної диференціації.

Відзначимо, що дослідженням питань, пов'язаних із правовим забезпеченням фінансової безпеки держави, почали займатися лише у другій половині минулого століття, але переважно як складової частини правового забезпечення економічної безпеки держави. Саме тому, забезпечення фінансової безпеки держави являється діяльність держави в багатьох сферах, але, насамперед, у сфері власної економічної безпеки. Її зміцненню має сприяти вдосконалення державного забезпечення економічного зростання шляхом розробки концептуальних і програмних документів міжрегіонального та територіального планування, створення комплексної системи контролю над ризиками, включаючи проведення активної державної антиінфляційної, валютної, курсової, грошово-кредитної і податково-бюджетної політики, орієнтованої на імпортозаміщення і підтримку реального сектора економіки, а також стимулювання та підтримку розвитку ринку інновацій, наукомісткої продукції та продукції з високою додатковою вартістю, розвиток перспективних технологій спільного, подвійного і спеціального призначення.

Забезпечення фінансової безпеки держави на сьогодні можливе лише за дотримання національних інтересів України при проведенні економічних реформ та обліку існуючих загроз [286, с. 15-18].

З позиції нормативно-правового регулювання фінансова безпека держави як дефініція являє собою процес створення таких умов функціонування фінансової системи держави, при яких є зменшеною до мінімуму можливість спрямовувати фінансові потоки (як внутрішні, так і зовнішні) до нерегламентованих чинними нормативно-правовими актами сфер їхнього використання та способів зловживання фінансовими ресурсами.

Погоджуємося з Е.С. Дмитренко, яка стверджує, що належний стан правового забезпечення фінансової безпеки держави є чи не головним пріоритетом для більшості держав [287, с. 39-45]. Дійсно, досягнення цієї мети стає особливо важливим в умовах подолання фінансової кризи в Україні, що супроводжується зниженням рівня платоспроможності держави, нестабільністю курсу національної грошової одиниці, зниженням рівня доходів населення та масштабною інфляцією. Правове забезпечення фінансової безпеки держави необхідно розглядати в системі правового забезпечення загальнодержавної безпеки, частиною якої вона є. Саме від рівня забезпеченості фінансової безпеки держави залежить реалізація національних інтересів та стабільний економічний розвиток суспільства, що проживає у державі. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою.

В останні роки Україна перебуває на етапі активного розвитку, який пов’язаний зі значними структурними змінами, що відбуваються у суспільстві. Зараз у нашій державі одночасно проводиться ряд реформ [288], які стосуються практично усіх сфер життєдіяльності суспільства та мають на меті докорінно змінити певні процеси у державі. Однак реформування, що має на меті побудову ринкової фінансової системи держави та правового демократичного європейського суспільства, здійснюється досить помірно, а

іноді і зовсім призупиняється, що призводить до зниженн темпів розвитку усіх сфер діяльності держави.

На наш погляд, однією з причин, які сповільнюють процес побудови сильної та незалежної держави з розвиненою фінансовою системою, яка орієнтована на забезпечення стабільного економічного розвитку держави та суспільства, їх захищеності від економічних загроз, є нестабільність фінансової системи України. Вищезгадане зумовлює необхідність побудови дієвого державного механізму правового забезпечення фінансової безпеки України.

Погоджуємося з твердженням О. С. Борисової, яка зазначає, що, забезпечуючи фінансову безпеку держави, важливо, перш за все, акцентувати увагу на особистісній безпеці кожного громадянина [289, с. 242-249]. Водночас нехтування станом фінансової безпеки може призвести до таких негативних наслідків, як: зниження об'ємів продукції, що виробляється у державі, а згодом – до підриву системи життєзабезпечення держави з можливою частковою втратою власного суверенітету.

Стан правового забезпечення економічних процесів у нашій державі на сучасному етапі розвитку характеризується значною кількістю перехідних процесів, коли кризи та кризові ситуації є невід'ємною частиною функціонування процесів, які у сукупності становлять фінансову систему держави. При цьому є очевидним, що належне правове забезпечення фінансової безпеки держави неможливо організувати без стабільного функціонування всіх суб'єктів, які беруть участь у фінансовій діяльності держави. Це також актуалізує і проблему удосконалення методів оцінки стану правового забезпечення фінансової безпеки держави, яка дозволяє на основі отриманих та належним чином освоєних даних визначити можливі небезпеки у майбутньому та виявити необхідні резерви для врегулювання правового забезпечення фінансової безпеки на рівні близької та віддаленої перспективи.

Деякі автори розглядають правове забезпечення фінансової безпеки держави як певний стан правового забезпечення фінансової системи держави, за якого окремі його елементи не перевищують визначених показників та забезпечують належне правове забезпечення нормального функціонування всієї економіки держави відповідно до цілей економічної політики держави.

Варто згадати, що згідно з діючою Концепцією забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [290] національна безпека включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом і обов'язком корпоративного сектора, податковій сфері, сфері фінансів реального сектора економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку і в сфері функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектора. Характерними ознаками національної безпеки у фінансовій сфері є збалансованість, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

Таким чином, до основних факторів забезпечення фінансової безпеки відносять: рівень фінансової незалежності, що визначається загальним розміром заборгованості за зовнішніми кредитами та масштабом впливу іноземного капіталу; особливості політичного стану у державі; напрям розвитку фінансово-кредитної політики уряду України; рівень розвитку фінансової інфраструктури та нормативно-правової бази функціонування фінансового сектора держави. Було виділено такі принципи забезпечення фінансової безпеки країни на наступні роки: скорочення дефіциту державного бюджету; зменшення відпливу капіталу за кордон; розвиток внутрішнього ринку капіталу; удосконалення підходів до оцінки кредитних ризиків банків.

Формування та практична реалізація дієвого механізму правового забезпечення фінансової безпеки держави передбачає, перш за все, з'ясування потужного стану основоположних елементів останньої.

Також, конкретизуючи існуючі підходи до правового забезпечення фінансової безпеки держави, варто брати до уваги не лише стан правового забезпечення економічної діяльності в державі або стан правового забезпечення функціонування фінансової системи держави, але і розглядати існуючі суперечності у правовому забезпеченні фінансової системи держави, які негативно впливають на правовий стан суб'єктів фінансової системи держави. До таких суперечностей можна віднести: діяння у сфері тіньової економіки; схеми легалізації (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом; ухилення від сплати податків; нецільове використання бюджетних коштів. Крім вищезазначених факторів, можна також додати зовнішні та внутрішні загрози, небезпеки, різноманітні виклики та ризики.

Для прикладу з вищеназваних факторів виділимо «відмивання» доходів, що змінює справжню картину фінансової системи нашої держави. Дійсно, існує досить багато способів «відмивання» доходів, одержаних злочинним шляхом, і вони можуть охоплювати практично весь спектр можливих господарських правовідносин з майном. У даній сфері типовими є: зміна цін, що вказуються у звітних документах при здійсненні фінансових операцій і торговельних угод, наприклад, заниження цін при купівлі та завищення цін при продажі майна; переплетіння кримінальних і легальних доходів в обороті підприємств, що використовують у своїй роботі значні обсяги готівкових грошових коштів; здійснення фіктивної економічної діяльності – банківських та біржових операцій, операцій зі страхування та кредитування, офшорної діяльності.

Об'єднує вищеперераховані способи те, що кошти злочинного походження спочатку входять до легального цивільного обороту, а потім оголошуються як правомірне користування, володіння і розпорядження. У поширених описах процес відмивання грошей представлений у вигляді триетапної моделі, в якій: на першому етапі відбувається переміщення отриманих протиправним шляхом коштів у сферу легального цивільного обороту; на другому – подальше приховання доходів від джерела їх

походження; на третьому – пряме чи опосередковане інвестування в легальну економіку вже ніби законно отриманих засобів.

Наведений приклад з «відмиванням» доходів яскраво свідчить, що побудова концепції системи управління правовим забезпеченням фінансової безпеки держави вимагає вироблення теоретичних та методологічних засад, які повинні базуватися на загальнометодологічному підході до правового регулювання фінансової системи в цілому, та, безперечно, врахувати основні принципи побудови, які властиві будь-якій складній системі.

До основних принципів побудови, що враховуються при формуванні основних елементів правового забезпечення фінансової безпеки держави, на наш погляд, слід віднести: сукупність взаємопов'язаних елементів; відкритість та ієрархічність; принцип самоорганізації та саморозвитку; множинність форми і структури; мінливість і варіабельність розвитку; стійкість у певний момент часу при досягненні нового рівня розвитку.

Варто погодитись, що фінансова безпека України є складовою частиною загальної системи безпеки нашої держави поряд з іншими її складовими, які взаємопов'язані і доповнюють один одного. На державному рівні забезпечення фінансової безпеки держави України багато в чому досягається за рахунок мінімізації впливу кризових явищ на стан фінансової системи.

Зазначимо, що число і масштаб глобальних проблем, які впливають на фінансову безпеку окремих держав, значно збільшується, але ефективні способи їх вирішення ще не створені. Для запобігання катастрофі необхідне відновлення комплексного і системного бачення фінансової безпеки як окремих держав, так і усього людства.

Навіть саме розуміння поняття стабільності знаходить власне вираження у двох аспектах. У першу чергу, воно розуміється як стан тимчасової рівноваги, а з іншого боку – як можливість контролювати лише невеличкий фрагмент реальності. Частково саме про це багато років тому була написана пісня «Есть только миг». Поступово навіть виходить з обігу

термін «фінансова стабільність» та замінюється визначенням стабільності окремих елементів фінансової системи держави. Їх здійснюють різні фахівці, які використовують різні прийоми їх регулювання і оцінки. Тому слід розуміти, що часткове ототожнення фінансової безпеки держави і фінансової стабільності її розвитку в сучасних умовах поступово втрачає сенс.

3.2. Формально-логічний інструментарій механізму правового забезпечення фінансової безпеки України

У сучасних умовах прискорення інтеграції у світове співтовариство та стрімкого розвитку міжнародних відносин місце кожної держави у світовій економічній системі визначається рівнем її фінансової безпеки, тобто фінансовою самостійністю і незалежністю держави, її можливістю протистояти впливу дестабілізуючих чинників. Фундаментальною та основоположною базою економічного розвитку держави є економічна безпека. Проте одним із найважливіших елементів економічної безпеки держави в сучасних умовах є саме фінансова безпека. Без всебічного її забезпечення практично неможливо вирішити жодну із проблем, які постають перед країною на внутрішньому та зовнішньому ринках. Зауважимо, що фінансова безпека держави не може бути статичною величиною, виходячи з того, що населення, яке населяє державу, постійно розвивається та удосконалюється, а також перебуває у постійних комунікативних зв’язках із суспільствами інших держав світу. Саме цей розвиток проходить в усіх сферах, у першу чергу, у сфері соціально-економічного та політичного розвитку.

У сфері забезпечення фінансової безпеки України з 2014 року відбулася зміна парадигми. Останнім часом реалізується становлення нового етапу знань про сутність фінансової безпеки нашої держави та її значення у процесі функціонування та розвитку України.

Зараз на складному етапі розвитку нашої держави трансформаційні процеси, які мають місце в Україні, потребують чіткої координації в усіх галузях фінансової системи. Це зумовлено, в першу чергу, потребою належного становлення фінансової безпеки держави. Разом з тим слід звернути увагу, що для забезпечення фінансової безпеки України необхідна чітка та діюча нормативно-правова база, а також налагоджена організація діяльності державних органів.

Своє бачення щодо законодавчого врегулювання даного питання у своїх наукових працях висловлює О. М. Колодізєв, зазначаючи, що сучасний стан нормативно-правового регулювання фінансової безпеки України не відповідає вимогам, стверджуючи про необхідність розробки напрямів удосконалення системи управління фінансовою безпекою [291].

Окремі питання щодо забезпечення фінансової безпеки держави висвітлені в наукових працях багатьох вчених, проте у вітчизняній науковій літературі практично відсутні обґрунтовані підходи до визначення базових вимог, що висуваються при побудові механізму правового забезпечення фінансової безпеки України.

Варто зауважити, що належний рівень забезпечення фінансової безпеки держави базується на певному механізмі. Цим механізмом правового забезпечення фінансової безпеки держави виступає ціла система організаційно-правових заходів впливу, що спрямована на попередження, мінімізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. Вказаний механізм є доволі складною та глибокоструктурованою системою реагування на виклики сучасності [292, с. 36-49]. У своїх наукових працях І. І. Біломістна стверджує, що для ефективного забезпечення фінансової безпеки держави необхідний системний підхід, який передбачає формування механізму управління фінансовою безпекою в цілому [293, с. 305-307].

Досліджуючи питання механізму правового забезпечення фінансової безпеки держави, науковці зазначають, що механізм забезпечення фінансової безпеки може мати різний ступінь структуризації і формалізації [294, с. 181-

184], ми, у свою чергу, вважаємо, що даний механізм потрібно вивчати через ряд таких ключових елементів: чинна нормативно-правова база; об'єкти; суб'єкти; національні інтереси у фінансовій сфері; загрози; ризики; порядок здійснення захисту.

Зазначимо, що структурована робота елементів механізму правового забезпечення фінансової безпеки досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій та програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і фінансовій сферах.

З точки зору практики, то усі заходи, які спрямовані на забезпечення фінансової безпеки держави, мають фокусуватися на конкретних об'єктах. І. О. Ревак зазначає, що у науковій літературі сьогодні точаться дискусії щодо трактування сутності об'єкта фінансової безпеки, тобто предмета, на який спрямовується дія суб'єктів щодо забезпечення фінансової безпеки [295, с. 152-154]. Ми вважаємо, що цими об'єктами є права, свободи, інтереси і пріоритети людини та громадянина, суспільні цінності, суверенітет та територіальна цілісність держави. Особлива увага приділена такому критерію системи фінансової безпеки, як законність її функціонування. Тобто ця законність повинна бути виражена через відповідну нормативно-правову базу, що забезпечуватиме ефективне та неупереджене функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки держави. Вказана нормативно-правова база щодо регулювання та забезпечення фінансової безпеки держави у нашій державі існує, проте її недосконаліть та неефективність настільки чітко виражена, що це призводить до ряду проблем як у суспільстві, так і на державному рівні зокрема.

Погоджуємося з правовою позицією К. С. Радзівіл щодо забезпечення фінансової безпеки держави у правовому полі. Зазначимо, що нині юристами-науковцями – як теоретиками, так і практиками – не проведено ґрунтовних наукових досліджень та не розроблено достатньої кількості нормативно-правових актів, які б утворили цілісну систему, достатню для

формування та існування інституту фінансової безпеки держави [296, с. 49-52].

Вітчизняними фахівцями з проблем економічної безпеки значні узагальнення законодавчого та нормативно-правового регулювання економічної та фінансової безпеки не пропонуються також. Лише в монографії М. Єрмошенка «Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення» є узагальнення в історичному розрізі правових аспектів економічної та фінансової безпеки [297, с. 79-81]. Але, на нашу думку, дана робота не дає можливості конкретизувати місце та роль фінансової безпеки держави у системі національної безпеки, а також систематизувати та узагальнити існуюче законодавство.

Прийняття ВРУ 28 червня 1996 року Конституції України стало значним кроком у розбудові молодої, економічно незалежної, суверенної держави. Проте Основний Закон вкрай обмежено визначає положення з економічної безпеки в цілому та фінансової безпеки зокрема. Так, у статті 17 Конституції України вказано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [94]. Норми Конституції України перебувають у центрі системи права, забезпечують єдність та несуперечність усіх норм права, закріплених у різних нормативно-правових актах. Таким чином, питання щодо забезпечення економічної безпеки держави сформулювалося ще з 1996 року.

Фінансова безпека забезпечується за допомогою проведення виваженої фінансової політики в усіх сферах суспільного життя. У 1997 році юридичної сили набула Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [141], у якій зазначалося, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Визначено сутність поняття «національна безпека», основні об’єкти національної

безпеки та принципи її забезпечення; окреслено сутність і пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, зокрема, в економічній сфері; визначено основні напрями державної політики в сфері національної безпеки України. Але у цьому документі існувало багато неузгодженостей, приймався він для боротьби з наслідками минулої фінансової кризи 2008-2009 років, яка значною мірою структурно відрізнялася від теперішньої кризи в українській економіці.

Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», втратила свою чинність на підставі Закону України «Про основи національної безпеки України» [40]. У 2003 році набуває чинності цей Закон, у якому визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. Подано визначення термінів «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки; окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки.

Ще одним нормативно-правовим актом, який містить норми щодо врегулювання фінансової безпеки, є Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [290]. Її положення визначають, що стан фінансової безпеки держави залежить від явищ та чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави [298, с. 81-83]. Виходячи з положень Концепції фінансова безпека держави включає в себе питання безпеки у бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом

корпоративного сектору, у податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, у банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору.

На наш погляд, ефективна загальнодержавна концепція фінансової безпеки повинна містити у собі конкретні своєчасні шляхи та методи досягнення чітко визначених цілей, які б адекватно відображали роль фінансової системи держави у процесі її функціонування. Без ефективно діючого механізму фінансової безпеки держави неможлива реалізація її соціально-економічного розвитку.

У вітчизняній науковій літературі практично відсутні обґрунтовані підходи до визначення базових вимог, що висуваються при побудові механізму забезпечення фінансової безпеки України. Раніше (до 2013 року) при аналізі механізму забезпечення фінансової безпеки держави досліджувалася Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [144], складовою частиною якої була фінансова безпека держави. Дана Методика була розроблена для визначення рівня економічної безпеки України, як головної складової національної безпеки держави, та окреслювала повний перелік характеристик, що свідчать про стан економічної безпеки України. У Методиці було визначено порядок обчислення основних показників, за допомогою яких вираховується рівень економічної безпеки держави. Відповідно до положень вищезгаданого документа фінансова безпека держави визначалася як провідний сегмент економічної безпеки держави, який також можна визначити як стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання, до складу якого входили: бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека, боргова безпека, безпека страхового ринку, безпека фондового ринку. Якщо зупинитися детальніше на розгляді даної методики,

то варто зазначити, що остання базується на комплексному аналізі критеріїв економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні та застосовується Міністерством економічного розвитку і торгівлі України при проведенні комплексної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності.

На наш погляд, є доцільним застосування Методики розрахунку рівня економічної безпеки при дослідженні окремих складових економічної безпеки держави, зокрема, провідного її сегменту – фінансової безпеки держави. Її можна використовувати і при попередженнях, виявленні та мінімізації наслідків реальних і потенційних загроз національним інтересам у фінансовій сфері.

У 2013 році Наказ «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» був скасований. На зміну йому затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [145]. Останнім документом визначаються можливі загрози економічній безпеці в Україні, а також він використовується для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. У Методичних рекомендаціях зазначається, що органи державної влади та інші установи можуть використовувати їх для визначення рівня складових економічної безпеки при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері. У даному документі зазначається, що фінансова безпека – це стан фінансової системи держави, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни, також зазначаються складові фінансової безпеки, окреслено підходи до визначення інтегрального індексу економічної безпеки.

З огляду на здійснений аналіз нормативно-правового регулювання фінансової безпеки держави можна зробити висновок, що на цьому етапі відсутні чіткі та структуровані норми законодавства, які змогли б забезпечити належний рівень стану безпеки держави та вирішити ряд нагальних питань, пов'язаних із фінансовим наповненням процесів реформування у нашій державі.

Для покращення рівня механізму правового забезпечення фінансової безпеки України та для заповнення правового вакууму у даній сфері вкрай необхідним є прийняття Закону «Про основи фінансової безпеки України». Запропонований законопроект передбачає поєднання зусиль суб'єктів, які забезпечують фінансову безпеку нашої держави у єдиноправильному напрямі як дієвий інструментарій механізму правового забезпечення фінансової безпеки України.

Основні положення Закону нададуть змогу визначити основні терміни, що відіграють ключову роль у сфері забезпечення фінансової безпеки України. Крім того, будуть визначені суб'єкти та об'єкти, щодо яких суб'єкти реалізовують свій адміністративно-правовий статус. Правовий статус суб'єктів забезпечення фінансової безпеки України буде розкрито у широкому значенні. Також буде окреслено принципи, тобто керівні ідеї та засади, на основі яких реалізується забезпечення фінансової безпеки України. У структурі Закону також будуть наявні пріоритети вітчизняних національних інтересів у сфері фінансових правовідносин, буде вказано загрози реалізації вищезгаданих інтересів, визначені основні напрями державної політики з питань фінансової безпеки держави. Особливу увагу буде приділено контролю за здійсненням заходів щодо забезпечення фінансової безпеки (див. додаток А).

Слід виокремити і той факт, що, враховуючи правові засади та загальнонаукові підходи до визначення сутності фінансової безпеки, можна визначити, що об'єктом фінансової безпеки держави є фінансова система, а конкретніше, – усі її сфери та ланки. І. О. Ревак стверджує, що об'єктами

фінансової безпеки є: фінансові інтереси, фінансові ресурси та фінансова система держави [299, с. 238-247], розділивши категорію об'єктів фінансової безпеки на три основних групи. Висловлюємо своє бачення з приводу даного питання та пропонуємо розглядати об'єкти фінансової безпеки через два головних напрями: сфери фінансової системи: фінанси суб'єктів господарювання, державні фінанси, міжнародні фінанси, фінансовий ринок; ланки фінансової системи: фінанси підприємств, фінанси домогосподарств, державний бюджет, цільові державні фонди, державний кредит, фінанси державного сектора, ринок цінних паперів, ринок позичкових капіталів, фінанси міжнародних організацій, міжнародні розрахунки, страхування. Враховуючи розгалужену структуру фінансової безпеки держави, зокрема її складові елементи, до об'єктів фінансової безпеки можна також віднести: національну та іноземну валюти, інвестиційні ресурси, грошові кошти, форми безготівкових розрахунків, внутрішній та зовнішній борг, цінні папери, податкові платежі, страхові платежі тощо. Не потрібно забувати про те, що будь-які заходи, які спрямовані на забезпечення фінансової безпеки держави, мають першочергово забезпечувати права, свободи, інтереси та пріоритети людини і громадянина, що проживають на території даної держави.

Забезпечення фінансової безпеки на кожному рівні здійснюється за допомогою відповідних правових актів через реалізацію повноважень конкретних суб'єктів. На наш погляд, склад суб'єктів, які забезпечують фінансову безпеку держави, можна розділити на три категорії: державні органи (органи загальної компетенції – Президент України та Верховна Рада України, а також органи спеціальної компетенції – КМУ, РНБОУ, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, НБУ, Рахункова палата України, ДФСУ, Державна аудиторська служба України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку); юридичні

особи інших форм власності, які беруть участь у фінансовій системі держави; фізичні особи.

Розглядаючи механізм забезпечення фінансової безпеки держави, потрібно визначити, на захист чого направлена така діяльність, а саме – на підтримку та забезпечення належного рівня національних інтересів у фінансовій сфері. Як ми раніше зазначали, фінансова безпека держави входить до складу її економічної безпеки, а отже, пріоритетами національних інтересів України в економічній сфері, а також у фінансовій, зокрема, можна визначити: повноцінне входження економіки України у європейський правовий простір; подолання наслідків економічної кризи в державі; розбудова потужної ринкової економіки та забезпечення поступового зростання добробуту українського суспільства; розвиток взаємовигідних економічних відносин з іншими державами.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки України в цілому, а також фінансової безпеки нашої держави зокрема, має на меті підвищення добробуту українського народу та створення економіки, яка б ефективно функціонувала у державі в умовах глобалізації. Тобто підтримка вітчизняного економічного зростання та забезпечення соціальної спрямованості економічного розвитку – це пріоритетні національні економічні інтереси України в економічній сфері та провідні напрями економічної політики нашої держави.

Беручи до уваги вищезазначені твердження, пріоритетними національними інтересами у фінансовій сфері є: підвищення вітчизняного інвестиційного потенціалу та інноваційної активності вітчизняних підприємств; детінізація економіки та залучення вивільнених ресурсів у загальнодержавницькі процеси; фінансово-бюджетна децентралізація; забезпечення бюджетної дієздатності держави; забезпечення курсової стабільності вітчизняної валюти; підвищення ефективності роботи банківського сектору української фінансової системи; реформування фінансового ринку та повноцінне входження національної економіки до

структури міжнародних фінансових ринків; мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему України.

На рівень забезпеченості фінансової безпеки будь-якої держави впливають багато факторів [300, с. 69-72]. Пропонуємо виділити основні з них: рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери; політична ситуація у державі; рівень фінансової незалежності держави; характер та основні риси фінансово-кредитної політики, що проводить держава.

Останнім часом процес глобалізації зумовив зміну існуючих і виникнення нових центрів фінансового впливу, змінив традиційну структуру економічної влади. Дійсно, міжнародні фінансові інституції (наприклад, транснаціональні корпорації) мають досить серйозний вплив у світовому масштабі та прямо чи опосередковано контролюють значну частину світового виробництва і фактично вийшли з-під контролю національних фінансових властей. Вищезгадане створює труднощі при здійсненні фінансового контролю в податковій, валютній та грошово-кредитній сферах, а також створює ризики виникнення нових загроз фінансовій безпеці нашої держави.

Разом з тим більш тісна співпраця з державами-членами ЄС, крім позитивних моментів, несе в собі ряд ризиків для України у сфері фінансової безпеки. Наприклад, таких, як неконтрольований рух капіталів, збільшення частки тіньової економіки, корупція, нові схеми з оптимізації оподаткування та інше. Належне функціонування системи фінансової безпеки нашої держави також передбачає своєчасне розпізнавання можливих загроз, що можуть впливати на стан вітчизняної фінансової безпеки держави. Загрозу можна визначити, як пряму або непряму можливість нанесення збитку конституційним правам, свободам, гідній якості і рівню життя громадян, суверенітету і територіальній цілісності, сталому розвитку України, нормальному функціонуванню та безпеці держави. Іншими словами, загроза

є вираженням реальних та вже існуючих протиріч як на внутрішньому економічному просторі країни, так і за її межами.

Законодавчо визначено досить широкий спектр загроз, що можуть впливати на стан фінансової безпеки держави. Виходячи з того, що забезпечення дієвої системи фінансової безпеки передбачає з'ясування та систематизацію явищ і подій, настання або здійснення яких прямо чи опосередковано може становити загрозу окремим структурним елементам фінансової безпеки держави або фінансовій безпеці держави у цілому, вищезгадані загрози ми можемо розподілити на дві великі групи: внутрішні та зовнішні. Пропонуємо розширити представлену у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері систему явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці нашої держави.

Присутність внутрішніх загроз, перш за все, потрібно пов'язувати з нестабільністю політико-економічної ситуації в державі, а також незавершеністю реформування вітчизняної фінансової системи. До основних внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави можна віднести: нестабільність політичної ситуації; високий рівень корупції; неефективне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері; значне зниження інвестиційної та інноваційної активності; низький рівень золотовалютних резервів; неефективність податкової системи та значне ухилення від сплати податків та зборів; невисокий рівень бюджетної дисципліни та постійний бюджетний дефіцит; високий рівень боргової залежності держави; тінізацію та криміналізацію фінансови процесів, відплив капіталів за кордон; непрогнозовану політику регулювання курсу національної валюти Національним банком України; значні проблеми у функціонуванні фондового ринку держави; низький рівень власної капіталізації банківської сфери; невисокий рівень доходів суспільства.

До внутрішніх загроз можна також віднести високий рівень інфляції, недостатнє правове регулювання ринку цінних паперів та інвестиційної

діяльності, нестабільність вітчизняного податкового законодавства і можливість незаконної оптимізації оподаткування, проблеми моніторингу офшорного бізнесу, відсутність належної компетенції фіскальних органів і необхідність збільшення відповідальності цих органів перед суб'єктами підприємницької діяльності, наявність проблем фінансового моніторингу у банківській сфері, зокрема, моніторингу валютних операцій, операцій кредитних організацій з цінними паперами, недосконаліть правової системи регулювання міжнародних кредитних угод, відсутність адекватних каральних функцій кримінально-правових норм, мораторій кримінально-правової санкції конфіскації майна, завідомо здобутого, придбаного злочинним шляхом, фіктивне та навмисне банкрутство, відсутність моніторингу угод, спрямованих на завідомо незаконні цілі й виведення капіталу за кордон, фіктивні фінансові операції, ухилення від сплати податкових та митних платежів, нецільове використання бюджетних коштів, легалізацію злочинно нажитих доходів, деякі види економічних злочинів, вчинених, як правило, у фінансово-кредитній сфері організованими групами.

Водночас зовнішні загрози фінансовій безпеці держави можуть бути пов'язані з такими факторами, як: нестабільність функціонування держави у сучасних геополітичних процесах; невисокий рівень залучення ефективних зовнішніх інвестицій та безконтрольність щодо накопичення зовнішньої заборгованості; значне падіння доходів від експорту продукції української промисловості та агропромислового комплексу; надмірне втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави; вплив наслідків світових фінансових криз на функціонування і так нестабільної фінансової системи держави.

До зовнішніх загроз пропонуємо також віднести залежність національного фінансового сектора від коливань європейських фінансових ринків, маніпулювання державною заборгованістю іноземними кредиторами для впливу на прийняття економічних і політичних рішень, проблеми державного регулювання відносин у сфері валютного регулювання і

валютного контролю, придбання нерезидентами українського бізнесу і виведення капіталу за кордон, корумпованість органів державної влади, відсутність реальних правових важелів у правоохоронних органів для протидії загрозам у сфері фінансової безпеки держави.

Загрози можуть бути також класифіковані за різними підставами:

– залежно від сфери виникнення: на загрози у бюджетній, податковій, борговій, банківській, інвестиційній, валютній сферах;

– залежно від суб'єктного складу: на загрози, які виходять від індивідуального суб'єкта, загрози, які виходять від неорганізованої групи осіб (суб'єктів, не об'єднаних навмисне для здійснення протиправних дій у фінансовій сфері), загрози, які виходять від організованої групи осіб, і загрози, які виходять від транснаціональних злочинних об'єднань.

Залежно від ступеня небезпеки загроз можлива класифікація загроз за оціночною шкалою складності. Залежно від тривалості загрози можна класифікувати на тривалі, ті, які виникають епізодично, і загрози, які мають тимчасовий характер.

Залежно від суб'єктного складу загрози можна класифікувати на загрози, які виходять від індивідуального суб'єкта, наприклад, ухилення від сплати податкових, митних платежів, порушення у сфері бюджетного законодавства. Вищеназвані загрози можуть виходити від інших суб'єктів, наприклад, неорганізованої групи осіб. У такому випадку дії можуть відбуватися в результаті стихійних факторів. Перелік загроз, що виходять від організованих груп осіб, і загроз, що виходять від транснаціональних злочинних об'єднань, не може бути вичерпним, оскільки небезпеки можуть трансформуватися залежно від економічної політики, системи моніторингу та контролю у цій сфері.

Загрози безпеці у фінансовій сфері, вчинені організованою групою осіб, відрізняє підвищена ступінь суспільної небезпеки, заподіяння шкоди як економіці держави, так і суспільству в цілому й окремим суб'єктам.

Визначення ступеня фінансової безпеки передбачає виявлення та аналіз небезпек у фінансовій сфері. Небезпеки можна оцінити за критерієм нанесення збитку фінансово-кредитній сфері, залежно від об’єкта посягання, залежно від можливості протидії компетентними органами загрозам.

Зрозуміло, що перерахована сукупність загроз не носить вичерпного характеру, перелік загроз є відкритим та підлягає постійному моніторингу, а також розробці заходів щодо захисту від них або їх ліквідації. Належне функціонування системи фінансової безпеки передбачає своєчасне розпізнавання можливих загроз, що можуть впливати на стан фінансової безпеки держави.

Дійсно, отримати повну фінансову незалежність в умовах світової глобалізації практично неможливо. На вітчизняну фінансову безпеку впливає досить багато світових та загальноєвропейських процесів, що супроводжують глобалізацію та посилюються у світовому співтоваристві, тобто вже з моменту здобуття Україною незалежності проблема фінансової безпеки держави вийшла за національні кордони. Також зростає рівень інтеграції та консолідації фінансових ринків, зростають масштаби мобільності капіталу і посилюється інтенсивність його обігу [301, с. 113-125]. Тому при розробці стратегії фінансової безпеки держави важливо враховувати поточну та перспективну ситуацію у світовій фінансовій системі. Нині процеси у фінансовій системі держави розвиваються досить швидко. Щоб своєчасно реагувати на їхні негативні наслідки, а то і попереджати самі процеси, необхідно сформувати ефективну та економічно виправдану систему захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки у її фінансовому вимірі. Саме для цього необхідно, у першу чергу, поліпшити інвестиційний клімат у державі. Це можна здійснити за допомогою створення та налагодження роботи системи забезпечення дієвого захисту права власності, удосконалення регуляторного та корпоративного законодавства, обмеження монополізму, поступового розвитку фінансового і фондового ринків у державі.

Також досить важливим завданням для налагодження роботи фінансової безпеки держави є реформування її податкової безпеки. Адже, лише забезпечивши налагоджену діяльність фіскальної політики держави, Україна зможе залучити близько 3-5 млрд. доларів прямих іноземних інвестицій за рахунок великих іноземних інвесторів [302]. Необхідно поступово підвищити ефективність використання бюджетних коштів, а також забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної та регуляторної політики. Особливе місце займає інститут управління державною власністю, адже держава за допомогою державної власності регулює досить багато процесів у суспільстві. Вона виступає як власник майна і підприємець водночас. Зокрема, державна власність є важливим інструментом проведення політики держави. Саме тому особливого значення набуває проблема ефективного управління державною власністю для підвищення рівня вітчизняної фінансової безпеки.

У першому півріччі минулого року, за даними Державної служби статистики, збиток великих і середніх підприємств України (без урахування діяльності банків, бюджетних організацій і території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя і частини зони проведення АТО) у цілому становив 232 млрд 617,4 млн грн (до оподаткування) порівняно зі збитком 135 млрд 952,4 млн грн за аналогічний період минулого року. Таким чином, порівняно з першим півріччям позаминулого року, цьогорічні збитки українських підприємств зросли в 1,7 раза. При цьому кількість збиткових підприємств за перший квартал минулого року склала 42,3 % від загального числа підприємств, тоді як за перше півріччя позаминулого року їх частка становила 45,4 %. А за підсумками позаминулого року збиток великих і середніх підприємств України сягнув 408 млрд грн [303]. Зокрема, банківська система України за підсумками позаминулого року отримала 52,966 млрд грн збитків, у тому числі 52 українських банки з 163 працюючих на початок даного року фінансових установ завершили рік зі збитками [304].

Проаналізувавши наведені Державною службою статистики дані, можемо зазначити, що в процесі управління державною власністю у період глобальних перетворень виникає досить багато перешкод, які призводять до зниження стану вітчизняної фінансової безпеки України. Зазначимо, що складності у процесі проведення досліджень у цій сфері посилюються ідеологічним і політичним аспектами, які часто заважають осмисленню практики трансформації власності. Наслідком цього є те, що ґрунтовний аналіз нерідко підміняється обміном монологами між противниками та прихильниками державної чи приватної форм власності.

Проблеми управління державною власністю та її адміністративно-правового регулювання досліджувалися і раніше. Водночас багато аспектів правового регулювання проблем управління державною власністю не є дослідженими повною мірою. Дослідивши численні наукові праці, ми можемо стверджувати, що розв’язання проблем ефективного управління державним майном є актуальним не тільки для науки адміністративного права, а отже, існує необхідність у комплексному вирішенні вищезгаданих проблем для підвищення рівня фінансової безпеки нашої держави.

Управління державною власністю, у першу чергу, направлене на забезпечення належного розвитку та функціонування суспільства, а також подальше підвищення конкурентоспроможності комерційних організацій, поліпшення фінансово-економічних показників їх діяльності та їх залучення до процесу вдосконалення управління. За допомогою створення підприємств держава може реалізовувати вплив на ринок за такими напрямами, як підвищення зайнятості населення, здійснення проектів, що мають високий ступінь ризику, антиінфляційні заходи, вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів, субсидування окремих категорій споживачів. При цьому державні підприємства користуються певними гарантіями держави, що обумовлено виконанням ними певних державних функцій. До них можна віднести державні закупівлі, субсидії, гарантії від банкрутства, а також звільнення від зобов’язань по імпорту.

Дійсно, власність є основою будь-якої соціально-економічної системи. Державна ж власність виражає відносини між людьми з приводу привласнення благ з метою реалізації державних і публічних інтересів. Управління нею направлено на організацію відтворення, використання, трансформації та присвоєння її об'єктів за допомогою економічних функцій, форм і методів. А для раціональної організації соціально-економічної системи необхідне чітке визначення суб'єктів та об'єктів власності. Тільки чітке юридичне закріплення конкретних об'єктів власності за їх суб'єктами створює потужні економічні та інші стимули для раціональної організації її використання та відтворення.

Зазначимо, що минула система управління державною власністю, що виникла у середині XX століття, була зруйнована. Водночас нова концепція не була належним чином сформована та осмислена. Тому досить важко окреслити те місце, що має відігравати державна власність в економіці в перехідний період і після його закінчення, яку систему управління нею необхідно формувати.

Ситуація погіршується і тим, що за останні роки відбулося значне обмеження попиту, а також надходження фінансових ресурсів було зведено до мінімуму. Вищезгадані фактори стримують розвиток вітчизняної промисловості. Наявність недостатнього попиту пояснюється залежністю від ситуації на світових ринках, адже частка традиційних ринків для товарів української промисловості за останні роки значно зменшилася [305, с. 5-14]. Водночас продаж вітчизняної продукції на нових ринках (ринки ЄС) є дещо ускладнений через високі вимоги до якості продукції або через низьку конкурентоспроможність продукції, що є наслідком високої собівартості, яка формується у результаті використання неефективних технологій виробництва, низької енергетичної ефективності.

Ситуацію можна було б виправити за рахунок внутрішнього попиту. Саме цей шлях розвитку обрала КНР для якнайшвидшого подолання світової економічної кризи 2008-2009 рр. [306]. Але Україні досить важко буде

використати вищезгаданий досвід, адже доходи населення за останні роки значно скоротилися і продовжують скорочуватися. Також у зв'язку зі значним зростанням ризикованості ведення бізнесу в Україні були значно знижені обсяги прямих іноземних інвестицій. Їх переважна більшість надходила в банківську систему та сферу гуртової та роздрібної торгівлі, та лише третину склали інвестиції у промисловість.

У сфері управління державною власністю у державі налічується 1833 діючих державних підприємств. Більша їх частина, а саме 70 % належать до енергетичного сектору економіки. За підсумками діяльності перших п'ятдесяти з них, у 2014 році держава зазнала збитків на більше ніж 110 мільярдів гривень [307]. Ця сума є в шість разів більшою порівняно з попереднім роком. З них 80 мільярдів гривень є збитками державного монополіста НАК «Нафтогаз України». Втрати НАК «Нафтогаз України» порівняно з 2013 роком збільшилися у п'ять разів, що, в першу чергу, пов'язано зі знеціненням гривні. На сьогодні компанії не дозволяє їй обходитися без державних субсидій. Величезні збитки НАК «Нафтогаз України» з 2014 року намагалися компенсувати стрімким підвищенням тарифів та за допомогою регулярного підвищення частки капіталу – через випуск внутрішніх облігацій, які компанія може продати і використати отримані кошти для купівлі газу [308].

На прикладі НАК «Нафтогаз України» бачимо як держава майже усіма способами підтримує та фінансує діяльність об'єктів державної власності. Але суспільство не перший рік задається питанням – чи доцільно у такий спосіб управляти державною власністю? Адже неодноразове компенсування витрат НАК «Нафтогаз України» та інших об'єктів державної власності проводилося за рахунок Державного бюджету України. Також державна допомога могла включати державні гарантії за кредитами, списання боргів чи відшкодування капітальних видатків.

В Україні у більшості випадків державні гарантії за кредитами надаються переважно державним підприємствам (Нафтогазу, Укравтодору,

Укрзалізниці). Галузева допомога сьогодні займає переважну частку в загальній державній допомозі в Україні. Зазначимо, що на практиці досить важко порахувати ефективність від надання державної допомоги, оскільки не існує адекватного обліку та контролю за впровадженням заходів допомоги та за їх результатами. По суті, сьогодні в Україні (як і в часи жорсткої централізації) ніхто не несе персональної відповідальності за ефективність організації використання, відтворення та перетворень державної власності. Це означає втрату мотиваційного механізму (зворотна сторона медалі економічної відповідальності) якісного управління нею. Саме тому відсутність контролю та аналізу результатів є однією з основних причин низької ефективності проектів державної допомоги. Досить часто рішення про надання державної допомоги в Україні не завжди базується на оцінці економічної ефективності проектів, а є замовленим певними впливовими групами. Ефективні заходи державної підтримки мають давати зростання обсягів виробництва, експорту, підвищення прибутковості, створення нових робочих місць. Але в умовах сьогодення державна допомога часто націлена на підтримку збиткових державних підприємств та на вирішення короткострокових соціальних цілей. Прикладом є вугільна галузь, де державна допомога вугільним підприємствам переважно спрямовується на запобігання невиплат заробітної плати шахтарям, банкрутству підприємств, звільненню робітників. Але вона не стимулює державні підприємства до реструктуризації та посилення їх конкурентоспроможності.

Вважаємо, що політика державної допомоги та промислова політика сьогодні потребують реформування, не викликає жодних сумнівів. У 2014 році було прийнято Закон України «Про державну допомогу суб’єктам господарювання» [309]. Даний закон є запровадив основні принципи державної допомоги в Україні, які загалом є сумісними з принципами, що діють у державах ЄС, – це принцип прозорості, захисту конкуренції, адекватного моніторингу та контролю за наданням державної допомоги, незалежного контролюючого органу. Але набере чинності він лише у 2017

році. Тому і оцінити його ефективність можна буде лише через декілька років.

Дійсно, вітчизняна фінансова система починає реформуватися у досить складні часи для України. Частина вчених вважає, що зараз не вдалий час для реалізації державного майна, тому, що через фінансову кризу державні активи сильно втратили у вартості, отже, бюджет отримає недостатньо коштів. Інша частина дослідників вважає, що лише приватна власність може бути ефективною. Якщо оцінювати форми власності лише з об'єктивних ефектів, то неможливо довести перевагу однієї чи іншої. І світова практика підтверджує дане твердження. Якщо кожна форма власності займає свою нішу ринку, а держава забезпечує рівні правила економічної діяльності суб'єктів усіх форм власності, то ефективність функціонування як приватних, так і державних структур залежить від якості менеджменту, підприємництва та маркетингу.

Отже, у нас не викликає сумнівів, що операційна ефективність державних компаній може бути суттєво поліпшена і за таких складних умов. Протягом довгого часу приватизація держпідприємств вважалася чи не єдиним способом для держави, щоб ефективно впоратися з описаною вище ситуацією. За словами Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана, нам потрібна швидка і якісна приватизація [310]. Якщо уряд візьметься за приватизацію великих підприємств зараз, то одразу ж наштовхнеться на дві перешкоди: низька ціна і не найкращий час для продажу з точки зору упевненості інвесторів. Але не всі держпідприємства можуть бути приватизовані найближчим часом, тому, що у нашій державі присутні природні монополії, наприклад, у залізничній сфері та енергетиці. Їх приватизація спричине шалений супротив населення; зазначимо, що деякі підприємства виробляють продукти та послуги, які мають життєво важливе значення для суспільства; держава як найбільший власник і менеджер державного майна здатна взяти на себе ризики, пов'язані з інвестуванням у великомасштабні проекти – такі як будівництво нової інфраструктури і

впровадження нових технологій, які не завжди комерційно життєздатні й за які приватні компанії не візьмуться самостійно [311, с. 163-165].

Не будемо забувати, що приватизація – лише один із інструментів, частина даної системи. Вона відображає відносини з приводу трансформації державної власності в приватну для раціоналізації їх загальної структури та забезпечення ефективності відтворення консолідованого суспільного капіталу. Об'єктивно вона має дві стадії – переважно формальної і реальної приватизації. На першій здійснюється перетворення державної власності в приватну, юридично закріплюються права нових власників. На другій формуються реальні нові приватні власники, які організовують процеси ефективного відтворення і використання власності.

На наш миттєва і всеохоплююча приватизації в Україні носить дискусійний характер. Але в межах нашого дослідження зауважимо, що досить часто недостатню ефективність державних підприємств пояснюють «тепличними» умовами господарювання і бюрократизацією управлінського апарату. Але держпідприємства є досить обмеженими певними економічними, соціальними, юридичними рамками та не володіють повною свободою підприємницької діяльності в умовах, коли необхідно швидко реагувати на нові економічні обставини. На наш погляд, найголовнішим фактором, що досить часто зумовлює низьку дохідність державних та змішаних підприємств порівняно з приватними, є зосередження державної власності у тому спектрі галузей, які з тих чи інших причин малорентабельні й навіть є збитковими, непривабливими для приватного капіталу. Отже, фінансові показники не можна вважати достатньо повним критерієм при оцінці ефективності управління державною власністю.

Також вирішення проблем ефективності приватизаційних процесів в Україні потребує врахування фактів неефективного господарювання на вже приватизованих підприємствах, а також скорочення виробництва, рівня зайнятості та активів у результаті перетворення середніх і великих державних підприємств у приватні. Причини цього негативного явища є не

тільки у загальних проблемах, а і у відсутності важелів управління, оскільки держава їх уже позбулася, а приватний власник ще не набув. Однак застосування важелів адміністративного впливу фактично є кроком назад у реформуванні відносин власності. Воно помилкове, але не з точки зору власне участі держави, а з точки зору методів даної участі.

Незважаючи ні на що, для державної організації, що діє від імені центральної чи місцевої влади, на першому місці стоїть виконання загальногосподарських завдань для розвитку (або підтримання належного функціонування) окремого регіону чи держави в цілому. Водночас основними завданнями діяльності приватних корпорацій будуть отримання стабільного прибутку, збільшення обсягу продажу, зміцнення ринкових позицій, усунення конкурентів.

Поставлено під сумнів існуюче твердження в дослідження вітчизняних та зарубіжних експертів стосовно рівня ефективності діяльності держави як власника в розвинених державах. Прикладом успішної організації управління державним сектором економіки є система, яка існує в Швеції, де держава діє як активний і професійний власник, а державні підприємства поділяються на дві групи: компанії, що працюють в умовах конкуренції, та компанії, що задовольняють певні суспільні інтереси в межах встановленої прибутковості.

Аналізуючи вищевказані положення, можна стверджувати, що фінансова безпека держави є складовою частиною загальної системи безпеки держави поряд з іншими її складовими, які взаємопов’язані та доповнюють одне одного. На державному рівні забезпечення фінансової безпеки держави багато у чому досягається за рахунок експлуатації об’єктів державної власності. Аналіз сучасного стану управління державною власністю виявив суттєве зниження ефективності цього процесу та відсутність в уряді чіткої стратегії розвитку промисловості й неефективність існуючої державної підтримки. У даній сфері, на наш погляд, доцільно було б поступово зменшувати витрачання державних коштів на підтримку окремих галузей і підприємств та зосередитись на створенні загальних сприятливих умов для

стимулювання ефективної роботи ринків (покращення інфраструктури, інновації, підтримка експортерів та інше).

Оцінюючи проблему правового забезпечення фінансової безпеки України, необхідно враховувати досвід розвинених держав. Він свідчить, що передача прав власності не забезпечує ефективності в управлінні окремими об'єктами власності. Державне підприємництво може бути використане державою як альтернативний прямому державному регулюванню механізм впливу на діяльність підприємств, що мають стратегічне значення для фінансової безпеки держави. Розвиток державної, приватної та змішаної форм власності, їх співіснування на рівних засадах – об'єктивна необхідність для України на сучасному етапі її розвитку.

Спираючись на власний досвід та дослідження науковців, можемо стверджувати, що стабільність не є сталою характеристикою добробуту держави, адже після досягнення періоду піднесення у внутрішньому виробництві у державі поступово починається спад. Основною метою діяльності державного апарату є нівелювання наслідків останньої фази циклу. Саме цим і викликана необхідність до належного правового забезпечення фінансової діяльності держави.

Тобто ми маємо таку ситуацію, коли Президент України та інші перші особи держави неодноразово пропонують побудувати нові умови для функціонування фінансових процесів у державі, але водночас не повною мірою забезпечують вищезазначені діяння належно визначеним законодавчо закріпленим категоріальним апаратом.

Значно ускладнюють дослідження правового забезпечення фінансової безпеки держави фінансові кризи, які мають місце у нашій державі (криза 2008-2009 рр.), та фінансова криза, яка розпочалася з 2014 року і триває дотепер. Вищезгадані негативні явища виявляють нові виклики для правового забезпечення фінансової безпеки держави та відкривають якісно нові горизонти для підвищення рівня правового забезпечення фінансової безпеки держави.

До критеріїв, які характеризують уразливість правового забезпечення системи фінансової безпеки, слід значною мірою віднести криміналізацію фінансово-господарських відносин, шахрайство з фінансовою звітністю та інше. У процесі розробки стратегії правового забезпечення фінансової безпеки держави необхідно використовувати знання у кожній зі сфер фінансової системи, зокрема аналітичних здобутків з питань вивчення відхилень від протікання нормальних процесів у вузькопрофесійних сферах діяльності, які найбільш яскраво відображають закономірності формування фінансової інформації.

При цьому слід враховувати, що види економічної злочинності пов’язані з перенаправленням фінансових, товарних потоків або внесенням змін до системи обліку господарюючого суб’єкта. У цьому випадку правове забезпечення обігу фінансової звітності є вкрай важливим при протидії економічній злочинності при фіксації тіньового руху грошових і товарних потоків та контролю за відповідністю витрат підприємства.

Враховуючи викладені обставини, можна зробити висновок про те, що проблеми фінансового характеру можуть чинити істотний вплив на стабільне функціонування держави, і однією з ключових складових забезпечення безпеки в Україні і в усьому світі є фінансові аспекти безпеки держави. Залежність національного добробуту будь-якої держави від стійкості фінансової системи, найважливіше стратегічне значення збереження обсягів фінансування державних витрат з державного бюджету, взаємозв’язок і взаємозумовленість державних централізованих фінансів з усіма іншими утворюючими елементами фінансової системи, а також уразливість фінансової системи в умовах кризових явищ дозволяє виділити в архітектурі національної безпеки фінансову безпеку держави як самостійний об’єкт дослідження.

У даній ситуації аналіз загроз безпеці держави необхідний також тому, що в сучасному світі, прикриваючись високими гаслами свободи, відкритого суспільства, частково підривається саме поняття суверенітету держав і цілих

регіонів, а оперуючи термінами щодо свободи торгівлі та інвестицій у самих розвинених державах посилюється політика протекціонізму шляхом встановлення різних квот і заборон.

Нова стратегія забезпечення фінансової безпеки держави повинна бути орієнтована на розробку та впровадження заходів щодо закріплення та розвитку позитивних тенденцій, а також подолання негативних процесів у фінансових правовідносинах. Також мають бути визначені мета та перспективи цієї стратегії, способи та засоби, за допомогою яких її можна реалізовувати на практиці.

Зауважимо, що фінансова безпека держави не може бути статичною величиною, виходячи з того, що суспільство, яке населяє державу, постійно розвивається та удосконалюється, а також перебуває у постійних комунікативних зв'язках із суспільствами інших держав світу. І цей розвиток проходить у всіх сферах, у першу чергу у сфері соціально-економічного і політичного розвитку.

Таким чином, створення масштабного механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає перш за все вирішення широкого кола питань, які стосуються формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, а також визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій системі держави вживання заходів щодо попередження та подолання факторів, які викликають загрозу фінансовій безпеці держави. Крім того, для створення механізму забезпечення фінансової безпеки держави необхідно вирішити цілий комплекс правових, структурно-організаційних, процедурних, кадрових, технологічних та ресурсних завдань.

Що стосується систем законодавчого забезпечення фінансової безпеки, то поки що не чітко визначеною залишається система відповідних установ та управлінських структур, які повинні займатися цією проблемою, концепція їх перспективної розбудови. Також труднощі виникають у процесі реалізації системи фінансової безпеки України, що пов'язані з відсутністю у державі

координуючого центру, який, отримуючи інформацію з цієї проблематики від різних органів державної влади, мав би змогу узагальнювати її та приймати відповідні владні рішення. Вирішення проблем правового забезпечення механізму фінансової безпеки держави вбачаємо у розробці базового у цій сфері Закону України «Про основи фінансової безпеки України» (див. додаток А). Таким нормативно-правовим актом буде визначено основоположні постулати правового забезпечення цього сегменту національної безпеки України.

3.3. Правове забезпечення основних елементів фінансової безпеки України

На сьогодні в умовах виникнення та загострення проблем економічного, правового та соціального характеру в Україні найбільш актуальним є питання забезпечення фінансової безпеки держави, яка по своїй суті є одним із найважливіших національних пріоритетів, адже саме у сучасних умовах фінансова безпека є такою, що визначає національну безпеку в цілому.

Питання фінансової безпеки займають провідне місце у широкому спектрі економічної безпеки України. Потрібно враховувати і той факт, що багато фінансових питань та проблем для України є якісно новими, оскільки сучасна національна фінансова система формується паралельно із трансформацією економіки та системи державного управління. До того ж, в умовах переходу до відкритої економіки Україна потрапляє під вплив потужних зовнішньоекономічних факторів, що також істотно впливають на її фінансову безпеку.

Фінансова безпека має досить складну та багаторівневу систему, яка вирізняється своєю структурованістю. Вказану систему утворюють підсистеми, кожна з підсистем має власну побудову та розвиток. Аналіз

останніх наукових праць показує, що вагомий внесок у дослідженні елементів фінансової безпеки її системи та структури зробили багато вітчизняних, а також зарубіжних вчених. Проте кожний з них має свою правову позицію, що призводить до різного тлумачення та роз'яснення структури фінансової безпеки. Свою думку з цього приводу висловлює О. В. Савицька, яка вказує, що система фінансової безпеки держави включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку [312, с. 14].

На відміну від попереднього науковця, О. В. Іващенко та В. М. Гельман систему фінансової безпеки розглядають за такими складовими, як: бюджетна, податкова, боргова, грошово-кредитна, валютна, банківська, інвестиційна [313, с. 121-131]. Тобто дослідники виокремили ще такі складові, як: податкову та інвестиційну безпеки, яких не було у О. В. Савицької, проте автори не розглядають безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку, про які у своїх роботах писала вищезгадана нами О. В. Савицька. Свій підхід пропонує нам Л. К. Сергієнко, аргументуючи, що фінансова безпека містить такі складові: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектора, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека [314, с. 148-152]. Як ми бачимо, з'явилася ще одна самостійна підсистема – безпека небанківського фінансового сектора.

Проаналізувавши та дослідивши думки вчених, варто зазначити, що кожний із науковців вбачає доцільність у власно запропонованих елементах фінансової безпеки держави, обґрунтовуючи та стверджуючи свої позиції. Ми звернулися до законодавця, який вказує, що національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах

функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору [315].

На нашу думку, слід погодитись, що характерними ознаками фінансової безпеки є збалансованість, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

З цього питання заслуговує на увагу позиція А. І. Сухорукова та О. Д. Ладюка про необхідності включення до переліку структурних елементів, що становлять основу фінансової безпеки держави з питань протидії відпливу капіталу та його криміналізації, тобто боротьби з тіньовою економікою. На наш погляд, ця позиція є достатньо дискусійною, але заслуговує на розгляд, особливо у контексті масштабності розвитку тіньового сектору економіки та його визначального впливу на окремі процеси у вітчизняній фінансовій системі держави [316, с. 88-89].

Наша позиція щодо структурних елементів фінансової безпеки держави наступна: пропонуємо виокремлювати бюджетну, податкову, боргову, банківську, інвестиційну та валютну безпеку держави.

Обґрунтуємо нашу позицію – бюджетну безпеку слід розглядати як стан забезпечення платоспроможності та доцільності використання бюджетних коштів при виконанні завдань та функцій держави [317, с. 9-12]. Податкова безпека – як стан ефективності податкової політики, яку проводить держава. Ефективна податкова політика повинна розумно поєднувати інтереси держави (перш за все, по наповненню бюджетів усіх рівнів) та інтереси платників податків. Належним рівнем податкової безпеки держави є такий рівень, за якого держава отримує достатній обсяг податкових надходжень для реалізації всіх покладених на неї функцій [318, с. 20-25]. Також податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування. Боргова безпека являє собою певний стан державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості, який є достатнім для вирішення нагальних соціально-економічних потреб та лише незначним чином впливає

на стійкість фінансової системи держави до внутрішніх і зовнішніх загроз. Належний рівень боргової безпеки держави дозволяє забезпечити певний рівень відносної незалежності держави, підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу [319, с. 108-111].

Щодо банківської безпеки, то її слід розглядати як необхідний стан загальнодержавної системи, що покращує фінансовий стан держави та її окремих клієнтів і контрагентів та не допускає незаконного впливу на діяльність усіх структурних елементів банківської системи держави. Головним завданням фінансової безпеки банківської системи є створення сприятливих умов для найефективнішого використання ресурсного потенціалу держави та створення умов її стабільного й ефективного функціонування за допомогою банківських установ [320, с. 137-140]. Інвестиційна безпека розглядається через стан досягнення відповідного рівня інвестицій, який дозволяє відповідно забезпечувати поточні та прогнозовані у найближчій перспективі потреби економіки держави визначених за обсягом і структурою капітальних вкладеннях з урахуванням їх ефективного використання і повернення коштів, що інвестуються. Одним із провідних факторів, які впливають на рівень інвестиційної безпеки держави, є проведення виваженої антиінфляційної політики, досягнення скорочення бюджетного дефіциту [321, с. 52-57]. Під валютною безпеку держави розглядається належний стан забезпеченості держави валютними коштами, достатніми для виконання нею власних функцій, та стан курсоутворення, що максимально захищає від негативних проявів на міжнародних валютних ринках та створює оптимальні умови для широкомасштабного припливу до держави іноземних інвестицій [322, с. 51-54].

Пропонуємо розглянути детальніше кожний зі структурних елементів фінансової безпеки та їх правове забезпечення.

Поняття «бюджетна безпека держави» є комплексним, що дозволяє нам використовувати його методологічний апарат для розкриття важливих концептуальних основ даної категорії як самостійного об’єкта дослідження.

Основоположним фактором, що впливає на бюджетну безпеку держави, є діюча нормативно-правова база, а також професіоналізм та ретельність розробки, процедура розгляду та затвердження бюджету.

Дослідивши та проаналізувавши нормативно-правову базу, відзначаємо, що поняття «бюджетної безпеки» віднайшло своє законодавче закріплення тільки у наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», де вказується, що бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції [145]. Проте провідним нормативно-правовим актом, який на сьогодні визначає правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства, є Бюджетний кодекс України [323].

Відтак залишається невизначеність у бюджетному законодавстві щодо визначення основних термінів. Так, у статті 2 Бюджетного кодексу України надається вичерпний перелік основних термінів, які вживаються у вищезгаданому правовому акті, але відсутність у цій статті такого поняття, як «бюджетна безпека держави» говорить нам про наявну прогалину у законодавстві. Оскільки базовим правовим джерелом для усієї бюджетної системи нашої держави є Бюджетний кодекс України, тому вважаємо за необхідне у першочерговому порядку внести зміни до статті 2 Бюджетного кодексу України, доповнивши її таким визначенням, як: «бюджетна безпека держави», закріпивши його у наступній редакції. Бюджетна безпека держави – це стан забезпечення платоспроможності та доцільності використання бюджетних коштів при виконанні завдань та функцій державного забезпечення економічного розвитку, реалізації соціальної політики, а також утримання органів державного управління, забезпечення національної безпеки й оборони».

За дослідженнями О. Я. Колісника, бюджетна безпека – це важливий фактор соціально-економічного розвитку держави, який виступає своєрідним індикатором і критерієм ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу [324, с. 18]. С. А. Кузнецова зазначає, що посилення уваги до проблем бюджетної безпеки в Україні обумовлено рядом глобальних викликів, серед яких слід відзначити такі: соціальні мережі, бренди, віртуалізація, майбутнє роздрібних продажів, корпоративна соціальна відповідальність та ін. [325].

Можемо стверджувати, що бюджетна безпека держави значною мірою визначається способом побудови діючої у державі бюджетної системи, що являє собою сукупність різних видів бюджетів, які перебувають між собою у певному взаємозв'язку та взаємозалежності. Виходячи з положень Основного Закону, бюджетна система нашої держави будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [326, с. 12-14]. Отже, необхідно розумно поєднувати досягнення бюджетної безпеки держави в цілому і бюджетної безпеки окремих адміністративно-територіальних одиниць держави. Хочемо зазначити, що основні характеристики поняття «бюджетна безпека держави» можна сформулювати, беручи до уваги ключові особливості її функціонування у нашій державі. Так, першим з них є бюджет, який є провідним із інститутів суверенітету держави.

Затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання є одним із найважливіших повноважень Верховної Ради України, саме так зазначає стаття 85 Конституції України [94].

Т. Ф. Куценко та П. Г. Мартінович у своїй науковій праці зазначають, що бюджетна безпека є ключовим елементом системи фінансової безпеки держави, пріоритетна роль якої у системі фінансової безпеки держави пояснюється тим, що бюджет є найбільшим централізованим фондом

фінансових ресурсів у державі [327, с. 79-83]. Крім вищевказаного, бюджет є основною економічною ресурсною базою для функціонування держави та для її розвитку. За своєю суттю бюджет забезпечує акумулювання коштів, необхідних для фінансового забезпечення потреб держави, а також всебічної реалізації державної внутрішньої і зовнішньої економічної політики. При цьому одним із фіскальних пріоритетів держави є збалансування державних потреб із фінансовими надходженнями держави. Тобто доцільне забезпечення бюджетної безпеки держави є основною складовою загальної стратегії фінансового та економічного розвитку держави.

За своєю правовою формою бюджет є основним фінансовим законом, в якому відображається вся діяльність держави та її структурних елементів. ВРУ на кожний поточний рік приймає Закон України «Про державний бюджет» [328]. Бюджет є найбільшим централізованим фондом грошових коштів у державі. За допомогою бюджетних ресурсів забезпечується стабільний поступальний економічний та соціальний розвиток держави. Таким чином, бюджетна безпека як елемент суверенітету та важлива умова забезпечення стабільного і ефективного соціально-економічного розвитку держави є невід'ємною складовою її фінансової та економічної безпеки.

Крім вищезгаданого, варто зазначити думку А. О. Єпіфанова, який наголошує, що бюджет є обов'язковим елементом державного регулювання ринкових відносин у державі [329, с. 76-78]. Ми погоджуємося з даним твердженням і хочемо його доповнити тим, що за допомогою бюджету можна реалізовувати державну підтримку певним галузям чи підприємствам, розвиток яких є пріоритетним для держави у цілому чи окремих її елементів. Разом з тим на сьогодні бюджетне регулювання стає поступово децентралізованим, а отже, змінюються методи його впливу на суспільне виробництво і соціальну сферу. Бюджетні інструменти широко використовуються для міжгалузевого та територіального перерозподілу фінансових потоків у державі.

Також об’єктом забезпечення бюджетної безпеки держави є збалансована система її ключових фінансових інтересів, саме так у своїй науковій праці зазначає С. В. Козлов [330, с. 43-54]. Вищевказане твердження є досить важливе тому, що у бюджетній безпеці проявляється не лише наявний стан речей, а і визначені основні постулати розвитку усієї фінансової системи держави, що повинні бути збалансованими з інтересами інших суб’єктів фінансових правовідносин. Вищезгадана збалансованість є важливою умовою для досягнення надійності бюджетної безпеки держави, а також безперешкодного розвитку усієї фінансової системи. Така збалансованість повинна бути комплексною та може бути досягнутою між державою, господарюючими суб’єктами, галузями економіки, адміністративно-територіальними одиницями, населенням.

На думку автора, неможливо переоцінити важливість бюджету як одного із найважливіших інститутів фінансової самостійності держави. А основні показники бюджету відіграють роль ключових елементів при здійсненні оцінки ефективності фінансової діяльності держави, спрямованої на всебічне забезпечення її фінансової безпеки.

На рівень забезпеченості бюджетної безпеки держави істотно впливає рівень збалансованості бюджету, тобто розмір його дефіциту чи його відсутність. При цьому рівень бюджетної безпеки зазвичай обернено пропорційний рівню бюджетного дефіциту, адже у таких випадках держава вимушена здійснювати певні запозичення, і, як наслідок, не створюються опори для державного зростання економіки, а створюються умови для поточного використання національного багатства за рахунок майбутніх досягнень національної економіки. Звісно, більш безпечним є бездефіцитний бюджет. Беручи до уваги стратегічний напрямок розвитку Української економіки – вступ до ЄС, зауважимо, що за умовами Маастрихтського договору для потенційних країн валютного союзу встановлено граничний розмір дефіциту держбюджету на рівні 3 % до валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) [331].

Також на рівень бюджетної безпеки держави впливає спосіб, що його обирає уряд держави для фінансування бюджетного дефіциту. Досить часто в історії України недосконала та/або непослідовна практика фінансування дефіциту бюджету ставала суттєвим чинником зниження рівня розвитку вітчизняної фінансової системи держави. Крім вищезгаданого, для покриття рівня бюджетного дефіциту обирається додаткова емісія. Цей спосіб особливо масштабно використовувався у наші державі на початку незалежності, а також у 2014 році. Наслідком такої політики було значне знецінення вітчизняної валюти та часткова руйнація вітчизняної банківської системи, що також знизило рівень вітчизняної банківської системи.

Ю. М. Сапачук схиляється до думки, що досить часто рівень бюджетної безпеки знижується через відсутність повноти прозорості у процесі виконання бюджету [332, с. 257-265]. Погоджуємося з твердженням Ю. М. Сапачука та вважаємо за доцільне додати те, що у цілому звіти про фактичне виконання бюджету повною мірою відображають ситуацію, але видаткова частина не завжди визначається однозначно. За таких обставин вкрай важливим має бути цілеспрямована державна політика щодо забезпечення неухильного виконання бюджетного законодавства. Ми вважаємо, що сприяти цьому має збільшення масштабу кримінальної відповідальності за вчинення бюджетних правопорушень.

Не зовсім ефективним є бюджетний процес у нашій державі, що здійснюється на основі норм, закріплених у чинному Бюджетному кодексі України. Щодо структури бюджету, то бюджетна безпека держави є досить залежною від ретельності складання бюджету, а також високого ступеня деталізації усіх його структурних елементів. Тому це дає нам можливість зрозуміти, настільки чіткою та дієвою повинна бути нормативно-правова база, яка регулює даний інститут фінансової безпеки. За умови дотримання вищезгаданих пріоритетів підвищується можливість всебічного контролю за витрачанням бюджетних коштів та зростає обґрунтованість закладених у бюджеті показників.

Своє бачення висловлює Ю. П. Постоленко та вказує, що з метою гарантування бюджетної безпеки держави є необхідним усунення проблеми інтерференції бюджетних циклів та дотримання законодавчих термінів проходження стадій бюджетного процесу [333, с. 121-126]. Погоджуємося і хочемо додати, що потрібно домогтись введення в законодавство дисциплінарних важелів та протидій для учасників бюджетного процесу з метою уникнення можливості його блокування, а також норм, які б визначали правову відповідальність учасників бюджетного процесу за порушення бюджетних процедур.

О. М. Ткаченко влучно зазначає, що не завжди у нашій державі бюджет приймається вчасно, тобто у межах строків, прямо визначених Бюджетним кодексом України [334, с. 110-116]. Доповнюємо твердження тим, що бюджетна безпека є досить залежною від своєчасності прийняття бюджету, оскільки затягування у часі з прийняттям бюджету є дестабілізуючим чинником для економіки всієї держави. Серед основних наслідків несвоєчасності прийняття бюджету можна навести такі: дезорганізація в соціально-економічній сфері, дестабілізація національної валюти зниження інвестиційної активності, посилення інфляційних процесів.

Також на ступінь бюджетної безпеки держави впливає ефективність використання бюджетних резервів, що утворюються у бюджетах усіх рівнів для фінансування непередбачених витрат. Виходячи з норм Бюджетного кодексу України, розмір резерву не може перевищувати 1 % обсягу видатків загального фонду бюджету. Бюджетна безпека також визначається розмірами існуючих пільг, системою бухгалтерської звітності, рівнем бюджетної дисципліни.

Досить важливим є правильне визначення структурних загроз, що впливають на стан вітчизняної бюджетної безпеки держави. До основних з них можна віднести:

1. Часта зміна юридичних норм у сфері бюджету та податкової справи, а також неоднозначність їх тлумачення. У нашій державі досить часто змінюється бюджетне і податкове законодавство.

2. Нестабільність політико-економічної ситуації у державі.

3. Зниження продуктивності роботи господарюючих суб'єктів. Через нестабільність політико-економічної ситуації в державі значна частина промислових зв'язків втрачається, а нові ще не функціонують повною мірою.

4. Інфляційні процеси, що вже декілька років поспіль перевищують прогнозовані показники.

5. Тінізація економічних процесів. У економічно розвинених державах обсяги тіньового сектору економіки зазвичай не перевищують 10 % валового внутрішнього продукту. При розмірах тіньового сектору у 30 % від валового внутрішнього продукту настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у державі глибокоструктурованої системи тіньових економічних відносин. Серед сусідніх держав за масштабами тіньового сектору економіки Україна займає одне з перших місць. Усе вищезгадане в підсумку призводить до значних бюджетних втрат.

Пропонуємо більше деталізувати вищевказані пункти, таким чином, до загроз, які проявляються у сфері бюджетної безпеки держави, можна віднести такі:

1. Недостатня ефективність функціонування податкової системи, заниження господарюючими суб'єктами податкової бази та ухилення від сплати податків.

2. Відсутність ефективної системи контролю за витрачанням бюджетних коштів, що не рідко призводить до недофінансування найбільш пріоритетних бюджетних програм розвитку.

3. Непрогнозованість та нестабільність ключових параметрів бюджету. До одного з них можна віднести курс вітчизняної валюти відповідно до найбільш поширених валют світу, і, особливо, до долара США. Беручи до уваги сегмент ринку, який може прямо й опосередковано контролювати

держава, основний фінансовий документ держави, що приймається у формі Закону України до кінця року, на який його прийнято, поступово перетворюється на певний набір можливих показників, які можуть на 10–30 % відрізнятися від реального стану економіки у державі.

4. Наявність прихованого бюджетного дефіциту, який поступово збільшується за рахунок бюджетної заборгованості за різними видами бюджетних виплат.

5. Недостатнє або несвоєчасне покриття бюджетного дефіциту.

6. Використання коштів державного бюджету в Україні спрямовується переважно на споживання, а не на розвиток. Тобто у більшості видатки державного бюджету за останні роки розподіляються для підтримання існуючого стану функціонування держави. Капітальні видатки у поточному державному бюджеті складають менше, ніж десяту частину. У структурі самих капітальних видатків більше половини спрямовується на капітальні трансферти підприємствам паливно-енергетичного комплексу і транспорту, дуже часто непрацюючим або збитковим.

7. Присутність значної бюрократичної урегульованості та вертикальний характер системи міжбюджетних взаємовідносин, що обмежує децентралізацію бюджетної системи і послаблює вітчизняну бюджетну безпеку. Відповідно до норм чинного Бюджетного кодексу держави рух бюджетних трансфертів здійснюється тільки між бюджетами вищого і нижчого рівнів, які безпосередньо пов’язані адміністративною підпорядкованістю. Для порівняння, у ФРН існує розвинена система горизонтальних міжбюджетних взаємовідносин, тобто між бюджетами одного рівня, що на практиці являє собою взаємодопомогу регіонів та населених пунктів.

8. Існують непоодинокі випадки перекладання дефіциту на місцеві бюджети. У першу чергу це стосується підвищення рівня заробітної плати працівникам бюджетної сфери, значна частина яких фінансується з місцевих бюджетів. Але додаткові дохідні джерела коштів у даних бюджетах у повній

мірі не створюються. Вищезгадане призводить до бюджетної розбалансованості на місцевому рівні та насичення бюджетної системи трансфертами.

9. Присутнє невиконання юридичними особами зобов'язань за іноземними кредитами, що раніше були одержані під гарантії уряду держави.

10. Несвоєчасне прийняття бюджету та звітів про його виконання.

У працях більшості вітчизняних та зарубіжних дослідників дефіцит бюджету трактується як головна загроза у бюджетній сфері та зводиться до перевищення видатків над доходами, а нагромаджена сума дефіцитів і бюджетних надлишків є державним боргом. Аналогічне трактування дефіциту державного бюджету наведено у статті 2 Бюджетного кодексу України [323]. Однак багато дослідників намагається розширити трактування цього поняття, уточнюючи, які саме видатки та доходи беруться до уваги. Так, зокрема, В. Федосов вважає, що під бюджетним дефіцитом, незалежно від того, як його визначають, розуміють перевищення видатків над власними доходами держави, що надійшли на постійній основі [335, с. 193].

Аналізуючи проблему дефіцитності бюджету, варто стверджувати, що останній значно знижує рівень вітчизняної бюджетної безпеки держави. На перший погляд, для зменшення бюджетного дефіциту потрібно просто скоротити видаткову частину бюджету, але на практиці згортати фінансування важливих державних програм не тільки складно, а інколи й недоцільно. Іншим способом подолання бюджетного дефіциту є емісія грошей. Даний метод покриття дефіциту є найбільш простим, проте створює загрози не лише бюджетній, але і фінансовій безпеці України. Наслідком вищезгаданих процесів є розвиток інфляційних процесів у державі. Саме цей негативний наслідок змусив більшість розвинених держав на законодавчому рівні заборонити емісію коштів як джерело фінансування бюджетного дефіциту. У нашій державі на основі положень статті 15 Бюджетного кодексу України забороняє використовувати емісійні кошти Національного банку України на фінансування дефіциту Державного бюджету України [323].

Крім того, законодавець прописав заборону видавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат Державного бюджету України, зазначається це положення у статті 54 Закону України «Про Національний банк України» [336]. Певною мірою зменшити інфляцію вдається за рахунок покриття дефіциту бюджету державними запозиченнями. За рахунок вищеописаного механізму розширюються фінансові можливості держави, але державний бюджет обтяжується видатками, що спрямовуються на обслуговування боргу. Надмірний борг може призводити до дефолту держави.

Тобто не існує «ідеального» способу для подолання бюджетного дефіциту, і сам бюджетний дефіцит є доволі неоднорідним явищем. Переважно бюджетний дефіцит є явищем негативним, що зумовлює зниження рівня бюджетної і фінансової безпеки, а також перелік інших негативних наслідків для економіки держави.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що у період загострення соціально-економічних проблем надзвичайно актуальним є питання забезпечення ефективності управління державними фінансами, а отже, на перший план виходять проблеми, що прямо чи опосередковано пов’язані з правовим забезпеченням бюджетної безпеки України.

Розглянемо другу підсистему фінансової безпеки – податкову безпеку держави. Досить багато дисбалансів у державній діяльності пов’язані з високими ризиками та загрозами у податковій системі. У науковій літературі переважають дослідження проблем національної та фінансової безпеки, разом з тим досить мало уваги приділяється дослідженню такого поняття, як «податкова безпека держави», сутність якої практично не визначено, до кінця не зрозумілі її специфіка та склад загроз, що можуть завдати їй істотної шкоди.

Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних науковців, розглядаючи питання податкової безпеки, акцентують увагу на мікрорівні, а саме на податковій безпеці підприємств. Тоді як дана проблема вимагає

поглибленої розробки та системного підходу до визначення поняття «податкової безпеки» саме на макрорівні, тобто вивчення податкової безпеки держави. Для забезпечення належного рівня податкової безпеки необхідно визначити сучасний її стан, основні складові та фактори впливу, дослідивши особливості функціонування вітчизняної податкової системи. Якщо у попередньому випадку визначення терміна «бюджетна безпека» було закріплене у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, то визначення терміна «податкова безпека держави» не зазначається законодавцем у жодному нормативно-правовому акті, що призводить до виникнення ряду питань та неузгодженостей.

Не дає нам роз'яснення щодо терміна «податкова безпека» і Податковий кодекс України [337], що є основоположним та базовим джерелом, яке забезпечує функціонування механізму податкової безпеки держави. Вирішення проблеми вбачаємо у внесенні змін до статті 14 Податкового кодексу України, добавивши таке поняття, як «податкова безпека держави». Пропонуємо під податковою безпекою держави розуміти належний стан забезпеченості держави податковими надходженнями, достатніми для виконання нею власних функцій, який дозволяє максимізувати масштаб податкових надходжень до державного бюджету та бюджетів інших рівнів при мінімальному навантаженні на платників податків.

На найвищому законодавчому рівні, у Конституції України закріплене положення у статті 67 про те, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [94]. Тим сам говориться про створення податкової політики, яка являє собою діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Вказана діяльність повинна мати правове закріплення та врегулювання, що базується на дієвій нормативно-правовій базі. Виникає питання і про належну

захищеність інтересів податкових відносин, що і розуміє під собою податкова безпека держави.

Ю. Б. Іванов пропонує податкову безпеку держави розглядати як інтегровану підсистему фінансової безпеки, яка впливає на забезпечення всіх її складових: інноваційно-технологічної, інвестиційної, енергетичної, сировинно-ресурсної, продовольчої, соціальної, експортної, імпортної та міжнародно-інтеграційної безпеки [338, с. 9-11]. Поряд з вищевказаним визначенням І. О. Цимбалюк стверджує, що податкова безпека – це такий стан податкової сфери держави, для якого характерним є захищеність інтересів суб'єктів податкових відносин, стійкість і економічна незалежність податкової системи, що проявляється у стабільності податкового законодавства [339, с. 13-17]. Досить спрощує визначення та розуміння податкової безпеки І. В. Темофеєва, яка схиляється до думки, що податкова безпека – такий стан податкової системи, при якому забезпечується гарантування захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз [340, с. 21].

З позицій фіскальної достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини, стверджує С. І. Юрій [341, с. 362-363].

Влучним є твердження, що податки впливають на функціонування усіх без винятку суб'єктів господарювання, виступаючи таким чином активним інструментом регулювання економіки.

Податкова безпека значною мірою залежить також від рівня податкової культури в державі, саме так стверджує Ю. Б. Іванов, яка відображає рівень знання та дотримання податкового законодавства, правильність обчислення, повноти і своєчасності сплати до держави податків, зборів та інших обов'язкових платежів, знання своїх прав, виконання своїх обов'язків платниками податків та контролюючими органами [342, с. 34-37]. Ми погоджуємося з даним твердженням і хочемо додати, що ключовий фактор

відіграє розуміння всіма громадянами важливості сплати податків до державного бюджету.

Н. В. Наконечна податкову безпеку держави визначає як забезпечення зростання ресурсного потенціалу для соціально-економічної стабільності та розвитку держави, збереження цілісності фінансової системи, протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам держави [343]. Ми вважаємо, що податкова безпека досягається шляхом проведення виваженої податкової політики. Деякі науковці говорять про те, що податкова політика є основним інструментом створення в Україні стабільної системи оподаткування, завданням якої є забезпечення достатнього обсягу надходжень платежів до бюджетів усіх рівнів, ефективного функціонування економіки держави, справедливого підходу до оподаткування всіх категорій платників податків, а також створення умов для подальшої інтеграції України у світове співтовариство [344, с. 5-9].

Провівши дослідження сутності «податкової безпеки», можна помітити, що науковці розуміють її як форму безпеки, яка має забезпечувати такі умови взаємодії держави, підприємницьких структур та особи, щоб був досягнутий принцип взаємної відповідальності суб'єктів господарювання.

Оскільки податкова безпека держави визначається ефективністю податкової діяльності держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави, індивідуальні та корпоративні інтереси платників податків, то з позицій фіскальної достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним.

Але не слід забувати, що на податкову безпеку держави впливають численні податкові, часто необґрунтовані пільги. Разом з тим податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згортання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази. Саме до таких

негативних результатів може призвести надмірне податкове навантаження [345]. Значний податковий тягар гальмує економічне зростання в Україні. Водночас зниження податкових ставок загрожує скороченню бюджетних надходжень, що може призвести до порушення виконання державою покладених на неї функцій.

Забезпечення розвитку економіки України потребує дотримання всіх без виключення умов відповідності елементів податкової безпеки вимогам забезпечення національної економічної безпеки держави, оскільки політична та економічна ситуація в Україні є нестабільною, тому виникає необхідність у постійному дослідженні цієї проблеми з метою вироблення нових методів, способів та інструментарію забезпечення податкової безпеки держави. У подальшому ми розглянемо податкову безпеку в контексті правосуб'єктності діяльності ДФСУ.

Розглянемо наступну підсистему фінансової безпеки – боргову безпеку держави. Боргова безпека держави є одним із ключових елементів фінансової безпеки держави. Значна роль державного боргу у розвитку держави обумовлюється його багатостороннім впливом на всі сфери життя. Держава за допомогою підтримання належного рівня власної боргової безпеки регулює соціально-економічні процеси у суспільстві.

Як зазначається у статистичних даних, протягом першої половини 2015 року валовий зовнішній борг України збільшився на 0,7 млрд доларів США, станом на 1 липня 2015 року становив 127,0 млрд доларів США. Обсяг боргу зріс з 95,1 % на початок року до 122,8 % від ВВП. Фінансовий та корпоративний сектори економіки скоротили обсяги зобов'язань перед нерезидентами на 6,7 млрд доларів США, натомість борг державного сектору зріс на 7,4 млрд доларів США [346]. Наступного року зовнішній борг України також значно збільшився. Таким чином, зовнішній борг держави має чітку тенденцію до зростання, особливо за останній рік. Саме тому, особливого значення набуває проблема ефективного управління інститутом управління державним боргом для підвищення рівня вітчизняної фінансової

безпеки держави. Проаналізувавши вищенаведені дані, ми можемо сказати, що у процесі управління державним боргом у період глобальних перетворень виникає досить багато перешкод, які призводять до зниження стану вітчизняної фінансової безпеки України. Зазначимо, що складності у процесі проведення досліджень у цій сфері посилюються також ідеологічними та політичними аспектами вищезгаданого явища, які часто заважають осмисленню практики правового забезпечення боргової безпеки держави [347, с. 23-25].

Згідно з нормами чинного законодавства, а саме Закону України «Про основи національної безпеки України» [40], поняття боргової безпеки розуміється як рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості, який є достатнім для вирішення нагальних соціально-економічних проблем, що не загрожують втратою суверенності і руйнуванням вітчизняної фінансової системи.

У вузькому розумінні під цим терміном Н. А. Борзенко розуміє оптимальне співвідношення між зовнішнім і внутрішнім боргом з урахуванням загальної величини державного боргу і вартості обслуговування його складових [348, с. 21-27]. На нашу думку, під поняттям боргової безпеки нашої держави слід розуміти певний стан заборгованості (як перед внутрішніми, так і перед зовнішніми кредиторами), перевищення якого змушуватиме державу-позичальника знову залучати нові кредити для покриття попередніх зобов’язань.

Проблеми забезпечення боргової безпеки держави досліджувались і раніше. Серед наукових праць, присвячених правовому забезпеченню окреслених проблем, можна виділити роботи багатьох видатних вітчизняних учених. Однак питання правового забезпечення забезпечення боргової безпеки держави досліджувались ними переважно фрагментарно.

У різні часи ставлення науковців до боргів держави було та залишається неоднозначним. Переважно державні діячі минулих епох розглядали борг як негативне явище, з яким потрібно боротися усіма

можливими методами. А. Сміт наголошував у своїх працях, що зростання державного боргу може спричинити банкрутство держави як позичальника, тому його потрібно уникати за всяку ціну [349, с. 401-402]. Досить категорично про державні запозичення писав Т. Р. Мальтус [350, с. 265-266]. Він зазначав, що великий державний борг – це ракова пухлина, яка роздирає життя народу і його добробут. Схожої думки дотримувався Ж.Б. Сей, який порівнював державний борг із новою зброєю, страшнішою за порох, зброєю, якою держава повинна користуватися лише у крайньому випадку та у значно обмежених масштабах [351].

Наприкінці минулого року найбільшими боржниками у світі є найрозвиненіші держави, тобто, США, Японія, держави-члени ЄС [352]. Але досвід розвинених держав підтверджує тезис, що державний борг – це досить складне явище, що зумовлене рядом факторів та має власну специфіку. Дійсно, навіть масштабні державні запозичення не завжди призводять до дефолту держави, а сама по собі наявність державного боргу не дає уявлення щодо реального стану державних фінансів.

О. В. Карпетян зазначає, що обсяги боргів переважної більшості держав світу постійно збільшуються [353, с. 16-17]. Погоджуємося з науковцем та вважаємо за доцільне додати те, що причиною цього явища є дефіцит бюджетів, витрати на підтримку національної валюти, фінансування соціальних та інфраструктурних програм, які не сумісні з доходами державних бюджетів держав, що їх реалізують.

Оптимізація боргової політики України вимагає не лише розробки, але і впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення боргової політики, короткострокові та середньострокові орієнтири управління державним боргом [354, с. 46-50].

У сфері розробки способів розрахунку стану боргової безпеки держави робота триває уже понад 10 років. У законопроекті «Про державний борг України», який ще так і не набрав чинності, запропоновано визначати стан

боргової безпеки держави на основі визначеного переліку основних показників. Звичайно, наведені показники у проекті ще будуть уточнюватись, але перші кроки від неконтрольованого нарощування державних боргів до зваженого управління та контролю за динамікою державного боргу вже зроблені.

Чинний Бюджетний кодекс України визначає, що державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення. Відповідно до Бюджетного кодексу України місцевий борг – загальна сума боргових зобов'язань територіальної громади міста з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок місцевого запозичення [323].

Виходячи з положень Закону України «Про основи національної безпеки України» серед загроз національним інтересам і національній безпеці України визначено велику боргову залежність держави, критичні обсяги державного, зовнішнього та внутрішнього боргів [40]. Боргову безпеку держави визначають як рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету і руйнуванням вітчизняної фінансової системи.

Боргову безпеку держави як елемент фінансової безпеки держави слід розглядати за допомогою комплексного підходу як підсистему у складній, багаторівневій системі. При визначенні впливу боргової складової на фінансову безпеку держави необхідно визначити масштаб впливу державних запозичень і державного боргу на фінансову безпеку держави.

Питання запобігання фінансовим кризам, які виникають через надмірну заборгованість, постійно знаходять своє місце діяльності основних міжнародних фінансових установ, до яких належать МВФ та Міжнародний

банк реконструкції та розвитку. Неодноразово дана проблема була провідною і для фінансової безпеки нашої держави.

Можна стверджувати, що навіть розвинена система управління державним боргом не може запобігти виникненню фінансової кризи при слабкій фінансовій політиці. Саме тому для забезпечення боргової безпеки держави необхідно намагатися досягти фінансової обґрунтованості рівня та темпів зростання державного боргу, а також наявних можливостей його обслуговування. Рівень державних запозичень має не заважати вирішенню найбільш нагальних соціально-економічних потреб та не загрожувати втратою фінансового суверенітету, а також руйнуванням вітчизняної фінансової системи. Виконання умов боргової безпеки спрямовується на задоволення потреб держави у фінансових ресурсах із урахуванням того, що перевищення відповідного критичного рівня може призвести до незворотних процесів.

Виникнення боргу в державі може бути пов’язане з різними факторами [355, с. 14-28]. Умовно їх можна поділити на об’єктивні та суб’єктивні.

До об’єктивних факторів можна віднести: непередбачені фінансові кризові явища у державі; погіршення зменшення ринків збуту вітчизняної промисловості; фінансування національних програм розвитку держави; природні катаклізми; масштабне впровадження нових виробничих технологій у найбільш розвинених державах.

До суб’єктивних факторів відносять: невиважену грошову політику Національного банку України; виконання передвиборчих соціальних програм, що не були раніше підкріплені відповідним бюджетним фінансуванням; незбалансований належним чином Закон України про державний бюджет на відповідний рік; нецільове або неефективне використання бюджетних коштів; несвоєчасне фінансування та виконання важливих інфраструктурних, будівельних проектів; корупційний фактор.

Дійсно, з початку свого існування Україна характеризувалася як політичною, так і економічною нестабільною державою. У період 90-х років

минулого століття в Україні були присутні такі явища, як гіперінфляція та високий рівень безробіття. Саме у цей період руйнувалися старі економічні зв'язки та надто повільно створювалися нові. Тому з перших років свого існування молода держава досить багато запозичувала в інших держав та міжнародних інституцій.

У такій складній ситуації зовнішній державний борг практично завжди був більшим від внутрішнього. Зовнішній борг – це заборгованість кредиторам за межами держави, яка складається із зобов'язань перед нерезидентами, які виникають внаслідок міжнародних позик або продажу фінансових активів за кордон.

Тлумачення зовнішнього державного боргу через грошові обов'язки країни зустрічаємо у фінансовому словнику: «Зовнішній державний борг – це сумарні грошові обов'язки країни, виражені грошовою сумою, яка підлягає поверненню зовнішнім кредиторам на певну дату, тобто загальна заборгованість країни за зовнішніми позиками і невиплаченими за ними відсотками» [356, с. 119-120].

Але внутрішній борг має певні переваги над зовнішнім. Вищезгадане твердження обумовлюється насамперед тим, що повернення внутрішнього боргу та виплати відсотків за ним не зменшують потенціалу розвитку держави, тоді як зовнішній борг має у своїй основі зменшення присутності капіталу в державі. Внутрішні боргові зобов'язання забезпечуються переважно за рахунок внутрішніх джерел. Продовжуючи думку, І. Ю. Кондрат стверджує, що державним внутрішнім боргом України є термінові боргові зобов'язання Уряду України у грошовій формі [357, с. 210-216].

У той самий час можливість погашення зовнішніх боргових зобов'язань залежить від валютних надходжень, отже, можливості у погашенні зовнішнього боргу визначаються експортним потенціалом держави. За останні роки обсяг зовнішніх запозичень значно зріс. Але і рівень ризику, що пов'язаний із наданням кредитів Україні, є дуже високий. Дійсно, Україна, орієнтуючись на інтеграцію до ЄС, користується певною

підтримкою як міжнародних фінансових організацій, так і найрозвиненіших держав. Однак можливості в залученні відносно дешевих кредитів поки що не збільшують масштаби інвестицій до України.

Розглянемо більш детально найбільших кредиторів України у минулому році. До них можна віднести: МВФ, США, ЄС, ФРН та Світовий Банк.

Стосовно діяльності МВФ, то у березні цього року рада директорів МВФ затвердила нову трирічну кредитну програму на отримання 17,5 млрд. доларів США за тодішнім курсом замість раніше чинної програми Stand-by на 17 млрд доларів США. Гроші повинні надходити порціями (траншами), рішення щодо виплати чергового транша приймається за результатами перевірки того, як Україна виконує свої зобов'язання з реформування економіки і країни в цілому, прописані у спеціальному меморандумі. Станом на кінець листопада вже отримано два транші на суму 6,7 млрд. доларів США [358]. Також отримали і третій на суму 1,7 млрд. доларів США. Попередні транші в основному використовувалися на поповнення резервів НБУ, у майбутньому частина з них може бути використана для забезпечення виконання інших зовнішніх боргових зобов'язань.

З боку США протягом минулого року було виділено кредитні гарантії України на загальну суму 2 млрд. доларів США. Пізніше під них Кабінетом Міністрів України було випущено єврооблігації. Згодом бути отримані гарантії ще на 1 млрд. доларів США [359].

Значні кошти для України були виділені ЄС, який влітку виділив кредит у розмірі 600 млн. євро. Це був перший транш у рамках нової програми макрофінансової допомоги, загальний бюджет якої становить понад 1,8 млрд. євро [360]. Наступні транші Україна отримає після виконання ряду умов у сфері державних фінансів, енергетики, державного управління та поліпшення бізнес-клімату. Даною програмою ЄС прагне допомогти Україні подолати брак грошей у бюджеті та підтримати важливі реформи.

Зокрема, варто зауважити, що кошти мали б бути використаними на сферу управління державними фінансами, енергетичний сектор, систему соціальної безпеки, поліпшення бізнес-середовища та фінансовий сектор. Гроші можуть бути спрямовані і на обслуговування старих боргів. Ставка запозичення становить всього 0,25 %, що дозволяє замінювати існуюче боргове навантаження, обслуговування якого коштує в середньому близько 8 %, більш дешевими позиками. Крім того, планується виділення Україні позик на суму, більше ніж 3 млрд євро для розвитку державного будівництва, переоснащення атомної промисловості, а також для підтримки функціонування вітчизняних малих і середніх підприємств. Надаючи такі досить великі обсяги коштів, ЄС вважає, що загальний обсяг коштів є найбільшим фінансовим пакетом, який Європа надавала державі поза Євросоюзом за такий короткий проміжок часу.

Кредитує нашу державу і ФРН, яка надає індивідуальних кредитів загальним обсягом до 500 млн. євро. Позики будуть використовуватися для фінансування проектів на територіях Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Запорізької та Харківської областей, а також інших регіонів України, де багато офіційно зареєстрованих вимушено переміщених осіб. Крім вищезгаданого, восени було надано кредит на суму 200 млн. євро для закупівлі газу на зиму [361].

Іншим великим кредитором України у поточному році виступив Світовий банк, рада директорів якого схвалила виділення Україні другої багатосекторної позики в обсязі 500 млн. дол. США. Але надання згаданих коштів було пов’язане із виконанням умов програми МВФ [362]. Вищезгадана операція є частиною масштабного кредитування України з боку Групи Світового банку, оголошеного в лютому минулого року. У цілому програма передбачає виділення Україні коштів у розмірі до 2 млрд. дол. США протягом року. Позики, що надаються Світовим банком, визначаються як пряма бюджетна підтримка, що надається для сприяння реалізації його програми реформ. Кошти, що виділені Світовим банком, будуть витрачатися

на розвиток міської інфраструктури багатьох великих міст України, для підвищення енергоефективності в секторі централізованого теплопостачання України, поліпшення якості медобслуговування, а також проведення капітального ремонту кількох автомагістралей міжнародного значення. Інші міжнародні організації та держави світу також кредитували Україну, але у значно менших обсягах.

Вищезгадані дані свідчать про те, що наша держава протягом минулого року вже здійснила досить масштабні запозичення і має намір значно збільшити їх розмір. У світовому співтоваристві визначається, що безпечним для держави є рівень державного боргу, який не перевищує 35 % від валового внутрішнього продукту держави [363]. Відповідно до норм Бюджетного кодексу України величина основної суми боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного ВВП.

Безпечним рівнем боргу визначається такий рівень богогу, при якому держава може своєчасно та в повному обсязі виконувати свої боргові зобов'язання без проведення реструктуризації цих зобов'язань (що нещодавно було зроблено) чи оголошення дефолту, а також здійснювати державні запозичення за прийнятними відсотковими ставками. Станом на кінець минулого року кредитори вже списали Україні 3 млрд. доларів США боргу та зобов'язались провести реструктуризацію боргів на загальну суму ще 8,5 млрд. доларів США. Крім того, у найближчі чотири роки Україна не буде виплачувати тіло кредиту. Але, незважаючи на такі досягнення КМУ, за його прогнозами державний та гарантований державою борг становить більше 100 % від ВВП [364].

Світова практика свідчить, що надмірне накопичення державних боргів неодноразово призводило до розвитку масштабних боргових криз у державах. Зважаючи на це, поступово управління борговою безпекою держави у більшості держав було виділено у самостійний напрям фінансової політики, а боргова безпека держави стала незмінною складовою фінансової безпеки держав.

Серед чинників, що сприяли існуючому зниженню боргової безпеки нашої держави, можемо виділити такі: політична та економічна нестабільність у державі; недосконаліть та нестабільність чинної нормативно-правової бази; непослідовність реформування під час проведення державної боргової політики; недостатня розробленість державної стратегії управління боргом; неналежна координація фіскальної складової наповнення бюджету та монетарної політики, що проводиться Національним банком України.

У сукупності вищеперераховані фактори значно знижують як фінансову безпеку держави у цілому, так і боргову безпеку нашої держави зокрема. Управління державним боргом у нашій державі можна розуміти як цілеспрямований комплекс заходів та засобів, що здійснюються державою в особі її уповноважених органів для найбільш ефективного використання залучених коштів та спрямовуються на розвиток пріоритетних державницьких завдань. Також процес управління державним боргом можна визначити як реалізацію стратегій управління заборгованістю держави, що дозволяють залучити необхідну суму фінансування для забезпечення пріоритетних завдань та функцій держави, а також вирішити будь-які інші завдання у сфері управління державним боргом.

У випадку ускладнення процесу управління державним боргом держава може вирішити вищезгадану проблему за допомогою різних варіантів дій, а саме: держава може відмовитися сплачувати борг, що призведе до зменшення довіри до неї з боку партнерів та зниження рівня її інвестиційної привабливості; держава може на певний обмежений час призупинити сплату боргу, не оголошуючи себе офіційно банкротом, що на практиці все одно не вирішує проблему, а лише відтягує її вирішення; держава може спробувати виконувати свої зобов’язання за будь-яку ціну, але вищезгадане вимагає певних соціальних та економічних жертв; держава може спробувати повністю або частково реструктурувати борг, а саме змінити умови або відтермінувати його погашення. Управління такою складною і неоднорідною

категорією, як державний борг, потребує наявності і повноцінного правового забезпечення як відповідних структур, покликаних його обслуговувати, так і дієвого механізму його погашення. Дійсно, останній варіант є більш поширеним і прийнятним у світовій практиці. Але він має і негативні наслідки, а саме – він, як і попередні інші, зменшує довіру до держави з боку партнерів та знижує рівень її інвестиційної привабливості.

Таким чином, можемо констатувати, що для України характерна відсутність єдиної ефективної методології обліку зобов'язань держави. Пріоритетами фінансової політики держави повинні виступати здійснення зваженої боргової політики. Органами державної влади терміново необхідно вжити заходів щодо недопущення безконтрольного зростання державного боргу. Зовнішні фінансові джерела запозичень потрібно розглядати з точки зору їх обсягу і з позицій ефективності використання. У нашій державі також існують проблеми у сфері ефективності управління державним боргом.

На нашу думку, потрібно уповільнити темпи зростання зовнішнього боргу та проводити виважену фінансову політику у частині формування бюджетних видатків і надходжень, намагаючись зменшити вплив політичної складової на цей процес. Адже із збільшенням зовнішніх зобов'язань держави зменшуються її можливості до самостійного планування власного розвитку.

Зазначимо, що існують також питання, які не можуть бути вирішені за рахунок існуючого механізму управління боргом, але значно знижують фінансову безпеку держави. У першу чергу, необхідно створити стабільну політичну ситуацію в нашій державі. На вищезгаданий процес значно впливають зовнішні фактори.

Вплив державного боргу на стан фінансової безпеки держави вимагає підвищеної уваги тому, що сучасний етап формування боргових зобов'язань характеризується рядом специфічних особливостей. Ефективне управління боргом на всіх його етапах дозволить уникнути кризових боргових ситуацій та перевантаження видаткової частини державного бюджету у сегменті

витрат на обслуговування державного боргу, а також сприятиме забезпеченню стабілізації соціально-економічної ситуації та розвитку України. Забезпечення вітчизняної боргової безпеки є одним з пріоритетних завдань для підвищення рівня фінансової безпеки України.

Розглянемо наступну підсистему фінансової безпеки нашої держави – банківську безпеку держави. Одним із провідних елементів, що можуть підвищити рівень фінансової безпеки нашої держави, є підвищення рівня стабільності та розвитку банківського сектору від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. Забезпечення банківської безпеки нашої держави посідає велике значення для розвитку України.

Останні кілька років знижується довіра до банків, що значно погіршує стан фінансової безпеки нашої держави у цілому. Враховуючи фактор глобалізації, вітчизняна банківська система досить взаємопов’язана із міжнародною банківською системою. Для підтримання рівня протистояння у боротьбі із шахрайством було створено Міжнародну асоціацію з питань безпеки в банківській справі, основним завданням якої є сприяння обміну інформацією та надання взаємної допомоги в запобіганні діям, спрямованих проти законної діяльності банків. Заглиблюючись у це питання, дійшли висновку, що повномасштабне забезпечення фінансової безпеки банківської системи в цілому, так і окремих її структурних елементів, є складною та багатогранною проблемою, що потребує належного та всебічного правового забезпечення.

З боку законодавця нормативне закріплення поняття «банківська безпека» віднайшла тільки у Методичних рекомендаціях розрахунку рівня економічної безпеки [123], де зазначається, що банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ держави, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи держави та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування.

Провівши детальний аналіз норм Закону України «Про банки і банківську діяльність» [365], дійшли висновку, що стаття 2 цього Закону буде мати логічне завершення, якщо її доповнити визначенням «банківська безпека держави», зміст якої пропонуємо: банківська безпека держави – це стан загальнодержавних заходів щодо недопущення та запобігання уявним та потенційним загрозам функціонуванню банківської системи держави.

Ряд науковців досліджували та вивчали фінансову безпеку банківської діяльності. Так, наприклад, П. А. Герасимов висловлює позицію з приводу того, що фінансова безпека банку визначається: стабільністю і стійкістю фінансового стану банку, ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності, рівнем контролю за зовнішніми та внутрішніми ризиками [366, с. 20-22]. У той же час, О. І. Хитрін розширює правову позицію П. А. Герасимова, визначає фінансову безпеку банку як динамічний стан, при якому банк: юридично і технічно здатний виконувати та реально виконує властиві йому функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, суб’єктів господарювання, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [367, с. 118-124]. Заслуговує на визнання думка Є. О. Олейнікової, яка розглядає банківську безпеку як стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів банку, який відображається через найкращі значення фінансових показників прибутковості та рентабельності, якості управління та використання основних та оборотних коштів банку [368, с. 216-217].

Банківську безпеку вважаємо за доцільне розглядати як стан, за якого забезпечуються умови для поступального й ефективного функціонування банківської системи, збільшення частки прибутку та направлення її функціонування на підвищення рівня соціально-економічного розвитку держави. За вище визначених умов банківська діяльність максимально захищена від різного роду деструктивних діянь та фінансової ситуації, що може виникати як всередині, так і ззовні банківської системи держави [369, с. 87-88].

Отже, схиляємося до думки, що банківська безпека є доволі взаємопов'язаним механізмом, тому рівень її нерозривно пов'язаний із фінансовою безпекою кожного окремого банку. Навіть незначні на перший погляд проблеми у банківській системі можуть призвести до великих наслідків у роботі окремих банків, а отже, і похитнути банківську безпеку держави у цілому. Залежність безпеки кожного окремого банку від рівня безпеки банківської системи загалом зумовлюється різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг та значною обмеженістю фінансових резервів окремого банку, а також джерел формування. Потрібно враховувати і ризикованість здійснення банківських операцій в умовах фінансової кризи у державі та зростання на цьому фоні рівня злочинності у кредитно-фінансовій сфері. На нашу думку, безпеку банку можна визначити як стан захищеності інтересів власників (інвесторів, партнерів) та керівництва банку, матеріальних цінностей, а також інформаційних ресурсів від внутрішніх та зовнішніх загроз. Банківська безпека має комплексний характер та охоплює безпеку банку як організації, безпеку дій банківського персоналу, безпеку виконання банківських операцій, інформаційну безпеку.

Докризовий період у розвитку фінансової системи держави засвідчив, що банківська система України була однією з найбільш інвестиційно-привабливих сфер. У сучасних кризових умовах значно посилюється конкуренція у банківському секторі, а надійність та подальший розвиток банківської системи України прямо залежить від ефективності діяльності вже існуючих банків. У цих умовах особливої ваги набуває вміння ефективно управляти доходами банків, тобто розпоряджатися результатами їх діяльності.

У банківському секторі спостерігається високий ступінь ризикованості діяльності, низький рівень капіталізації банків, велика частка проблемних позичок, недостатній розвиток асортименту банківських послуг. Вищеперераховані фактори спричиняють до підвищення рівня неплатоспроможності багатьох банків або ліквідації окремих з них, тобто

значно погіршується рівень їх фінансової безпеки. Зазначимо, що знижується і якість послуг, які надаються вітчизняними банками.

До основних ризиків, що впливають на діяльність банків, відносять: неповернення коштів за кредитами (у першу чергу довгостроковими іпотечними); непрогнозовані коливання курсу вітчизняної валюти; неможливість вчасно розраховуватися з іноземними кредиторами.

Багато в чому допомагає боротися із кризою у банківській сфері держава. Зокрема, капіталізація українських банків щороку підвищується, головним чином, за рахунок вливань капіталу з боку держави або іноземних банків-партнерів. Проте прогноз розвитку вітчизняної банківської системи залишається негативним. Існує і ряд чинників, які можуть призвести до нової, більш глибокої кризи в банківському секторі України. У першу чергу, це стосується падіння рівня захищеності, а також негативних, з погляду фінансової безпеки, структурних змін в активах вітчизняних банків.

Перераховані вище особливості вимагають від банків підвищення ефективності діяльності, удосконалення комплексних підходів до забезпечення власної фінансової стійкості шляхом більш повного використання усіх наявних для цього можливостей. Їх можна реалізовувати шляхом: утворення банківських об’єднань; більш ефективного управління банківською діяльністю в умовах нестабільного зовнішнього середовища; входження банків до різного роду фінансово-промислових об’єднань; фінансового оздоровлення банків за допомогою реорганізації шляхом злиття й приєднання; підвищення рівня використання усього спектра банківських інструментів і послуг.

У світовій практиці зроблено вже досить багато для відвернення великої кількості різноманітних загроз безпеці банків або мінімізації їх негативних наслідків. Усе ж дані питання потребують комплексного підходу до їх аналізу та системного розроблення заходів для їх подальшого запобігання. Досить важливим постає питання впровадження принципів міжнародних домовленостей «Базель II», що вироблені для більш якісного

забезпечення банківської безпеки та зосереджуються на дворівневому управлінні діяльністю банків. А саме, на зовнішньому нагляді та контролі банківської діяльності, а також на спонуканні банків до розроблення внутрішніх систем показників та індикаторів.

Фінансову стратегію забезпечення банківської безпеки можна розглядати як систему заходів стратегічного і тактичного планування для досягнення максимальної платоспроможності та стійкості комерційного банку та можливості його протистояння загрозам фінансового характеру. Основною ціллю цієї стратегії має бути збільшення прибутковості діяльності банку та розширення його позицій на ринку банківських послуг.

Величезний вплив на стратегію банківської безпеки України має чинне законодавство, а також уміння адаптуватись до його змін з боку керівництва банків. З боку держави основними напрямами застосування управлінських заходів щодо підвищення стійкості фінансової сфери є: використання нових механізмів грошово-кредитного регулювання з боку центрального банку; посилення нагляду за якістю капіталу фінансових установ та ризиками; підвищення рівня прозорості фінансових операцій; підвищення оперативності реагування на ризики органів регулювання і нагляду.

Стратегія фінансової безпеки банків формується відповідно до нормативів центрального банку. Основними заходами для обмеження негативного впливу загроз на стан банку мають бути: проведення виваженої кадрової політики; участь банку у загальнодержавних та регіональних проектах; підвищення ефективності та зниження собівартості банківських послуг; аналіз контрагентів; введення в керівні колегіальні органи великих підприємств-позичальників представників банку; приділення великої уваги посиленню прозорості фінансового стану банку; уникнення залежності від політичних змін у державі.

У складних фінансових умовах підвищується необхідність додаткових заходів, спрямованих на подолання ризиків, що характерні для конкретної фінансової ситуації. Прикладом вищезгаданого може слугувати ситуація

стосовно нестач внутрішніх джерел капіталізації, що веде до посилення залежності банків від іноземних інвесторів.

Для підтримання фінансової безпеки банківської системи необхідне: розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів; розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення; розширення ресурсних можливостей банківської системи та інструментів для управління нею; регулювання руху капіталів у напрямі зняття обмежень на приплив капіталу й посилення контролю за його відпливом за тіньовими схемами; поглиблення співпраці банків з центральним банком; посилення контролю за спекулятивними операціями; зниження рівня надлишкової грошової маси для обмеження її впливу на курс вітчизняної валюти.

Актуальним завданням стає формування розгалуженої мережі інструментів та регуляторів, які спроможні модернізувати фінансову безпеку банківської системи України в напрямі підвищення її антикризової стійкості.

Наступна підсистема фінансової безпеки, яку будемо розглядати, – це інвестиційна безпека нашої держави. Саме за допомогою виваженої реалізації інвестиційної безпеки держави має бути забезпечене зростання вітчизняної фінансової системи, а також частково оновлено види діяльності у сфері послуг, продукцію та виробничий апарат у промисловості.

Законодавець не дає чіткого визначення інвестиційної безпеки держави, натомість у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України роз’яснюється, що таке інвестиційно-інноваційна безпека [145]. Інвестиційна безпека – це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва у країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості.

М. М. Недашківський дещо по-іншому розкриває зміст поняття «інвестиційна безпека», стверджуючи, що це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [370, с. 274-280].

У той же час, В. І. Кириленко визначає інвестиційну безпеку як здатність підтримувати виробничі нагромадження та вкладення капіталу на рівні, що забезпечує необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію та технологічне переозброєння економіки [371, с. 39-45]. Суттєво відрізняється позиція Т. С. Єднак та В. Ю. Єднак, які зазначають про те, що в інвестиційній безпеці, як у головній складовій фінансової безпеки, найбільш рельєфно виявляється весь комплекс зв'язків міжнародних і внутрішніх процесів [372, с. 6-9]. Слушно зауважити, що під інвестиційною безпекою держави сьогодні можна розуміти такий рівень інвестиційної привабливості економіки держави, який би повною мірою забезпечував її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та технологічне переозброєння. Також інвестиційну безпеку можна визначити як стан рівня інвестицій, який дає можливість оптимально задовольняти поточні інвестиційні потреби держави та не заважає державі ефективно виконувати покладені на неї завдання та функції.

У статті 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» зазначається, що під інвестиційною діяльністю слід розуміти сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [373]. Вважаємо за доцільне зміст цієї статті розширити за рахунок роз'яснення терміна «інвестиційна безпека держави».

Складність теперішньої ситуації полягає у тому, що вищого рівня забезпечення інвестиційної безпеки держави можна досягти за умов стабільного поступального розвитку держави, а Україна нині, як потенційний

боржник перебуває не у найкращому стані, а саме: політична та економічна нестабільність у державі; спад промисловості; криза у банківській системі держави; відсутність вільних великих мас іноземного капіталу; різке скорочення експорту українського капіталу за межі України; високий ступінь пов'язаності міжнародних капіталів; жорстка конкуренція між сферами вкладання інвестиції і державами, які залучають іноземний капітал. Тобто ситуація в Україні на рівні забезпечення інвестиційної безпеки не найкраща. Як відомо, «гроші люблять тишу» та стабільний розвиток.

До структурних елементів, що впливають на рівень інвестиційної безпеки держави, можемо віднести також сукупність нормативно-правових, соціальних і екологічних умов, які визначають тип та динаміку відтворювального процесу, що забезпечують надійність відшкодування та ефективність вкладеного капіталу. М. П. Денисенко стверджує, що визначальним критерієм інвестиційної безпеки держави є конкурентоспроможність фінансової системи держави як процесу реалізації фінансової безпеки у динаміці [374, с. 15-23]. Важливим також є аналіз загроз, що впливають на рівень інвестиційної безпеки держави, динаміку їхнього нагромадження та оцінку ступеня їхнього впливу. Залежно від напряму їхнього впливу загрози можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Основними загрозами інвестиційної безпеки держави є: недосконала та нестабільна законодавчо-нормативна база; відсутність виваженої загальнодержавної інвестиційної стратегії; високі інвестиційні ризики для інвесторів; політична нестабільність; корупційні прояви у гілках влади, у першу чергу у судовій; рівень розвитку банківської системи; обмеженість доступних фінансових коштів; загострення платіжної та бюджетної кризи; технологічна оснащеність основних галузей виробництва; відсутність кваліфікованої підготовки фахівців; відсутність дієвої системи страхування іноземних інвестицій.

Вважаємо, що перевагу потрібно надавати залученню саме внутрішніх інвестицій, що мають слугувати головним джерелом зростання можливостей

фінансової системи держави. Їх постійному зростанню потрібно сприяти комплексно, а саме за рахунок узгодженої діяльності державних органів у сферах бюджетної, податкової, грошово-кредитної, інвестиційної діяльності на території України. Тому, що однією з основних причин кризового стану як підприємництва, так і виробництва є значний дефіцит інвестицій, особливо у високотехнологічні сегменти виробництва.

Влучно зазначає Н. О. Татаренко, вказуючи, що саме нестача інвестиційної підтримки призводить до падіння обсягів виробництва, до стимулювання розвитку ресурсоорієнтованої економіки, зменшення зайнятості населення, часткового падіння виробництва через виведення коштів з ініціативи власників в умовах нестабільної фінансово-політичної ситуації [375, с. 85-88].

Можемо стверджувати, що правовий режим інвестування реалізується у специфічних умовах правового поля, що оцінюється суб'єктами інвестиційної діяльності за допомогою сукупності характеристик інвестиційного клімату. Т. І. Костюченко вважає, що процес формування інвестиційного клімату у державі необхідно розглядати як важливий елемент відтворення фінансової безпеки держави [376, с. 20-22]. Існують різні підходи до розуміння суті інвестиційного клімату.

З одного боку, інвестиційний клімат можна визначити як певну частинку економіко-правового виміру, що створює передумови для поліпшення життя суспільства за рахунок залучених ресурсів. З іншого – він розглядається як багаторівневий процес, що складається з певних структурних елементів.

Окремі вчені пов'язують формування інвестиційного клімату у державі з мірою привабливості умов здійснення у ній інвестиційної діяльності [377, с. 25-27]. Інвестиційний клімат також визначають як рівень досягнення можливості вітчизняних та іноземних юридичних і фізичних осіб здійснювати інвестиції у різних формах.

Зазначимо, що поняття інвестиційного клімату характеризується складністю й комплексністю та розглядається різними сегментами вітчизняної юридичної та економічної наук. Одним з провідних факторів, які впливають на інвестиційний клімат у державі, є політичний. Для нашої держави у сучасних умовах розвитку він досить часто є визначальним. Для потенційних інвесторів під час аналізу політичної ситуації у державі вирішальну роль відіграють такі обставини, як: стабільність роботи державних інститутів; відношення держави до іноземних інвестицій; можливість націоналізації приватного майна; участь держави в системах міжнародних зобов'язань з різних питань; спадкоємність політичної влади; ступінь державного втручання у фінансові процеси.

На думку Д. В. Ванькович, також на інвестиційний клімат у державі здійснюють свій негативний вплив прямі обмеження діяльності окремих суб'єктів, що можуть бути присутніми у законодавстві держави [378, с. 79-81]. Погоджуємося з даним твердженням і зазначимо, що негативний вплив залишає і заплутаність та наявність великої кількості правових колізій, оскільки вони позбавляють інвестора можливості адекватно прогнозувати розвиток подій, наслідком чого є можливість зниження рентабельності вкладень.

З практичного боку інвестиційний клімат виявляється у розвитку двосторонніх відносин інвестора та конкретних внутрішньодержавницьких суб'єктів, які можуть бути представлені державними органами, господарюючими суб'єктами, банками, різними об'єднаннями. Відбувається конкретизація узагальненої оцінки інвестиційного клімату під час реальних юридичних, економічних, культурних контактів іноземної фірми з новим для неї середовищем.

Досить складною у питаннях інвестицій є взаємодія органів загальнодержавної влади з органами місцевого самоврядування. З одного боку, практично будь-які законодавчі зусилля керівництва держави з формування сприятливого інвестиційного клімату можуть бути блоковані

неефективністю роботи органів місцевої влади. З іншого – робота на місцевому рівні зі створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій часто може компенсувати окремі недоліки загальнодержавного регулювання.

Забезпечення інвестиційної безпеки держави є досить складним механізмом, що надає можливість розвиватися державі за рахунок залучення інвестицій, причому як внутрішніх, так і зовнішніх. Механізм забезпечення інвестиційної безпеки держави можна визначити як сукупність способів та засобів, за допомогою яких реалізується управління рухом інвестиційних ресурсів для забезпечення реалізації національних фінансових інтересів, а також здійснюється запобігання загрозам фінансовій безпеці.

Умовно механізм забезпечення інвестиційної безпеки держави можна поділити на такі сегменти, а саме: механізм ринкового регулювання, що працює на засадах самоорганізації та коригує інвестиційну безпеку держави у фінансовій сфері; механізм державного регулювання інвестиційних процесів; механізм приватного інвестування, що становить собою організацію співробітництва держави та інших юридичних та фізичних осіб, які займаються або прагнуть займатися інвестиційною діяльністю на території держави або спільно з нею.

У сукупності всі перераховані механізми є цілісною системою, у якій, залежно від особливостей розвитку фінансової системи, можуть переважати ті або інші компоненти. Основним із вищеперерахованих компонентів є механізм ринкового регулювання, що пов’язує різних юридичних та фізичних осіб та містить найбільші можливості задоволення потреб у безпеці фінансового розвитку держави. Зазвичай інвестори бажають працювати у стабільних ринках та за чітко обумовленими правилами, знана частина яких закріплюється у міжнародному та загальнодержавному праві та характеризується певним рівнем стабільності за змістом та у часі. У переважній більшості вищезгадані правила забезпечують як органи

державного регулювання, так і органи регулювання, що створюються самими учасниками інвестиційного ринку.

Висловлюємо думку з приводу того, що ринковий механізм інвестиційної безпеки є способом взаємодії покупців і постачальників інвестицій, з метою підвищення рівня фінансової безпеки його учасників, створення та підтримання допустимих умов для реалізації інвестиційної діяльності. Не потрібно забувати, що функціонування ринкового механізму інвестиційної безпеки значною мірою залежить від належного правового забезпечення фінансової безпеки держави у цілому, так і банківської безпеки зокрема.

Нині, особливо у процесі реструктуризації боргових зобов'язань держави, остання потребує надходження величезних інвестиційних ресурсів, у першу чергу ззовні. Багато в чому цей процес стримує рівень вітчизняної банківської системи держави. У сегменті інвестиційних правовідносин банківська безпека держави характеризується переважно процесами негативної спрямованості, а саме: недостатністю ефективності банківського нагляду й прозорості діяльності банківських установ; неналежним рівнем капіталізації банківської діяльності; неефективністю управління ризиками; високим рівнем банківських витрат; низьким рівнем управління.

Для зміцнення інвестиційної безпеки держави шляхом підтримки банківської безпеки держави необхідно: упорядкувати нормативно-правове регулювання банківської діяльності в Україні; спростити порядок капіталізації комерційних банків; зміцнити довіру вкладників, інвесторів та інших кредиторів банків, підвищити фінансову стійкість комерційних банків шляхом всебічної підтримки Національним банком України; удосконалити систему обов'язкових нормативів, які надаються банками до Національного банку України; посилити моніторинг за діяльністю банків.

Забезпечення фінансової безпеки держави потрібно здійснювати з урахуванням необхідності дотримання виваженої антиінфляційної політики та досягнення скорочення бюджетного дефіциту. Внутрішнє інвестування

можна організовувати за допомогою законодавчого обмеження на експорт українського капіталу за межі України. Умови для зовнішнього інвестування також не зовсім сприятливі, адже на практиці існує невелика кількість потужних інвесторів, які можуть відкривати бізнес у нашій державі, особливо в умовах гострої конкуренції між сферами його вкладання та державами, які залучають іноземний капітал. Великого значення набуває і добросовісна поведінка інвесторів для забезпечення високого рівня інвестиційної безпеки держави у цілому.

Крім ринкового, існує і державний механізм забезпечення інвестиційної безпеки держави. Зазвичай виділяють такі види активного втручання держави в інвестиційний процес: безпосередня участь держави у процесі створення масової інфраструктури, що є основою для подальшого стрімкого розвитку приватного підприємництва; створення найбільш сприятливих умов для діяльності приватних підприємців, що виражається у формуванні сприятливого інвестиційного середовища. Стимулюється діяльність насамперед у пріоритетних серах фінансової системи держави; безпосередня участь держави в ефективних і значущих для держави проектах, що у сукупності складають «бюджет розвитку держави», на основі якого відбувається реформування фінансової безпеки держави.

У сегменті залучення внутрішніх інвестицій варто звернути увагу також на суб’єктів великого бізнесу та на населення держави, яке також може стати потужним інвестором відновлення та стрімкого розвитку вітчизняної фінансової системи держави.

Для ефективного державного забезпечення інвестиційної безпеки необхідно гармонізувати інтереси держави й частки капіталу шляхом вироблення принципів та погоджених орієнтирів і завдань розвитку, а також механізмів їхнього досягнення. Особливо зараз, у складний час для розвитку фінансової безпеки держави, в Україні склалися реальні передумови для інвестиційної стратегії держави. Вищезгадане підтверджується тим, що великі акціонерні товариства, приватні фірми та інші структури створили

національний корпоративний капітал та вистояли у складні часи для фінансової системи держави. Ці корпорації визначають кістяк фінансової системи, тому тісне співробітництво держави з ними сьогодні є найбільш і доцільним, адже завдяки лідируючим позиціям найбільші групи підприємств найповніше виражають інтереси різних прошарків суспільства та мають для цього величезні фінансові ресурси. З іншого боку, великий бізнес саме сьогодні є найбільш зацікавленим в активному співробітництві з державою. Пройшовши складні часи, вітчизняному капіталу потрібна масштабна підтримка держави для реалізації власної продукції на нових ринках збуту та успішної конкуренції на них, а також для залучення іноземних інвестицій та створення сприятливих умов для реалізації масштабних проектів реорганізації виробництва. Адже будь-який поступальний розвиток власного виробництва неможливий без стабільності у правовій сфері держави та формуванні на основі неї довгострокової стратегії інвестиційної діяльності, тобто без активного конструктивного державного спливу на інвестиційні процеси.

Досить великим інвестиційним потенціалом володіє і населення держави. Залучення і використання тимчасово вільних коштів населення залишається одним із найпотужніших потенційних джерел інвестування. У ситуації, яка склалася у фінансовій системі держави, досить складно розраховувати на посилення прямої її участі в інвестиційних проектах. Адже інвестиційні можливості центральної і регіональної влади є доволі обмеженими, а бюджети практично постійно приймаються з дефіцитом. Держава може сприяти інвестиційним проектам переважно у формі інвестиційних податкових кредитів, кредитних гарантій або інвестицій у формі участі власності в капіталі.

Безпосередня участь держави у підвищенні власної інвестиційної безпеки може ефективно функціонувати лише за виконання таких вимог: необхідність обліку всіх напрямів і форм вияву механізму інвестиційної безпеки; належне врахування внутрішніх та зовнішніх чинників, що

впливають на реалізацію інвестицій; виявлення й обґрунтування кількох можливих сценаріїв вирішення проблемних ситуацій у процесі інвестиційної діяльності; максимальна охоплюваність населення; невисока ризикованість даного інвестиційного проекту; направленість на вирішення, у першу чергу, соціальних проблем суспільства, яких у нашій державі накопичується останнім часом особливо багато.

Основними елементами державного механізму забезпечення інвестиційної безпеки є: налагодження ефективної системи спостережень за розвитком фінансової безпеки держави; діяльність держави направлена на зменшення рівня загроз інвестиційній безпеці, а також на їх нейтралізацію у разі виникнення; діяльність держави щодо виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз інвестиційній безпеці.

Багато в чому роль держави у побудові ефективного механізму забезпечення інвестиційної безпеки зводиться до визначення цілей розвитку фінансової системи, що схвалюються суспільством, та реалізації механізму узгодження інтересів інвестиційній сфері на основі обґрунтованого використання елементів їх координації і взаємообумовлення.

Остання підсистема фінансової безпеки нашої держави, яку ми будемо розглядати, – це валютна безпека держави. В умовах підвищення активності глобалізаційних процесів у світі великою мірою на забезпечення фінансової безпеки впливають проблеми валютної безпеки держави. Зазначимо, що у нашій державі практично відсутнє стале українське валютне законодавство як сукупність правових норм, що регулюють порядок здійснення валютних операцій та угод. Але не лише недосконаліть валютного законодавства, а й фактична відсутність стабільної підтримки національної валюти з боку держави призводили швидше до безсистемності даного інституту.

Основним фактором урегулювання діяльності валютної сфери є належне та дієве валютне законодавство, відсутність якого не дає змогу реалізовувати конструктивну валютну політику та здійснювати дієвий

валютний контроль, що останнім часом нерідко призводить до безсистемності та зростання загроз безпеці валютній сфері.

У правовому полі законодавцем закріплене таке визначення поняття «валютна безпека» – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення у країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках. Саме так у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України тлумачиться це поняття [145].

Не було знайдено визначення «валютна безпека» у статті 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [379], що, у свою чергу, залишає ряд не вирішених завдань та проблем. Для уникнення усіх неузгодженостей та наукових непорозумінь пропонуємо внести зміни до статті 1 вищезгаданого правового акта. Доповнивши його таким визначенням, як «валютна безпека держави», у наступній редакції: валютна безпека держави – це належний ступінь забезпеченості держави валютними ресурсами, достатніми для виконання нею власних функцій, а також стан курсоутворення, що максимально захищає державу від зовнішніх негативних впливів та створює сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій.

Найбільш конструктивно розглянув поняття «валютної безпеки» О.І. Барановський. На його думку, валютна безпека держави являє собою ступінь забезпеченості її валютними коштами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов’язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці або стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу у країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи і

максимально захищає від потрясінь на світових валютних ринках [380, с. 266-368].

Заслуговує на увагу і думка Я. А. Жаліло тим, що валютна безпека розглядається як стан валютної системи, який характеризується передбачуваністю динаміки обмінного курсу національної валюти, збалансованістю валютного ринку, задоволенням в іноземній валюті потреб держави, суб'єктів господарювання і населення [381, с. 61-63].

Однак, на нашу думку, розуміння «валютної безпеки» як валютної системи, яка характеризується передбачуваністю динаміки обмінного курсу національної валюти, збалансованістю валютного ринку, задоволенням в іноземній валюті потреб держави, суб'єктів господарювання і населення, запропоноване Я. В. Белінською, є найбільш вдалим [382].

Системний підхід дозволяє трактувати валютну безпеку як стан рівноваги стабільності та стійкості валютної системи. Переважним чином, вони перебувають у сфері дії валютної політики держави, що являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених заходів економіко-правового характеру стосовно регулювання валютної сфери у державі. Валютна політика реалізується за допомогою налагодження зовнішніх та внутрішніх правовідносин. Вона спрямована на досягнення та впровадження ключових орієнтирів державної політики, визначаючи цілі та способи їх досягнення учасниками валютних правовідносин.

С. В. Кульпінський вважає, що цілі та методи реалізації валютної політики мають узгоджуватися з планом фінансового розвитку держави на стратегічну та найближчу перспективи [383, с. 136-140]. Крім вищезгаданого функціонування вітчизняної валютної політики, має узгоджуватися із міждержавними угодами й домовленостями у валютній сфері. Виходячи з названих постулатів, правове забезпечення валютної безпеки є невід'ємною складовою діяльності щодо належного забезпечення фінансової безпеки держави.

Слід ураховувати і той факт, що валютна політика підпорядковується загальнодержавним інтересам та пов’язана із необхідністю вирішення таких завдань, як: захист вітчизняної фінансової системи від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів; забезпечення умов для належного функціонування валютного ринку у державі; управління золотовалютними резервами центрального банку; управління валютним курсом та забезпечення високого рівня конвертованості національної грошової одиниці; вирішення питань у сфері заборгованості держави.

Валютна політика держави володіє спектром досить широких можливостей, адже вона впливає на зовнішню та внутрішню сторони фінансової системи держави, саме так зазначає Л. В. Бережна [384, с. 14-22]. Досить широкі потенційні можливості валютної політики ефективно і системно впливати на стан фінансової системи держави пов’язані з численними каналами впливу валютного регулювання на фінансові процеси та явища.

Важливим показником, що впливає на фінансову безпеку держави у цілому, є валютний курс вітчизняної грошової одиниці відносно інших валют світу, особливо до долара США.

Досить багато категорій суб’єктів валютних правовідносин мають суперечливі інтереси з питань коливання курсу вітчизняної грошової одиниці (або динаміки його зміни). До них належать: експортери, імпортери, позичальники валютних кредитів, центральний банк держави та інші суб’єкти валютних правовідносин. Кожний із вищеперерахованих суб’єктів правовідносин певною мірою прагне реалізувати власні валютні інтереси і тим самим впливає на стан вітчизняної валютної безпеки держави.

Я. В. Белінська вказує на той факт, що можливість національної валюти до протистояння негативним факторам, що на неї вливають, є неодмінним атрибутом фінансової безпеки держави [385, с. 200-208]. Погоджуємося з автором та пропонуємо до факторів, які підтримують національну валюту, віднести: належне валютне законодавство, виважену валютну стратегію

розвитку, конструктивну валютну політику, чітку валютну систему, наявність валютних угод, функціональний та прогнозований валютний ринок держави.

Зазначаємо, що дослідження сутності валютної безпеки передбачає розгляд її базових елементів, а саме: об'єкта та суб'єкта валютної безпеки держави. Таким чином, до об'єктів валютної безпеки держави можна віднести обмінний курс національної грошової одиниці, ситуацію на валютному ринку, стан та обсяги міжнародних резервів, розміри зовнішнього боргу. Суб'єктами валютної безпеки держави виступають: НБУ, КМУ, Міністерство фінансів України, ДФСУ та інші органи державного регулювання, що володіють, відповідно до норм чинного законодавства, повноваженнями у сфері валютного регулювання. Окремі автори виділяють також уповноважені банки, підприємства – суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, домогосподарства [386, с. 86-96].

Варто звернути увагу на той факт, що досить важливим є правильне визначення загроз, що впливають, чи можуть впливати на валютну безпеку держави. До них можемо віднести: недосконалу нормативно-правову базу; нестабільну бюджетно-податкову політику держави; невиважену політику управління міжнародними резервами та борговою безпекою держави; недостатню прозорість у сфері реалізації валютної політики; недостатній рівень інституційного розвитку валютної сфери; невисокий рівень довіри до власної валюти; специфічну структуру зовнішньої торгівлі, що передбачає продаж сировини та купівлю високотехнологічних товарів; значний вплив спекулятивних суб'єктів на коливання курсу (особливо в холодну пору року); відсутність страхування валютних ризиків; високі темпи інфляційних процесів.

Побудова ефективного механізму правового забезпечення валютної безпеки потребує визначення відповідних вимог до неї, а постійний моніторинг та контроль за станом валютної безпеки держави є важливим завданням центрального банку держави та інших органів державного

управління, що мають функції щодо регулювання валютної сфери. На основі отриманої ними інформації виникає можливість передбачити загрози валютній безпеці або мінімізувати їх негативні наслідки, а також вчасно застосувати заходи з метою попередження реалізації потенційних загроз.

Механізм реалізації загроз валютній безпеці можна пояснити на прикладі останніх подій, що відбувалися в Україні у період розгортання світової валютно-фінансової кризи 2007-2008 рр. та вітчизняної політико-фінансової кризи 2013-2014 рр. Зазначимо, що негативні тенденції у валютно-фінансовій сфері України мали системне походження, що підтверджує необхідність впровадження комплексних заходів щодо забезпечення валютної безпеки. Саме ці заходи мають не лише протидіяти поточним елементам загроз, але і забезпечувати їх попередження та належне реагування на них у цілому.

До основних причин останніх двох валютно-фінансових криз можна назвати: політико-економічні причини; неналежне законодавче забезпечення або його повну відсутність у критичних моментах для валютно-фінансової системи держави; недостатню розвиненість фінансової системи та вузькість механізмів рефінансування банківської системи; негативне співвідношення зростання валового внутрішнього продукту до масштабів споживання населення, що здійснювалося у великих обсягах за рахунок кредитних коштів; неналежна антиінфляційна політика; несприятливі умови для довгострокового інвестування; присутність корупційних явищ та лобіювання інтересів окремих суб'єктів валютних правовідносин; значна залежність економіки нашої держави від ситуації на світових ринках та курсових коливань; не завжди ефективна і послідовна політика центрального банку держави; вузька експортна спеціалізація України на невеликій кількості товарів, у першу чергу сировинного походження.

Частково вищеназвані причини поглибились і розвинулись до рівня проблем, що безпосередньо загрожують валютній безпеці держави, а саме: відплив капіталу з держави (особливо спекулятивного капіталу); значне

падіння курсу вітчизняної грошової одиниці; зростання вартості та утруднення отримання зовнішніх запозичень; тимчасове зниження попиту на вітчизняну продукцію; наростання негативних очікувань суб'єктів правовідносин на валютному ринку.

Важливим є завдання впровадження в життя належної стратегії забезпечення валютної безпеки, що у собі міститиме визначені курсові орієнтири, а також заходи щодо недопущення курсових стрибків у майбутньому. Стратегія має охоплювати такі заходи: удосконалення нормативно-правової бази; підвищення рівня відповідальності Національного банку України; підвищення прозорості у валютній сфері; поліпшення системи управління міжнародними резервами; розроблення та реалізація інформаційних методів впливу НБУ на валютну політику приватних суб'єктів валютних правовідносин; розроблення поступальної валютної лібералізації руху капіталів; зміцнення ринкових механізмів самоорганізації валютного ринку; формування механізмів управління процентними ставками. Вищезгадані пропозиції знаходять своє відображення у освітньому процесі Університету ДФС України (акт впровадження від 29.11.2016 р. № 3241/01-23).

Слід наголосити, що заходи забезпечення валютної безпеки держави будуть успішними лише за підтримки їх виваженою податковою, борговою і структурною політикою, коректною інформаційною політикою, спрямованою на підвищення довіри до національної валюти.

3.4. Адміністративно-правові основи діяльності фіскальних органів щодо забезпечення фінансової безпеки держави

На етапі розвитку незалежної та демократичної держави Україна входить в епоху глобальної конкуренції, де для досягнення неупередженої стабільності лідерства необхідні якісно нові підходи до розвитку фінансової

ситеми нашої держави. У першу чергу, об’єктивною метою є зосередження зусиль на забезпеченні фінансової безпеки та фінансової стабільності держави. Таким чином, одним із головних завданнь є неухильне виконання дохідної частини бюджету, а також отримання додаткових надходжень до нього, що у майбутньому слугуватиме досягненню найбільш ефективного використання ресурсів. Це дасть можливість покращити та підвищити рівень захищеності фінансових інтересів держави на усіх рівнях фінансових відносин, у тому числі здатність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування фінансової системи та стале фінансове зростання.

Високий ступінь захищеності фінансових інтересів держави, гарантування її стабільного та максимально ефективного функціонування як системи, а також високий потенціал розвитку в майбутньому є головною метою фінансової безпеки нашої держави. У даний час, в Україні продовжуються системні зміни, що супроводжуються модернізацією моделі державного управління. Тобто проводиться адміністративна реформа, що має зробити владу більш доступною, прозорою та ефективною. Так, одним із векторів стратегічних змін у державному механізмі є підвищення рівня ефективності державного управління шляхом реформування державної служби та виконавчої влади. Важливим кроком на шляху модернізації моделі державного функціонування та управління стало створення ДФС. Забезпечення надходжень податків та зборів до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів є основним напрямом діяльності ДФС України.

Оскільки, ДФС України виступає як центральний орган виконавчої влади, який здійснює реалізацію державної економічної політики, а також діє на засадах консолідації функцій збору податків та соціальних платежів, то варто погодитись, що ДФС України є основним інструментом у забезпеченні фінансової безпеки держави, а крім того, направляючим елементом наповнення державного бюджету України.

З утворенням ДФС України, при об’єднанні податкової та митної служби на державному рівні виникла проблема відсутності відповідних

нормативно-правових актів по забезпеченню їх діяльності що потребує внесення суттєвих змін до законів України у сфері фіскальної та митної політики. Даний процес неможливо реалізувати без чіткого теоретичного обґрунтування. Структурні зміни фіскального органу продовжили перманентний процес реформування податкової системи, який мав би сприяти стабілізації фінансової безпеки України [387, с. 60-63].

Розвиток української державності призвів до нових потреб суспільства у сфері вдосконалення державного апарату. Однією з таких нових потреб стало покращення та налагодження взаємовідносин між державою та платниками податків, зборів та інших соціальних платежів, що і стало передумовою виникнення ідеї про створення єдиного органу доходів і зборів, подібного до тих фіскальних органів, які успішно функціонують у багатьох європейських державах.

Результатом втілення такої ідеї у життя стала реорганізація Державної податкової служби України і Державної митної служби України та створення на засадах об'єднання цих двох служб Міністерства доходів і зборів України. Через деякий час Міністерство доходів і зборів України реорганізували, наслідком чого було створено ДФСУ. На цей проєвропейський орган українська держава покладає великі сподівання, адже його створення – це не тільки новий напрям у поліпшенні регулювання українського державного механізму та взаємовідносин «держава-суспільство», але й один із важливих кроків нашої держави на шляху до європейської інтеграції.

У своїх наукових працях доречно зазначила С. М. Попова, яка зауважила, що побудова громадянського та демократичного суспільства в нашій країні нерозривно пов'язана з підвищенням ефективності діяльності органів державної влади, зокрема державної податкової та митної служби, оскільки від роботи податківців та митників багато в чому залежать умови ведення бізнесу в державі та фінансово-бюджетне забезпечення функціонування усього державного апарату [388, с. 35-41].

Так, утворення ДФС України відбулося з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної фіскальної служби» [389]. Згаданою постановою ДФС України було утворено як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується КМУ, реорганізувавши Міністерство доходів і зборів шляхом перетворення, яке було створене раніше методом трансформації податкових та митних органів України.

Висвітлюючи основні аспекти діяльності ДФС України, вважаємо, що, перш за все, слід звернутися до з'ясування функціональної сутності самостійної категорії «служба» як центрального органу виконавчої влади. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [390], систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики.

Відповідно до статті 16 Закону [390], центральні органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції. Діяльність центральних органів виконавчої влади спрямовується та координується КМУ через відповідних міністрів згідно із чинним законодавством.

Варто звернути увагу на статтю 17 вищезгаданого Закону [390], де вказується, що основними завданнями центральних органів виконавчої влади є: надання адміністративних послуг; здійснення державного нагляду (контролю); управління об'єктами державної власності; внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність; здійснення інших завдань, визначених законами України.

При цьому центральні органи виконавчої влади можуть здійснювати одне або декілька з вище перелічених завдань. Варто враховувати і ту

обставину, що у разі, якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам, то центральний орган виконавчої влади утворюється як служба.

На підставі вищевикладеного матеріалу можна сформулювати узагальнене поняття служби, а також визначити її як центральний орган виконавчої влади, який утворюється з метою реалізації державної політики у відповідній сфері, переважна більшість функцій якого складають функції з надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам, діяльність якого спрямовується та координується КМУ через відповідного міністра. Таким чином, слід зазначити, що визначення ДФС України, яке, зокрема, наведене у положенні про цей орган, у цілковитій відповідності узгоджується та співвідноситься з наведеним розумінням самої категорії служби як центрального органу виконавчої влади.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України № 236 «Про Державну фіскальну службу України» [389] затверджено Положення про Державну фіскальну службу України [391], відповідно до якого, як зазначалося ДФС України, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Проте, якщо звернутися до положень пунктів 41.1, 41.2, 41.4 статті 41 Податкового кодексу України [337], то можна побачити, що новостворений єдиний фіскальний орган разом з територіальними підрозділами визначаються контролюючими органами, якими є органи доходів і зборів, зокрема, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині

адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізує державну податкову, державну митну політику, забезпечує формування та реалізацію державної політики з адміністрування єдиного внеску, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. Органами стягнення є виключно контролюючі органи, уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску у межах повноважень, а також державні виконавці у межах своїх повноважень.

Як вбачається з пункту 34-1 частини 1 статті 4 Митного кодексу України [233], органи доходів і зборів – це центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, митниці та митні пости. Якщо звернутися до пункту 3-1 частини 1 статті 1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [392], органи доходів і зборів – центральний орган виконавчої влади, що формує податкову і митну політику (в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів, єдиного внеску) та забезпечує її реалізацію (центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику), та його територіальні органи.

Отже, має місце правова колізія, зокрема, суперечність та невідповідність положень вищевказаних нормативних правових актів між собою. Так, у Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» йдеться, що служба, як центральний орган виконавчої влади, виконує функції з реалізації державної політики та може лише вносити відповідні пропозиції стосовно забезпечення формування державної політики [390]. Такому формулюванню відповідає й визначення поняття ДФС України, яке закріплене у положенні про нього. Однак ДФС України та її територіальні органи, як контролюючі органи доходів і зборів та органи стягнення, у

розумінні Податкового кодексу України, Митного кодексу України та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», здійснюють забезпечення формування та реалізовують державну податкову, державну митну політику та політику у сфері адміністрування податків, зборів та інших соціальних платежів.

Крім того, слід зазначити, що пункт 1.1 статті 1 Податкового кодексу України, визначаючи державну податкову справу, також вказує саме на забезпечення формування контролюючими органами державної податкової політики [337]. Зрозуміло, що це не єдине застосування такого формулювання в окреслених та інших національних законодавчих актах.

Така розбіжність зумовлена проведенням адміністративної реформи у 2012-2013 роках, у результаті якої спочатку було створено Міністерство доходів і зборів України, яке, як головний центральний орган виконавчої влади, відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» здійснює забезпечення формування державної політики та її реалізацію [390]. З часом ДФС України, яка реорганізувалася шляхом перетворення з Міністерства доходів і зборів України, як центральний орган виконавчої влади має дещо вужчий обсяг компетенції, ніж Міністерство доходів і зборів України, а тому здійснює реалізацію державної політики та лише вносить пропозиції щодо забезпечення її формування, а не повністю забезпечує формування цієї державної політики. У свою чергу, при перетворенні Міністерства доходів і зборів у ДФС України право формування податкової і митної політики було передано Міністерству фінансів України, що, на нашу думку, є доцільним, адже тоді останній зможе впливати та контролювати мобілізацію фінансових ресурсів держави.

У зв'язку з цим логічним є приведення норм Податкового кодексу України, Митного кодексу України, Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та інших законодавчих актів України у відповідність до останніх перетворень, що відбулися у структурі державного апарату через проведення

адміністративної реформи 2014 року, з метою гармонізації їх застосування на практиці, замінивши таке формулювання як «забезпечення формування державної політики» на «внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики».

Враховуючи проведений нами порівняльно-правовий аналіз законодавства України з питань державної податкової та митної справи, можна констатувати, що Державна фіскальна служба України як центральний орган виконавчої влади з питань реалізації державної податкової та митної політики, а також державної політики у сфері адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є, в свою чергу, і органом доходів та зборів, і органом стягнення, і контролюючим органом [393, с. 417-419]. Влучною із цього приводу є думка О. П. Федотова [394, с. 60-67], що такий факт, на перший погляд, може створити уявлення про деяку законодавчу плутанину, оскільки державна податкова та митна справа хоча і об'єднані єдиною державною фіскальною природою, однак цілі, завдання, організація функціонування митниць та податкових інспекцій є суттєво різними. Проте, як ми вважаємо, такі позначення єдиного державного фіскального органу є наслідком законодавчо закріплених напрямів діяльності такого органу та свідчать про його розгалуженість і багатогранність, а тому є допустимими та досить логічними та обґрунтованими. Чітка розмежованість повноважень, належне нормативно-правове регулювання діяльності ДФС України є вкрай необхідним та важливим, адже це саме той центральний орган виконавчої влади, від якого прямолінійно залежить повнота та цілісність державного бюджету. Саме тому приведення норм чинного законодавства у відповідність до останніх змін дасть можливість гарантувати чітку роботу фіскальної служби, що, у свою чергу, стане поштовхом до збільшення надходжень до державного бюджету та належного функціонування служби.

Свою наукову позицію щодо даного питання висловлює В. Т. Білоус та справедливо зазначає, що існуюча система правоохоронних органів, які

ведуть боротьбу з економічною злочинністю, ще не відповідає як суспільно-політичним, так і соціально-економічним реаліям. Взаємодія між ними майже відсутня. Припинилося функціонування багаторівневих структур вертикальних і горизонтальних зв'язків. Негативної трансформації зазнали контрольно-координаційні структури, які аналізували криміногенну обстановку в економіці та розробляли стратегію протидії злочинності. Усе це доцільно компенсувати новими підходами в управлінні, розробленням необхідної нормативно-правової бази [395, с. 208-210].

Загальновідомою є та обставина, що кожен орган державної влади має індивідуальну відмінну рису своєї діяльності, яка характеризує і виділяє його серед інших органів державної влади. Так, без сумніву можна стверджувати про те, що відмінною особливістю діяльності ДФС України є її фіскальна спрямованість, основною складовою якої, на нашу думку, є формування фінансових ресурсів держави, зокрема наповнення дохідної частини Державного бюджету України шляхом нарахування, стягнення та перерахування до бюджету податків, зборів та інших соціальних платежів. У зв'язку з цим, логічним є те, що оцінка ефективності фіскальної діяльності ДФС України здійснюється за оцінкою ефективності формування фінансових ресурсів держави, тобто наповнення дохідної частини її бюджету.

Цікавою є думка Г. В. Мамонової та О. Г. Рябчука щодо елементів фіскальної ефективності, якими, як вони зазначають, є достатність доходів, мінімізація видатків на збирання доходів і запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету, а також еластичність податкової системи, рівномірне розподілення податків між адміністративно-територіальними одиницями [396, с. 177-182].

Погоджуємося з авторами стосовно окреслених елементів фіскальної ефективності. Але, на нашу думку, можна додати ще один дуже важливий елемент фіскальної ефективності, яким є високий рівень партнерської взаємодії між фіскальним органом та суб'єктами сплати податків, зборів та

інших соціальних платежів, результатом якого є відповідний рівень обізнаності своїх прав і обов'язків та економічна активність останніх.

Крім того, зауважимо, що поряд із фіскальною спрямованістю діяльності ДФС України не менш суттєвими, як ми вважаємо, є її обслуговуюча, контролююча і правоохоронна спрямованість. Обслуговуюча спрямованість діяльності об'єднаного фіскального органу, в основному, полягає у створенні сприятливих умов для сплати податків, зборів та інших соціальних платежів їх платниками та дотримання ними законодавства у податковій, митній сфері та сфері адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування шляхом надання їм якісних послуг у перелічених сферах. У свою чергу, контролююча та правоохоронна спрямованість діяльності фіскальної служби України безумовно тісно пов'язані між собою та проявляються у контролі за дотриманням населенням держави норм законодавства у податковій, митній сфері та у сфері адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування, а також, відповідно, у попередженні, виявленні та усуненні порушень норм законодавства ним у згаданих сферах шляхом вчинення законодавчо визначених дій.

Ухилення від сплати податків та зборів, отримання незаконного відшкодування ПДВ з бюджету є суспільно небезпечними діяннями, оскільки їх вчиненням порушується встановлений законодавством порядок оподаткування юридичних і фізичних осіб, що тягне за собою зменшення дохідної частини державного та місцевого бюджетів, яка формується за рахунок надходження податків і зборів. Саме для боротьби з такими правопорушеннями у складі органів державної фіскальної служби створені відповідні спеціальні підрозділи для боротьби з податковими правопорушеннями – податкова міліція.

Податкова міліція виникла в період формування і розвитку ринкових відносин, є продуктом реформ з одним із найважливіших механізмів їх проведення. В умовах переходу до ринкової економіки податкова система,

одним із основних елементів якої є податкова міліція, стає вирішальним фактором забезпечення економічної, а отже, й національної безпеки України. Від того, наскільки ефективною буде її діяльність, багато в чому залежить успіх соціально-економічного розвитку України в умовах її модернізації. Як правоохоронний орган, податкова міліція бере участь у реалізації контролю, який становить особливий механізм забезпечення податкового порядку, що є запорукою функціонування економічної системи держави в цілому. Згаданий контроль здійснюється за допомогою нормативного регулювання поведінки людей, підтримується правовими нормами, що є засобом впливу та управління.

Із вищезазначеного випливає відповідний висновок про характер спрямованості діяльності ДФСУ, що має чотири складові, серед яких фіскальна, обслуговуюча, контролююча та правоохоронна. Таким чином, зауважимо, що в українських реаліях злиття податкової та митної служб в одне відомство, на яке покладене ще й адміністрування єдиного соціального внеску, створює впливовий урядовий орган з широкими можливостями та повноваженнями у сфері податків і митного контролю, з обслуговуючою та правоохоронною функцією, а також функцією валютного контролю.

Податки – найбільш важливим і впливовим інструментом регулювання фінансових відносин та інтересів держави. Вони відіграють значну роль у формуванні дохідної частини бюджету. Постійне надходження до бюджетів податків та зборів є важливим регулятором належного існування і функціонування держави, запорукою успішного соціального, економічного розвитку та добробуту, розвитку місцевого самоврядування громадян.

Висновки до розділу 3

Фінансова безпека держави, як ключовий елемент економічної безпеки держави, є якісно новим терміном, розробка якого обумовлена негативними

тенденціями у сучасній фінансовій системі держави та необхідністю прийняття та реалізації нової стратегії національної безпеки України.

Фінансову безпеку держави доцільно розглядати фінансову безпеку держави у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні: фінансова безпека держави – це стан, за допомогою якого забезпечується належне функціонування усіх суб'єктів фінансових правовідносин у державі, що характеризується стійкістю до будь-яких реальних чи потенційних, зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, який спроможний забезпечити ефективне функціонування національної фінансової системи, а також її поступальний розвиток.

У широкому значенні: фінансова безпека держави забезпечує захищеність фінансових інтересів держави та українського суспільства; створює умови для якісного протистояння існуючим і виникаючим небезпекам і загрозам, які прагнуть завдати фінансових збитків державі, викликати залежність держави від зовнішніх факторів, підірвати конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, викликати відплив вітчизняного капіталу за кордон; задовольняє потреби суспільства у фінансових ресурсах і забезпечує поступове економічне зростання; створює сприятливий інвестиційний клімат у провідних системоутворюючих галузях народного господарства; підтримує належний правовий режим захисту іноземних капіталовкладень; нейтралізує вплив світових фінансів та економічної експансії інших держав на національну безпеку; забезпечує ефективність законодавчого регулювання при проведенні економічних перетворень, а також відповідність національного законодавства міжнародним (у першу чергу, європейським) стандартам; дозволяє забезпечити фінансову стабільність держави на визначений період у будь-яких умовах, зокрема мінімізувати наслідки кризи грошової і фінансово-кредитної систем; завдяки наявності у своєму розпорядженні відповідного ефективного механізму здійснює фінансовий контроль в сферах розподілу, перерозподілу та використання державного та інших бюджетів; забезпечує

ефективність у використанні адміністративних методів при формуванні дохідної частини державного та інших бюджетів.

Фінансова безпека держави має досить складну та багаторівневу систему, яка вирізняється своєю структурованістю. Вказану систему утворюють підсистеми, кожна з підсистем має власну побудову та розвиток. Вказано, що характерними ознаками фінансової безпеки є збалансованість, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та економічне зростання держави.

Правове забезпечення фінансової безпеки України необхідно визначати через діяльність державного апарату та всього суспільства, спрямовану на захист національних цінностей та інтересів у фінансовій сфері.

Належний рівень забезпечення фінансової безпеки держави базується на певному механізмі, яким виступає система організаційно-правових заходів впливу, що спрямована на попередження, мінімізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці нашої держави. Вказаний механізм є доволі складною та глибокоструктурованою системою реагування на виклики сучасності. Зазначено, що структурована робота елементів механізму правового забезпечення фінансової безпеки України досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій та програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і фінансовій сферах нашої держави.

У даний час відсутні чіткі та структуровані норми законодавства, які змогли б забезпечити належний рівень стану безпеки держави та вирішити ряд нагальних питань, пов’язаних із фінансовим наповненням процесів реформування у нашій державі.

Таким чином, для заповнення правового вакууму у цій сфері необхідним є прийняття Закону «Про основи фінансової безпеки України». Запропонований нами законопроект дасть змогу скорегувати зусилля суб’єктів, які забезпечують фінансову безпеку нашої держави у єдиноправильному напрямі (див. додаток А).

Запропоновано нову парадигму правового забезпечення фінансової безпеки держави, сутність якої розкрита через виокремлення основних структурних елементів фінансової безпеки України, а саме: бюджетної, податкової, боргової, банківської, інвестиційної та валютної безпеки держави. Обгрунтовано внесення низки змін та доповнень до діючих нормативно-правових актів з метою розв'язання існуючих проблем, а саме: до Бюджетного кодексу України та Закону України «Про державний бюджет» (стосовно бюджетної та боргової безпеки держави); до Податкового кодексу (стосовно податкової безпеки держави); до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (стосовно банківської безпеки держави); до Закону України «Про інвестиційну діяльність» (стосовно інвестиційної безпеки держави); до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (стосовно валютної безпеки держави).

ДФС України виступає як центральний орган виконавчої влади, який здійснює реалізацію державної економічної політики, а також діє на засадах консолідації функцій збору податків та соціальних платежів. Фіскальні органи є одним з основних інструментів у забезпеченні фінансової безпеки держави, а крім того, направляючим елементом наповнення державного бюджету України.

Для усунення правових колізій у сфері адміністративно-правових основ регулювання діяльності фіскальних органів щодо забезпечення фінансової безпеки України розоблено ряд пропозиції. Дана ситуація призводить до неможливості належного виконання фіскальними органами нашої держави всього спектру покладених на них повноважень стосовно забезпечення фінансової безпеки України.

З метою детінізації економіки України необхідним є використання заходів, що сприяли б підвищенню рівня інвестиційного клімату держави, зниженню фіскального та регуляторного тиску на суб'єкти господарювання за рахунок спрощення існуючої системи оподаткування. Досить необхідною

є подальша дерегуляція підприємницької діяльності, а також підтримка малого та середнього бізнесу, у першу чергу, у сфері дозвільної системи та ліцензування. Значне місце у процесі детінізації економіки України займає діяльність ДФС України. Саме за широкого сприяння даного органу державної влади необхідно провести комплексну реформу існуючої системи оподаткування, що дозволить значно підвищити рівень вітчизняної фінансової безпеки держави. Виявлено та сформульовано пропозиції стосовно усунення правових колізій у сфері адміністративно-правових основ регулювання діяльності фіскальних органів щодо забезпечення фінансової безпеки України.

Визначено роль фінансових, у т.ч. фіскальних органів, у здійсненні комплексних організаційно-правових заходів щодо забезпечення фінансової безпеки України.

РОЗДІЛ 4
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ І РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

4.1. Правове забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації світового економіко-правового простору

На цьому етапі розвитку світового розвитку глобалізація включає в себе створення своєрідного «нового міжнародного економічного порядку», який вимагає організації або перебудови інституту правового забезпечення фінансової безпеки нашої держави. Науковим аналізом проблем впливу глобалізаційних процесів на різні сфери життєдіяльності суспільства займалося багато відомих вчених. Їхні праці послужили фундаментальною базою для подальшого дослідження питань, що розглядаються, але впливу глобалізаційних процесів на стан правового забезпечення фінансової безпеки нашої держави раніше комплексно не досліджували.

Для розгляду проблеми правового забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних процесів, у першу чергу, потрібно окреслити дефініцію «глобалізація». Вважається, що вперше термін «глобалізація» запровадив Т. Левіт у 1983 році [397, с. 42-43]. Варто зазначити, що термін глобалізація походить від французького слова «global» – загальний [398, с. 202]. Даним терміном визначається об'єктивний процес формування, функціонування та розвитку принципово нової всесвітньої системи відносин між державами і народами на підставі взаємозв'язку та взаємозалежності, що поглиблюються у всіх сферах життєдіяльності світового співтовариства.

Існує дуже велика кількість визначень поняття «глобалізація». Так, П. В. Ганчев глобалізацію визначає як багатофакторний синергетичний процес зі створення глобальних економічних, фінансових, комунікаційних і інформаційних мереж, які пронизують весь простір Землі та інтегрують цивілізацію в єдину цілісну систему [399, с. 160-165]. Д. Гелд глобалізацію розуміє як процес (або комплекс процесів), що втілює трансформацію в просторову організацію суспільних відносин і дій, оцінених з точки зору їх екстенсивності, інтенсивності, динаміки та впливу, і породжує трансконтинентальні або міжрегіональні потоки й мережі діяльності, взаємодії та виконання владних функцій [400, с. 112]. З точки зору відомого українського вченого-правника В. Погорілка, глобалізація в розвитку сучасного суспільства поступово охоплює всі сфери суспільного життя: політичну, економічну, соціальну, духовну, і зумовлює трансформації в них на всіх рівнях: міжнародному, регіональному, національному, місцевому [401, с. 98-99].

Погоджуємося з позиціями дослідників та зазначаємо, що у світовій практиці глобалізаційні процеси, в першу чергу, виражаються в посиленні економічного впливу розвинених держав на інші держави. Даний вплив здійснюється великими транснаціональними корпораціями та міжнародними фінансовими інститутами [402, с. 16-19].

Наукове осмислення «живої» динамічної матерії глобалізаційних процесів, як зазначає А. В. Єфименко, не сприймає галузевих обмежень. Політика, економіка, право, культурні розбіжності різних держав перебувають у постійній взаємодії, тому спроби розглядати глобалізацію як статичне явище чи виключно з позицій правової, економічної чи політичної науки призводять до спрощених оцінок і некоректних прогнозів [403, с. 68-74].

Дійсно, процеси глобалізації обумовлені багато в чому фінансовими чинниками. Водночас ці процеси, охоплюючи весь світ, породжують безліч нових небезпек. До них можна віднести:

1. Економічну нерівність держав. У загальноєвропейському вимірі ця обставина є однією з головних причин масштабного напливу біженців у Європейський Союз (далі – ЄС). Багато експертів визнають, що значна частина біженців є економічними мігрантами, які шукають для себе і своїх сімей краще життя на території розвинених держав Європи.

2. Загрозу переростання локальних конфліктів у глобальний (або конфлікт середнього ступеня). Протягом останніх 70 років ми неодноразово ставали свідками того, що в незначні локальні конфлікти досить часто втручалися найбільш розвинені держави. Результатом таких конфліктів ставало руйнування або приведення до повного занепаду інфраструктури держав, де вони мали місце.

3. Світовий тероризм. Дана небезпека значним чином посилилася з настанням нового тисячоліття, а в останні роки суспільство стає свідком того, що в світі виникають досить великі за територією і за впливом держави, які міжнародним співтовариством визнаються терористичними (наприклад, Ісламська Держава).

Складні проблеми глобалізації осмислюються філософами, юристами, економістами, громадськими діячами, політиками. Глобалізація змушує по-новому поглянути не тільки на можливості держави в забезпеченні безпеки, але і на сам феномен фінансової безпеки держави. Загострюється проблема взаємовідносин меншості і більшості, адже багато в чому в інтересах меншості здійснюються заходи з охорони та підтримання безпеки власності.

Ускладнення розуміння безпеки відбувається і у зв’язку з розвитком іншого процесу – науково-технічного. Саме він за кілька секунд робить глобальний світ уразливим. Прикладом такої небезпеки є використання ядерної зброї. Техніка на сьогодні зросла до глобальної сили, здатної зруйнувати весь світ або дестабілізувати його значною мірою, але використання цієї техніки завдає шкоди не само собою, а тільки в руках людини, яка не завжди (навмисно або через незнання) розуміє наслідки своїх винаходів. У результаті наукових може ставитись під сумнів цінність життя

всього людства. Дійсно, а чи несуть вчені відповідальність за наслідки впровадження своїх розробок? У капіталістичному світі вчений далеко не завжди здатний контролювати наслідки своїх відкриттів. Наприклад, така ситуація мала місце в 1945 році під час зустрічі Р. Оппенгеймера і Г. Трумена. Перший з них був американським фізиком, який був відомий як науковий керівник Манхеттенського проекту, в рамках якого в роки Другої світової війни розроблялися перші зразки ядерної зброї; через це його часто називають «батьком атомної бомби». Другий був Президентом США в 1945-1953 роках. У ході бомбардування ядерною зброєю японських міст Хіросіма (населення на момент бомбардування становило близько 245 тисяч осіб) і Нагасакі (населення на момент бомбардування становило близько 200 тисяч осіб) було моментально знищено понад 160 тисяч життів, загальна ж кількість убитих вибухами і радіацією склала більш ніж 500 тисяч осіб. Неушкодженими залишилися тільки 12-15 % будівель [404, с. 72-73]. Страшна статистика переконливо довела світові переваги «атомної кийки» і, відповідно, могутність США. Після цього на запитання вченого Р. Оппенгеймера Г. Трумену, чи відчуває він кров японських жителів на своїх руках, Президент відповів: «Це досить легко змивається водою» [405, с. 3].

Не потрібно забувати, що глобалізація виникла в епоху, коли світ був переважно біполярним, тобто, соціалістичним і капіталістичним. Ідеологічна боротьба частково стримувала знану частину глобалізаційних процесів [406, с. 6-9]. Протистояння між двома системами прискорювало розвиток військово-промислового комплексу, на чому значною мірою також збагачувалися транснаціональні корпорації. Частина з науково-технічних процесів сучасності були на початку свого існування розробками в суто військовій сфері. Прикладами можуть служити інформаційні технології, мобільний зв’язок, інтернет і т.д. Вважалося, що основна причина світових конфліктів – це існування двох різних систем розвитку суспільства.

Однією з причин, що розвивають конфлікти у світі, є гонка озброєнь, що виникла в епоху «холодної війни» між державами-членами НАТО та

державами-учасницями Варшавського блоку. Фінансова система найрозвиненіших держав до початку 90-х років минулого століття значною мірою збагачувалась за рахунок продажу озброєнь. Частково дана ситуація має місце і на сьогодні.

Але після 1991 року, з остаточним розпадом світової системи соціалізму, протиріччя в глобальному співтоваристві продовжували існувати і, з часом, навіть наростати. Результатом ставало проведення локальних збройних конфліктів. Тепер основною базою для виникнення конфліктів стали суперечності між розвиненими державами і державами, що розвиваються (конфлікти між Японською державою та КНР), та тими, що сповідують різні релігії (США та мусульманські держави) або різні течії однієї зі світових релігій (Ісламська Республіка Іран і Королівство Саудівська Аравія), між прихильниками глобалізації та її супротивниками (має місце на європейському континенті). За статистичними даними, найбільшими експортерами озброєння є США, РФ, КНР, ФРН, Французька Республіка [407].

Фінансова система, заснована на гонці озброєнь, не спроможна змінити даний фактор – один зі стержнів свого розвитку. Занадто багато впливових осіб не зацікавлені у цьому. Іноді навіть штучно створювався образ ворога. У світі постійно відбуваються невеликі збройні конфлікти, які є значним джерелом прибутку для військово-промислового комплексу розвинених держав, а торгівля зброєю залишається одним із найприбутковіших напрямів світової торгівлі. Разом з цим наростає мілітаризація всього світу. Арсенал зброї найбільш розвинених держав уже давно здатний зруйнувати планету, проте найрозвиненіші держави світової спільноти довгий час утримуються від масштабного військового конфлікту. Відбувається це за рахунок «політики стримування», тобто, всі держави збільшують могутність власної зброї, чим стримують інші держави від намірів напасти на них. Україна є також досить потужним експортером зброї. Досить великі кошти і праця висококваліфікованих учених витрачаються просто заради створення зброї,

яка призначається для знищення всього людства, але, на щастя, не застосовується. Вивільнені з цієї безкінечної гонки озброєнь ресурси могли б успішно використовувати для вирішення багатьох проблем планетарного масштабу: боротьби з бідністю, екологічних та соціальних питань, підвищення рівня духовного розвитку людства та інше.

Важливим завданням для забезпечення фінансової безпеки нашої держави є визначення ступеня глобальних ризиків. Їх можна розглядати з об'єктивної та суб'єктивної сторін. Об'єктивна сторона визначається ситуацією невизначеності в стані глобалізованого середовища в цілому, а суб'єктивна – визначає ступінь готовності людства приймати рішення щодо усунення та нейтралізації загроз фінансовій безпеці. Погоджуємося з думкою Л.В. Нечипорук, яка стверджує, що основною загрозою фінансовій безпеці держави є незавершеність та недосконаліть чинного законодавства у фінансовій сфері [408, с. 281-298].

Протягом останніх десятиліть відбулося досить багато змін у взаємовідносинах між окремими групами та верствами людства. Більшість дослідників процесу глобалізації сходяться на тому, що основною рушійною силою такого діяння є фінансовий розвиток, тобто створення фінансової системи у масштабах усього світу. Провідну роль у прискоренні та розвитку цього процесу відіграють транснаціональні корпорації, які для отримання максимального прибутку використовують глобальні переваги та, розвиваючи міжнародну торгівлю, формують вільні фінансові потоки. Плануючи власну діяльність, вони спираються на підтримку міжнародних валютно-кредитних та політичних організацій. Діяльність транснаціональних корпорацій здійснюється шляхом використання передових розробок у сферах інформатизації та транспортних комунікацій. Але є і непоодинокі випадки, коли розвиток інформаційних технологій та транспорту визначає порядок і міру розповсюдження впливу фінансової глобалізації в окремих куточках планети.

Основним результатом процесу глобалізації є те, що промислово розвинені держави Європи та Північної Америки зміцнюються як економічний і політичний центр, а інші держави займають периферійне положення [409, с. 208-209]. Але це не заважає окремим країнам з інших регіонів активно використовувати надбання глобалізації. До них можемо віднести Південну Корею, Республіку Сінгапур, Гонконг і Республіку Китай (Тайвань). Швидкими темпами розвиваються і нові індустріальні держави: Республіка Індія, КНР, Федеративна Республіка Бразилія.

З іншого боку, бурхливий розвиток глобалізаційних процесів зумовлює і ряд більш складних та динамічних проблем загальнодержавного, а також глобального характеру. Проблеми міжнародної фінансової безпеки пов'язані з такими аспектами міжнародних правовідносин, як правове регулювання торгово-економічних потоків, правове забезпечення міжнародної кредитної діяльності, розробка та регулювання митно-тарифних правил, правове регулювання діяльності міжнародних валютно-фінансових і торгових організацій, боротьба з організованою міжнародною злочинністю та інше.

Можемо констатувати, що суперечливість і неоднозначність процесу глобалізації призводять до відмінностей у його оцінці. З одного боку, зростають свободи громадян різних держав, відбувається економічне зростання, поглиблюється доступність інформації, а з іншого – поглиблюється світова нерівність, тобто, збільшуються екологічні проблеми менш розвинених держав, більш кваліфіковані спеціалісти змінюють власне місце проживання на користь найбільш розвинених держав і підвищують їхню фінансову безпеку, а не безпеку власної держави.

Розвиваючись, глобалізація приносить із собою ризики, які раніше неможливо було й уявити. Е. Гідденс у своїй книзі «Вислизаючий світ: як глобалізація змінює наше життя» [410] піднімає питання розвитку світобудови в умовах посилення процесів глобалізації. Адже глобалізація не приносить бажаної стабільності та впорядкованості у світовому масштабі. Світ дійсно розвивається у технічному та технологічному вимірах, але задля

цього пересічні громадяни менш розвинених держав світу працюють все більше та практично не отримують бажаних благ, які створює технічний прогрес [411].

Наприклад, у КНР нормальним вважається 12-ти годинний і більше робочий день, а також працювати 6 днів на тиждень [412]. У Швеції частина компаній переходять на 6-ти годинний робочий день [413]. Поступово ця тенденція знаходить підтримку і у США [414]. Громадяни менш розвинених держав не починають жити краще. Е. Гідденс схиляється до тієї точки зору, що глобалізація не має альтернативи, цей процес є цілком закономірним. Світ починає змінюватися досить швидко. Якщо раніше питаннями безпеки, в першу чергу, займалися держави, як найважливіші глобальні суб'єкти, то тепер такими суб'єктами стають транснаціональні корпорації та міжнародні кредитно-фінансові організації. За допомогою системи глобальної комунікації через засоби масової інформації, через взаємообумовленість світових процесів вони поширюють власний вплив практично на всі верстви світового суспільства.

Разом з цим у сучасному глобалізованому світі поступово втрачає своє значення таке поняття, як «національність». Процес глобалізації несе в собі масу небезпек і загроз, які знаходять практичне відображення у різних сферах суспільного життя. Виходячи з того, що найбільш зацікавленими у розвитку глобалізації є транснаціональні корпорації та міжнародні кредитно-фінансові організації, посилюється небезпека для незалежності й суверенності держав, що відображається в розвитку систем національної безпеки [415, с. 200-201].

З урахуванням домінуючого становища, яке займає фінансова складова у сучасній економіці, можна охарактеризувати останню як економіку, керовану через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів та у фінансових цілях. Водночас глобалізм у сучасному світі створив умови для становлення особливої фінансової влади, яка, володіючи світовими грошима і керуючи фінансовими потоками, дозволяє

значною мірою диктувати умови розвитку будь-якій державі (зокрема, і Україні, яка нині лише долає наслідки соціально-економічної кризи) [416].

Цікаво даний процес пояснюють Е. Кочетов і Г. Петрова, а саме: «істота нового змісту фінансових потоків полягає в тому, що вони, з одного боку, відірвані від відтворювальних циклів (погляд у віртуальний геофінансовий простір), з іншого боку, вони наповнюють новим змістом мінову вартість. У цій ситуації поглиблення процесу відходу від еквівалентного обміну і перелив фінансових потоків у спекулятивний капітал формують новітню економічну ситуацію, коли фінансовий менеджмент та фінансове право (як частина фінансового управління) отримують новітню функцію регулювання світових грошових потоків» [417, с. 26-35; 418, с. 102-103].

Забезпечення фінансової безпеки в епоху глобалізаційних процесів не може відбуватися без вирішення проблем світової економічної нерівності. Суть цієї нерівності полягає в тому, що існує розрив у показниках економічного розвитку різних держав світу. Як і багато років тому, значна частина держав, що населена переважною більшістю світового населення, не забезпечує власним громадянам навіть частини тих благ, які мають жителі найбільш розвинених держав світу. Саме тому, значна частина біженців, що потрапляють до держав Європи, є економічними мігрантами, що шукають кращого для себе фінансового забезпечення з боку держави, що їх приймає [419].

У контексті дослідження фінансової безпеки держав це означає ситуацію постійної політичної та фінансової нестабільності в світовій системі господарювання, тому що на практиці неможливо ігнорувати проблеми у цих державах. Особливо на Близькому Сході діяльність збройних і терористичних угруповань завдає серйозної шкоди в масштабах світової фінансової системи, хоча для самих учасників цих угруповань їх діяльність виглядає цілком справедливою спробою зрівняти соціальну ситуацію на планеті. Нерідко терористичні групи узгоджують власну діяльність з

кримінальними угрупованнями всередині розвинених держав, що ще більше дестабілізує ситуацію у них [420; 421]. Таким чином, проблема світової фінансової нерівності в епоху глобалізації є серйозною загрозою фінансовій безпеці багатьох держав і, у першу чергу, найбільш розвинених з них.

Глобалізаційні процеси підштовхують і розвиток трудового та інтелектуального потенціалу людства. Нині мобільність трудових ресурсів є одним із найважливіших результатів розвитку глобалізаційних процесів. Для багатьох розвинених держав (у першу чергу, держав-членів Європейського Союзу) єдиним способом компенсації демографічного спаду виступає зовнішня трудова міграція [422; 423]. Основними цілями міграції робочої сили є отримання більш оплачуваної роботи, а також перспектив кращого життя. Проте значну частину іноземних робітників складають нелегальні мігранти і особи, які не мають дозволу на роботу. Ситуація фінансової нерівності між державами посилює цю проблему. Розвинені держави внаслідок зниження чисельності власного населення змушені вдаватися до послуг трудових мігрантів. Але далеко не всі особи, які приїжджають у ці держави, прагнуть працювати на благо нової батьківщини. Не завжди вони бажають стати повноцінними носіями культури та звичаїв нації нової батьківщини. Частина з них просто не передбачає культурної асиміляції і пов’язує власну діяльність з кримінальними операціями. Ситуація ускладнюється тим, що з кожним роком внаслідок значних відмінностей між рівнями життя у різних державах на територію розвинених держав потрапляє все більша кількість іноземних громадян, часто нелегально. Потрапляючи туди нелегально, вони продовжують існувати в рамках функціонування тіньового сектору економіки розвинених держав. І це становить джерело дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в розвинених державах.

Водночас легальна трудова міграція досить позитивно впливає на фінансову систему держав, адже робочі місця заповнюються потрібними кваліфікованими спеціалістами, збільшується кількість податкових платежів до бюджетів різних рівнів. Глобалізаційні процеси створюють ситуацію,

коли, чим більш розвиненою є держава, тим гостріше стоїть перед нею ця проблема. Крім того, створюється інтелектуальний дисбаланс, коли найбільш підготовлені спеціалісти працюють лише на розвиток розвинених держав, виїжджаючи до них з держав, які економічно розвинені менше. Витрачаються значні кошти на підготовку спеціалістів державами, які розвинені менше, погіршується їх майбутнє, коли вже підготовлені фахівці мігрують за кордон. Тобто висококваліфіковані фахівці залишають ці держави, а їх місце займають низькокваліфіковані мігранти [424; 425, с. 8].

Глобалізація також змінює змістовне наповнення безробіття. Відбувається швидка структурна перебудова фінансової системи, при якій роботу втрачають ті, чия кваліфікація недостатня або відсутня. При цьому соціальна політика навіть у розвинених державах сприяє не розвитку таких людей, а їх безробіттю або перепрофілюванню, що лише у кращому випадку створює нові робочі місця. Складається ситуація, коли саме існування значної кількості безробітних підсилює соціальну напруженість в суспільстві. Не знайшовши свого місця в легальній фінансовій системі, частина безробітних поповнює ряди осіб, що зайняті у нелегальному секторі економіки. Частина з них вдається до асоціальної поведінки [426, с. 63-64]. У перелічених популярних випадках безробіття створює значні проблеми при забезпеченні фінансової безпеки держави. На наш погляд, важливою умовою для запобігання цій загрозі стає поліпшення якості освіти та готовність до зміни професії або підвищення кваліфікації.

Дуже важливу роль у сучасному процесі глобалізації відіграє наука та її здобутки. Ще майже століття тому діяльність вчених і її результати залишалися за межами суспільної уваги, але особливо за останні десятиліття ситуація кардинально змінилася. Нові розробки вчених досить швидко впроваджуються в життя людства. Це відбувається за рахунок їх комерціалізації, вони досить швидко знаходять своє місце у масовій культурі суспільства та перетворюються на товари масового споживання. Прикладом можуть служити товари корпорації «Apple» [427]. У масову культуру

винаходи вчених впроваджуються завдяки рекламі у засобах масової інформації та соціальним комунікаціям. Сучасне суспільство досить широко використовує технічні засоби в своєму повсякденному житті. Вони настільки щільно увійшли в життя людей, що багато дослідників говорять про залежність сучасної людини від техніки. З'являється навіть нова наука – залежність від засобів техніки та від комунікацій [428; 429]. Наприклад, у Фінляндії доходить до того, що особи, які визнані залежними від Інтернету, звільняються від служби в армії [430]. Тобто технічні засоби, полегшуючи наше повсякденне життя, роблять нас досить вразливими та непристосованими порівняно з минулими поколіннями. Вразливішими люди стають не тільки в матеріальному, а й у психологічному плані, тобто, залежними від значного числа випадковостей, які ще більше погіршують психологічну невпевненість.

Не будемо забувати, що XXI століття – це століття інформації. Більшість розвинених держав останні 50-60 років активно працюють над побудовою інформаційного суспільства. Так позначається тип суспільного розвитку, який визначається розвитком комп'ютерних технологій, а також повномасштабним і всебічним розповсюдженням інформації. Дійсно, за допомогою мережі Інтернет будь-яка особа може практично безкоштовно, і перебуваючи будь-де, здобувати знання, на отримання яких раніше витрачалося досить багато часу і засобів. Також особа може постійно підвищувати свій інтелектуальний та професіональний рівні. З винайденням мережі Інтернет процес інформатизації суспільства нині набув глобального характеру і є базовою складовою науково-технічного та економічного розвитку будь-яких суб'єктів світової або державної фінансових систем. Держави, що домоглися успіхів у розробці і впровадженні нових технологій, отримують додаткові важелі впливу на ті держави, які самі не можуть виробляти та впроваджувати інформаційні технології.

Процес інформатизації суспільства складається із: забезпечення умов для розвитку і захисту всіх форм власності на інформаційні ресурси;

формування та захисту державних інформаційних ресурсів; створення і розвитку регіональних інформаційних мереж і систем; створення умов для якісного інформаційного забезпечення громадян, органів державної влади, представників бізнесу, громадських організацій на основі державних інформаційних ресурсів; сприяння формуванню ринку інформаційних продуктів і послуг; здійснення науково-технічної та промислової політики в сфері інформатизації; підтримки проектів і програм інформатизації; залучення інвестицій і стимулювання розробки і реалізації проектів інформатизації [431, с. 423-425].

Тобто інформатизація проникає в усі сфери суспільного життя і саме цим реалізовує власний вплив на фінансову безпеку держави. Було введено навіть спеціалізований термін «інформаційна безпека». Надлишок інформації стимулює розвиток технологій з її обробки, а саме винайденню методів обробки, накопичення і поширення інформації. Здійснюється це завдяки розвитку інформатики, інформаційної техніки (наприклад, модернізації мікропроцесорів та персональних комп'ютерів) та програмного забезпечення до них. Можливість володіти та використовувати певну інформацію нерідко стає вирішальною при плануванні розвитку будь-якого бізнесу та отриманні прибутку від власної діяльності. Але отримані завдяки інформатизації знання можуть використовуватись і не на користь держави та її громадян. При неправильному використанні, володіючи необхідними знаннями, можна змінювати навіть середовище, в якому проживають громадяни певної держави. І ці події можуть загрожувати не тільки фінансовій безпеці держави, а й навіть національній безпеці держави, а то й існуванню всього людства. Значна їх частина заборонена нормативно-правовими актами міжнародного характеру. Наприклад, це стосується інформації про використання бактеріологічної зброї [432].

Інформатизація створює умови для більш комфортного проживання людей. Проте, за останні десятиліття за допомогою інформатизації було створено масову культуру, за певними правилами якої вже живе значна

частина людства. Масова культура щодня виробляється та отримується по всьому світу через різні канали: радіо, Інтернет, телебачення, кіно, інші засоби масової інформації. Варто зауважити, що впливає вона на розвиток людства по-різному. З одного боку, масова культура задовольняє запити власних носіїв, а з іншого – вона сама починає формувати запити публіки і створювати потреби людей.

Вона також створила і масовий культ споживання, який є необхідною умовою для масового капіталістичного виробництва. Людині надається змога отримувати та всебічно використовувати товари і послуги, які минулі покоління не могли собі й уявити. Але і людина поступово починає використовувати речі, які, по суті, не є для неї необхідними. Беручи до уваги розвинену систему кредитування, громадяни різних держав купують речі, які їм не потрібні, за гроші, яких у них немає [433, с. 109-110]. Поглиблює проблемну ситуацію і те, що значно дешевше зробити хорошу рекламу, ніж хорошу річ, тобто, і речі не завжди є належної якості. Знання про суспільство і людину дозволяють подавати інформацію під таким кутом зору, щоб примушувати людину робити дії, які вона не стала б здійснювати, не володіючи надто великою кількістю інформації, поданої певним чином.

Все ж таки, всі глобальні ризики сприймаються лише тоді, коли починають проявлятися їхні наслідки. У зв’язку з процесом глобалізації все більш високого значення набувають зовнішньоекономічні загрози. Їх актуальність зумовлена тим, що сам процес глобалізації відбувається в інтересах і за безпосередньої участі таких сил, як транснаціональні корпорації, фінансові та валютно-кредитні організації. У своїх інтересах дані сили здатні здійснювати сильний тиск на держави і не рахуватися з їх інтересами. Транснаціональні корпорації діють у ролі глобальної сили самостійно або в союзі з іншими суб’єктами. Однак, незважаючи на зростання могутності транснаціональних корпорацій, роль держави в міжнародній політиці зберігається. Водночас транснаціональні корпорації практично не піддаються контролю з боку традиційних державних

регуляторів, відповідно, стають більш уразливими для злочинних дій. Відмінною рисою глобалізації є формування простору, в якому дія національних адміністративно-правових важелів досить ослаблена. Масштаби володіння інформацією глобальних мережевих структур з їх непрозорістю для зовнішнього контролю підсилює даний процес. У поєднанні з наростаючою щільністю, масштабами і різноманітністю міжнародних фінансових потоків ця обставина створює досить сприятливі умови для розвитку фінансової злочинності.

Сучасний етап розвитку світової фінансової системи характеризується якісними структурними змінами прискорено, що здійснюється під впливом, з одного боку, протиріч між інтеграцією держав у світовому співтоваристві і прагненням держав зберегти економічну незалежність та самостійність, а з іншого – протиріччями між обсягом світових фінансових ресурсів і обсягами виробленої товарної продукції. Але при цьому не потрібно забувати фундаментальну істину, що ресурси планети є обмеженими, а потреби людини безмежні [434, с. 198-199]. З одного боку, сформувався і почав активно впливати на світовий розвиток інститут міжнародних фінансових організацій, що став основою для фінансової експансії розвинених держав щодо інших держав. Даний процес характеризують стрімке зростання міждержавних потоків капіталу і грошових коштів у різних формах, переплетіння діяльності світових фінансових операцій, наприклад, спекуляції з валютою і цінними паперами. Вищезгадані особливості перетворили світову фінансову систему в найбільш нестійкий сектор світової фінансової системи. Наслідком вищезгаданих процесів є непостійність курсів національних валют, умов розміщення капіталу, надмірна рухливість капіталу як наслідок найменших публікацій у засобах масової інформації. Все це разом викликає в окремих державах різкі зміни інвестиційної привабливості, тому за останні десятиліття можемо спостерігати за багатьма фінансовими кризами, що мають місце у різних державах.

У даний час відрив фінансового сектора від виробничого дійсно досить великий і продовжує збільшуватися. У сфері фінансової безпеки світу складається парадоксальна ситуація, коли значна частина фінансових операцій працює для обслуговування виключно самих себе і при цьому не підкріплюється реально зробленими товарами, роботами або послугами. Дане обслуговування перетворюється в основний пріоритет, що дозволяє отримувати з нього і за його допомогою колосальні доходи без стимулювання виробництва реальної продукції. Отже, за впливом на фінансовий сектор наслідки минулої світової фінансової кризи унікальні. Можна сказати, що для світових фінансів це «ідеальний шторм», який використовується для перерозподілу капіталу в світовому масштабі.

Остання обставина є дуже важливою для розуміння процесів, що входять до складу вітчизняної фінансової безпеки держави, адже після глибоких потрясінь під час світової фінансової кризи 2008-2009 років [435] стан української фінансової безпеки на сьогодні переживає не прості часи. У результаті значно зменшилася кількість конструктивних процесів у галузях реального сектора економіки, зумовивши цілий ряд негативних процесів: від зниження виробництва до банкрутства і ліквідації суб'єктів правовідносин. Причин тому є досить багато. Серед них хотілося б виділити декілька, а саме: значний розвиток фінансового сектора при активній підтримці таких процесів з боку державного апарату і при відповідному обмеженні подібної підтримки галузей реального сектора, наприклад, агропромислового комплексу або легкої промисловості; безконтрольне заохочення збільшення іноземних інвестицій, переважно у вигляді спекулятивного капіталу, в реальний сектор економіки, що дуже швидко послабило останній, позбавивши його інноваційного розвитку та можливостей реструктуризації на новій технічній, технологічній та організаційній основі. Досить широко поширювалося копіювання того, що в розвинених державах уже давно не проводиться і не купується. З такими перспективами розвивати

зовнішньоекономічні зв’язки і підвищувати конкурентоспроможність могли тільки окремі підприємства.

Загрози безпеці людини і світу в цілому тепер існують і з боку технічних винаходів і технологій. Характер цих загроз ускладнюється: від прямих погроз існуванню людини до непрямих погроз самостійності його мислення, здоров’ю його психічного світу. Досить часто причиною посягань на фінансову безпеку держави стають інтереси інших держав, міжнародних організацій та міжнародних корпорацій.

У глобалізованому світі як загрозу фінансовій безпеці держави можна також розглядати нестабільність світового фінансового ринку. У загальносвітовому масштабі вперше світове співтовариство зіткнулося з такою загрозою у фінансовій сфері на початку 70-х років минулого століття. Саме в цей період сформувався і почав активно впливати на світовий розвиток і розвиток окремих держав, регіонів і цілих континентів інститут міжнародних фінансових організацій. Даний процес, безумовно, характеризує: стрімке зростання міждержавних потоків капіталу і грошових коштів у різних формах; розвиток функціонування світових фінансових ринків, які спеціалізуються на операціях із валютою та цінними паперами; спрощення валютних і фінансових режимів, чому, в першу чергу, сприяє розвиток інформаційних технологій.

Враховуючи мінливість вищезгаданих процесів, спекулятивний фінансовий капітал поступово мігрував у найбільш глобалізовану нішу фінансової системи світу. Дійсно, саме у цей час у структурі світової економіки сформувалися і отримали випереджальний розвиток допоміжні сектори, які віднесені тепер до «третинного сектору економіки». Зростаючі розміри спекулятивного капіталу забезпечили не тільки випереджальний розвиток третинного сектору, але й зростання його частки в економіці розвинених держав до критичних значень. Прикладом даної ситуації може служити вплив Дж. Сороса на курс національної валюти Великобританії у 1992 році [436; 437].

До сьогодні досить велика частина валового внутрішнього продукту багатьох держав проводиться саме в третинному секторі і, по суті, є фіктивною цінністю. До цієї фіктивної цінності можна, наприклад, віднести юридичні послуги, товарну марку, ринковий курс валют і акцій, формування іміджу продукту. Дійсно, виробництво таких «товарів» не підвищує ефективність функціонування фінансової системи. Таким чином, продовжує формуватися і розвиватися модель світової фінансової системи, де реальний сектор виробництва, який забезпечує функціонування всієї фінансової системи будь-якої держави, постійно зменшується. Зате постійно зростає роль спекулятивного фінансового капіталу, і посилюється фінансовий тиск третинного сектору. Створюється цілий ряд негативних процесів в економіці розвинених держав, які поступово починають впливати на економіки інших менш розвинених держав. Прикладом цього може служити іпотечна криза в США, яка почалася в 2006 році і поступово виросла до світової фінансової кризи 2008-2009 рр.

Варто у цьому питанні відзначити позицію Д. С. Львова, на думку якого випереджальний розвиток третинного сектору економіки зумовив та стимулював розвиток ряду негативних процесів [438, с. 99-103]. М. С. Сільвестров пропонує виділити такі негативні явища: зростаючий розрив між обсягами спекулятивного капіталу і його товарним покриттям неминуче посилив у всіх державах світової економічної системи кризові явища, що стали закономірним супутником глобалізації; посилення тиску на реальний сектор економіки за допомогою штучного зростання витрат виробництва і цін на товари (послуги, роботи) закономірно знижує їх конкурентоспроможність на світовому ринку, компенсувати яку доводиться за рахунок його монополізації і одержавлення; поглиблюються процеси перерозподілу на користь розвинених держав, що в переважній більшості володіють надлишковим фінансовим капіталом, на частку яких припадає до 85 % і більше сукупного світового доходу; лідерство закріплюється за технологічно розвиненими державами за допомогою проникнення в реальний

сектор економіки держав, що розвиваються і трансформуються для збільшення прибутковості та стійкості спекулятивного капіталу, а також для підвищення його товарного покриття [439, с. 224-226].

Ситуацію, яка утворилася, досить вміло характеризує Дж. Сакс, на думку якого в процесі історичного розвитку держави поділялися на держави з передовою промисловістю і держави, які практично не виробляли промислової продукції [440, с. 2]. Промислова революція минулих століть тільки посилила, на нашу думку, даний поділ. Глобалізація за допомогою міжнародних компаній, які використовували (і використовують) результати науково-технічного прогресу, закріпила ці негативні тенденції. Дж. Сакс визначає, що завдання розвинених держав завжди зводилися до збереження і розвитку лідируючих позицій, у першу чергу, у виробництві. Водночас інша група держав завжди намагалася скоротити відставання в сфері промисловості та технологій. Нині вченим пропонується розділити держави на три групи:

1. Передові в промисловому відношенні держави, які орієнтовані не стільки на зниження витрат, скільки на підвищення якості товарів і послуг, як джерела більш високих доходів, і розширення ринків збуту;

2. Держави світової периферії, які під різними приводами залучені в процеси глобалізації і змушені в своєму розвитку все більше орієнтуватися на держави першої групи, «вишукуючи» для свого існування відповідні світогосподарські ніші;

3. Держави-ізгої, які у доступному для огляду майбутньому навряд чи зможуть знайти гідне місце для існування в світовому співтоваристві [441].

Дійсно, Україна як держава почала активно включатися в світові фінансові глобалізаційні процеси тільки в кінці попереднього сторіччя, тому багато механізмів ще не мають достатньої правової бази, яка їх регламентує. На наш погляд, процеси глобалізації використовуються переважно в інтересах високорозвинених держав і створених ними міжнародних фінансових інститутів, у структурі яких переважає спекулятивний капітал. У

інших державах правила на вільному ринку встановлюють представники міжнародних фінансових інститутів. Але окремі держави змогли стати на шлях сталого розвитку і значно обмежити діяльність спекулятивного капіталу на власній території. Це, наприклад, КНР, Республіка Індія, Федеративна Республіка Бразилія.

Також в умовах глобалізації фінансових процесів було знайдено інші ефективні засоби для попередження кризових явищ – колективні угоди між найбільш розвиненими державами, а також міжнародні фінансові та інші інститути, покликані попереджати кризи і мінімізувати фінансові втрати від них. Прикладом вищезазначених угод став перехід держав Європейського Союзу до єдиної валюти – євро, яка виступила альтернативним гарантом стабільності світової фінансової системи на європейському континенті в умовах, коли незабезпеченість долара стала очевидною. Даний захід сприяв досягненню певної стабілізації на світових фінансових ринках, оскільки у спекулятивного капіталу з'явилася більш стійка фінансова форма існування, і це тимчасово послабило його тиск на реальний сектор економіки. Слушно зазначає Н. І. Патика, наголошуючи, що євро – запорука валютно-фінансової стабільності для держав ЄС [442, с. 69-75].

Дійсно, введення спільної європейської валюти серйозно підвищило рівень фінансової безпеки держав-членів ЄС, але тільки на короткий термін. Фінансова система європейських держав занадто пов'язана із США та іншими державами. Дійсно, в 2006-2009 роках спроби утримати курс долара на прийнятному рівні виявилися безуспішними. Вищезгадана тенденція призвела подальшого скорочення реального сектора економіки, що ми можемо спостерігати зараз. Зазначимо, що кризові явища у фінансовій сфері по-різному вплинули на розвинені держави і на ті, що розвиваються. Меншою мірою постраждали ті держави, які успішно використовували заходи національного захисту від руйнівних впливів спекулятивного капіталу, тобто з обережністю залучали іноземні інвестиції у власний реальний сектор економіки, чим значною мірою посилили власну фінансову

безпеку. Саме таку стратегію національного розвитку вибрали США і розвинені держави Європи. Багато інших держав, навпаки, стимулювали вкладення іноземних спекулятивних інвестицій у власні сектори реальної економіки і не змогли при необхідності вплинути на іноземні інвестиції та забезпечити належну державну підтримку власним секторам реальної економіки. Постраждали найбільше ті держави світової спільноти, керівники яких з різних причин не вибрали своєчасно дієвих захисних заходів для підтримки стійкості власної фінансової системи і захисту національних інтересів.

І. М. Буценко висловлює думку, що головною особливістю процесів глобалізації в сучасному світі стає включення всіх держав до системи світового господарства [443, с. 498-501]. Варто погодитися з науковцем та зазначити, що швидкість і масштаби вищевказаних процесів різні, як і роль окремих держав у світовому поділі праці та відтворенні товарів і послуг. Дійсно, більшість винаходів людство здійснило за останні 50 років, тобто, під час глобалізації світового суспільства.

Водночас за умов стихійного протікання глобалізаційних процесів у фінансові системі нашої держави без належного рівня правового забезпечення в інтересах своїх громадян стає неминучим явище відтворення суперечностей більшої системи в масштабах меншої.

Нині світовий ринок переважно контролюється транснаціональними корпораціями та міжнародними фінансовими інститутами. Але досить часто їхні інтереси розходяться з інтересами національних держав і їхніх жителів. Для створення умов, що сприяють розвитку регіональної фінансової системи, створюються економічні союзи. Найбільшими на сьогодні вважаються Європейський Союз та Євразійський Економічний Союз. Дані організації засновані на різних умовах та мають різний ступінь інтеграції. Їх об’єднує прагнення підтримати фінансову систему у певному регіоні. Розглянута тенденція відображає спроби пристосуватися до ситуації глобальної нестійкості та нестабільності, яка характерна для епохи глобалізації.

Стабільність та стійкість набувають нові змістовні характеристики, які необхідно враховувати при практичній реалізації заходів щодо забезпечення фінансової безпеки держави.

Раніше було зазначено, що в умовах постійної нестабільності система правового забезпечення фінансової безпеки держави повинна бути побудована таким чином, щоб вчасно використовувати механізми швидкого адаптивного реагування на різні виклики та загрози. Це дає можливість гнучкого та оперативного реагування на будь-які зміни, використовуючи весь спектр інструментів та наявної інформації. Тобто широко застосовувані у минулому столітті системи забезпечення безпеки, засновані на жорстких силових принципах, поступово відходять у минуле.

Багато років тому безпека переважно розглядалася як здатність адекватної відповіді на ситуацію, що характеризується ризикованістю та небезпекою, але нині в глобальному масштабі навіть тимчасова рівновага є недосяжною. Протиріччя у фінансовому і політичному плані продовжують наростати, а практика боротьби з ними практично не розробляється. У світовому масштабі відсутня організація, що належним чином повномасштабно займається вирішенням окреслених проблем.

На наш погляд, прагнення до забезпечення фінансової безпеки має змушувати постійно накопичувати ресурси, забезпечуючи стійкість власної фінансової системи, але при цьому і вкладати наявні ресурси для забезпечення стійкості в майбутніх періодах розвитку. Суспільство епохи глобалізації є суспільством споживачів, що не завжди переймаються окресленими питаннями, а також можливим безпечним існуванням у майбутньому глобальному світі.

Дослідники бачать декілька варіантів виходу з даної ситуації. З одного боку пропонується створити світове керівництво, яке має відповідати за вирішення всіх глобальних проблем людства. Також пропонується почекати, поки протиріччя між державами та іншими суб’єктами не перестануть існувати самі собою [444, с. 145-146]. Тобто природний процес розвитку

людства приведе до усвідомлення своєї єдності й єдності інтересів. Інша група дослідників вважає, що управління глобальними проблемами можливо на основі діалогу [445, с. 178-194]. Але формування діалогу передбачає існування шанобливого ставлення до усіх сторін та шанування їхніх відмінностей. На жаль, дані проекти поки що не знаходять практичної реалізації, що створює необхідність вироблення механізмів глобального регулювання.

Нині основним завданням глобальної фінансової безпеки є протидія дестабілізації міжнародних відносин і забезпечення можливостей стабільного фінансового зростання всіх держав. На сьогодні функції міжнародної фінансової безпеки частково виконують різні структури, а також система міжнародного права.

Існуюча система міжнародного права включає в себе загальновизнані принципи і норми, що регулюють міждержавні відносини у різних сферах. Роль і значення міжнародних договорів в епоху глобалізації значно розширюється. Набирають популярності угоди між двома або кількома суб'єктами міжнародного права. Крім того, міжнародне право регулює і фінансові відносини між державами, що не входять до внутрішньої компетенції держав.

За допомогою міжнародного права регулюються питання міжнародної фінансової безпеки, правового становища держав, міжнародного регулювання режиму державної власності, міжнародних фінансових відносин та порядку переміщення фінансів. Присутні окремі правові положення, що регулюють елементи міжнародних фінансових відносин: фінансове право, банківське право, бюджетне право та інші. Крім того, фінансові відносини регулюються нормами інших галузей міжнародного права, наприклад, режим боротьби з фінансовою злочинністю в міжнародній сфері та інші.

Необхідно враховувати, що в умовах зростання міжнародної торгівлі формуються тенденції, які складно спрогнозувати навіть теоретично. До них можемо віднести коливання світової фінансової системи та періодичні

кризові явища у ній. Але національні держави чинять опір явищам спаду і кризи, тому такі явища в окремих державах відбуваються не завжди синхронно з іншими державами. Як ми досліджували раніше, у світі, крім держав, існують і інші джерела впливу як політичного, так і фінансового характеру. Тому відносини в глобальному співтоваристві досить відрізняються від ієрархічної структури державних відносин, що також слід враховувати в системі побудови глобальної фінансової безпеки. Якісно врахувати інтереси усіх сил не завжди можливо. Отже, система міжнародних відносин характеризується окремими елементами хаосу, хоча і покликана об'єднувати і впорядковувати глобальні правовідносини.

Наприкінці минулого століття стало зрозумілим, що міжнародні фінансові відносини набувають усе більшого значення і впливу порівняно з національними. Розвиток цього процесу значно поглибився, і міжнародні фінансові відносини можуть навіть перебудовувати структуру національних фінансових відносин. Світова фінансова система стає сильнішою від найпотужніших національних, змушуючи їх підлаштовуватися під нові реалії та створюючи для них нові загрози. Нині навіть найсильніші у фінансовому плані держави не здатні повною мірою захистити власну фінансову систему від несприятливих зовнішніх проявів. У цьому і полягає головна відмінність глобальної фінансової системи від міжнародних фінансових відносин, які регулювалися в двосторонньому або багатосторонньому порядку. Глобальні фінансові відносини практично не піддаються регулюванню з боку держав.

Оскільки ми спостерігаємо, що існуючі державні фінансові та політичні інститути не в змозі забезпечити глобальну фінансову безпеку, то постає питання про формування нової глобальної фінансово-політичної культури, здатної комплексно, враховуючи передові досягнення науково-технічного прогресу, вирішувати поставлені питання. Глобальна фінансово-політична культура повинна пропонувати правила належної поведінки, що мають відповідати суті міжнародного права та діяльності найбільш авторитетних міжнародних організацій.

Незважаючи на вищезгадані негативні прояви глобалізації, дане явище у цілому носить позитивний характер. Повністю нівелювати його негативні прояви і наслідки неможливо з об'єктивної точки зору, але координувати і направляти його розвиток є доцільним і можливим для фінансово розвинених держав або їх об'єднань. Процеси глобалізації відкривають досить багато можливостей, у першу чергу, до них можемо віднести можливість культурного обміну та взаємного збагачення, а також координацію дій у сфері науки і технологій.

В. С. Клочко зауважує, що саме за допомогою процесів глобалізації держави можуть користуватися більшим спектром можливостей [446, с. 27-37]. Продовжуємо думку автора та доповнюємо тим, що успішніші держави реалізовують перехід до інформаційного суспільства, менш розвинені отримують змогу зменшити власне фінансово-технічне та соціокультурне відставання.

Таким чином, ми бачимо, що жодна держава, якою б розвиненою в вона не була, не може убезпечити себе від негативних проявів ззовні, тобто, попередити негативні наслідки для власної фінансової безпеки. У контексті зазначеного особливої актуальності набуває проблема забезпечення фінансової безпеки як однієї із найважливіших складових національної безпеки кожної окремої держави. Для вирішення цієї проблеми у 1996 році на Ліонській зустрічі у верхах було прийнято економічне комюніке [447, с. 225-227], у якому зазначалось, що глобалізація фінансових ринків може призвести до нових ризиків нестабільності і потребує від усіх держав проведення виваженої економічної політики та структурних реформ, що, у свою чергу, призведе до скорочення зовнішніх дисбалансів і тим самим сприятиме міжнародній фінансовій стабільності. Також було визначено, що для вирішення вищезгаданої проблеми необхідно виробити комплексний концептуальний підхід до дослідження поняття фінансової безпеки, що потребує виокремлення такої складової, як міжнародна фінансова безпека. Міжнародну фінансову безпеку було визначено, як комплекс міжнародних

умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального, економічного і фінансового розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з боку інших держав.

Глобалізація включає в себе створення певного «нового міжнародного економічного порядку» [448], який виходить за межі традиційних моделей та вимагає організації або перебудови інституту фінансової безпеки держав. Досить важливу роль у вирішенні окреслених проблем відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів і послуг, урахування взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини між усіма державами світу. Тобто міжнародна фінансова безпека – це такий стан реалізації способів та засобів, при якому забезпечується взаємовигідне співробітництво держав у вирішенні національних та міжнародних фінансових проблем, реалізується забезпечення ефективного функціонування національної та міжнародної фінансової системи, а також її поступальний розвиток. Таким чином, основним питанням міжнародної фінансової безпеки, як важливої складової міжнародної економічної безпеки, є створення умов для співпраці усіх держав у процесі розв’язання багатьох глобальних проблем людства.

Але процес глобалізації є практично неминучим, хоча не для всіх держав він є привабливим повною мірою. Саме тому Україні вже зараз необхідно намагатися забезпечити умови, що відповідають її інтересам, роблячи шлях до глобалізації більш безпечним і перспективним. Успішне просування власних інтересів держави може бути досягнуто тільки шляхом швидкої і якісної трансформації.

Не потрібно забувати і про те, що у минулому національні уряди намагалися відстоювати свої інтереси на світовому економічному просторі за допомогою автономної системи управління та боротьби за суверенітет за

будь-яку ціну. Але з моменту повноцінного включення держави у процес глобалізації її суверенна роль буде зменшуватися. У нашій державі даний процес особливо пришвидшився після вступу України у Світову організацію торгівлі.

Негативним наслідком цих процесів є те, що будь-яка (навіть економічно сильна) держава поступово втрачає здатність ефективно реалізувати свій суверенітет над власною валютою та управляти фінансовими процесами на власній території. Найбільш вагомо глобалізація відчувається у сегменті функціонування фінансових ринків, які поступово стають провідним елементом світової фінансової системи. Сучасний глибокоструктурований світовий фінансовий сектор перетворюється на глобальну систему утворення, розподілу та перерозподілу більшості фінансових ресурсів планети між світовими провідними суб'єктами правовідносин, що відбувається на принципах глобальної конкуренції. Водночас фінансова глобалізація передбачає єдиний ринок та забезпечує сприятливі можливості інвестування у будь-якій державі.

Вищезгадані процеси дають підстави говорити про розвиток кардинально нового явища світового масштабу – фінансової глобалізації. Л. О. Примостка та О. О. Чуб вказують, що у найширшому сенсі фінансова глобалізація – це ідеологія, політика та практика об'єднання національних грошових систем [449, с. 172-183]. Діяльність цього явища виходить за межі фінансових процесів та реалізовує значний вплив на переважну більшість сфер життєдіяльності світового суспільства. На наш погляд, явище фінансової глобалізації у майбутньому буде реалізовувати все більший вплив на розвиток суспільства, а також надасть поштовху до утворення кардинально нової системи міжнародних правовідносин, у першу чергу, у сфері політики та економіки. Насамперед, фінансова глобалізація стимулює до універсалізації світових інвестиційних процесів, інтеграції фінансових ринків, а також способів їх функціонування. Крім того, буде поступово знижуватися ступінь замкненості національних фінансових систем, що буде

здійснюватися під тиском світового капіталу та діяльності міжнародних фінансових інститутів. Але явище фінансової глобалізації нерівномірно проявляється у різних державах. Підкреслимо цінність ресурсів, якими володіє наша держава. Саме вони, а також дешева робоча сила у нашій державі являють собою значний інтерес для іноземного капіталу. У розпорядженні нашої держави є також значні природні ресурси.

У той же час відзначається прагнення іноземного фінансового капіталу впливати на спрямованість і темпи реалізації найважливіших вітчизняних державних програм у галузі оборони, науки і техніки, зменшити вплив продукції України на міжнародному ринку та нав’язати контракти на поставку застарілих і екологічно шкідливих виробництв і технологій. Саме тому постає питання здійснення серйозних змін в організації системи правового забезпечення фінансової безпеки України та внесення багатьох змін і поправок до структури чинного вітчизняного законодавства. На сьогодні, зважаючи на вплив глобалізаційних процесів, ми не можемо стверджувати, що у світовому та національному вимірі не буде погіршуватися стан вітчизняної фінансової безпеки. Безперечно, способи впливу фінансового спекулятивного капіталу постійно удосконалюються і за формами, і за напрямами. Досить вразливими є також держави Співдружності Незалежних Держав, частина азіатських та африканських держав. Поряд з банками і міжнародними фінансовими інститутами до цих процесів можуть приєднатися транснаціональні виробничі та торговельні компанії, туристичний бізнес. Вищеназвані держави привабливі не тільки величезною територією, ресурсами, але і своїм не завжди послідовним захистом власних національних інтересів.

Розглянувши окремі з проявів глобалізації, приходимо до висновку, що разом з посиленням її ролі здійснюється переоцінка базових характеристик самої безпеки держави, суспільства, людини. Раніше нами було зазначено, що безпека переважно ототожнюється зі стійким розвитком. Причому безпечним вважається поступальний розвиток, оскільки саме він забезпечує

гармонію відносин всередині населення в державі. Тепер змінюється ставлення до частини цих характеристик. А стійкість у глобальному суспільстві перестає бути основоположним поняттям. У всьому світі зростає швидкість соціальних змін, а досить глибокі зміни відбуваються протягом лише кількох років. Оскільки зміни численні, тому не завжди можливо здійснити їх глибокий аналіз. З боку держави вдається контролювати лише окремі сегменти розвитку її суспільства.

Навіть саме розуміння поняття стабільності знаходить власне вираження у двох аспектах. З одного боку, сприймається як стан тимчасової рівноваги, а з іншого – як можливість контролювати лише невеличкий фрагмент реальності. Поступово навіть виходить з обігу термін «фінансова стабільність» та замінюється визначенням стабільності окремих елементів фінансової системи держави. Їх здійснюють різні фахівці, використовують різні прийоми щодо їхнього забезпечення та оцінки. Тому слід розуміти, що часткове ототожнення фінансової безпеки держави і фінансової стабільності її розвитку у сучасних умовах поступово втрачає сенс. Те ж саме стосується і фінансової незалежності. В умовах глобалізації ця характеристика не може бути забезпечена. Під фінансовою незалежністю найчастіше розуміють можливість контролю над процесами, що здійснюються у фінансовій системі держави. Однак у реальності навіть найсильніші у фінансовому плані держави світу включені в глобальні фінансові процеси досить сильно і практично не можуть собі дозволити вийти з них.

Варто зазначити, що за допомогою процесів глобалізації стан фінансової безпеки розвинених держав практично не знизився, що не можна сказати про інші держави. Приходимо до висновку, що нині значна частина розуміння фінансової безпеки держав визначається саме процесом глобалізації. З’являється глобальний рівень фінансової безпеки при зниженні ролі національних держав, їх можливості впливати на глобальні процеси. Змінюється також і оцінка базових характеристик самої безпеки, тобто, частину ресурсів можна отримати використовуючи нові розробки у сфері

науки та техніки. Стійкість у глобальному суспільстві перестає бути фундаментальним поняттям. Багато у чому розвиток сучасної системи фінансової безпеки визначається розвитком інформаційних технологій, їх важливим продуктом. Зазначимо, що число і масштаб глобальних проблем, які впливають на фінансову безпеку окремих держав, значно збільшується. Але ефективні способи їх вирішення ще не створені. Для запобігання катастрофи необхідне відновлення комплексного і системного бачення фінансової безпеки як окремих держав, так і усього людства.

4.2. Адміністративно-правові заходи протидії корупції для покращення рівня фінансової безпеки України

Реалізація ідеї про побудову ефективної правової держави пов’язана з подоланням корупційних явищ в органах державної влади й управління. Зазвичай основи корупції базуються на неякісному законодавстві, опираються на недоліки фінансової системи держави і поширюються через відсутність ефективного контролю за діяльністю посадових осіб, органів державної та місцевої влади. Боротьба з корупцією є першочерговим завданням чинної влади в державі, адже корупція може унеможливити проведення будь-яких позитивних перетворень у нашій державі, багато з яких починаються саме зараз.

Поступове погіршення фінансової ситуації в Україні є свідченням зниження рівня вітчизняної фінансової безпеки держави. Одним з основних факторів, що негативно впливають на її стан, є масштабні корупційні діяння, що мають місце в нашій державі. За останні роки в нашій державі багато чого змінилось: було успішно проведено чемпіонат з футболу Євро-2012 та остаточно обрано європейський вектор розвитку для України. Але одним з найскладніших процесів, які гальмують розвиток держави, залишається системна корупція. Будь-які позитивні перетворення у державі не можуть

бути ефективно і вчасно реалізовані без внутрішніх або зовнішніх інвестицій у проекти. Але у випадку, коли фінансуванням цих проектів розпоряджаються особи, які не додержуються фінансової дисципліни, то профінансувати проект у повному обсязі є практично неможливим. Усі президенти України неодноразово називали корупцію проблемою номер один для українського суспільства. Усі прагнули її подолати, але не змогли. Досить часто і ВРУ приймала закони України, які були направлені на боротьбу з корупцією. Але значних практичних кроків щодо вирішення цього важливого для стану фінансової безпеки питання досі зроблено не було, як і не було досягнуто бажаних результатів.

Загальновідомо, що корупція існує в усіх державах світу. Проте проявляється вона у різних масштабах та по-різному впливає на життя суспільства. За даними міжнародної організації Transprency International [450], станом на кінець 2016 року Україна належить до ряду держав з найбільшим поширенням корупційних діянь.

Високий показник негативного сприйняття корупції громадянами пояснюється відсутністю дієвих реформ у сфері протидії корупції та неефективною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень та притягнення винуватців до відповідальності, про що свідчить, зокрема, незадовільне виконання Україною міжнародних зобов’язань щодо запровадження антикорупційних стандартів [451, с. 10-14].

Потрібно зазначити, що боротьбі з корупцією у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі присвячено досить багато публікацій. У роботах науковців описано корупцію переважно як загальнодержавне явище, але остання практично не розглядається як фактор, що впливає на стан забезпечення фінансової безпеки нашої держави. Беручи до уваги відомі нам дослідження, можна говорити про недостатню розробку проблем впливу корупційних діянь на вітчизняну фінансову безпеку держави.

Є. В. Невмержицький зазначає, що корупція – це не лише певні діяння, а й система негативних поглядів, переконань, настанов, спосіб мислення

[452, с. 92-95]. С. В. Степашин зауважує, «...корупція – не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем, не просто завуальовані види підкупу чиновників. Це хвороба більш глибока, яка має у своїй основі психологічну установку використовувати державну службу як невичерпне джерело для досягнення корисливої мети» [453, с. 66]. Деякі вчені пишуть про те, що корупція завжди створює серйозні проблеми для розвитку будь-якої держави світу. Вона руйнує інститути влади і заважає ефективному управлінню державою, оскільки порушує узаконені процедури [454, с. 12-15].

Проаналізувавши думки науковців, вернемося до чинного законодавства України, де стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції» дає нам визначення поняття «корупційне правопорушення», вказуючи, що це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Цією ж статтею законодавець досить широко тлумачить власне поняття «корупція», зазначаючи, що це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей [136; 455, с. 174].

Корупція у свідомості громадян за останні роки стала абстрактним терміном, який існує сам по собі. Усі про неї говорять і борються з нею, але з перемінним успіхом. Багато хто використовує боротьбу з корупцією у політичних цілях [456, с. 133-137]. Але переважній більшості громадян досить важко уявити, про що конкретно йдеться, бо сам термін «корупція» включає в себе безліч різних проявів слабкості людської природи.

За статистичними даними, корупційні діяння на території України є досить масштабними. Багато в чому через їхню масштабність погіршується

економічна ситуація в Україні, що є свідченням зниження рівня вітчизняної фінансової безпеки держави. Вищі посадові особи держави неодноразово висловлювалися стосовно необхідності боротьби з корупцією, але практичних кроків у цьому важливому для всього суспільства напряму розвитку було зроблено досить мало. Через корупцію Україна щорічно втрачає понад 5 мільярдів доларів [457].

Дійсно, великі масштаби корупції значно зменшують можливості стрімкого економічного розвитку держави. Протягом останніх років Україна все ще не змогла значно покращити стан власної промисловості та агропромислового комплексу. Маємо ситуацію, коли вітчизняна фінансова безпека знижується стрімкими темпами. І у той же час не використовуємо потужний внутрішній ресурс для підтримки добробуту українського суспільства – ресурс корупції.

Потрібно зазначити, що корупція – це досить складне та багатогранне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави [458, с. 19-21]. Серед найнебезпечніших проявів цього явища в Україні експерти відзначають політичну корупцію, корумпованість судової системи, хабарництво в органах прокуратури та МВС, корупційні прояви у сфері охорони здоров’я, корупційний тиск на суб’єктів господарювання з боку контролюючих органів.

Корупція викликає внутрішній опір у кожного, навіть незважаючи на те, що вона існує досить довго. Причина цього в тому, що корупція зазіхає не тільки на стабільність економічного життя суспільства, але і на його моральні принципи. Колишній Державний секретар США Хілларі Клінтон, яка багато років є видатним представником політичного істеблішменту власної держави, висловила з цього приводу свою позицію так: «Корупція – це політична воля. Якщо влада корумпована від початку до кінця, вона робить вигляд, що в країні все нормально. Якщо чиновники переконаються, що є політична воля і санкції, що покарання неминуче піде, то перестануть

займатися корупцією. А зараз корупція повсюди, тому що безкарна» [459, с. 236-237]. Звичайно, без політичної волі істеблішменту держави корупція не може існувати у державі у великих обсягах.

Для нашої держави боротьба з корупцією є питанням, яке не можна відкладати. Адже в Україні проводиться значна кількість реформ: у питаннях регулювання бізнесу, медицини, освіти, комунального господарства. Дані реформи потребують значних капіталовкладень. Основним джерелом ресурсу капіталовкладень є державний та місцеві бюджети, які в основному наповнюються вітчизняним підприємництвом. Проте у суспільстві практично відсутній ефективний економічний діалог між бізнесом і владою та не реалізовується на практиці соціальна відповідальність бізнесу. Наслідком цих ганебних тенденцій є значний рівень тінізації вітчизняної економіки. Існуючий стан тінізації національної економіки стає ризиком для реалізації реформ. За даними міжнародних експертів, в Україні має місце тенденція відпливу значних обсягів тіньового капіталу з держави. А тіньовий капітал є потужним незадіяним інвестиційним ресурсом для розвитку бізнесу в України та ресурсом для стабілізації її фінансової системи, а також для підвищення рівня вітчизняної фінансової безпеки.

Для вирішення складних вищезгаданих проблем звернемось до світового досвіду. Одразу хотілося б зазначити, що станом на 2017 рік на мапі світу практично не залишилося держав, в яких тією чи іншою мірою не існувало б корупції. Корупція виникла досить давно. Для певної категорії людей вступ на певну владну посаду асоціювався з розширенням можливостей власного незаконного збагачення. З цього приводу існує цитата: «Якщо Ви бажаєте побачити негативні риси будь-якої людини – наділіть її владою». У будь-якому суспільстві є особи, які не бажають дотримуватися чинного законодавства, та особи, які їм допомагають порадами чи вчиненням конкретних справ.

Боротьба з корупцією протягом останніх століть у державах велась по-різному. Досить корисним для нашої держави може бути досвід Швеції, де до

середини XIX століття корупція була значною. Але керівництво держави провело модернізацію, одним із наслідків якої став комплекс заходів, націлених на усунення меркантилізму. Відтоді державне регулювання стосувалося більше домашніх господарств, ніж фірм, і було засновано більше на стимулах (через податки, пільги і субсидії), ніж на заборонах і дозволах. Був відкритий доступ до внутрішніх державних документів, і створена незалежна та ефективна система правосуддя. Одночасно шведський парламент і уряд встановили високі етичні стандарти для адміністраторів та стали домагатися їхнього виконання. Поступово чесність стала соціальною нормою серед бюрократії. Зарплати високопоставлених чиновників спочатку перевищували заробітки робітників у 12-15 разів, проте з часом ця різниця знизилася до двократної [460]. І вже протягом більш, ніж півтора століття у Швеції відмічається один з найнижчих рівнів корупції у світі. Довести вчинення корупційного діяння у нашій державі навіть після останніх змін антикорупційного законодавства досить важко. Вищезгадану проблему можна вирішувати, активно використовуючи досвід Гонконгу [461].

Якщо в Україні є законодавчо закріпленим поняття «презумпції невинуватості», то у Гонконзі серед чиновницького апарату використовується інший принцип, а саме: «презумпція корумпованості». У сучасному Гонконзі практично відсутні чиновники, що дозволяють собі брати хабарі. У «антикорупційному» рейтингу Transparency International Гонконг знаходиться на 12-му місці, вище, ніж такі розвинені держави світу, як ФРН та Велика Британія. Це тим більше дивно, бо переважна більшість населення Гонконгу – китайці, які звикли до таких протиправних дій. А у середині минулого століття переважна більшість чиновників були корумповані. Ситуація була критичною. Тому у 1974 році була організована державна структура під назвою «Незалежна комісія проти корупції». До її складу входили офіцери, які підпорядковувалися особисто губернатору, та сторонні громадські спостерігачі, що складалися суцільно з інтелігенції і бізнесменів.

Незалежна комісія проти корупції формувалася з трьох департаментів: оперативний, який займався розшуковою роботою, тобто виявляв хабарників, допитував їх і відправляв справи до суду; профілактичний, який виявляв корупційні зв'язки в держапараті і вивчав схеми хабарників. Головне його завдання полягало в тому, щоб знайти вразливі місця в державній машині; департамент із взаємодії з громадськістю, який відстежував настрої у суспільстві і висвітлював перебіг антикорупційної роботи у засобах масової інформації. Незалежна комісія проти корупції отримала досить широкі повноваження. Її співробітники могли заарештувати чиновників, керуючись лише обґрунтованими підозрами, а також тримати їх під вартою без пред'явлення обвинувачень і, крім того, могли заморожувати банківські рахунки. Вищезгадані доволі радикальні нововведення були належним чином закріплені у законодавстві. Державним службовцям, що жили за рахунок нечесних доходів, потрібно було довести, що їхнє майно набуте законним шляхом. Якщо цього не вдавалося, їх чекав арешт та конфіскація майна. Уже через півроку до в'язниці потрапили багато поважних чиновників. Усі ці події широко висвітлювалися пресою. Населення стало допомагати активніше та брало участь у роботі комісії шляхом скарг, інформуючи владу про випадки хабарництва. У результаті вищезгаданих дій за 30 років рівень корумпованості вдалося знизити з 90 до 3 %. Брати хабарі стало небезпечною і невигідною справою.

Аналізуючи досвід Гонконгу по боротьбі з корупцією, зауважимо:

1. Відмінено презумпцію невинуватості для державних службовців. Замість неї застосовується принцип «доведи, що купив майно не на хабарі». Даний принцип досить добре проявив себе у Гонконгу, але він має багато спільного з принципом конфіскації майна «in rem». Він передбачає конфіскацію майна, якщо воно за вартістю перевищує доходи чиновника, і при цьому особа не може документально довести, що гроші отримані з інших джерел законним шляхом.

2. У нашій державі також було створено незалежний орган по боротьбі з корупцією. Заробітна плата у службовців також досить висока. Крім того, непогано було б створити механізм контролю за Національним антикорупційним бюро України, чим мають займатися громадські організації, створені з представників інтелігенції та бізнесу.

3. Стосовно питань взаємодії з громадськістю – це одна з найбільш важливих і проблемних заходів. Спочатку громадяни скептично ставляться до будь-яких починань влади, спрямованих на боротьбу з корупцією. Цікаво, що у Гонконзі досить турботливо ставляться до тих громадян, хто вимушений був дати хабар, тому у Гонконзі не є злочином корупція з незалежних від людини причин. Наприклад, якщо бізнесмен дав хабар чиновнику, який видає дозволи на бізнес, то винен тільки чиновник, його і покарають. А бізнесмен залишиться поза переслідуванням. Тому люди, що стали жертвою корупції, не бояться за власну безпеку та часто повідомляють у «Незалежну комісію проти корупції» про факти корупційних діянь.

4. На відміну від інших провінцій КНР у Гонконзі не застосовували і не застосовують крайню міру покарання до осіб, які вчинили фінансові злочини, у тому числі, і за корупційні діяння. Незважаючи на це, корупцію тут за досить короткий проміжок часу було зменшено у десятки разів. Досвід Гонконгу красномовно свідчить: якщо є справжнє бажання побороти корупцію і воля, щоб діяти рішуче, то можна домогтися бажаного результату [462].

Для порівняння, у КНР, де антикорупційне законодавство вважається одним з найжорсткіших у світі, всіх чиновників, помічених або запідозрених у махінаціях, чекає суворе покарання, аж до страти. Також практикується відрубування рук хабарникам. З 2003 року було публічно розстріляно 10 тис. чиновників, чия вина була доведена, ще 120 тис. отримали по 10-20 років ув’язнення. Незважаючи на це, високий рівень корупції у державі зберігається. До них відносться звичайні грошові хабарі, торгівля посадами, перевищення повноважень, надмірне використання бюджетних грошей,

навіть, хабарі у вигляді сексуальних послуг. Поряд з жорстокими способами боротьби з корупцією у КНР використовуються гумористичні. Зокрема, Центральною комісією Комуністичної партії Китаю з перевірки дисципліни було запропоновано населенню одного з найбідніших повітів Цюсянь намалювати на спеціально призначених для цього стінах будинків карикатури, що викривають чиновників у хабарах. Надалі ці комікси були розміщені на офіційному сайті Комісії, що разом з комплексом інших заходів, за відомостями статистики партії, призвело до значного зниження повідомлень про корумпованість чиновників [463].

Показовим є досвід боротьби з корупційними діяннями у Республіці Сінгапур. У даній державі однією з основних проблем у середині минулого століття стала корупція. Було створено орган державної влади, який мав побороти корупційні діяння у державі – Corrupt Practices Investigation Bureau. У 1960 році був прийнятий Акт про запобігання корупції. У нормативно-правовому акті змінили найбільш корупційні статті та посилили покарання за вчинення корупційних діянь. Акт про запобігання корупції усунув кілька серйозних перешкод, а саме: надав чітке та повне визначення усіх видів корупції. Хабарники не могли більше ухилятися від відповідальності, отримуючи неправомірну винагороду, та використовувати розмиті формулювання у законодавстві; регламентував роботу органу державної влади по боротьбі з корупцією і дав йому серйозні повноваження; збільшив тюремні терміни за хабарі.

Акт про запобігання корупції дозволив вищезгаданому бюро затримувати потенційних хабарників, проводити обшуки в будинках і на роботі, перевіряти банківські рахунки та інше. У відомстві було створено три відділи: оперативний, адміністративний та інформаційний. Жорсткий контроль дав непогані результати, тому більшу увагу почали приділяти попередженню корупційних діянь. Було розпочато ґрунтовну роботу над «якістю» чиновницького апарату, де серйозно підняли заробітну плату, що повинно було утримати чиновників від отримання хабарів. У Сінгапурі, як і у

Гонконзі, спеціально для державних службовців був введений новий юридичний принцип – презумпція корумпованості. Тобто при найменшій підозрі державний службовець вважається злочинцем, поки він не доведе свою невинуватість. Якщо стає відомим, що посадова особа порушила закон і надала комусь необґрунтовану персональну пільгу, то доводити, що це було корупційне діяння, прокурору немає потреби. Обвинувачений має сам доказувати, що він не є злочинцем.

Сьогодні оклади вищих посадових осіб у Республіці Сінгапур вираховуються залежно від середніх заробітків у бізнесі і доходять до 20–25 тис. доларів на місяць, тобто є вищими від окладів відповідних посадовців у США. Керівництво держави мало намір зробити професію чиновника не тільки високооплачуваною, але й шанованою. Тому на державному рівні проповідується принцип меритократії, тобто шлях нагору відкривається перед найрозумнішими та прогресивно мислячими. Найбільш обдарованим допомагають вступити до університету, відправляють на навчання та стажування за кордон, заохочують успіхи. Так, чиновницький апарат поступово оновлювався правильно вивченими і вихованими кадрами, багато з яких поповнювали ряди правоохоронців. Згодом рівень корупції у державі упав у рази. Також змінилося ставлення інвесторів до Республіки Сінгапур. У результаті американські та японські транснаціональні корпорації заклали фундамент масштабної високотехнологічної промисловості республіки [464, с. 168-169].

Досить позитивним було б використовувати досвід Республіки Фінляндія, яка може слугувати прикладом держави, де корупція не приживається. Але так було не завжди. Масштабна компанія по боротьбі з корупцією була проведена там у середині минулого століття. Парадоксально, що спеціального органу з боротьби з корупцією у Фінляндії не існує, вирішенням даних питань займається Міністерство юстиції. Серйозні корупційні діяння перебувають у компетенції Національного бюро розслідувань, простіші випадки передані під патронат поліції. Терміна

«корупція» в кримінальному кодексі не існує, але є поняття «хабарництво», за яке чиновника можуть оштрафувати або позбавити волі на строк до чотирьох років. Корупція розглядається як частина кримінальної злочинності. Але випадки корупції рідкісні, більшість з них завдяки засобам масової інформації стають надбанням громадськості. Масштаб корупційних скандалів є мінімальним. Дійсно, органи влади у Республіці Фінляндія максимально публічні. Усі протоколи і записи обговорень, здійснених в адміністраціях, відкриті для кожного громадянина. Серед найважливіших чинників, що перешкоджають поширенню корупції у Фінляндії, – висока матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність чиновників. Але від звинувачень у хабарництві і покарань їх не рятують ні службове становище, ні депутатські мандати, ні громадська популярність.

Дійсно, боротьба з корупцією в нашій державі виглядала б зовсім неможливою, якби не кілька прикладів сучасності, які показово доводять, що навіть досить корумповане суспільство може змінитися навіть за кілька років. До цих прикладів можна також віднести і Грузію. Важко уявити, щоб корупцію вдалося знищити повністю. Існує показовий досвід держави, яка також на початку дев’яностих років почала формувати власну систему механізму держави – Грузії. У цій державі до 2004 року був досить високий рівень корупції. Остання, як явище, значно стримувала реформи у державі. З 2004 року новий уряд провів ряд перетворень у державі, які були направлені на підвищення рівня фінансової безпеки держави. Одним з пріоритетних завдань було значне зменшення рівня корупції в державному апараті Грузії. Було значно зменшено кількість чиновників та одночасно були значно збільшені їх мобільність та фінансове забезпечення.

Зараз Грузія, за даними міжнародної організації Transparency International, входить до групи найменш корумпованих держав світу [450]. За результатами опитування Transparency International, серед громадян Грузії лише 3 % брали учать у корупційних діяннях. Показовим прикладом є і те, що вищезгаданий комплекс реформ було проведено у досить короткий

термін (приблизно 5 років). Розвинені європейські держави проходили цей шлях раніше, але за кілька десятиліть.

Одним з ключових етапів боротьби з корупцією в Україні є тотальне зменшення кількості дозвільних процедур. Для реалізації цього питання потрібно відновити партнерські відносини між громадянами та державою. Звичайно, в нашій державі існують єдині дозвільні центри, єдині реєстраційні офіси, єдині інвестиційні вікна. Але, для прикладу, у Грузії більше ніж 300 адміністративних послуг громадяни можуть отримати у грузинських Домах юстиції. Тобто більшість адміністративних послуг громадяни можуть отримати досить швидко (до 15 хвилин) та без допомоги посередників (нотаріусів) [465]. На перших етапах роботи при масштабному об'єднанні надання послуг в одну структуру виникають і деякі неузгодженості, але згодом вони компенсуються уникненням дублювання функцій та економією часу як громадян, які є основою будь-якої держави, так і працівників державного апарату. Непотрібно і забувати те, що саме громадянин є провідним елементом правової системи держави. Адже саме державний апарат повинен слугувати громадянам держави, а не громадяни повинні протягом тривалого часу «випрошувати» певні соціально-економічні блага у чиновницького апарату. Саме це передбачено Законом України «Про адміністративні послуги» [466], Концепцією Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року [467] і Концепцією розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади [468]. Україна – держава особлива. Спираючись на досвід попередників, боротися з настільки масштабним явищем, як корупція, за допомогою лише адміністративних методів буде досить довго і складно. Корупційні механізми в нашій державі створювались неодночасно, і повністю змінити їх одразу також не є можливим. Потрібно зазначити, що в світі не існує ідеальних схем з боротьби з корупцією. І шукати їх не потрібно. Мета цих заходів полягає не у повному усуненні корупції з українського суспільства, а у її мінімізації та

обмеженні певними рамками. Позитивним результатом можна вважати той факт, коли на кожну гривню, витрачену на боротьбу з корупцією, бюджет отримає понад одну гривню доходу за рахунок зменшення корупційного обороту. Корупційні схеми створюють розумні люди, які мають декілька вищих освіт та певний стаж роботи в державному апараті. Справа в тому, що значна частина коштів, з яких не сплачуються податки, не потрапляє до бюджету. Проілюструвати цей механізм можна таким чином: підприємство А продає власну продукцію фірмі-посереднику Б, яка перепродає цю ж продукцію фірмі-посереднику В, яка перепродає цю ж продукцію підприємству Д. В умовах ринкових відносин підприємство А могло б і само продати власну продукцію підприємству Д. У крайньому випадку вони могли б скористатись допомогою фірми-посередника Б (або В). Але навіть з логічної точки зору одна з фірм-посередників є в цій схемі продажу продукції зайвою. Проте друга фірма-посередник не є зайвою у випадках, коли ціллю її діяльності (і навіть створення) є приховування коштів від їх оподаткування. Адже в неочікуваний момент друга фірма-посередник може просто зникнути з українського юридичного поля.Боротись з таким явищем пропонуємо побічним методом, а саме: ввести 20 % акциз на операції з сировиною або продукцією, які здійснюються другим і наступними посередниками.

Певні сподівання покладалися на новий Закон України «Про запобігання корупції» [136]. Даний нормативно-правовий акт дозволив розширити повноваження контролюючих органів з боротьби з корупційними явищами. Лише через півтора роки після його прийняття чиновники починають подавати декларації в електронній формі та висвітлюватись у громадському реєстрі. Також було створено окремі обмеження для державних службовців, введено поняття потенційного і явного конфліктів інтересів. Закон було закріплено для можливості співставлення доходів та видатків посадовців, перевірки фінансових джерел декларанта і відповідальності посадової особи у разі виявлення фактів незаконного

збагачення. Також посилено роль громадського контролю за корупцією в рядах чиновників.

Потрібно зазначити, що антикорупційні перетворення у будь-якій державі проводити легше, ніж економічні перетворення. Проведення антикорупційних перетворень, в першу чергу, досягається за рахунок використання внутрішньодержавних ресурсів та резервів. А для швидкого проведення реформ в економічній сфері потрібне і зовнішнє кредитування. Найголовніше, що потрібно для проведення антикорупційної діяльності – це бажання керівництва держави і воля частини громадян, які підтримують дії керівництва. Події, які відбулись на початку 2014 року, довели, що і керівництво держави бажає жити по-новому у нетерпимості до корупційних діянь, і частина громадян не бажають «налагоджувати комунікації» з державним апаратом за допомогою нечесних пропозицій. У той же час, у суспільстві проблемними є труднощі з адаптацією частини населення до такого роду реформ. Тому необхідною є і масштабна масово-роз'яснювальна робота серед населення. Частина науковців зазначають, що в українському суспільстві існує певна неможливість швидко змінити соціально-політичні стереотипи (ментальність). Адже значна частина суспільства, особливо та, яка займає переважну більшість керівних посад у державному апараті, починала працювати за часів СРСР, і їй досить складно змінити власне ставлення до процесів, відпрацьованих протягом років. Таким способом взаємодії з державним апаратом виявляється корупція.

У будь-якій державі корупція, як явище, будується зверху. Тобто керівники держави повинні власним прикладом показувати, як вони ставляться до таких незаконних дій. У Грузії діяв режим невідворотності покарання, який починався з відносин серед найближчого оточення керівника держави, і його було названо «нульовою толерантністю» до корупції. Президент України П. О. Порошенко, представляючи колишнього Генерального прокурора України В. Г. Ярему, зазначив, що роль Генеральної прокуратури України у боротьбі з корупцією є визначальною, і потрібно

негайно розпочати боротьбу з корупцією у всіх ешелонах державної влади. Президент України згадав слова автора сінгапурського фінансового дива Лі Куан Ю: «Як почати боротьбу з корупцією? Почніть з того, що треба посадити трьох своїх друзів. Ви точно знаєте, за що, вони знають, за що, і народ Вам повірить» [469]. На столичному рівні цей тезис також був підтриманий. Мер Києва В. В. Кличко у столиці оголосив «нульову терпимість до корупції». Про це він заявив вже на першому засіданні нової Київської міської ради. За його словами, буде наведений порядок у функціонуванні системи надання адміністративних послуг, і за такої системи неможливо буде давати та отримувати хабарі [470].

Висловлювання вищезгаданих керівників держави можна, звичайно ж, сприймати як початок нової епохи з боротьби з корупцією у нашій державі. Але поки-що бракує масштабних діянь. У липні 2016 року в Україні з офіційним візитом перебував Віце-президент США Джо Байден, на думку якого в світі немає жодної демократичної держави, де процвітає корупція [471]. Саме про це він заявив, виступаючи з трибуни ВРУ. Також він закликав провести судову реформу, щоб мати змогу притягнути до відповідальності винних, і щоб вищі чиновники відділяли свої інтереси від державних, усі мають діяти за одними правилами, не вдаватися до тиску на суддів.

Корупційні прояви значно знижують рівень фінансової безпеки держави та сповільнюють позитивні економічні перетворення у нашій державі, особливо в умовах світової економічної кризи. Усі зміни, що відбувалися останнім часом в законодавстві у сфері боротьби з корупцією як загрозою вітчизняній фінансовій безпеці держави, залишалися лише декларацією про наміри держави боротися з цим негативним явищем. За останні півроку не було зафіксовано випадків публічної передачі в управління бізнесу високих посадових осіб, та були відсутні випадки притягнення когось із них до відповідальності за порушення цієї вимоги. В основному переслідуються чиновники середньої ланки за участь їх у

корупційних діяннях. Такий стан речей необхідно змінювати. Досить позитивним є створення Національного агентства з питань запобігання корупції та Національного антикорупційного бюро України.

Але повністю ліквідувати корупцію як явище поки що жодній цивілізованій державі не вдалося. Наша держава, як і інші, прагне мінімізувати це явище та його вплив на фінансову безпеку держави. На нашу думку, для зменшення поширення корупції в суспільстві потрібно систематично впроваджувати в життя комплекс заходів щодо реформування різних сфер управління. Більш детально потрібно зупинитися на: удосконаленні системи державного регулювання адміністративних та фінансових послуг; децентралізації розподілення бюджетних коштів; гармонізація законодавства зі стандартами ЄС у частинах визначення замовника державних закупівель; боротьба з нарахуванням зарплат незаконними шляхами (без сплати податків та зборів); формування Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення.

Для боротьби з корупцією потрібно реалізувати такі завдання: налагодження системної антикорупційної експертизи законодавства; ґрунтовний аналіз діяльності державних та місцевих органів влади. Виконання будь-яких адміністративних процедур повинно бути максимально прозорим; проведення оздоровлення апарату, а також жорсткого регламентування прав і обов’язків чиновників, не забуваючи про створення працюючого механізму вирішення конфліктів інтересів на державній службі і в бізнесі. Далі повинне відбутися суттєве скорочення видів документів і послуг, які надаються органами управління. Тут ключові слова – довіра та повага як між державою та громадянином, так і між громадянами. Але існуючий заходів для боротьби з корупцією не є достатнім для радикального скорочення рівня тінізації та корупції у вітчизняній фінансовій системі. Сама корупція, як соціально-політичне явище, становить досить серйозну загрозу як для розвитку нашої перспективної держави, так і для забезпечення фінансової безпеки України в цілому. Для підвищення рівня вітчизняної

фінансової безпеки держави необхідно рішуче і неупинно боротися з корупційними проявами на території нашої держави. Усі високорозвинені держави світу вже здійснили такі заходи (у тому числі ті, про які згадувалися вище). Але досягнули вони високого рівня розвитку та добробуту власного суспільства лише після зменшення рівня корупційних діянь на власній території до мінімуму. Дійсно, кошти, що використовуються у корупційних діяннях та не потрапляють до Державного бюджету України, можуть слугувати потужним внутрішнім резервом для підвищення рівня вітчизняної фінансової безпеки України.

4.3. Правові проблеми механізму детінізації економіки як передумови підвищення рівня фінансової безпеки держави

На сьогодні у нашій державі проводиться значна частина перетворень, які мають на меті підвищити рівень добробуту українського суспільства. Реалізація вищезгаданих процесів потребує їх належного фінансового підкріплення. Але, на жаль, певна частина виділених на реформування коштів не використовується за призначенням. У процесі побудови потужної фінансової системи на території України важливе місце займають джерела наповнення вітчизняного бюджету держави. Одним із таких потужних і водночас невикористаних джерел є ресурси вітчизняної тіньової економіки. За офіційними даними ДФСУ, щорічно велика частина того, що виробляє наша держава, залишається в «тіні», не декларується і не обкладається податками [472].

Варто зазначити, що недосконале правове та науково-методичне забезпечення, відсутність кардинальних практичних заходів активного державного регулювання процесами забезпечення фінансової безпеки створили передумови для масштабного та стрімкого розвитку тіньового сектору економіки. У таких умовах зростає потреба у комплексному вивченні

прихованої від реєстрації, протиправної тіньової економічної діяльності як з позиції кримінального права, так і з точки зору фінансового права, а також її впливу на фінансову безпеку держави.

У нашій державі почали активно відбуватися процеси, які свідчать про початок удосконалення чинної системи правових норм та адаптації їх до законодавства ЄС. Зміни спрямовані на реформування багатьох галузей права: кримінального, кримінально-процесуального, фінансового, митного, господарського, адміністративного права та адміністративного процесу.

Протягом останніх років в Україні було розпочато декілька загальнонаціональних проектів [473], які потребують значних фінансових витрат. Але практична реалізація багатьох з цих проектів демонструє невідповідність реального стану речей очікуваним результатам. Іноді навіть виділення значних коштів на реформування певної сфери призводить до їх нецільового використання і направлення на збагачення окремих фізичних чи юридичних осіб. Погоджуємося з В. В. Пивоваровим, який вважає, що дана ситуація, в першу чергу, пов’язана з досить високим рівнем фінансової злочинності, певним рівнем корумпованості окремих посадових осіб державної влади та підвищенням рівня загроз фінансовій стабільності держави [474, с. 91-95]. Таким чином, однією з найбільших перешкод для будь-яких якісно нових перетворень у нашій державі є відсутність належного рівня правового забезпечення фінансової безпеки України.

У нашій державі дослідженням питань, пов’язаних із фінансовою злочинністю, у наукових колах практично не займалися до початку керівництва Л. І. Брежнєва. Пов’язано це було з тим, що за часів головування у державі його попередника М. С. Хрущова значно збільшилася кількість правопорушень у фінансовій сфері. У той період об’єктом посягань була, у першу чергу, соціалістична власність. Фінансові відносини в державі значно змінилися з початком «перебудови» М. С. Горбачова. Було розпочато реформування правовідносин, впроваджено елементи економіки ринкового типу, приватної власності та підприємництва, а також було введено нове

поняття – «відмивання» коштів. Дійсно, значними темпами почала зростати кількість фінансових операцій, які мали на меті впровадження у цивільний обіг коштів, які раніше були отримані від різної незаконної діяльності. Після здобуття незалежності у нашій державі було розпочато масштабну перебудову правовідносин, що супроводжувалося розвитком протиріч у суспільстві. Внаслідок значного зростання злочинності у фінансовій сфері відбулася «криміналізація» певних сфер функіонування держави, що створило серйозні проблеми для забезпечення фінансової безпеки України.

Формування комплексного підходу до вивчення питання функціонування тіньової економіки у вітчизняній науці розпочалося недавно. Вагомий внесок у дослідження проблем функціонування тіньової економіки внесли багато талановитих вітчизняних та зарубіжних учених, але видатні діячі, в основному, досліджували процес виникнення та функціонування тіньової економіки, приділяючи лише опосередковану увагу правовим питанням забезпечення забезпечення фінансової безпеки держави за умов масштабного функціонування тіньової економіки [475, с. 501-502]. Необхідність поглибленого дослідження цієї теми зумовлена діяльністю нашої держави, яка направлена на широку інтеграцію з ЄС за умов подальшої глобалізації. Також ґрунтовного значення набуває вивчення та переосмислення досвіду державної протидії негативним проявам тіньової економіки на світовому рівні. Адже зменшити негативний вплив цього явища можна, заручившись допомогою сусідніх держав. Потрібно зазначити, що наявні дослідження носять здебільшого узагальнюючий характер та розглядають функціонування тіньової економіки у нашій державі загалом, без належної секторальної диференціації.

Нині практично відсутнє загальноприйняте поняття «тіньова економіка». Різноманіття позицій обумовлено масштабністю та стрімким розвитком такого явища у світі [476, с. 62-65]. У зарубіжних джерелах зустрічаються такі терміни: «тіньова економіка» («shadow economy»), «чорна економіка» («black economy»), «неформальна економіка» («informal

economy»), «підпільна економіка» («underground economy»), які у дослідників використовуються в різних значеннях [477]. Зокрема, Б. Даллаго зазначає, що тіньова економіка складається з нелегальної, прихованої та неофіційної економіки [478, с. 34]. Б. Контіні ототожнює її як «невидиму» діяльність, яка враховує незаконну діяльність, тіньову (приховану) економіку [479].

Вітчизняні дослідники, в основному, використовують теоретичний підхід до визначення такого поняття. Так, С. В. Мочерний визначає тіньову економіку як сферу вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності [480, с. 226-227]. Свою правову позицію висловлює В. О. Мандибура, який розглядає тіньову економіку як сектор домашніх господарств (сектор натурального самозабезпечення); «неформальний сектор» (нерегламентована діяльність: дрібне виробництво, послуги, торгівля); «світло-сірий» сектор; «темно-сірий» сектор (законспірований сектор легітимних видів економічної діяльності); «чорний» (кримінальний, «криваво-чорний»); диверсифіковані частки «чорної» економіки [481, с. 52-53].

У свою чергу, ми вважаємо, що до тіньової економіки відносять приховування юридичними та фізичними особами своїх доходів, несплату податків, контрабанду, наркобізнес, корупцію, фіктивні фінансові операції та інші незаконні види економічної діяльності, тобто, будь-які економічні операції, які здійснюються в обхід чинного законодавства частково чи повністю. Частина цієї діяльності є легальною, але зменшеною за обсягом із метою ухилення від сплати податків, соціальних внесків або виконання певних адміністративних обов’язків чи приписів з охорони праці, виконання санітарних та інших норм. Як слушно зазначає В. О. Турчинов, дана діяльність може здійснюватися практично у всіх галузях економіки [482, с. 145-146].

Як явище, тіньова економіка вперше виникла у США у 1930-х роках ХХ століття. Її виникнення було пов’язане з діяльністю італійських кримінальних структур, які у той час успішно функціонували у США. Особливо масштабно діяв у цій сфері відомий гангстер Альфонс Ґабріель «Аль» Капоне. Основою його бізнесу було отримання незаконного прибутку з перепродажу контрабандного алкоголю та зброї. У його діяльності після отримання значних коштів від нелегальних операцій їх потрібно було використовувати. Але у США могли бути використаними лише ті кошти, які отримані від легальної діяльності, з якої сплачувалися податки. Виходом з цієї ситуації було створення великої мережі пралень, у яких до кожного долара клієнта додавали дев’ять «брудних» доларів, з яких і платили податки. Проте грошей було так багато, що всю суму «Аль» Капоне «відмити» так і не встиг, і через рік його посадили за несплату податків [483]. Способи легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, поступово розвивалися і модернізувалися.

У першій половині ХХ століття досліджувалася лише кримінальна сторона тіньових процесів у економіці. Варто зауважити, що з розвитком процесу глобалізації зростали і масштаби діяльності тіньового сектору економіки, тому поступово це явище перестало бути виключно проблемою правоохоронних органів, а стало реальною загрозою фінансовій безпеці розвинених держав світу. Фінансова сторона такого явища почала досліджуватися науковцями лише у другій половині ХХ століття, коли стало зрозуміло, що економічні ресурси тіньової економіки використовуються не лише для власного збагачення окремих осіб, а для фінансування масштабних злочинних операцій, що, у свою чергу, створювало загрозу для ефективного забезпечення фінансової безпеки розвинених держав. Висловлює наукову позицію З. С. Варналій, який зазначає, що перші ґрунтовні наукові дослідження у цій сфері були проведені у 70-х роках ХХ століття [484].

Проте ми вважаємо, що на території Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) до середини 80-х років ХХ століття

тіньова економіка як явище була практично відсутня, тому, що майже всі економічні процеси у плановій командно-адміністративній економіці були досить структурованими та впорядкованими. До початку перебудови в УРСР здійснювалася лише невелика кількість економічних операцій, ресурси яких могли поповнювати тіньовий сектор економіки. Також варто зазначити, що економічне законодавство УРСР до 1985 року було досить стабільним, що значно знижувало можливості для незаконних маніпуляцій у економіці держави.

Підтримуємо В. В. Засанського, який зазначає, що найбільшого розвитку тіньова економіка на території України досягла в першій половині 90-х років XX століття [485]. Адже саме у цей час діяльність криміналізованих структур здійснювала потужний вплив на вітчизняну економіку та мінімізувала рівень вітчизняної фінансової безпеки держави. Серед основних причин цього явища можна назвати досить високий рівень оподаткування, економічну нестабільність, незахищеність прав власності, несприятливий загальний соціальний фон, недовіру населення до держави, нестабільність та недієвість законодавства.

Провідним нормативно-правовим документом у посиленні боротьби з тіньовою економікою у нашій державі виступає Кримінальний кодекс України, яким встановлено кримінальну відповідальність за протиправну діяльність, а саме таку, як легалізація, відмивання доходів, які отримані злочинним шляхом. Так, стаття 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» передбачає, що вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна, карається позбавленням волі. Тут варто згадати і статтю 209-1 цього ж кодексу, яка визначає міру покарання за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [486; 487, с. 317-319].

Законодавець також прописав спеціальну норму статті 306 вищезгаданого кодексу, яка встановлює кримінальну відповідальність за розміщення коштів, отриманих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях і їхніх підрозділах або придбання за такі кошти об'єктів, майна, що підлягає приватизації, або устаткування для виробничих або інших потреб з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів. Ці дії охоплюють діяльність, пов'язану з легалізацією наркоприбутку. Встановлення кримінальної відповідальності за відмивання коштів або іншого майна – необхідна умова боротьби з організованою злочинністю, що носить нерідко транснаціональний характер. На території нашої держави діє Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [488], який спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями.

Крім того, в Україні діє Постанова Кабінету Міністрів України «Про сорок рекомендацій групи по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей», що зобов'язує органи виконавчої влади, банківські й інші фінансові установи керуватися у своїй діяльності такими

рекомендаціями [489]. Роки незалежності значно змінили уявлення про масштаби та можливості проникнення тіньових елементів у легальні фінансові правовідносини. Особливо гостро проявляються загрози забезпеченню фінансової безпеки на сьогодні, коли збільшується вплив глобальної злочинності, а також зростає число потерпілих від протиправної поведінки, серед яких фігурують і національно-державні утворення з їх фінансовими інтересами. Як наслідок, зростає матеріальний збиток, що наноситься незаконними діяннями окремих суб'єктів. Легальний бізнес та інститути державної влади в результаті співпраці з кримінальними структурами потрапляють під їхній контроль і втрачають самостійність дій. Тому процес зростання кримінальної міжнародної діяльності є деструктивним процесом.

Погоджуємося з позицією В. М. Першина, що не існує жодної державної фінансової системи, для якої були б відсутні загрози або небезпеки взагалі, проте безпечні системи є. У цьому зв'язку під фінансовою безпекою слід розуміти певний стан захищеності від загроз, а не тільки їх відсутність. При наявності загрози безпека визначається здатністю системи: нейтралізувати дію загрози; створити перешкоди на шляху просування загрози; зупинити її дію. Стан захищеності характеризується мірою фактичного здійснення даних можливостей. Тобто захищеність – це питання ступеня безпеки. Безпека зникає разом з появою актуальної загрози, що породжує стан небезпеки. Деякий час система перебуває одночасно у стані небезпеки і безпеки [490, с. 61-66].

Потрібно враховувати і той факт, що правове забезпечення фінансової безпеки держави має на меті встановлення такого законодавчого режиму, який підтримує достатній рівень розвитку України, невразливість і незалежність її фінансових інтересів по відношенню до можливих зовнішніх та внутрішніх загроз, а також впливів. При правовому аналізі особливостей ринкового реформування вітчизняної фінансової системи з позицій виникнення та розвитку криміногенних явищ і наслідків особливе місце

займає процес масової приватизації, який відбувався у нашій державі. Характерним для даного періоду було домінування економічного методу над правовим, яке призвело в умовах правового вакууму до безнормованої поведінки суб'єктів правовідносин. Це явище мало системні наслідки для українського суспільства як із позицій результативності самих ринкових реформ, так і в плані виникнення криміногенних наслідків та негативних зовнішніх ефектів.

Потрібно зазначити, що становлення підприємницької діяльності в Україні проходило в досить складних та суперечливих умовах як з економічної, так і з правової точки зору [491, с. 250-255]. Адже попередні процеси в економіці були переважно плановими, а кримінально-правові заходи захищали власність держави на засоби виробництва від посягань на них з боку приватних осіб. І навіть після того, коли держава на законодавчому рівні підтримала приватну власність та побудовану на її основі приватну підприємницьку діяльність, загальносуспільна ідея «кримінальності» приватного бізнесу не була викорінена як у підсвідомості співробітників правоохоронних органів, так і звичайних громадян. Ці процеси обумовили виникнення в Україні і на території більшості держав колишнього СРСР такого явища, як штучна криміналізація бізнесу. Звичайно ж, такі процеси не стосуються Естонії, Латвії та Литви, які сьогодні є членами ЄС, і де підприємницька діяльність є основною опорою для підтримання економічного добробуту суспільства.

Серед причин, які призвели до значного розповсюдження тіньових відносин у економіці нашої держави, можна виділити такі:

1. Значна завищеність ставок податків.

2. Досить складний і заплутаний механізм адміністрування податків. Даний пункт, як і попередній, створює ґрунтовне джерело для фінансового наповнення відносин у тіньовому секторі вітчизняної економіки.

3. Значна суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах правовідносин, що створює передумови

для можливого «лавірування» суб'єктів правовідносин в економіці між нормативно-правовими актами.

4. Недієвість організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства. У нашій державі було прийнято багато нормативно-правових актів та загальнодержавних програм у сфері боротьби з корупційними явищами, але здійснити кардинальний вплив на правовідносини вони так і не змогли.

5. Неефективність функціонування судової та правоохоронної систем.

6. Нестабільність законодавства у сфері адміністрування податків. Певна системність у цьому питанні все ж була досягнута з прийняттям Податкового кодексу України, але навіть після його прийняття неодноразово змінювався порядок нарахування та обчислення податків, і в пришвидшеному порядку вводилися нові збори, наприклад, військовий збір.

7. Значна бюрократизація державного апарату та складність погодження ним дозвільної документації. Складність боротьби з цими явищами полягає в реальній можливості корумпованих структур та конкретних осіб, які мають певні владні повноваження, перешкоджати намаганням проникнути у сферу їх протиправної діяльності, а також неготовності правоохоронних органів боротися з цим.

8. Негативні очікування населення і виробників товарів, робіт та послуг в умовах тривалого періоду політичної невизначеності у державі, розвитку економічної кризи та значного прискорення інфляційних процесів в економіці України.

9. Практична відсутність структурних перетворень у державі, оскільки не були прийняті основні законопроекти щодо проведення кардинальних реформ судової, податкової та пенсійної систем.

10. Непоодинокою в українському суспільстві є думка, що у зв'язку зі зникненням багатьох промислових підприємств після розпаду СРСР та значним падінням конкурентоспроможності вітчизняної економіки тінізація економіки виявилась єдиним способом збереження як цілих підприємств, так

і робочих місць, а також належного рівня доходів для значної частини населення України.

У останні два десятиліття в Україні спостерігалися специфічні процеси трансформації злочинності, у першу чергу, злочинності у сфері фінансів. З одного боку, відбувався процес проникнення загальнокримінальної злочинності та її суб'єктів у легальну фінансову систему. Кримінальна поведінка широко поширюється тут і стає чи не нормою. Криміналізація у сфері господарського життя суспільства впливає на всю систему норм і відносин, тобто, соціально-економічних, управлінських, виробничих та соціально-трудових.

З іншого боку, з розвитком правовідносин у суспільстві відбувалася «перебудова» злочинності. Її діяльність ставала все більше направленою на отримання фінансової вигоди, швидко розширювався і зміцнювався її організований сегмент. Змінювалася і ідеологія злочинної діяльності як професії: на основі процесів її комерціалізації та капіталізації утворювалося нове явище – «злочинний бізнес», а організована злочинність відповідно до рішень IX Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками була названа «злочинним підприємством» [492].

Оскільки Україна входить до Ради Європи, то це накладає на неї зобов'язання послідовно дотримуватися міжнародних вимог щодо боротьби з кримінальною економікою та відмиванням «брудних» грошей. Варто зазначити, що чинні норми Положення Віденської конвенції ООН «Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» [493] покликані сприяти співробітництву між державами, щоб вони могли більш ефективно вирішувати різноманітні міжнародного характеру проблеми боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин.

У нашій державі на основі розширеного тлумачення норм кримінального права частина закономірних відносин у сфері економіки піддається кримінальному переслідуванню з боку правоохоронних органів України. Але не потрібно забувати, що в ідеалі кримінальне право повинне

реалізовувати механізм впливу на суспільні відносини та сприяти реалізації державної політики у сфері регулювання таких правовідносин. Водночас у нашій державі не розроблені чіткі параметри державного втручання до питань формування та функціонування ринкових правовідносин, а заборона законодавством певних діянь повинна не тільки створювати умови для реалізації всебічного контролю над цією ситуацією, але й надавати реальну допомогу добросовісним учасникам ринкових правовідносин. Така допомога повинна, перш за все, виражатися у впливі на учасників, які здійснюють порушення чинного законодавства. Створюється ситуація, коли кримінальне законодавство не просто охороняє такий вид правовідносин від неправомірних посягань, але значною мірою здійснює його регулювання [494]. Цим значно погіршується становище добросовісних підприємців та значно зменшується бажання іноземних інвесторів здійснювати фінансові вливання до нашої фінансової системи [495]. А це вже пряма загроза забезпеченню фінансової безпеки України, адже всередині держави створюються перепони для ведення добросовісного приватного бізнесу.

Потрібно привести до європейських стандартів законодавство у сфері відповідальності за фінансові злочини тому, що надлишкова криміналізація правопорушень у сфері бізнесу призводить, з одного боку, до обмеження прав і свобод громадян, зниження їх підприємницької активності, а з іншого, – не приносить ніякої вигоди державі, яка фактично не отримує належного відшкодування втрат, завданих такими діями.

Основи нормативно-правового регулювання боротьби з тіньовою економікою закріплені у Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [496]. Саме у цьому міжнародному документі визначається гостра необхідність проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства у боротьбі з тяжкими злочинами, що стали зростаючою міжнародною проблемою.

Варто зазначити провідну рису організованої злочинності – її перетворення на певну форму незаконного підприємництва. У цілому, поділяючи таку оцінку, фахівці підкреслюють особливу специфіку вітчизняних видів організованої злочинної діяльності, яка полягає в тому, що в Україні організована злочинність зародилася в середовищі легальної фінансової системи, а не у сфері нелегальної кримінальної діяльності, як це було досить поширено у багатьох економічно розвинених державах, наприклад, у США [497].

Виділення такої принципової відмінності, очевидно, дозволить інакше розглянути роль зростання добробуту держави та розвиненості системи організованої злочинності у процесі її становлення і розвитку, поєднання фінансової і кримінальної складових організованої злочинності. Досить цікавим є дослідження твердження про наявність прямопропорційної залежності між перебудовою в економічному житті суспільства і підвищенням рівня організованості злочинності в цій сфері [498, с. 12-20]. Іншими словами, поширення ринкових правовідносин не обходить стороною злочинність і її представників, які досить швидко використовують інструментарій підприємницької діяльності у сфері незаконного бізнесу (наприклад, збут наркотичних засобів) і також швидко починають працювати у структурах легальної фінансової системи, щоб за рахунок здійснення злочинів (зазвичай, податкових) отримувати надприбутки. Глибоких трансформацій зазнає і соціально-професійна структура злочинного співтовариства – з’являються професіонали у сфері менеджменту, що спеціалізуються на різних видах управління та підприємницької діяльності (наприклад, фінансовий менеджмент), також дуже популярним стає рейдерство [499; 500]. Питання фінансової безпеки суб’єктів тіньового бізнесу вперше у працях розглядав В. М. Баранов. На думку вченого, у державі, в якій існує розвинена тіньова економіка, повинно існувати і тіньове право, і як засіб охорони вищезгаданих відносин – тіньова безпека усіх суб’єктів [501, с. 24-28].

Формування комплексного підходу до вивчення питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання у вітчизняній науці розпочалося відносно недавно. Більшість учених, досліджуючи фінансову діяльність підприємств, обмежувались аналізом їх економічної безпеки. Фінансова безпека суб'єктів господарювання лише виділялась як частина економічної безпеки. Водночас фінансова безпека підприємства є одним із провідних елементів його економічної безпеки. Стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від фінансової безпеки держави. На сьогодні, коли Україна починає піднімати власну фінансову систему, окремі складові фінансової безпеки нашої держави перебувають під загрозою. А неналежне забезпечення стану фінансової безпеки держави створює реальні передумови для погіршення стану фінансової безпеки частини вітчизняних суб'єктів господарювання [502, с. 211-212].

Проблеми впливу на фінансову безпеку вітчизняних суб'єктів господарювання в останні роки стали предметом дослідження багатьох талановитих учених. Але видатні діячі в основному досліджували економічну складову фінансової безпеки суб'єктів господарювання, приділяючи лише опосередковану увагу правовим питанням забезпечення забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Сучасні умови розвитку держави в цілому та конкретно суб'єктів господарювання ґрунтуються на чисельних організаційно-правових формах власності, пануванні конкуренції, свободі прийняття рішень підприємствами та самостійно та їх відповідальності за поточні показники та кінцевий фінансовий результат. У такій ситуації керівництву підприємства не тільки потрібно знати мету виробничо-господарської діяльності та основні конкурентні переваги, а також і недоліки суб'єкта господарювання. На перший план виходить забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання, у результаті чого стає можливим його ефективне функціонування. Кожне рішення, що спрямоване на подолання можливої загрози підприємству чи реалізації додаткової вигоди для нього, несе

багатоваріантні наслідки, що потребують досконалого вивчення та прогнозування.

На наш погляд, фінансову безпеку суб'єктів господарювання можна визначити як певний стан захищеності, за якого підприємство може ефективно функціонувати, поступово розширюючи власну діяльність. Спочатку потрібно визначити умови, які є ключовими для належного забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція К. Горячевої, що умовами для забезпечення фінансової безпеки підприємства повинні виступати 4 ключові фактори, а саме: високий рівень гармонізації, узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами навколишнього середовища; наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, місії та завдань; збалансованість і комплексність фінансових інструментів, що використовуються на підприємстві; постійний розвиток фінансової системи суб'єкта господарювання [503, с. 65-67].

Вищезгадані фактори можна поділити на зовнішні та внутрішні. Адже і поняття «стану захищеності» можна трактувати як відсутність зовнішніх та внутрішніх загроз діяльності або можливість ефективно протистояти їм. Наприклад, Концепцією економічної безпеки споживчої кооперації України [504] «стан захищеності» визначено, як здатність суб'єктів господарювання надійно протистояти будь-яким зовнішнім або внутрішнім загрозам, спробам з боку юридичних чи фізичних осіб завдати шкоди їх законним інтересам.

Потрібно зазначити, що в умовах капіталізму практично будь-якому суб'єкту господарювання досить часто будуть протистояти різні зовнішні та внутрішні загрози. Підтвердженням цього є положення Господарського кодексу України [505], де стаття 42 визначає підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Спричиняти негативний вплив на фінансову безпеку підприємництва можуть органи державної влади, контрагенти або конкуренти. Також спричиняти негативний вплив на фінансову безпеку підприємництва може і збіг об'єктивних обставин. Прикладом таких загроз можуть виступати певні інновації, наукові відкриття, технологічні розробки, стан кон'юнктури ринку або форс-мажорні обставини. Варто зазначити, що рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання безпосередньо залежить від спроможності керівництва уникати можливих загроз та швидко ліквідувати наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Важливими умовами і елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є оцінка і управління економічними ризиками та адаптація до змін ситуації на ринку.

Визначення факторів впливу дає змогу суб'єктам господарювання адаптуватися до постійної зміни середовища та успішно виживати в умовах конкуренції. Адаптація включає здатність до розвитку, трансформацію елементів господарської діяльності та системи управління в такому напрямі, який забезпечує фінансову безпеку.

Перейдемо безпосередньо до аналізу завдань фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Заслуговує на увагу позиція М. І. Зубка [506, с. 132-133], який пропонує визначити:

1. Моніторинг і прогнозування факторів, що визначають загрози фінансовій безпеці підприємства. Це завдання є ключовим, бо лише за належної підготовки до загрози підприємство може ефективно та в найкоротші строки мінімізувати або навіть виключити негативні наслідки впливу на фінансову безпеку.

2. Формування оптимальної структури боргових зобов'язань підприємства. Як економічне становище нашої держави у цілому, так і економічне становище суб'єктів господарювання поступово покращуються, але ще є досить відчутними наслідки світової економічної кризи, яка була нещодавно.

3. Протидія злочинним посяганням на фінансові ресурси підприємства та вражаючим факторам надзвичайних ситуацій. Законодавство України, яким керуються у своїй діяльності суб'єкти господарювання, не є досконалим. Деякі його положення змінюються досить часто. Яскравими прикладами цього є окремі норми Податкового кодексу України. Прогалини в ньому можуть використовувати злочинці для власного збагачення та/або для погіршення фінансового стану підприємства. Враховуючи цей фактор, є досить корисним, особливо для малого підприємництва, регулярне використання висококваліфікованої допомоги консультантів з економіко-правових питань. Водночас суб'єкти господарювання середнього та великого масштабу мають у своєму штаті працюючих на постійній основі кваліфікованих спеціалістів з економіко-правових питань.

4. Визначення повноважень і функцій посадових осіб підприємства у його фінансово-господарській та комерційній діяльності. Чітке визначення повноважень та способів взаємодії між ключовими ланками менеджменту підприємства є необхідною умовою для своєчасного і ефективного реагування на несприятливі чинники.

5. Моніторинг індикаторів фінансової безпеки підприємства. Для здійснення довготривалої економічної діяльності досить важливим є вироблення та запровадження певних критеріїв та індикаторів, які надають змогу більш якісно та повно оцінити діяльність суб'єкта господарювання.

6. Визначення пріоритетів і оптимізація використання фінансових ресурсів. Досягнення цілей діяльності та термінів їх реалізації повинно бути належним чином фінансово забезпечене практично за будь-яких обставин. У випадку розпорошення фінансових ресурсів для реалізації різнопланових неключових завдань виникає ситуація можливого недофінансування ключових напрямів діяльності. Беручи до уваги, що практично будь-який суб'єкт підприємництва здійснює власну діяльність у певному конкурентному середовищі, то вищезгадана ситуація здатна поставити під сумнів можливість подальшого самостійного існування підприємства.

7. Збереження і нарощування фінансових ресурсів підприємства. Підприємство використовує різні джерела формування фінансових ресурсів. Фінансові ресурси підприємства формуються: під час його заснування; внаслідок фінансово-господарської діяльності; у результаті операцій на фінансовому ринку; у порядку перерозподілу грошових ресурсів. Перехід на ринкові умови господарювання потребує нових підходів до формування фінансових ресурсів підприємств. Наприклад, нині важливе місце в джерелах фінансових ресурсів посідають внески фізичних і юридичних осіб. Водночас зменшуються обсяги бюджетних і відомчих субсидій, збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань і позикових коштів. Від розміру власних фінансових ресурсів суб'єкта господарювання залежить можливість їх використання у кризових ситуаціях.

8. Забезпечення балансу доходів і витрат у діяльності підприємства. Значення бюджету доходів і витрат для керівництва підприємства полягає також у тому, що він дозволяє вибрати найкращий варіант розрахунку прибутку.

9. Забезпечення ліквідності та платоспроможності підприємства.

10. Формування адекватних обстановці умов для швидкого відновлення платоспроможності та ліквідності підприємства, його фінансового стану у випадках негативного впливу на них екстремальних ситуацій. Здійснення підприємницької діяльності у будь-якій державі є досить складною справою. Тому серед критеріїв успішного ведення фінансово-господарської діяльності набуває пріоритету система раннього виявлення та подолання кризових ситуацій. Варто зазначити, щоб забезпечити нормальне функціонування відтворювального циклу підприємства, необхідно здійснювати комплексний вплив на причини, які викликали небажані деформації. У такому випадку потрібно зосереджувати увагу не лише на ліквідації наслідків кризових явищ, а, у першу чергу, на виявленні їх причин і недопущенні у майбутньому таких екстремальних ситуацій [507, с. 86-95].

Слід звернути увагу, що створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, якими є підприємства, правове забезпечення їх діяльності та розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні, а також єдиної державної політики у фінансовому секторі України здійснюється за допомогою норм Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [508]. Суб'єкти господарювання здійснюють свою діяльність у ринковому середовищі і їхні дії повинні бути фінансово обґрунтованими та нормативно закріпленими, саме тому цей Закон встановлює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. Проте цим нормативно-правовим актом охоплено не всі сфери функціонування фінансових ринків та надання фінансових послуг споживачам, що призводить до правових прогалин.

Потрібно зазначити, що на сьогодні існує лише один шлях створення дієвого законодавства – забезпечення якомога стабільних, прозорих та зрозумілих правил оподаткування. Надмірно ускладнені податкові системи є причиною високого рівня ухилення від сплати податків, а значні витрати на адміністрування призводять до появи неформальних секторів, збільшення корупції та зменшення припливу інвестицій у державу.

За інформацією Світового Банку, показником, що впливає на рейтинг податкової системи, є кількість часу, що витрачається на сплату податків та зборів. Україна тут займає чи не останні позиції – за підрахунками, у середньому в нашій державі на адміністрування податків витрачається більше 600 годин протягом року. Однією з основних проблем української податкової системи з часу її становлення є високе податкове навантаження на прибуток і оплату праці [509].

У цій ситуації частина підприємств вимушено переходять (частково або повністю) у тіньовий сектор розвитку фінансової системи держави, що досить актуально для сучасного посткризового стану нашої держави. У

більшості розвинених держав світу розмір тіньового сектору складає до 10 % від валового внутрішнього продукту держави. У нашій державі цей показник є значно вищим. Тіньовий сектор у фінансовій безпеці держави можна визначити як неконтрольовану державою сферу протиправної фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Найчастіше підприємства використовують бартерні взаєморозрахунки замість оплати готової продукції, зменшуючи обсяг сплати податків і утворюючи готівкові фонди коштів. Крім того, благодатним ґрунтом для зростання згаданого сектора є постійні зміни у законодавстві, як правило, у бік зростання податкового навантаження. При цьому до тінізації тяжіє середній і малий бізнес, тобто, основа формування стабільної і розвиненої економіки держави, що призводить до зменшення фінансових ресурсів підприємництва, а, як наслідок, – і фінансових ресурсів держави, що спричиняє неможливість виконання останньою функцій із соціального захисту населення. Водночас тіньова економіка, де зосереджено певну частку реального виробництва товарів і послуг, певною мірою стимулює розвиток процесів початкового нагромадження капіталу і є іноді єдиним джерелом доходів для населення, зайнятого в ній. Тож функціонування тіньового сектора економіки, з одного боку, знімає ряд соціальних проблем, а з іншого, – сприяє подальшій диференціації суспільства, будучи загрозою не тільки фінансовій, а й економічній безпеці держави.

Таким чином, фінансова безпека суб'єктів господарювання може бути визначена як комплексна категорія, вплив на яку систематично здійснюється з боку різних зовнішніх та внутрішніх факторів. Більшість підприємств у нашій державі функціонують в умовах досить жорсткої конкурентної боротьби. Фінансова безпека вітчизняних суб'єктів господарювання також значно ослаблена не завжди раціональною податковою політикою держави.

Належний рівень забезпечення фінансової безпеки кожного конкретного суб'єкта господарювання формує відповідний високий рівень функціонування окремо взятої галузі економіки держави, що, в свою чергу,

закладає підвалини для економічного розвитку держави та поповнення бюджетних коштів для проведення ряду позитивних перетворень у житті громадян, що нині відбуваються під керівництвом Президента України П. О. Порошенка [510].

Тіньова економіка продовжує набувати організованої форми в Україні, використовуючи все нові й нові форми діяльності. Для зниження її рівня використовується досить багато способів і засобів, але, незважаючи на активні дії, знизити рівень тінізації економічних процесів в Україні, а також зменшити вплив тіньової економіки на соціально-економічну ситуацію в державі поки що кардинально не вдається.

Як слушно зазначає І. В. Озерський, тіньова економіка є досить складним і суперечливим явищем [511, с. 25-28]. Саме цим пояснюється існування великої кількості диференційованих підходів до вирішення цієї проблеми. На сьогодні як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці не вироблено єдиного комплексного підходу до понятійного апарату наукових досліджень у цій сфері, причин виникнення та розвитку, методів оцінки тіньової економіки та напрямів її подолання. Тіньова економіка як явище розглядається з різних точок зору з використанням економіко-статистичного, правового і етичного підходів.

Ще однією проблемою українського суспільства є значна терпимість до тінізації суспільних процесів. У цьому випадку розуміється сегмент економіки, який являє собою складний зв’язок легальних, напівлегальних і позалегальних зв’язків у суспільстві. Цей тезис також означає, що при застосуванні заходів впливу щодо обмеження розповсюдження тіньової економіки не враховуються всі чинники, від дії яких залежить вихід останньої з «тіні». Отже, проблема пошуку шляхів боротьби з цим явищем та детінізації економіки України є актуальною та важливою як з погляду наукових досліджень, так і щодо практичного їх використання. Адже у даний непростий час для нашої держави є дуже потрібними внутрішні ресурси для здійснення масштабних перетворень. Саме ці ресурси при правильній

реалізації може надати тіньова економіка, яка, натомість, реально загрожує національній безпеці та демократичному розвитку нашої держави.

Зазначимо, що в економіці будь-якої держави світу присутні операції, які вчиняються з порушенням діючого законодавства, і які можна вважати тіньовими [512, с. 29]. Найчастіше до таких операцій належать такі, оподаткування яких здійснюється за високими ставками, або такі, здійснення яких взагалі не дозволяється чинним у державі законодавством. Розвиток тіньової економіки є реакцією на сам факт державного регулювання. Таке регулювання неможливе без обмежень, а нерозумні обмеження провокують їх порушення. Трактування багатьох правопорушень у тіньовій економіці пояснюють, у чому саме присутні недоліки державного регулювання, наприклад, ухилення від сплати податків. Але найкраща система централізованого державного управління може лише зменшити масштаби тіньової економіки, проте ніяк не ліквідувати її. За умов встановлення навіть мінімальних ставок податків певна частина платників усе-таки буде ухилятися від їх сплати.

Потрібно визнати той факт, що тіньова економіка була, є і буде у будь-якій державі, оскільки у будь-якому суспільстві є люди, які незадоволені встановленим порядком управління у державі. У державах з доволі законослухняним населенням, наприклад, у Швейцарії та Швеції, законодавство у сфері справляння податків користується повагою значно меншою мірою, ніж інше законодавство. Значна частина населення вважає, що розмір податків встановлюється державою більшим, ніж це необхідно для забезпечення добробуту суспільства цієї держави.

Злочинність та її основне фінансове джерело – тіньова економіка є невід'ємними складовими будь-якого суспільства, а їх зміст та вираження досить динамічні, що з особливою яскравістю проявляється в перехідні періоди для економічних відносин та в епохи політичних перетворень. У цьому і полягає складність завдань, які щоденно вирішують у нашій державі

працівники Державної фіскальної служби України та підрозділи податкової міліції [513, с. 65-67].

Найважливішою тенденцією розвитку тіньової економіки є її криміналізація, зростання впливу організованої злочинності, посилення її суспільної небезпеки та її вплив на фінансову безпеку галузей економіки чи навіть держави. У зв'язку з цим у системі економічних відносин доцільно виділити самостійний сектор кримінальної економіки. Кримінальна економіка охоплює економічні суспільно небезпечні діяння трьох видів: криміналізовані, які включають у себе діяння, вчинення яких тягне за собою кримінальну відповідальність згідно з положеннями чинного законодавства; некриміналізовані, які включають в себе діяння, вчинення яких тягне за собою юридичну відповідальність згідно з нормами інших галузей права; некриміналізовані і які не тягнуть за собою юридичну відповідальність (прогалини правового регулювання) [514].

З урахуванням вищезазначеного, у складі кримінальної економіки можуть бути виділені такі елементи: незаконні економічні відносини у сфері політичної діяльності; незаконні економічні відносини у системі державної служби; незаконні економічні відносини у сфері легальної економічної діяльності (виробництво та торгівля); незаконна підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом, реалізацією і споживанням заборонених товарів та послуг; незаконні діяння, пов'язані із застосуванням чи погрозою застосування насильства в економічних відносинах; незаконна підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом, реалізацією і споживанням нормальних товарів і послуг без ліцензії чи спеціального дозволу; нелегальна зайнятість; професійна злочинність; прихована економіка – дозволена законом діяльність, яка офіційно не показується або применшується та здійснюється з метою ухилення від сплати податків [515, с. 25].

Визнаючи негативні наслідки тіньової економіки, варто також відмітити і позитивні сторони такого явища: сприяє зайнятості населення;

знижує рівень банкрутств суб’єктів господарської діяльності; пом’якшує наслідки економічних спадів у виробництві, фінансових криз та наслідків економічних рецесій; знімає соціальне напруження у суспільстві (частина кваліфікованих працівників, які внаслідок згаданих у попередньому пункті обставин втрачають місце роботи, можуть деякий час працювати у «тіньовому» секторі економіки).

У функціонуванні тіньової економіки значно більше негативного, ніж позитивного, тому боротися з цим явищем можна і потрібно. Ось тут виникають певні проблеми, пов’язані з недосконалістю законодавчої бази і проведеними статистичними оцінками. Крім того, у прихованому секторі ринкової економіки так само, як і в будь-якому іншому, діє закон попиту та пропозиції.

За офіційними даними правоохоронних органів, у загальній кількості виявлених злочинів у вітчизняній фінансовій системі майже дві третини становлять злочини проти власності, на частку злочинів у сфері економічної діяльності припадає трохи більше третини, а число злочинів проти інтересів комерційних та інших організацій зведено до мінімуму [516]. Також виявлено, що кількість злочинів, що реєструються за статтями відповідних глав Кримінального кодексу України, ілюструють лише тенденцію до зростання загальнокримінальних корисливих злочинів і майже нічого не говорять про внутрішні процеси у системі самих економічних відносин. Але ж не кількісний, а, у першу чергу, якісний склад злочинів у сфері економічної діяльності показує негативні риси процесів в умовах ринкових реформ. Не потрібно забувати, що такий вид злочинів характеризується досить високим ступенем латентності. Таким чином, реальні розміри збитків суспільства, які воно несе від криміналізації економічної сфери життєдіяльності, досить важко обрахувати.

В. К. Васенко наголошує на тому, що в економіці діють сфери, у яких організована злочинність стрімко розвивається [517, с. 15-23]. До них можна віднести паливно-енергетичний комплекс, агропромисловий комплекс,

металургійну, банківську сфери. Для забезпечення свого панування у цих та інших сферах економічної діяльності організована злочинність широко використовує рейдерство, кримінальні банкрутства, фінансові схеми, за допомогою яких з державного та місцевих бюджетів виводяться і присвоюються величезні кошти.

При цьому втрати від масштабної економічної злочинності неправомірно зводити лише до матеріальних збитків або втрат для суспільної моралі. Її головна загроза полягає у підриві ключових соціально-економічних імперативів, що реалізують принципи свободи, рівності і справедливості, які однаково значущі для всіх держав. Можливість розвитку економічної системи держави виступає однією з головних умов стабільного розвитку суспільства і держави. У свою чергу, злочинність підриває єдиний нормативний порядок у суспільстві і загрожує зниженням економічної безпеки держави.

Але не потрібно забувати, що загрози, які виходять від тіньової економіки, для будь-якої економічної системи існують і заперечувати їх немає сенсу, але і небезпека, і актуальність даних загроз завжди різні. Тут багато залежить від структури, а також розмірів тіньової економіки, форм і методів здійснення тіньової діяльності.

Аналогічно і небезпека ведення тіньового бізнесу для самих суб’єктів тіньової економіки може бути різною: реальної чи потенційної залежно від багатьох факторів, а саме від: ефективності функціонування правоохоронних органів; ефективності законодавства, що визначає відповідальність для порушників норм і правил; ставлення суспільства до тіньової діяльності і до держави; ставлення апарату держави до тіньової економіки та інше.

У більшості випадків позаправовий характер діяльності суб’єктів тіньової економіки вносить більший, порівняно з легальними суб’єктами, ризик здійснення підприємницької діяльності. Але це не означає, що дані суб’єкти не можуть бути в безпеці. Тому що, по-перше, ризик – це лише потенційна можливість небезпеки, він не означає актуалізації наявної

небезпеки, а по-друге, небезпека, навіть при її актуалізації, може бути незначною і не призвести до якісних змін об’єкта впливу. Крім того, є непоодинокі випадки, коли норма закону – це лише суб’єктивне бачення держави, і не завжди «легальні за природою» діяння фактично визнаються «легальними за законом» і, навпаки, «злочинні за природою» не завжди визнаються такими у чинних нормативно-правових актах [518, с. 132-139].

В історії існують приклади, коли громадянам та господарюючим суб’єктам для забезпечення своєї безпеки потрібно було не виконувати норми і правила, встановлені державою, а, навпаки, їх порушувати. Найбільш яскравим прикладом служить режим «продрозверстки», коли громадяни могли вчинити 2 дії: здати державі надлишки хліба і померти з голоду; приховати хліб і піддатися кримінально-правовому переслідуванню. Також у 90-х роках минулого століття досить часто траплялися парадоксальні ситуації, коли ведення бізнесу в «тіні» було безпечніше, ніж у легальному полі. У наступні роки за умов стабільного розвитку держави рівень тіньового сектору економіки зменшувався, а у періоди спаду виробництва зростав [519]. Нині близько 40 % фінансової системи держави перебуває у «тіні» [520].

У процесі впливу на суспільні економічні відносини злочинність у сфері економіки значно диференціюється. Мається на увазі множинність її впливу, тобто існуючі види і численні різновиди злочинів зачіпають різні горизонти і шари системи відносин господарювання і, відповідно, зумовлюють неадекватний характер їх дисфункцій. Наприклад: бізнес-злочинність впливає на процеси, які відбуваються переважно у сфері підприємництва, а також у сфері обмінних відносин і споживання; корупція – підриває економічні відносини у сфері управління та організації народним господарством; злочинність проти власності та у сфері приватизації – завдає шкоди відносинам власності і присвоєння; злочинність найманих працівників – порушує виробничі відносини; злочини роботодавців у сфері праці та соціального забезпечення, що здійснюються на шкоду працівників і держави,

– викликають дисфункції в системі соціально-трудових і розподільних відносин.

З вищезгаданих видів найбільш небезпечною є злочинність у сфері підприємництва. Саме вона, а не інші види корисливих діянь (наприклад, крадіжки), судячи з даних кримінальної статистики передових держав світу, завдає суспільству, державі, громадянам найбільший матеріальний збиток. У першу чергу тому, що злочини у сфері підприємництва досить часто здійснюються системно та регулярно, а, наприклад, крадіжка – злочин, який переважно здійснюється одноразово. Також злочинність у сфері підприємництва підриває конструктивні підстави легальних ринкових відносин, повертаючи вектор їх відтворення у бік посилення соціальної несправедливості і майнового розшарування суспільства. В Україні дійсно існує велике майнове розшарування, масштаб якого значно перевищує показники розвинених держав світу [521].

Але боротьба з мінімізацією тіньового сектору економіки ще не є по-справжньому ефективною. Ефект від її позитивних наслідків буде сприяти небувалому підвищенню рівня фінансової безпеки держави. В Україні ще не розроблено і не існує чіткої програми дій щодо зменшення масштабу тіньового сектору економіки. Тіньовий сектор у вітчизняній економіці, незважаючи на значні зусилля контролюючих органів, не поспішає скорочуватися. Тим часом, ефективність економічного розвитку держави значною мірою пов’язана саме з мінімізацією тіньового сектору та збільшенням прозорості діяльності всього народного господарства.

З практичного боку, не тільки отримання доходів, здобутих незаконним шляхом, а й їх використання, тобто витрати на кінцеве споживання і накопичення можуть характеризувати розвиток тіньової економіки в тому випадку, якщо кошти надходять з джерел, які не є офіційно зареєстрованими. Це може свідчити про масштаб функціонування чорного ринку як сегмента тіньової економіки.

Переважна частина дослідників зазначають про необхідність боротьби з розвитком «тіньової» економіки, однак є розбіжності у визначенні цілей та інструментів цієї боротьби. На нашу думку, повсякденне уявлення про бажання повної ліквідації тіньової економіки є свідомо помилковим. Якщо є деякі корисні функції даного явища, то повинно йтися не про знищення даного явища, а про оптимізацію його масштабів. Тому метою боротьби навіть із свідомо антигромадськими видами «тіньової» економіки краще вважати не їх повну ліквідацію, а мінімізацію сукупних втрат від цих злочинів та від боротьби з ними. На наш погляд, оптимальним є комплекс дій, який одночасно направлений на: удосконалення системи оподаткування та зменшення податкового тиску; посилення контролю держави за фінансовими та товарними потоками суб'єктів господарської діяльності; посилення адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за несплату податків або навпаки; адміністрування тіньових доходів з одночасним поліпшенням умов оподаткування.

Дійсно, виведення діяльності підприємств із «тіні», а також припинення ними виплати заробітної плати власним працівникам «в конвертах» – це і є одне із найскладніших завдань економічної політики сучасної України. Вирішення цієї проблеми досить часто обговорюється в публікаціях, але до цього часу відсутні дослідження з приводу того, наскільки згубним для економіки в цілому виявилось її часткове переміщення в «тінь» [522, с. 3-11]. Не потрібно забувати, що у розвинених державах світу тіньову економіку також не вдалося побороти, наприклад, – у державах-членах ЄС рівень її розповсюдження не опускається нижче 10 %.

Серед наслідків, до яких призвело розповсюдження тіньових відносин у економіці нашої держави, можна виділити: криміналізацію процесів у суспільстві; значне поширення корупційних діянь; неможливість належним чином забезпечувати правовий захист громадян та суб'єктів господарювання; створення негативного міжнародного іміджу держави; обмеження економічних відносин українських підприємств із зарубіжними партнерами;

зниження рівня податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів; скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів у зв'язку з неможливістю відкритого витрачання тіньовими структурами прихованих доходів і переміщення їх до інших держав; зменшення інтересу інвесторів до розвитку виробничих потужностей на українських підприємствах; стримування євроінтеграційних процесів в Україні.

Тобто наслідки розповсюдження тіньових процесів в економіці України є досить значними. Рівень вітчизняної фінансової безпеки є доволі низький і продовжує знижуватись. Єдиним виходом з ситуації, що склалася, є широкомасштабне комплексне проведення детінізації економіки нашої держави.

Детінізація передбачає вихід з «тіні» економічної діяльності завдяки створенню досить сприятливих умов для ведення легальної економічної діяльності. При проведенні детінізації максимально враховуються інтереси суб'єктів економічної діяльності. Детінізація розуміється як процес зменшення обсягів тіньової економіки через створення цілісної системи дій, спрямованих на подолання та усунення причин і передумов функціонування тіньової економіки або залучення нелегально отриманих доходів у легальну економіку. Україна у сфері стимулювання детінізації мало в чому відрізняється від інших держав.

Сьогодні детінізація є одним з провідних завдань для підвищення рівня фінансової безпеки та створення умов сталого розвитку нашої держави. Сутність питання детінізації економіки є не менш суперечливим, ніж сама тіньова економіка. Відсутність у державі конкретного плану заходів щодо боротьби з тіньовою економічною діяльністю унеможливлює ефективне розв'язання даної проблематики. Досить слушним було б звернутись до пропозицій, які виражені В. М. Поповичем [523, с. 228-229], який розробив теорію детінізації вітчизняної економіки.

Детінізація, як і тіньова економіка – це досить складні багатоаспектні явища, їх важко структурувати в єдину інформаційно-аналітичну систему,

яка б могла стати основою розробки державних заходів протидії тінізації економіки нашої держави. Найкращим виходом з цієї ситуації було б створення привабливого економічного режиму як для національних, так і для іноземних суб'єктів правовідносин. Однак зараз це досить непросто зробити, оскільки, в Україні уже існує кризова ситуація в економіці. Також нещодавно наша держава приєдналась до ряду міжнародних фінансових, економічних і політичних організацій, тому вона є досить обмеженою у своїх діях певними зобов'язаннями перед цими організаціями.

У нашій державі тіньова економіка працює у багатьох сферах економічного життя, тому боротися з цим явищем потрібно комплексно. У той же час, існує уніфікований, прийнятний для детінізації усіх галузей економіки механізм – це сфера адміністрування податків, оскільки податки та система оподаткування охоплюють усі економічні сфери функціонування українського суспільства. Оподаткування є об'єктивним явищем, яке через втручання керівництва держави забезпечує виконання функцій останнього, а основною причиною значного поширення тіньової економіки є відмінність між сумою грошей, що сплачує особа за здійснення нею економічної діяльності, та фактичним її виграшем.

Дійсно, важливим фактором, що фінансово «живить» тіньовий ринок, є недосконаліть та переважно фіскальний характер податкової політики, а також нестабільність її законодавчої бази. Чинне податкове законодавство України не завжди стимулює суб'єктів ведення господарства інвестувати капітали в легальну економіку. Податкове навантаження у нашій державі перевищує цей показник у групі сусідніх держав [524], що стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності, виведення їх у «тінь». Потрібно зазначити, що обтяжливість податкової системи України визначається не завжди величиною податкових ставок, а досить часто нерівномірністю податкового навантаження на суб'єктів господарювання, заплутаністю і нестабільністю податкового законодавства. Таким чином, існуючі недоліки податкової системи України стримують процеси

збільшення інвестицій в економіку нашої держави, а це гальмує зростання виробництва та знижує рівень вітчизняної фінансової безпеки держави.

Саме на досягнення позитивного результату направлена Концепція реформування податкової системи України [525], яка введена в дію Кабінетом Міністрів України. Вона має на меті впровадження кардинально нового механізму податкового адміністрування, тобто пропонується оптимізація кількості податків. У запропонованій Концепції представлено також декілька моделей реформування податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування.

На нашу думку, концепція є досить цікавою і змістовною, але у майбутньому виникнуть значні системні проблеми з впровадженням окремих її елементів. Тим часом, нестабільність вітчизняного законодавства сприяє тому, що тіньова економіка продовжує набувати організованого характеру, використовує різні форми протиправної діяльності. Також ще не створено чіткого механізму міжвідомчої координації у вирішенні поставлених завдань. У той же час каральні дії з боку контролюючих органів не припиняють тіньові операції, а сприяють появі більш складних їх форм. На нашу думку, подальше обмеження впливу тіньової економіки не може базуватися лише на силових методах, бо вони можуть давати лише тимчасовий ефект. Успіх може забезпечити лише цілісна система дій, спрямована, передусім, на зменшення розповсюдження передумов цих явищ та процесів у суспільстві. Для цього необхідна нова стратегія детінізації економіки, що передбачає, в першу чергу, створення сприятливих умов для легальної економічної діяльності на основі максимального врахування інтересів суб'єктів господарювання.

Також для вирішення цього питання необхідно обмежити або повністю ліквідувати фактори, що сприяють криміналізації фінансової діяльності. Це стосується джерел живлення економічного криміналітету, механізмів реалізації злочинів у сфері фінансів, мотивації фінансової злочинності,

ліквідації зон правового вакууму, що сприяють криміналізації фінансових правовідносин.

Заслуговує на увагу думка Т. О. Шматковської, яка стверджує, що чим швидше держава буде спроможна перевести власну фінансову систему у нове нормативно-правове середовище, тим більше можливостей з'явиться щодо обмеження фінансово небезпечних, насамперед, криміналізованих складових фінансової системи держави [526, с. 177-185].

Потрібно зазначити, що весь комплекс дій, які застосовуються органами державної влади сьогодні для боротьби зі злочинністю у сфері фінансів, для зниження рівня «криміналізації» та «тінізації» окремих ланок фінансової системи держави, та правове забезпечення фінансової безпеки держави не є достатніми. Але можливості відповідних органів державної влади у цій сфері використовуються не повною мірою.

Тіньовий сектор економіки здійснює негативний вплив на стан фінансової безпеки нашої держави. Наслідком цього є ослаблення та істотне зниження темпів економічного зростання на державному рівні в результаті невикористання значної кількості внутрішніх фінансових ресурсів. Вищезгадані обставини знижують рівень ефективності вітчизняної податкової та бюджетної діяльності держави. Недооцінка вищезгаданих масштабів значно знижує рівень фінансової безпеки нашої держави та може негативно вплинути на макроекономічну політику держави і міжнародні економічні відносини.

Основним засобами протидії загрозам є впровадження стратегії ефективного державного управління економікою, удосконалення системи оподаткування, зменшення податкового тиску та посилення адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за несплату податків.

Водночас, тіньова економіка, де зосереджено певну частку реального виробництва товарів і послуг, певною мірою стимулює процес нагромадження капіталу і є іноді єдиним джерелом доходів для населення,

зайнятого в ній. Тож функціонування тіньового сектору економіки, з одного боку, знімає ряд соціальних проблем, а з іншого, – сприяє подальшій диференціації суспільства, будучи загрозою належного функціонування фінансової безпеки держави [527, с. 99-109]. З метою детінізації економіки України необхідним є використання заходів, що сприяли б підвищенню рівня інвестиційного клімату держави, зниженню фіскального та регуляторного тиску на суб'єкти господарювання за рахунок спрощення існуючої системи оподаткування. Досить необхідною є подальша дерегуляція підприємницької діяльності, а також підтримка малого та середнього бізнесу, у першу чергу, у сфері дозвільної системи та ліцензування.

Значне місце у процесі детінізації економіки України займає діяльність ДФСУ [528; 529]. Саме за широкого сприяння даного органу державної влади необхідно провести комплексну реформу існуючої системи оподаткування, що дозволить значно підвищити рівень вітчизняної фінансової безпеки держави.

Разом з тим досить багато питань у сфері фінансової злочинності, які стосуються державно-правового механізму боротьби зі злочинністю у сфері фінансової системи держави, та правовому забезпеченню фінансової безпеки держави поки-що залишаються недостатньо дослідженими і представляють інтерес для подальших глибоких досліджень.

4.4. Теоретико-методологічна сутність забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи

Забезпечення фінансової безпеки держави в умовах фінансових криз розглядалося вченими досить давно, але з часом кризи відбуваються все частіше, а рецепт їх попередження чи боротьби з їхніми наслідками так і не знайдений. Минула світова фінансова криза у черговий раз продемонструвала, що не можна залишати без належного правового

забезпечення багато процесів у фінансовій системі кожної держави. Очевидна вразливість національних фінансових систем перед явищем подібних глобальних катаклізмів знову піднімає проблему мінімізації їх негативних наслідків для кожної держави. Нестійкість світової фінансової системи є величезною загрозою для кожної держави, яка надає нового змісту та актуальності забезпеченню фінансової безпеки держави.

Фінансова криза є серйозною соціально-економічна проблема сучасності. Незважаючи на масштаби наукових розробок, досі погляди науковців на багато принципових питань фінансових криз, зокрема тих, що стосуються самого визначення цього явища, його природи, причин і механізмів прояву, відрізняються. На думку вчених, в історії розвинених держав мали місце 39 міжнародних фінансових криз. Кожна з них носила все більш охоплюючий характер та спричиняла масштабніші руйнівні наслідки. Починаючи з 30-х років минулого століття фінансові кризи виникають усе частіше і стають руйнівнішими.

За фінансово-кредитним словником, криза – це «…глибокий розлад, період загострення протиріч в процесі розвитку будь-якої сфери людської діяльності» [530]. Одні науковці у своїх наукових працях пишуть проте, що криза – об’єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [531, с. 165-170; 532, с. 50-57].

Інші науковці розглядають таке поняття, як «фінансова криза» та стверджують, що це явище передбачає виникнення якісних змін в економічній системі, які спричиняють порушення пропорцій у розвитку, його призупинення, видозміни чи руйнування фінансової системи країни або світових ринків у цілому [533, с. 69-75; 534, с. 33-41].

К. А. Кононенко у своїх дослідженнях зазначає, що кризу, яка спіткала Україну у 2014-2015 рр., можна охарактеризувати як системну – кризу

базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах [535, с. 56-57]. В. В. Ковальов стверджує, що фінансова криза – це різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків [536, с. 15]. Фінансова криза – особливий і найбільш паразитичний різновид кризи. Його суть не в надлишку товарів і послуг, їх може і не вистачати, а в надлишковій масі грошей, а також у зростанні відриву цін і тарифів на товари та послуги від реальних витрат на їх виробництво. Отже, однією з передумов фінансової кризи є значне зростання доходів власників грошового спекулятивного капіталу.

Для підсилення системи правового забезпечення фінансової безпеки держави в умовах економічної кризи на теренах нашої України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» [537]. Цей нормативно-правовий акт спрямований на збереження кадрового потенціалу підприємств, недопущення зростання рівня безробіття та забезпечення соціальних гарантій громадян. Варто зазначити, що серед соціальних заходів захисту безробітних у період світової фінансової кризи важливе місце посідає створення робочих місць за рахунок значного посилення державного регулювання. Однак прийняття антикризових заходів у сфері зайнятості та безробіття не вирішило автоматично всіх проблем, що залишає негативний відбиток на фінансовій безпеці нашої держави.

Зважаючи на нагальну необхідність підвищення ефективності діяльності державних органів у фінансово-кредитній сфері та з метою забезпечення стабільності в Україні, Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» [538]. Згідно з цим Законом було внесено зміни до багатьох нормативно-правових актів, акумулюючись єдиною ціллю, а саме: зменшення та викорінення несприятливих наслідків фінансової кризи в Україні.

Іншу ситуацію спостерігаємо з нормами Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [416]. Варто зазначити, що назва чинного нормативно-правового акта не відповідає його змісту. Цілком очевидно, що після рецесії 2012-2013 рр. держава вже опинилася в глибокій фінансово-економічній кризі, і якщо під запобіганням фінансової катастрофи мається на увазі уникнення офіційного визнання неплатоспроможності, то це, на жаль, не змінює гіркої реальності. Стосовно другої частини назви Закону слід зауважити, що тотальне підвищення податків і замороження мінімальних державних соціальних гарантій самі по собі не створюють передумов для економічного зростання. Зайва оптимістичність назви Закону наводить на думку, що уряд не хоче визнавати об'єктивний і закономірний характер нинішньої кризи і не готовий подати пакет заходів або окреслити хоча б напрями виходу з кризи. Адекватність лікування хвороби визначається правильністю діагностування, тому важливо називати речі своїми іменами. Сучасна криза має системний характер і ту саму причину, що й криза 2008-2009 рр., – надзвичайна вразливість фінансової системи України, зумовлена незавершеністю процесів формування здорового ринкового середовища та демократичного суспільства [539, с. 192-197; 540, с. 28-30].

Зазвичай фінансова криза чітко окреслена у часі, під час якого відбувається зниження впливу спекулятивного (фіктивного) капіталу на фінансові процеси у державі та відбувається відновлення порушеної рівноваги між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією. Поступово фінансові процеси у державі стабілізуються, знижується безробіття, активніше розвивається виробництво і вирішуються соціальні проблеми суспільства [541, с. 99-102]. Але і спекулятивний (фіктивний) капітал проникає у даний час в інші сегменти фінансової системи держави. Отже, усі процеси у фінансовій системі держави, як конструктивні, так і деструктивні, з часом поновлюються. І згодом це створює неминучі умови для настання кризових явищ у державі.

Класичне розуміння кризи полягає в оцінці її як періоду, протягом якого більшість економічних процесів обмежено розвиваються під впливом перевиробництва товарів і послуг. Дані процеси досить детально описував К. Маркс у своїй праці «Капітал» [542, с. 165-167], тобто коли товарів і послуг у суспільстві вироблено значно більше, ніж існує реального попиту та грошей на них. Дослідник стверджував, що кризи об'єктивно неминучі у будь-якому капіталістичному суспільстві. На думку вченого, саме кризи покликані повідомляти вищим органам державної влади та власникам бізнесу про обмеження, з якими стикаються певні сегменти економіки держав. Також вони свідчать про те, наскільки розвинений експорт товарів та послуг, наскільки оптимальні доходи населення, які інноваційні можливості реального сектору економіки, і про деякі інші диспропорції в соціально-економічному розвитку.

Висновком цього К. Маркс бачив, що капіталістична модель ринкової економіки не є стабільною, допускає лише відносне благополуччя, яке може тривати тільки на короткий час і яке змінюється черговою фінансовою кризою. Півтора століття тому економічні кризи взагалі і кризи надвиробництва були неминучим супутником капіталістичної ринкової системи господарювання [543, с. 85-89]. Погодимось, що дослідження К. Маркса було досить всеохоплюючим, але у сучасності будь-які процеси, у тому числі і фінансові, розвиваються набагато швидше, тому фінансові кризи відбуваються значно частіше і у різних державах [544, с. 62-65]. Звичайно, деякі ключові фактори майбутнього К. Маркс у своїх фундаментальних працях передбачив, а деякі – не зміг [545, с. 265-268]. Фінансова діяльність як окремих держав, так і наддержавних утворень в останні роки розвивається значно пришвидшеними темпами [546]. І фінансові кризи, які все частіше вражають світову фінансову систему в цілому або ряд окремих держав, також швидко видозмінюються.

Вищеописаний сценарій розвитку подій може мати місце практично у будь-якій державі тому, що спекулятивний капітал позбавлений національної

належності та не визнає державних кордонів. Він, використовуючи повною мірою явище глобалізації світової фінансової системи, є за своєю природою інтернаціональним [547, с. 170-171]. А функціонувати він може бути представлений у будь-яких формах, адже кінцева мета його функціонування підпорядкована головному інтересу власників та спрямована на гарантоване збереження капіталу для максимального вилучення монопольно високого доходу (наприклад, прибутку або ренти). На міжнародному рівні забезпечення вищезгаданого процесу організовується за допомогою введення через міжнародні фінансові інститути зовнішнього контролю над інститутами державної влади. Найбільш поширеними способами є втягування держав, що розвиваються, у процеси нееквівалентного обміну і стабільної боргової залежності, що обумовлює політичну, ідеологічну та фінансову залежність керівників держав, що розвиваються, від спекулятивного капіталу. Допомогу в забезпеченні такого роду діяльності неодноразово надавали такі міжнародні організації, як МВФ, Світова організація торгівлі, Світовий банк [548]. МВФ здійснює кредитування лише на чітко визначених умовах і для забезпечення виконання державою-боржником певних дій [549]. Але навіть українські вчені чи представники державного апарату визнають, що далеко не завжди рекомендації МВФ для України носять конструктивний характер і можуть дійсно сприяти довгостроковому підвищенню рівня життя українського суспільства.

Разом з тим протиріччя світової фінансової системи необов’язково повною мірою переходять у національні фінансові системи окремих держав. Прикладами успішного функціонування менеджменту у державах є КНР та Республіка Індія. При ефективному управлінні процесами внутрішньої взаємодії фінансові системи цих держав досить успішно долають наслідки останніх світових фінансових криз. Економічне зростання у цих державах відбувалося за рахунок того, що у них було сформовано альтернативну модель економіки, в рамках якої блокувалася (сповільнювалася) трансляція «західної» моделі споживання при одночасному стимулюванні інвестицій у

реальний сектор економіки держави. У результаті частка третинного сектору в цих державах залишилася на низькому рівні (30-40 %), що зумовило зниження суспільно необхідних витрат на випуск одиниці продукції в 1,5-2 рази.

Внаслідок формування альтернативної моделі економіки знижуються конкурентні позиції держав з дислокацією фіктивного капіталу в системі світової економіки. Так, при зіставленні відповідних груп держав навіть за темпами зростання ВВП перевага «альтернативної» моделі стає очевидною. Якщо в 1960-1970-х рр. країни ЄС за темпами зростання випереджали КНР майже в три рази, то на початку XXI ст. вони відставали за цим показником від Китаю більше ніж у 10 разів. У результаті цих процесів «розстановка сил» у структурі світової економіки істотно змінюється, особливо у світовому промисловому виробництві [550, с. 126-137].

Наведена динаміка розвитку виробництва дозволяє говорити про певні тенденції у світовій фінансовій системі, що намітилася, а саме за період останніх 25 років розвинені держави з пріоритетним розвитком третинного сектору економіки скоротили свої частки у світовому промисловому виробництві. Разом з тим КНР та Республіка Індія за той же період зміцнили свої виробничі позиції, висунувшись на лідируючі позиції у світовому промисловому виробництві. За обсягом промислового виробництва КНР нещодавно стала лідером серед усіх держав світу, випередивши навіть США [551].

Досвід вищезгаданих держав є особливо важливим для України щодо забезпечення відчутного підвищення рівня фінансової безпеки нашої держави, адже 25 років тому розвиток економіки у нашій державі за окремими показниками навіть випереджав КНР та Республіку Індія, промисловість яких потім успішно розвивалась і під час світових фінансових кризових явищ [552].

Не потрібно забувати, що системні ризики, які виникають в одній ланці фінансового ринку (приватні кризи), поширюються потім на інші його ланки,

запускаючи механізм системного ризику і викликаючи – у найбільш гострих ситуаціях ефекту «доміно» – колапс усієї фінансово-кредитної системи. Варто погодитись позицією Я. М. Міркіна, який до приватних криз відносить:

– фондові кризи – кризові явища на ринку цінних паперів (наприклад, масштабні падіння курсів цінних паперів), що призводять до подальшого розростання кризових явищ у повномасштабну фінансову кризу. Цей вид криз може бути викликаний діяльністю спекулятивного капіталу та виникати у зв'язку зі спекулятивними атаками на паралельних ринках базисних і похідних фінансових інструментів;

– боргові кризи – кризові явища цього виду є початковою причиною фінансових криз (наприклад, фінансова ситуація, при якій виявляється, що група найбільших позичальників не в змозі платити по боргах і оголошує дефолт) [553, с. 365-368]. У такій ситуації зараз перебуває Аргентинська республіка. Але найбільша міжнародна криза заборгованості мала місце у 80-х рр. минулого століття, коли виникла боргова неспроможність великої групи держав, що розвиваються, у погашенні кредитів, отриманих з держав з високим рівнем доходів;

– валютні кризи – кризові явища цього виду формуються на інших сегментах фінансового ринку держави (наприклад, різкі зміни курсу однієї валюти відносно інших, що нерідко призводять до кризи платіжного балансу держави);

– банківські кризи – кризові явища даного виду засновані на ефекті «доміно», при них накопичення проблемних активів в обмеженому числі банків і припинення їх платоспроможності призводить до паніки вкладників банків, до масового вилучення вкладів, до різкого скорочення кредитування банками один одного. Наслідком вищезгаданих процесів стає недовіра до усієї банківської системи, а тому починається масове призупинення платежів банками з подальшим колапсом платіжної системи та фінансових ринків у державі;

– кризи ліквідності – кризові явища цього виду настають у короткий час через нездатність держави здійснювати платежі у зв’язку з настанням ризику ліквідності, негативним фінансовим станом [554, с. 218-219].

Зазначимо, що всі вищеперераховані види приватних криз досить взаємозалежні одна від одної на практиці, і настання одного виду за ефектом «доміно» зумовлює передумови для настання або поглиблення іншого виду криз. Прикладом також може слугувати ситуація, у якій банківські кризи можуть ставати причиною валютних кризових явищ. Це відбувається, наприклад, коли інвестори стають впевнені в неминучості банківської кризи, що змушує їх вкладати кошти в іноземні активи замість вітчизняних. У цій ситуації центральні банки можуть підтримати на плаву проблемні банки. Створені зайві гроші можуть ініціювати валютну спекуляцію і чинити тиск на валютні резерви держав. Саме так відбувалися події у нашій державі протягом кількох останніх років.

Зазначимо, що певною мірою фінансова криза являє собою бажане охолодження перегрітої економіки, яке у результаті також сприятиме зниженню високого рівня інфляції [555, с. 16-18]. Наприклад, криза 2008-2009 років мала певні особливості, а саме:

1. Масштабний характер. Криза є безпрецедентною за масштабами, оскільки існувала в умовах значної глобалізації світової фінансової системи та охоплювала практично більшість держав світу. Причому, більш болісно переживали її наслідки найбільш розвинені держави світу. Інші держави постраждали від неї меншою мірою. Це різко ускладнює процес виходу з кризи: незрозуміло, хто зможе стати «локомотивом» відновлення зростання.

2. Структурний характер. Сучасна криза носить структурний характер, тобто передбачає серйозне оновлення структури світової фінансової системи та її технологічної бази. Сьогодні не все можна спрогнозувати, але наслідком цієї фінансової кризи стане значна структурна перебудова світового виробництва та перерозподіл виробничих сил у галузевому та регіональному аспектах.

3. Інноваційний характер. На початку століття багато згадувалось про важливість інновацій, про інноваційний шлях розвитку; саме це і сталося у фінансово-економічній сфері. Тут виникли і швидко поширилися фінансові інновації – нові інструменти фінансового ринку, які, як тоді здавалося, зможуть створити умови для нескінченного зростання. Але, як з'ясовується тепер, багато лідерів фінансового світу мали про них досить туманне уявлення, що призвело до негативних наслідків. Дійсно, фінансові інновації істотно трансформували ряд товарних ринків і, насамперед, найважливіші сировинні товари. Ціна на нафту завжди була погано передбачуваною, однак вона все-таки залежала від співвідношення попиту і пропозиції, а якоюсь мірою контролювалася виробниками нафти. Нині з розвитком ринків вторинних фінансових інструментів ситуація кардинально змінилася. Тепер ціна на нафту майже не залежить від дій її виробників і слабо реагує на зусилля нафтовидобувних країн. Сьогодні вона формується на фінансових ринках і в головах фінансових брокерів, які торгують пов'язаними з поставками нафти вторинними фінансовими інструментами, причому практично не мають відношення до реального руху цього товару.

На наш погляд, щоб ефективно протистояти вищеназваним загрозам фінансовій безпеці держави в умовах економічної кризи, необхідно зміцнювати потенціал заходів оперативного реагування, а фундаментальні рішення треба шукати у сфері побудови нової фінансової системи, яка буде стійкою до різних шоків та здатної розвиватися навіть у жорстких зовнішніх умовах.

Ключовим питанням державної політики в таких умовах є створення не просто сприятливого, а в повному розумінні кращого, конкурентного інвестиційного клімату. Окремі питання у цьому плані вже починають вирішуватись, а саме державним апаратом зроблені певні кроки щодо ліквідації адміністративних бар'єрів у таких сферах, як будівництво, проходження митних процедур, оформлення зовнішньоторговельних операцій, реєстрація бізнесу. Але на практиці ще реалізовано досить мало. І

тут необхідний особливий контроль і з боку держави, і з боку суспільства, і з боку самого бізнесу.

Забезпечення належного стану фінансової безпеки держави є основною умовою її здатності здійснювати самостійну фінансову політику відповідно до інтересів власного народу. За умов фінансової кризи сутність фінансової безпеки в цілому можна визначити як стан економіки, при якому забезпечується налагодження позитивних державних фінансових потоків в обсягах, необхідних для виконання державних завдань і функцій, а також здійснюється поступовий розвиток різних сфер народного господарства. Іншими словами, скеровування необхідних фінансових потоків держави – основна умова її фінансової безпеки.

Правове забезпечення фінансової безпеки держави за умов економічної кризи визначається можливістю державного апарату якісно здійснювати ряд повноважень, а саме: нейтралізовувати вплив світових фінансових криз та навмисних дій світових суб'єктів (наприклад, інших держав, транснаціональних компаній, інших утворень), тіньових (наприклад, корпоративних чи мафіозних) структур на національну економічну систему; забезпечувати стійкість фінансово-економічного розвитку держави; забезпечувати стійкість основних фінансово-економічних параметрів; запобігати переміщенням капіталів за кордон, у тому числі, з реального сектору економіки; запобігати конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів державного бюджету та інших бюджетів; ефективно залучати і використовувати кошти іноземних запозичень; запобігати вчиненню злочинів та адміністративних правопорушень у фінансових правовідносинах (наприклад, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом).

Таким чином, фінансова безпека вимагає стабільного, поступального економічного і соціального розвитку держави та суспільства. Такий розвиток на сучасному етапі потребує вирішення ряду проблем. Наслідки фінансової кризи досить яскраво ілюструють, наскільки сьогодні у нашій державі

присутня вкрай висока залежність від імпорту споживчих товарів, технологій і складної продукції. Також наше виробництво значно залежить від коливання цін на основні експортні товарів, тобто від факторів, на які практично не можемо впливати.

В умовах економічної кризи необхідно ретельно вибрати пріоритети. На наш погляд, потрібно зосередити увагу на розвитку таких галузей, як агропромисловий комплекс, фармацевтична сфера, легка промисловість, авіаційна промисловість, нанотехнології.

Головне джерело створення нових виробництв, нових робочих місць – приватні інвестиції. В останні роки ситуація в цій сфері значно погіршилася. У результаті присутній значний відплив капіталу з України. Але не потрібно забувати, що це цілком природна поведінка міжнародного капіталу в обстановці нестабільності.

Для вирішення «проблеми капіталу» у нашій державі необхідно:

1. Збільшити розмір внутрішнього ринку, що зробить його більш привабливим для прямих інвестицій. Україна послідовно намагається створити єдиний ринок зі своїми сусідами. Вже підписано Угоду про асоціацію з ЄС [556]. Поступово створюється ринок, де проникнення товарів і послуг не зустрічало б жодних перешкод, не стикалося б з невизначеністю умов. При цьому враховуємо інтереси партнерів, йдемо на певні компроміси, навіть поступки. Але скоро ці поступки окупляться сторицею. Великий ринок ЄС є стимулом для підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

2. Діловий клімат у державі, її привабливість для довгострокового переміщення капіталів усе ще є незадовільними. Доволі часто програємо в «конкуренції юрисдикцій» – працюючий в Україні бізнес нерідко реєструє власність та угоди за кордоном. І майже завжди справа не у податковому режимі і не у відсутності законодавства, що відповідає сучасним вимогам (його треба, звичайно, удосконалювати, воно ще недостатньо гнучке і не надає всього набору інструментів для бізнесу). На наш погляд, головна

проблема – недостатня прозорість та підконтрольність суспільству державного апарату, у першу чергу, контролюючих органів та судової системи [557; 558]. Крім того, у державі поширені корупційні діяння [559]. За цих умов найбільш ефективною поведінкою для підприємця є недотримання норм чинних нормативно-правових актів, а нівелювання впливу цих нормативно-правових актів на власний бізнес за допомогою різного роду покровителів. Негативним наслідком даної ситуації, крім корупційних діянь, буде і те, що представники нечесного бізнесу у власній діяльності будуть використовувати покровителів для боротьби та витіснення з ринку конкурентів. І масштаб залучення можливостей державного апарату включає в себе чиновників фіскальної служби, судової системи, правоохоронців та інших. Усі ці заходи проводяться замість того, щоб підвищувати економічну ефективність своїх підприємств та розбудовувати ринкову економіку в нашій державі.

Основним завданням держави у цій сфері є зменшення непотрібних перепон для розвитку підприємницької діяльності на території України [560, с. 30-32]. Дійсно, розвиток підприємництва в Україні буде підвищувати рівень вітчизняної фінансової безпеки держави. Потрібно змінити окремі елементи виконавчої і судової влади, а також прибрати обвинувальний «зв'язок» правоохоронних, слідчих, прокурорських і суддівських органів. Вилучити з кримінального законодавства всі елементи радянського правосвідомості, усі нюанси, які дозволяють робити з господарського спору кримінальну справу на одного з учасників.

У даній сфері особливу роль у вирішенні проблеми фінансової безпеки України повинна відігравати дієва система державного фінансового контролю. Доцільним у такій сфері було б застосувати удосконалені нами пропозиції, розроблених видатними науковцями, а саме, що державна стратегія забезпечення фінансової безпеки держави повинна включати: визначення геофінансових сфер впливу держави; розробку механізмів і заходів ідентифікації загроз і їх носіїв; характеристику областей їх прояву

(сфер локалізації загроз); формування механізмів і заходів фінансово-економічної політики та інституціональних перетворень, що нейтралізують або пом'якшують вплив негативних факторів; встановлення основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування, критеріїв їх впливу на національну економічну (включаючи фінансову) і соціально-політичну системи [561, с. 65; 562, с. 112-113]; розробку методології прогнозування, виявлення та запобігання виникнення факторів, що визначають виникнення загроз фінансовій безпеці, проведення досліджень з виявлення тенденцій і можливостей розвитку таких загроз; визначення об'єктів, предметів контролю за забезпеченням фінансової безпеки держави [563, с. 45-46; 564, с. 352-356]; розробку системи кількісних і якісних показників, параметрів або порогових значень; розробку методики їх визначення, класифікації (наприклад, стан фінансової безпеки можна характеризувати як: нормальний, передкризовий, критичний) та оцінки, а також процедур моніторингу з відповідним методичним, організаційним, інформаційним та технічним забезпеченням [565, с. 110-113]; організацію адекватної системи органів фінансової безпеки у державі, що відповідає визначеним геофінансовим сферам.

Слід особливо зазначити, що багато в чому підвищує стан фінансової безпеки держави ефективний державний фінансовий контроль, який, як функція управління державними фінансовими потоками, повинен запобігати зниженню фінансово-економічного суверенітету держави, сприяти цілісності фінансово-економічного простору, єдності фінансово-економічної політики та ін. Важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки країни відіграє дієвий контроль державних фінансових потоків [566, с. 2-8].

Під державними фінансовими потоками слід розуміти оцінений у грошовому вираженні рух будь-яких елементів державного майна або об'єктів державних майнових прав і, відповідно, будь-яких джерел їх формування (фінансування). Доволі широко трактує фінансовий потік Н. О. Небаба, а саме – як цілеспрямований рух економічних ресурсів у межах

фінансової системи з метою забезпечення безперебійного функціонування економіки [567, с. 42-45]. Розширює середовище фінансових потоків Г. М. Гузенко та І. В. Кравченко, визначають фінансовий потік як цілеспрямований потік фінансових ресурсів, пов'язаний з матеріальними, інформаційними та іншими потоками в межах усієї економічної системи, так і поза нею [568, с. 15-16; 569, с. 19-23]. Деякі науковці визначають фінансовий потік як динамічну форму фінансових ресурсів, що спрямовано рухаються від одного фонду до іншого, уособлюючи процес розподілу і перерозподілу доданої вартості та частини національного доходу у грошовій формі [570, с. 198-202; 571, с. 424-437].

У загальному і цілому фінансові потоки можуть бути розглянуті у двох основних аспектах: з точки зору суб'єктів господарських відносин (операцій) за участі держави; з точки зору видів господарських відносин за участі держави.

При цьому перший відображає виникнення і розподіл фінансових потоків між різними суб'єктами – різними інституційними одиницями (суб'єктами управління та господарювання), інституційними ланками управлінської та господарської структури держави. Другий дозволяє визначити й обґрунтувати пропорції розподілу фінансових потоків між різними сегментами здійснення завдань і функцій державної влади – різними сферами державного регулювання чи галузями економіки.

Для забезпечення дієвого контролю за державними фінансовими потоками повинні бути розроблені принципи розкриття інформації у звітності державних органів (звітності про ведення фінансово-господарської діяльності, звітності про використання державних фінансових ресурсів, позикових ресурсів міжнародних організацій). Також потрібно створити систему контролю за порядком дотримання бюджетного процесу. На основі отриманої інформації повинен розроблятися комплекс заходів для протидії негативним чинникам, а також з попередження та подолання можливих негативних наслідків загроз окремим елементам фінансової безпеки держави.

Наприклад, одним з найважливіших напрямів контролю за забезпеченням фінансової безпеки в ході бюджетного процесу є міжбюджетні відносини. У цій сфері потрібно:

1. Розробити та впровадити механізми регулювання міжбюджетних відносин, що обумовлюють рух державних фінансових потоків, а саме: запобігати наданню необґрунтованих привілеїв та забезпечувати реальні механізми відповідальності за невиконання фінансових зобов'язань; виключати необґрунтоване надання фінансової допомоги областям з метою вирівнювання їх бюджетної забезпеченості; виключати невідповідність розмежування видаткових зобов'язань між різними рівнями бюджетної системи закріпленню дохідних джерел і податкових повноважень за ними; включати посилення контрольних функцій органів влади в поєднанні з наданням фінансової допомоги областям; забезпечувати «прозорість» міжбюджетних розрахунків і різного роду компенсацій для громадського контролю.

2. Визначити чіткі й обґрунтовані критерії вирівнювання бюджетної забезпеченості областей, а також критерії бюджетної ефективності (при цьому ефективність може визначатися співвідношенням доходів і витрат, співвідношенням бюджетних вкладень і їх результатів та ін.).

3. Оптимізувати маршрути і ритмічність бюджетних потоків (з метою мінімізації зміни напрямів бюджетних потоків на шляху до кінцевих споживачів).

Основним фактором правового забезпечення фінансової безпеки держави в ході бюджетного процесу має бути повна довіра між урядом і окремими частинами держави, фінансові взаємовідносини яких повинні бути побудовані на принципах законності, ефективності, доцільності, прозорості (або відкритості для суспільства), балансу відповідальності та ресурсів, реального узгодження всіх рішень щодо аспектів, що зачіпають інтереси місцевих бюджетів (наприклад, з приводу зменшення податкової бази).

Висновки до розділу 4

Запропоновано напрями організаційно-правового забезпечення фінансової безпеки України в умовах фінансової кризи та глобалізації світового економіко-правового простору

Значний розвиток глобалізаційних процесів зумовлює розвиток багатьох складних та динамічних проблем загальнодержавного, а також глобального характеру.

У глобалізованому світі як загрозу фінансовій безпеці держави можна також розглядати нестабільність світової фінансової системи. У загальносвітовому масштабі вперше світове співтовариство зіткнулося з такою загрозою у фінансовій сфері на початку 70-х років минулого століття. Саме в даний період сформувався і почав активно впливати на світовий розвиток і розвиток окремих держав, регіонів і цілих континентів інститут міжнародних фінансових організацій.

Основні нормативно-правові акти з питань забезпечення фінансової безпеки нашої держави, зокрема, Закон України «Про основи національної безпеки України» та Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері лише частково згадують про існування процесу глобалізації, не визначаючи позитивних та негативних сторін даного явища, а також способів протидії глобальним загрозам, вплив яких постійно зростає. Відсутність належного економіко-правового аналізу негативного впливу глобалізаційних процесів призвело до зростання загроз фінансовій безпеці України, а також її низького рейтингу серед інших держав. Лише у Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів опосередковано аналізуються глобалізаційні процеси та їх вплив на фінансову безпеку нашої держави.

Поступове погіршення економічної ситуації в Україні є свідченням зниження рівня вітчизняної фінансової безпеки держави. Одним з основних факторів, що негативно впливають на її стан, є масштабні корупційні діяння,

що мають місце в нашій державі. Загальновідомо, що корупція існує в усіх державах світу. Проте проявляється вона у різних масштабах та по-різному впливає на життя суспільства. За даними міжнародної організації Transprency International, станом на кінець 2016 року Україна належить до ряду держав з найбільшим поширенням корупційних діянь. Боротьба з корупцією є першочерговим завданням чинної влади в державі, адже корупція може унеможливити проведення будь-яких позитивних перетворень у нашій державі, багато з яких починаються саме зараз.

Корупція у тій чи іншій мірі існує в усіх державах, але проявляється та впливає на життя суспільства у різних масштабах. Констатується, що в світі не існує уніфікованих адміністративних та фінансово-правових заходів протидії корупції та іншим зловживанням тому, що корупційні механізми створювались у державах неодночасно та за конкретних умов, і ще нікому не вдавалося змінити їх одразу і повністю. Визнано за доцільне комплексно використати в Україні досвід Швеції, Гонконгу, Сінгапуру, Фінляндії та Грузії, суть якого полягає не у повному усуненні корупції з українського суспільства, а у її мінімізації та обмеженні певними рамками. Позитивним використанням такого досвіду є створення Національного агентства з питань запобігання корупції та Національного антикорупційного бюро України, але повністю покладатися на згадані органи, як показує практика, недоцільно.

Високорозвинені держави досягли високого рівня розвитку та добробуту власного суспільства лише після зменшення рівня корупційних діянь до мінімуму. Дійсно, кошти, що використовуються у корупційних діяннях та не потрапляють до Державного бюджету України, можуть слугувати потужним внутрішнім резервом для підвищення рівня фінансової безпеки України.

Провідними нормативно-правовими документами у посиленні боротьби з тіньовою економікою у нашій державі виступають: Кримінальний кодекс України, яким встановлено кримінальну відповідальність за протиправну діяльність, а саме таку, як легалізація, відмивання доходів, які

отримані злочинним шляхом; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, а також забезпечення фінансової безпеки держави; Постанова Кабінету Міністрів України «Про сорок рекомендацій групи по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей», що зобов'язує органи виконавчої влади, банківські й інші фінансові установи керуватися у своїй діяльності даними рекомендаціями. Основи нормативно-правового регулювання боротьби з тіньовою економікою також закріплені у Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Саме у даному міжнародному документі визначається гостра необхідність проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства у боротьбі з тяжкими злочинами, що стали зростаючою міжнародною проблемою.

Не існує державної фінансової системи, для якої були б відсутні загрози або небезпеки взагалі, тому, під фінансовою безпекою держави необхідно розуміти певний стан захищеності від загроз, а не тільки їх відсутність. При наявності загрози безпека визначається здатністю системи на такі дії: нейтралізувати загрози; створити перешкоди на шляху просування загрози; зупинити її та інше.

Виходячи з необхідності підвищення ефективності діяльності державних органів у фінансово-кредитній сфері та з метою забезпечення стабільності в Україні, Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи». Даним нормативно-правовим актом було внесено зміни до багатьох джерел для забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи. Досліджуючи норми Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», стає очевидним, що назва не відповідає

його змісту. Вищезгадані та інші нормативно-правові акти не змогли створити передумови для належного правового забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи.

Правове забезпечення фінансової безпеки держави за умов економічної кризи реалізовувати шляхом: нейтралізації впливу світових фінансових криз та навмисних дій світових суб'єктів, тіньових структур на національну економічну систему; забезпечення стійкості фінансово-економічного розвитку держави; забезпечення стійкості основних фінансово-економічних параметрів; запобігання переміщення капіталів за кордон, у тому числі, з реального сектору економіки; запобігання конфліктів між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів державного бюджету та інших бюджетів; ефективного залучення і використання коштів іноземних запозичень; запобігання виникнення злочинів та адміністративних правопорушень у фінансових правовідносинах.

РОЗДІЛ 5
КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

5.1. Правові основи діяльності міжнародних фінансових організацій, які здійснюють вплив на фінансову безпеку України

У даний час за інформацією Кабінету Міністрів України [572] наша держава співпрацює з такими міжнародними фінансовими організаціями, як: Світовий банк (The World Bank); Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund, IMF); Європейський банк реконструкції та розвитку (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD); Чорноморський банк торгівлі та розвитку (Black Sea Trade and Development Bank); Європейський інвестиційний банк (The European Investment Bank); Північний інвестиційний банк (Nordic Investment Bank); Північна екологічна фінансова корпорація (Nordic Environment Finance Corporation).

Порядок створення будь-якої міжнародної фінансової організації (далі – МФО) передбачає прийняття основного установчого документа в якості статуту, який може називатися договором або конвенцією, а також формування структури організації та порядок створення скликання її головного органу. Структура МФО формується за допомогою підготовчих органів, які спрямовують власну діяльність на розробку майбутніх правил і процедур функціонування організації. Завершується формування організаційної структури скликанням головних органів і безпосереднім початком роботи. Правовий статус МФО визначається в її установчому документі і може розглядатись як сфера її роботи. У межах своєї компетенції МФО наділяється повноваженнями для визначення цілей власної діяльності і

виконання покладених на неї завдань. Її матеріальне забезпечення здійснюється за рахунок внесків держав-членів.

До основних цілей діяльності більшості МФО можемо віднести: скеровування розвитку світової або регіональної валютно-фінансової системи; міждержавне фінансове регулювання; вироблення та впровадження в життя власної стратегії і тактики розвитку світової фінансової та валютної системи; збирання та використання фінансових ресурсів для досягнення стабільності національного, регіонального та світового економічного розвитку; аналітичну діяльність та наукові дослідження з проблематики міжнародних фінансових відносин.

Функції міжнародних фінансових організацій визначаються з огляду на їх цілі та компетенції. Функціями міжнародної фінансової організації вважаються зовнішні вияви її діяльності щодо виконання своїх завдань.

Регіональні фінансові інституції створюються за континентальною ознакою. До них належать: Європейський банк реконструкції та розвитку; Азіатський банк розвитку; Африканський банк розвитку; Міжамериканський банк розвитку, Лондонський та Паризький клуби кредиторів та ін. Виникнення регіональних фінансових організацій зумовлено посиленням ролі країн, що розвиваються, у світовій економіці, а також специфічними потребами регіонального розвитку. Вони є регіональними багатосторонніми банками розвитку, що сприяють економічному розвитку держав шляхом надання кредитів, грантів, гарантій, технічної допомоги, а також консультаційних послуг. Свою назву ці банки одержали тому, що їх засновниками являються групу держав, які за своїм статусом є міжнародними організаціями і не підлягають національному банківському регулюванню. Часто їх називають також багатосторонніми інститутами розвитку, оскільки сама установа може функціонувати у формі банку, фонду, асоціації, корпорації. Кожна регіональна МФО має власну специфіку структури та діяльності.

Детальніше розглянемо співпрацю України з найбільш впливовими міжнародними фінансовими організаціями.

1. Світовий банк розглядають як п’ять міжнародних організацій. Кожна з організацій Групи Всесвітнього банку діє відповідно до процедур, встановлених положеннями його угоди або рівнозначного основному іншого документ. Ці документи визначають умови членства і загальні принципи функціонування організації. До складу Світового банку відносять:

1.1. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (далі – МБРР) – це міжнародна фінансово-кредитна організація, найпотужніший світовий інвестиційний інститут, який об’єднує 189 країн. Згідно зі ст. 1 Статей Угоди 1945 р. (Про Міжнародний банк реконструкції та розвитку) основними цілями МБРР є: сприяння державам-членам в розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових позик і кредитів; заохочення іноземного інвестування через надання гарантій або участь в позиках та інших інвестиціях приватних кредиторів; стимулювання тривалого збалансованого зростання міжнародної економіки [573]. МБРР тісно співпрацює з іншими установами в складі Групи Всесвітнього банку, допомагаючи державам, що розвиваються, скорочувати бідність, досягти економічного зростання і нарощувати добробут. Дана організація була створена, перш за все, з метою надання допомоги європейським країнам у відновленні економіки після Другої світової війни. В даний час МБРР надає позики та інші види допомоги переважно країнам з середнім рівнем доходу.

Реалізація на практиці, згідно зі ст. 1 Статті Угоди 1945 р. (Про Міжнародний банк реконструкції та розвитку), однією із своїх основних цілей МБРР поставив вирішення питання стосовно поширення напрямків діяльності та можливостей банку у зв’язку зі змінами фінансових умов, джерел, термінів кредитування, суб’єктів кредитування (приватні підприємства, держави, що розвиваються). Вирішення цих питань було здійснено через створення групи пов’язаних між собою та МБРР міжнародних фінансових організацій.

Якщо продовжити думку І. І. Лукащука, який зазначив, що по мірі розвитку та ускладнення валютно-фінансових відносин держави звертаються до створення спеціалізованих міждержавних організацій [574, с. 145-149], то можемо стверджувати, міжнародно-правова інституція, якою сьогодні виступає група МБРР, – це приклад створення нових формувань серед суб'єктів міжнародного права. У той же час, Л. Л. Лазебнік, досліджуючи питання сучасного міжнародного фінансового права, відмічає той факт, що функціонування міжнародних організацій взагалі і фінансових, зокрема, породжує нові явища у сфері права [575, с. 99-102].

Провідним документом, який визначає основні організаційні та правові засади діяльності МБРР є Статті Угоди 1945 р. (Про Міжнародний банк реконструкції та розвитку), які були складені на валютно-фінансовій конференції ООН у 1944 році. Керівний документ набув чинності у 1945 році. Три рази до нього вносилися суттєві поправки: у 1965, 1989 та 2012 роках.

Варто зазначити, що у даний час акціонерами МБРР є уряди 189 країн-членів, представлених Радою директорів, до складу якої входять 25 виконавчих директорів (5 з них призначаються, а 20 – обираються) [576].

Дана установа надає фінансові ресурси у поєднанні з аналітичними, технічними та консультаційними послугами країнам, що розвиваються, у тому числі, державам із середнім рівнем доходів і кредитоспроможним державам з низьким рівнем доходів. Зокрема, МБРР: сприяє задоволенню потреб у довгостроковому людському і соціальному розвитку, які не фінансуються приватними кредиторами; дозволяє позичальникам зберегти фінансову стійкість, надаючи їм підтримку в періоди криз, від яких найбільшою мірою страждає бідне населення; підтримує проведення ключових економічних та інституційних реформ; створює сприятливий інвестиційний клімат для залучення приватного капіталу; полегшує доступ держав-членів до фінансових ринків на умовах найчастіше більш вигідних, ніж ті, на яких вони могли б отримати фінансування без його сприяння.

1.2. Міжнародна асоціація розвитку (далі – МАР), яка заснована у 1960 році, у 1961 році отримала статус спеціалізованої установи ООН. Цілями МАР відповідно до ст. 1 Статтей угоди Міжнародної асоціації розвитку є сприяння економічному розвитку, зростання продуктивності і, тим самим, рівня життя в менш розвинутих регіонах світу, охоплених членством в МАР, зокрема, шляхом надання фінансових коштів для задоволення їх нагальних потреб в галузі розвитку на умовах, які є більш гнучкими та менш обтяжливими для платіжного балансу в порівнянні з умовами звичайних позик, сприяючи, таким чином, досягненню завдань МБРР [577].

МАР надає безпроцентні позики (також відомі, як кредити) і гранти урядам найбідніших держав світу. МАР є частиною Всесвітнього банку, яка допомагає бідним державам світу. МАР є одним з найбільших джерел допомоги для 77 найбідніших держав світу, 39 з яких знаходяться в Африці, і є найбільшим джерелом донорських коштів для задоволення основних соціальних послуг у цих державах. МАР надає гроші на пільгових умовах. Це означає, що кредити МАР мають нарахування нульових або дуже низьких відсотків, а їх погашення триває 25-40 років, включаючи 5-10-річний пільговий період. МАР також надає гранти країнам для зниження ризику боргової кризи.

Статті вищезгаданої Угоди укладалися виконавчими директорами Банку і набули чинності 24 вересня 1960 року. У документі визначено: порядок членства в організації, її фінансування, проведення операцій з валютою та порядок фінансування проектів, порядок призупинення операцій, організація та управління діяльністю керівних підрозділів організації, питання оподаткування та організація арбітражних процедур [578]. Цілями МАР являються: сприяння економічному розвитку, підвищення продуктивності праці і, тим самим, підвищення рівня життя в менш розвинених регіонах світу, включених в членство МАР, шляхом надання фінансових коштів для виконання поставлених завдань.

1.3. Міжнародна фінансова корпорація (далі – МФК) є однією з організацій Групи Всесвітнього банку і найбільшою установою у сфері глобального розвитку, яка працює виключно з приватним сектором держав, що розвиваються. Вона була створена у 1956 році. У даний час членами МФК являються 184 держав, які спільно визначають її політику. Діяльність Корпорації у більш, ніж 100 державах, що розвиваються дозволяє компаніям і фінансовим установам на ринках, що формуються, створювати робочі місця, забезпечувати податкові надходження, удосконалювати корпоративне управління і покращувати екологічні показники роботи, а також сприяти місцевим громадам. Основною метою діяльності МФК є допомога знедоленим людям, щоб змінити їх життя на краще.

Основними стратегічні пріоритети діяльності МФК являються: зосередження уваги на ринках з підвищеним рівнем ризику; вирішення пов’язаних зі зміною клімату проблем і забезпечення екологічної і соціальної стабільності у суспільстві; усунення перешкод для розвитку приватного сектора у сфері інфраструктури, охорони здоров’я, освіти, а також у системі поставок продовольства; розвиток місцевих фінансових ринків; побудова довгострокових клієнтських відносин у державах з ринковою економікою.

Статті Угоди про створення МФК укладалися виконавчими директорами Банку і набрали чинності у 1956 році. Згодом, у керівний документ МФК були внесені зміни у 1961, 1965, 1993 та 2012 роках. У документі визначено: цілі діяльності організації, порядок набуття членства, статус членів організації, порядок внесення поправок, операційна діяльність організації, порядок здійснення арбітражу, організація та управління діяльністю та порядок виходу з членів організації [579].

1.4. Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (далі – БАГІ) було створено у 1988 році для залучення прямих іноземних інвестицій в економіку держав, що розвиваються, шляхом страхування (надання гарантій) від політичних ризиків для інвесторів і кредиторів. БАГІ підтримує економічне зростання, зменшення бідності і покращення життя людей. БАГІ

залучає інвесторів та приватних страховиків для роботи у складних умовах, а також здійснює супроводження значних інвестиційних проектів з потенціалом для реалізації трансформаційних змін у приймаючих державах. Основними пріоритетами БАГІ являються: діяльність спрямована на підвищення енергоефективності та боротьба зі зміною клімату – комплексні енергетичні та інфраструктурні проекти, які підвищують енергетичний потенціал, а також транспортні проекти, які здійснюють позитивний вплив на боротьбу із забрудненням, наприклад, масовий транспорт. БАГІ пропонує порівняльні переваги у всіх цих областях: від унікального пакету продуктів і можливості відновити довіру бізнес-спільноти до постійного співробітництва з державним і приватним ринками страхування, щоб збільшити суму страховки для інвесторів.

У якості багатостороннього агентства з розвитку, БАГІ підтримує тільки інвестиції, які з пов'язані з розвитком суспільства і відповідають високим соціальним і екологічним стандартам. БАГІ вже багато років застосовує комплексний відбір для всіх проектів і пропонує великий досвід у роботі з інвесторами, щоб забезпечити відповідність своїх проектів високим стандартам. БАГІ функціонує шляхом надання страхування політичних ризиків для інвесторів приватного сектора і кредиторів. Гарантії БАГІ захищають інвестиції від некомерційних ризиків і допомагають інвесторам отримати доступ до джерел фінансування з поліпшеними фінансовими умовами.

Сама ідея створення багатостороннього інвестиційно гарантійного агентства з'явилося ще у 1950-і роки. Але реалізована була значно пізніше. Конвенція складання багатосторонніх інвестиційних гарантій, якою було оформлено створення БАГІ, набула чинності у 1988 році. У документі визначено: цілі організації, мета її діяльності, порядок членства у ній та підписки на акції, вимоги до інвесторів, порядок перестрахування, організація та управління Агенством, податкові зобов'язання,

місцезнаходження керівних органів, а також, порядок припинення членства [580].

Значну увагу у Конвенції приділено порядку усунення бар'єрів, що перешкоджають зростанню іноземних інвестицій, у державах, що розвиваються. У багатьох з них прийняті нові закони для заохочення іноземних інвестицій і укладені двосторонні інвестиційні договори з експортерами капіталу для досягнення цієї мети.

Концепція надання іноземним інвесторам фінансових гарантії від некомерційних ризиків у державах, що розвиваються, виникла як засіб підвищення інвестиційного клімату у цих державах і, отже, для стимулювання припливу інвестицій до них. Майже всі розвинені держави і держави, що розвиваються, створили офіційні схеми надання гарантій щодо некомерційних ризиків у їх державах для інвестицій у держави, що розвиваються. Крім того, надаються гарантії на регіональній основі, а також здійснюється приватне страхування від політичних ризиків на ринку для працюючих на міжнародному рівні протягом більше десяти років.

Конвенцією встановлюється, що БАГІ функціонує як автономна міжнародна фінансова організації та має повноправний статус юридичної особи, а також є суб'єктом міжнародного права [581].

1.5. Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних суперечок (далі – МЦВІС) є провідним у світі інститутом, діяльність якого присвячена міжнародному врегулювання інвестиційних спорів. Він має дуже великий досвід роботи в цій сфері. Держави домовилися про створення МЦВІС як форуму для інвесторів – державного врегулювання суперечок у більшості міжнародних інвестиційних договорів і в численних інвестиційних законах і договорах.

МЦВІС був створений у 1966 році Конвенцією про врегулювання інвестиційних спорів між державами та громадянами інших держав. Конвенція МЦВІС є багатостороннім договором. МЦВІС є незалежною, неполітичною установою. Його доступність для інвесторів і держав сприяє

розвитку міжнародних інвестицій, забезпечуючи довіру до процесу врегулювання суперечок. МЦВІС також доступний для всіх держав-членів при вирішенні міждержавних суперечок в рамках інвестиційних договорів і угод про вільну торгівлю, а також в якості адміністративного реєстру. Конвенція МЦВІС є договором, ратифікованим у 153 державах. Вона набула чинності 14 жовтня 1966 року, через 30 днів після ратифікації першими 20 державами. Основною метою діяльності МЦВІС є забезпечення зручності та надання послуг для підтримки примирної діяльності у сфері міжнародних інвестиційних спорів. Виходячи з положень статті 6 Конвенції, Адміністративна рада МЦВІС приймає правила процедури арбітражу і примирення для адміністративного і фінансового регулювання суперечок. Відповідно до положень Конвенції: створюється при МЦВІС Адміністративна рада, Секретаріат та інші керівні органи; встановлюється юрисдикція МЦВІС; визначається порядок погодження та санкціонування арбітражу; координується визначення вартості та місця вирішення спорів; передбачається вирішення суперечок між державами-учасниками договору; регламентується процедура внесення поправок; описані заключні положення, такі як процеси для підписання, ратифікації та денонсації Конвенції [582].

МЦВІС передбачає врегулювання суперечок шляхом примирення або арбітражу. МЦВІС процес призначений для обліку особливих характеристик міжнародних інвестиційних спорів і залучених сторін, підтримання ретельного балансу між інтересами інвесторів і приймаючих держав. Кожен суперечливих випадок розглядається незалежною Погоджувальною комісією або арбітражем лише після слухання доказів і юридичних аргументів сторін. В окремих випадках МЦВІС призначається та надається експертна допомога протягом всього процесу. До теперішнього часу зареєстровано понад 550 таких випадків.

МЦВІС також сприяє підвищенню рівня обізнаності населення у сфері міжнародного права у частині правового забезпечення іноземних інвестицій.

Він надає великий масив публікацій, у тому числі, в провідних юридичних журналах і регулярно публікує інформацію про свою діяльність.

Основним нормативно-правовим документом, на базі якого вирішуються спори, є Конвенція МЦВІС про Арбітражний регламент, який застосовується до процедур по Конвенції МЦВІС після реєстрації прохання про арбітраж. Арбітражним регламентом визначаються: порядок та умови створення Міжнародного трибуналу, режим роботи Трибуналу, розмежування письмових та усних процедур, деталізуються окремі види процедур, оговорюються фінансові питання. Наприклад, стаття 44 з Конвенції МЦВІС передбачає, що арбітражні дії будуть проводитися відповідно до Арбітражного регламенту, чинним на дату, на яку сторони погодилися на арбітраж, за винятком того, як сторони домовилися про інше.

Арбітражний регламент набрав чинності з 1968 року. Пізніше до нього вносилися зміни у 1984, 2002 та 2003 роках. Нині діє Арбітражний регламент у редакції 2006 року. Ці правила були прийняті після 2-річного періоду консультацій з громадськістю. Ці консультації включали дискусійний документ 2004 року про можливість удосконалення в рамках Структури МЦВІС арбітражу і робочий документ 2005 року зі змінами до Правил і Положень МЦВІС [583].

Всесвітній банк керується як свого роду кооперативне товариство, акціонерами якого є 189 держав-членів цієї організації. Дані акціонери представлені Радою керуючих, яка є вищим органом, приймає рішення і визначає політику Банку. Як правило, керуючими є міністри фінансів або розвитку держав. Рада керуючих проводить свої наради раз на рік під час щорічних зборів Рад керуючих Групи Світового банку та Міжнародного валютного фонду.

Оскільки керівники проводять свої наради не частіше, ніж раз на рік, конкретні повноваження передані 25 виконавчим директорам, що працюють безпосередньо в штаб-квартирі Банку. П’ять виконавчих директорів

представляють п’ять держав-членів, що володіють найбільшими пакетами акцій, решта виконавчі директори представляють групи країн.

Президент Світового банку Джим Ен Кім головує на нарадах Ради директорів і відповідає за загальне керівництво діяльністю Банку. За традицією Президентом Світового банку стає громадянин США – держави, яка є найбільшим акціонером Банку. Президент обирається Радою керуючих на п’ятирічний термін і може бути переобраний [584].

Виконавчі директори утворюють Раду директорів Світового банку. Зазвичай вони проводять свої наради два рази в тиждень і здійснюють загальне керівництво роботою банку, в тому числі, відповідають за прийняття політичних рішень, які зачіпають діяльність Банку, за затвердження позик і гарантій, нових принципів діяльності, адміністративного бюджету, стратегій сприяння державам, а також рішень, що стосуються запозичень і фінансової діяльності.

Повсякденна діяльність Світового банку здійснюється під керівництвом президента, вищого керівництва організації і віце-президентів, які відповідають за конкретні регіони, сектора, напрямки діяльності і виконують конкретні функції.

2. Наступною міжнародною фінансовою організацією є Міжнародний Валютний Фонд (далі – МВФ). МВФ сприяє міжнародній фінансовій стабільності і співпраці у валютно-фінансовій сфері. Він також прагне сприяти міжнародній торгівлі, високій зайнятості і стійкому економічному зростанню, а також зменшенню бідності в усьому світі. Був створений у 1944 році, у даний час членами МВФ являються 189 держав.

Основне завдання МВФ полягає в забезпеченні стабільності міжнародної валютно-фінансової системи, системи обмінних курсів і міжнародних розрахунків, яка дозволяє країнам (і їх громадянам) вести операції один з одним. Для підтримки стабільності і запобігання кризам в міжнародній валютно-фінансовій системі МВФ спостерігає за економічною політикою держав та економічними і фінансовими змінами в державах,

регіонах і світі за допомогою офіційної системи, відомої як нагляд. МВФ дає рекомендації, заохочує заходи політиків, що сприяють досягненню економічної стабільності, зменшують вразливість по відношенню до економічних і фінансових криз та підвищують рівень життя.

Фінансування МВФ дає членам організації необхідну підтримку під час подолання власних проблем. Окрім цього, МВФ спільно з урядами держав розробляє програми стабілізації при умові фінансування з боку Фонду. Кілька років тому успішно переживши світову економічну кризу, МВФ продовжує здійснювати фінансову підтримку держав-боржників. Також МВФ надає технічну допомогу і проводить навчання кадрів для сприяння державам-членам у зміцненні їх потенціалу для розробки і проведення ефективної політики, включаючи сфери податкової політики та податкового адміністрування, управління витратами, грошово-кредитної і курсової політики, нагляду за банківською і фінансовою системою і її регулювання, законодавчих основ, а також статистики. Основним джерелом фінансових ресурсів МВФ є квоти держав-членів організації, які в цілому відображають відносне положення держав-членів у світовій економіці. Найбільшою з них володіють США.

МВФ є підзвітним урядам держав-членів. На верхньому рівні його організаційної структури знаходиться Рада керуючих, в якій кожна з держав-членів МВФ представлена одним керуючим і одним заступником керуючого, зазвичай з центрального банку або міністерства фінансів. Рада керуючих збирається один раз на рік на щорічних нарадах МВФ і Світового банку. Двадцять чотири керуючих входять до складу Міжнародного валютно-фінансового комітету (далі – МВФК) і зазвичай зустрічаються двічі на рік.

Виконавча рада у складі 24 членів, які представляють всі держави-члени, спостерігає за повсякденною роботою МВФ у штаб-квартирі у Вашингтоні. Директор-розпорядник МВФ є керівником персоналу МВФ і Головою Виконавчої ради, йому допомагають чотири заступники. У даний

час посаду директора-розпорядника займає Крістін Мадлен Одетта Лагард [585].

Основним документом, на основі якого функціонує Фонд, являються Статті угоди МВФ. У ньому визначаються порядок членства у Фонді, розміри квот та порядок надання внесків, зобов'язання держав-членів, розглядаються операції та порядок здійснення діяльності Фонду, статус членів та їх зобов'язання перед Фондом, державами-членами, іншими державами. Також у Статтях визначено правове регулювання взаємовідносин Фонду з іншими державами та міжнародними організаціями. Окрім вищезгаданого, визначено порядок виходу з Фонду та правове регулювання у випадку виникнення надзвичайних ситуацій.

3. Європейський банк реконструкції і розвитку (далі – ЄБРР) був заснований після закінчення «холодної війни» для того, щоб відкрити нову еру в Центральній і Східній Європі. Він зіграв у цьому процесі історичну роль і накопичив унікальний досвід у стимулюванні перетворень у регіоні і за його межами. ЄБРР прихильний справі просування переходу до «економіки, орієнтованої на ринок, а також розвитку приватної та підприємницької ініціативи». ЄБРР був створений для вирішення проблем, що виникли в Європі. З самого початку одними з найважливіших відмінностей Банку були оперативність і здатність швидко та рішуче реагувати на епохальні події, наприклад, фінансові кризи або «арабська весна».

ЄБРР надає допомогу в розвитку підприємницької діяльності. Завдяки його фінансовим інвестиціям, бізнес-послугам та участі в обговоренні питань політики на високому рівні надаються реальні можливості для сприяння розвитку економіки і покращення життя людей. Він не є комерційним банком, а пропонує адаптовані до конкретних обставин рішення, що спрямовані на заохочення переходу до ринкової економіки при одночасному стимулюванні інноваційної діяльності, зростання і прозорості економіки. В основі операційної діяльності Банку лежать проекти фінансових інвестицій.

Крім того, ним надаються консультаційні послуги і заохочується фінансування торгівлі. В даний час ЄБРР здійснює власну діяльність у більш, ніж 30-и державах, а пріоритетними напрямками його роботи являються такі сегменти: агропромисловий комплекс, інформаційні та комунікаційні технології, муніципальна інфраструктура, правова реформа, природні ресурси, промислове виробництво і послуги, транспорт, ресурсокористування і зміна клімату, фінансові установи, фонди прямих інвестицій, енергетика та ядерна безпека.

Рішення про створення ЄБРР було оформлено Угодою про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку [586]. Вищезгаданим документом було визначено мету, функції даної організації, порядок набуття членства у ЄБРР, джерела формування капіталу та операції з ним, організація та управління структурою Банку. Також визначено статус ЄБРР та порядок виходу із членства або його призупинення, податкові питання.

У даний час ЄБРР також функціонує на основі Стандартних положень та умов Європейського банку реконструкції та розвитку [587], що були затверджені у 2006 році. Даним документом визначається тлумачення найбільш важливих термінів, що використовуються у роботі Банку, визначено процентні питання та порядок погашення заборгованості, договірні зобов'язання, податкові питання, питання призупинення, анулювання чи прискорення погашення боргу, порядок вирішення спорів, питання стосовно строків та порядок внесення поправок.

4. Чорноморський банк торгівлі та розвитку (далі – ЧБТР) – це міжнародна фінансова організація, створена з метою підтримки регіонального розвитку та кооперації країн Чорноморського регіону. ЧБТР був заснований у 1998 році на підставі відповідної Угоди між країнами-членами Чорноморського економічного союзу, підписаної ними в м. Тбілісі 30 червня 1994 року.

Співзасновниками банку стали 11 держав, до яких відносяться: Албанія, Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія,

Російська Федерація, Туреччина та Україна. Цілями банку є розвиток торговельних зв’язків у регіоні, сприяння реалізації міжнародних проектів, сприяння іноземним інвестиціям, надання гарантій при розвитку торговельних і економічних зв’язків як на державному рівні, так і у приватному бізнесі. Чорноморський банк торгівлі та розвитку відноситься до міжнародної організації Чорноморське економічне співробітництво.

Основоположним документом, що визначає діяльність ЧБТР, є Угода про створення Чорноморського банку торгівлі та розвитку [588], зареєстрована ООН. Даним документом визначено мету діяльності Банку, порядок членства у ньому, його функції та повноваження, визначено порядок формування ресурсів Банку та здійснення операцій з ними, визначено керівні органи Банку, їх правовий статус та порядок функціонування. Також визначено порядок виходу з членства та припинення операцій Банку, його юридичний статус та порядок внесення поправок до документу.

5. Європейський інвестиційний банк (далі – ЄІБ) є банком Європейського Союзу. Він являється єдиним банком у власності, що представляє інтереси держав-членів Європейського Союзу та тісно співпрацює з іншими інститутами ЄС для реалізації політики ЄС. ЄІБ забезпечує фінансування і експертизу для досягнення безпечності та стійкості інвестиційних проектів, які вносять вклад в досягнення цілей політики ЄС. Більше 90 % його діяльності зосереджено на Європі, але також ним підтримуються зовнішня політика і політика розвитку ЄС.

Переважно фінансування здійснюється Банком за рахунок кредитів, але також пропонуються гарантії, мікрофінансування та інвестиція в акціонерний капітал та інше. ЄІБ підтримує проекти, які вносять значний вклад в економічне зростання і зайнятість в Європі. Діяльність ЄІБ зосереджена у чотирьох пріоритетних областях: інновації та навички; доступ до фінансових ресурсів для малого бізнесу; навколишнє середовище і клімат; розбудова інфраструктури.

Враховуючи правову подвійну природу ЄІБ, він є одночасно органом ЄС і Банком. Дільність Банку визначається принципами державного і корпоративного управління. ЄІБ має три директивних органи: Раду керуючих, Раду директорів і Комітет з питань управління. Рада керуючих визначає загальні директиви ЄІБ, Рада директорів відповідає за стратегічне управління, а Комітет з питань управління відповідає за оперативне управління ЄІБ. Загальне керівництво роботою ЄІБ здійснюється акціонерами, тобто, 28 державами-членами ЄС.

У даний час діяльність ЄІБ обумовлюється Договором про заснування Європейської Спільноти, а саме, положеннями статті 9 [589], відповідно до норм якої визначається порядок заснування Європейського інвестиційного банку. Основні елементи діяльності ЄІБ окреслюється його Статутом.

6. Північна екологічна фінансова корпорація (далі – НЕФКО) – це міжнародна фінансова організація, створена у 1990 році державами Північної Європи. Її діяльність пов’язана з фінансуванням практичних заходів, що сприяють зеленому росту. Північні держави підтримали зусилля щодо привернення уваги до вирішення екологічних проблем, надаючи кошти для зменшення забруднення навколишнього природного середовища. Основним критерієм при цьому є ефективність надання інвестицій для досягнення визначених природоохоронних цілей в регіоні, що межує з Балтикою. Незмінною умовою здійснення проектів НЕФКО є також їх економічна ефективність. Відмінною рисою роботи НЕФКО є фінансування малих і середніх пілотних проектів, які демонструють нові можливості при цьому багато фінансованих заходів вирізняються новаторським підходом в освоєнні і надалі повномасштабному використанні передових наукових технічнологій Північних країн. Використовуючи накопичений досвід, корпорація бере участь у створенні інноваційних фінансових інструментів, покликаних сприяти поліпшенню стану навколишнього середовища і протидії зміні клімату. Як правило, проекти виконуються в тісній взаємодії з державними і приватними інвесторами. При управлінні громадськими коштами НЕФКО

застосовує гнучкі підходи на етапах ідентифікації, підготовки, реалізації та адміністрування екологічних заходів, залучаючи додаткові джерела фінансування, включаючи державні фонди і програми, а також кошти великих міжнародних фінансових організацій, наприклад, ЄБРР.

Всі проекти, що фінансуються НЕФКО, мають природоохоронний ефект, протидіють зміні клімату, забезпечуючи при цьому економічну рентабельність. Досягнення запланованих показників контролюється при перерахуванні траншей на підставі результатів виконання окремих етапів проекту, а щорічний моніторинг ведеться протягом усього періоду участі корпорації в проекті. Такий підхід перешкоджає корупції і сприяє нарощуванню робочого потенціалу, прозорості та відповідальності позичальників, а також забезпечує підвищення надійності досягнення поставлених цілей.

Діяльність НЕФКО регулюється її установчими документами: Договором Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Швеції про створення НЕФКО, статутом НЕФКО, а також угодою між урядом Фінляндії, як приймаючої країни, і НЕФКО. Ці документи визначають НЕФКО в якості міжнародної фінансової організації держав Північної Європи, що діє як в цьому регіоні, так і за його межами. Установчі документи дають НЕФКО статус міжнародної юридичної особи з повною дієздатністю, встановлюють імунітет і привілеї корпорації і її персоналу, організаційну структуру. Договір про створення НЕФКО підтверджений кожною з Північних держав відповідно до чинних національних законодавчих особливостей процедурами. Як міжнародна юридична особа, НЕФКО не числиться в державному реєстрі організацій будь-якої зі своїх держав-засновників. Крім установчих документів, діяльність корпорації регулюється низкою внутрішніх регламентів, затверджених Радою директорів або керуючим директором НЕФКО [590].

7. Провідною МФО, що входить до НЕФКО, являється Північний інвестиційний банк (далі – ПІБ), що фінансує проекти, які підвищують

конкурентоспроможність і покращують навколишнє середовище Північних і Балтійських країн. Банк пропонує довгострокові кредити і гарантії на конкурентних ринкових умовах своїм клієнтам в приватному і державному секторах. ПІБ є міжнародною фінансовою установою, яка належить Данії, Естонії, Фінляндії, Ісландії, Латвії, Литві, Норвегії та Швеції. Банк здійснює кредитні операції як на території, так і за межами своїх країн-членів. ПІБ отримує кошти на проведення кредитування за рахунок запозичень на міжнародних ринках капіталу. Банк заснований у 1976 році. Штаб-квартира ПІБ знаходиться у м. Гельсінкі - столиці Фінляндської Республіки. Кожна країна-член призначає свого губернатора Банку до Ради керуючих, яка є вищим органом, що приймає рішення. Комітет з контролю є контролюючим органом Банку. Рада директорів приймає політичні рішення, що стосуються операцій і затверджує фінансові операції, запропоновані президентом ПІБ, який несе персональну відповідальність за проведення поточних операцій Банку. Президенту допомагають у своїй роботі інші керівні органи Банку. ПІБ сприяє прозорості, передбачуваності, підзвітності, відповідальності та розкриттю інформації в якості загальних принципів, що покращують ефективність управління. Діяльність ПІБ регулюється установчими документами, а саме, угодами між державами-членами і Статутом [591], а також угодою, укладеною між ПІБ і урядом Фінляндії. Вищезгаданими документами встановлено, що ПІБ є загальною для держав-членів міжнародною фінансовою установою, що володіє таким же статусом, як і інші юридичні особи, які здійснюють аналогічні операції всередині і за межами держав-членів. Крім того, в установчих документах передбачено, що ПІБ має статус міжнародної юридичної особи з повною дієздатністю, де визначено імунітет і привілеї Банку і його персоналу, а також структура управління Банком. На додаток до установчих документів Банку, діяльність ПІБ регулюються рядом стратегій, керівництв та інструкцій, прийнятих Радою директорів або Президентом.

Діяльність міжнародних фінансових організацій пов’язана з виконанням певних функцій, які визначаються їх статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через фонди грошових коштів, що формуються цими організаціями.

5.2. Імплементація досвіду міжнародних фінансових організацій у забезпеченні фінансової безпеки України (на прикладі співпраці з МВФ)

Мудрі люди кажуть: «Краще вчитися не на своїх помилках, а на чужих». Можемо навести доволі багато прикладів як ефективного, так і неефективного використання досвіду та коштів міжнародних фінансових організацій. У будь-якому разі найбільш гармонійним є належне поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, за допомогою яких підвищується фінансова безпека держави. Досить багато розвинених держав, володіючи достатніми фінансовими ресурсами, не завжди звертали увагу на рішення та рекомендації міжнародних фінансових організацій і успішно проводили реформування власної фінансової системи, використовуючи ресурси міжнародних фінансових організацій. Прикладом такого поводження є ділність КНР, який, ігноруючи побажання МВФ і Світового банку, не припиняє політику штучного заниження вартості національної валюти – юаню. Схожим шляхом функіонує Аргентина, яка, будучи боржником МВФ, відмовляється виконувати деякі зобов’язання, які чітко випливають із Установчого договору МВФ [592].

Стосовно України, то найбільш вагомою і продуктивною є співпраця України з МВФ. Особливо визначальним це стає в останні роки. Саме тому, більш детально розглянемо співпрацю України та МВФ. Україна стала членом даної МФО відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації

розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р. Україні було виділено квоту в 10678 акцій на загальну суму у 1,3 млрд. доларів США. Валютну готівку за членство України в МВФ на суму 7,9 млн. доларів внесли Нідерланди, які є державою-опікуном нашої держави в даній банківській структурі.

Активно з МВФ Україна почала співпрацювати з 1994 р., використовуючи його ресурси для створення необхідних передумов для проведення економічних реформ. Таке співробітництво здійснювалось переважно в рамках реалізації 8 спільних програм – STF (системна трансформаційна позика), «Stand-By» (стабілізаційна позика), Механізм розширеного фінансування (позика на підтримку розвитку), попереджувальний «Stand-By». Відзначимо, що частина отриманих коштів була направлена на фінансування поточних потреб України та на поповнення золотовалютних резервів держави [593; 594], хоч більш доречним, на наш погляд, було б їх використання на розвиток економіки держави та створення нових робочих місць.

Представництво України в Раді керуючих Міжнародного валютного фонду забезпечується відповідно до Указу Президента України від 19.12.2005 №1809/2005, згідно з яким, керуючим від України – членом Ради керуючих Міжнародного валютного фонду – є Голова Національного банку України, а заступником керуючого від України – членом Ради керуючих Міжнародного валютного фонду є Міністр фінансів України.

Дійсно, завдяки членству в МВФ Україна може отримати досить вагомі кредити для структурної перебудови економіки, стабілізації валюти і має можливість залучати іноземні інвестиції. Неодновазово ресурси, отримані від МВФ, дозволяли не допустити дефолту у державі та не скорочувати фінансування соціальних видатків. Також програма співробітництва з МВФ ставала сигналом для інвесторів, які вкладали власні кошти у розбудову нашої економіки. Кошти МВФ майже завжди були більш вигідними для України ніж позики інших МФО. Багато МФО пов’язували співпрацю між

Україною та МВФ з реалізацією власних програм, які вони реалізували на території України. До таких МФО можемо віднести: Світовий банк (The World Bank), Європейський банк реконструкції та розвитку (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD), Чорноморський банк торгівлі та розвитку (Black Sea Trade and Development Bank), Європейський інвестиційний банк (The European Investment Bank), Північний інвестиційний банк (Nordic Investment Bank), Північну екологічну фінансову корпорацію (Nordic Environment Finance Corporation).

Але разом із отриманням зовнішніх кредитів зростав державний борг України і її залежність від іноземних кредиторів, а це значно знижувало вітчизняну фінансову безпеку держави та навіть загрожувало можливістю дефолту.

В останні роки співробітництво з МВФ характеризувалося тим, що у 2012 році Україна приєдналася до ініціативи МВФ щодо підтримки держав-членів МВФ з низьким рівнем доходу для подолання світової фінансової кризи. Документом, що закріпив це приєднання, стало Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 р. № 619-р «Про схвалення проекту листа Уряду України до Міжнародного валютного фонду щодо переказу коштів до Фонду скорочення бідності та сприяння зростанню» [595]. Також у 2012 році було прийнято Закон України № 5446-VI «Про прийняття Поправок до Статей Угоди Міжнародного валютного фонду» [596], яким було передбачено поправки та перегляд квот держав-членів та реформу Виконавчої ради МВФ.

У слідуючому році було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України № 215-р «Про уповноваження Міністра фінансів на підписання векселя у національній валюті на користь Міжнародного валютного фонду внаслідок зміни квоти». Також наприкінці 2013 року Виконавча Рада МВФ завершила консультації з Україною в рамках Статті IV [597] за 2013 рік та перший перегляд в рамках пост-програмного моніторингу.

Повномасштабно співпраця з МВФ була відновлена лише у 2014 році, коли за зверненням керівництва нашої держави Рада директорів МВФ затвердила нову спільну програму «стенд-бай» на наступні 2 роки у сумі 17,1 млрд. дол. США, з яких у 2014 р. було отримано два транші – у травні у розмірі 3,2 млрд. дол. США та у вересні у розмірі 1,4 млрд. дол. США [598].

Але на практиці більшість рекомендацій МВФ не дали позитивного результату. Україна отримала з великим запізненням другий транш кредиту МВФ та нові рекомендації. Наприклад, було рекомендовано зробити курс гривні більш гнучким. Вважалося, що гнучкий курс гривні підвищить конкурентоспроможність українських товарів, внаслідок чого зросте експорт, і зовнішня торгівля буде не дефіцитною, а профіцитною. Але на практиці показники експорту впали, і тільки завдяки падінню імпорту сальдо зовнішньої торгівлі за підсумками 2014 року виявилося з позитивним результатом. Прикладом неефективності розрахунків МВФ є те, що головним експортним товаром України є зерно, а його виробництво безпосередньо пов’язане з імпортними мінеральними добривами і дизельним паливом та металом, для виробництва якого потрібні імпортні кокс і газ. Саме тому, девальвація гривні одночасно веде до зростання собівартості виробленої в Україні продукції, і весь ефект від знецінення гривні нівелюється. Іншим аргументом стосовно встановлення гнучкого курсу було те, що зростання курсу долар/гривня буде стимулювати експортерів і українців продавати свої долари, так як «курс долара буде відповідати їх ринковим очікуванням». МВФ вважав, що золотовалютні резерви нашої держави значно зростуть. Але на практиці ситуація виявилася протилежною – українці не стали продавати, а, навпаки, почали активно скуповувати валюту та масово забирати депозити з банків. Наслідком стало значне зниження банківської безпеки та падіння курсу гривні, що значно знизило вітчизняну валютну безпеку.

У Меморандумі МВФ також було виражено стурбованість стосовно ситуації у банківській безпеці держави. Саме тому, досить багато рекомендацій були спрямовані на підвищення рівня банківської безпеки

України. Вважалося, що для покращення становища банків потрібно було значно збільшити капітал українських банків. Але не всі власники банків могли чи хотіли це зробити. Тому, за рекомендацією МВФ НБУ здійснив емісію гривні та скерував фінансові ресурси на рекапіталізацію банків. Але не всі банки отримали таку підтримку і деякі з них змушені були припинити свою діяльність, що значно знизило довіру населення до банківської системи. Але відповідно до позиції МВФ вважалося, що населення не буде забирати депозити з банків, а, навпаки, збільшить їх розміщення на депозитах. При цьому було підвищено вимоги банків до боржників, які не сплачували вчасно кредити.

Вважаємо що вищезгадані проблеми, які виникли у сферах банківської та валютної безпек держави, багато у чому були спричинені встановленням гнучкого курсу вітчизняної валюти внаслідок чого склалась нестабільна ситуація у фінансовій системі України. Більшість населення сприйняло її як катастрофічну, що також сприяло зниженню довіри до НБУ. У зв'язку з цим з того часу значна частина валюти знаходиться на «чорному» валютному ринку, а банки були змушені відмовлятися кредитувати економіку, прагнучи зберегти залучений обсяг депозитів. Саме у даний період часу Верховною Радою України було прийнято Закон України з промовистою назвою «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [416].

У 2015 року були досягнуті домовленості про розширення фінансової підтримки України шляхом заміни існуючої програми МВФ stand-by на довготермінову програму Extended Fund Facility (EFF) [599]. Рада директорів МВФ прийняла рішення щодо переходу на довготермінову програму розширеного кредитування (EFF) і виділення Україні 17,5 млрд. дол. США. Дана чотирирічна програма передбачала фінансування заходів з економічної і фінансової стабілізації України. Перший транш кредиту в обсязі 5 млрд. дол. США Україна отримала у березні 2015 р. Але вже у травні того ж року

почало підніматись питання про перегляд умов в рамках Механізму розширеного фінансування (EFF) [600].

У липні 2015 року було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України № 714-р «Про схвалення проекту Листа про наміри Уряду України і Національного банку України до Міжнародного валютного фонду та проекту Меморандуму про економічну та фінансову політику» [601] та схвалено рішення щодо виділення Україні другого траншу у розмірі 1,7 млрд. дол.

У вересні 2016 року Україною на основі Меморандуму про взаєморозуміння МВФ та України [602] було отримано третій транш у розмірі 1 млрд. дол. У резюме до меморандуму МВФ відзначає, що в Україні є прогрес у боротьбі з корупцією і у приватизації державних підприємств. У той же час, у Фонді вважають, що просування пенсійної реформи йде повільніше, ніж передбачено домовленостями.

Виходячи з положень Меморандуму, Україні треба у грудні 2016 р. прийняти закон, який би передбачав поступове підвищення пенсійного віку. Було рекомендовано провести масштабну пенсійну реформу. Фонд вважає за необхідне консолідувати пенсійне законодавство, яке сьогодні складається з двох десятків окремих документів. При цьому, новий вік для виходу на пенсію не вказано. В новому законі також слід передбачити скорочення підстав для дострокового виходу на пенсію та збільшення підстав для отримання мінімальної пенсії. Серед інших вимог до пенсійної реформи – встановлення єдиного принципу пенсійного забезпечення без надання пільг для будь-яких професій (крім військових), розширення бази для внесків у систему соціального забезпечення, встановлення справедливого податкового режиму для пенсій, забезпечення більш тісного взаємозв’язку між пенсійними внесками та розміром пенсії, що має, в свою чергу, стимулювати громадян декларувати свої реальні доходи. Крім того, передбачається, що фінансування різних категоріальних надбавок до трудових пенсій буде передано від Пенсійного фонду до держбюджету. Передбачається скасування

спецпенсій і створення умов для запровадження накопичувальної системи пенсій (на додаток до існуючої солідарної системи).

Рядом положень Меморандуму передбачено введення тимчасового механізму коригування тарифів на газ та опалення на щоквартальній основі на випадок, якщо тарифи відхиляться від рівня повного покриття імпортної вартості газу на 10 % або більше.

Також потрібно затвердити і опублікувати перелік державних підприємств, визначивши, які з них залишаться в держвласності, які будуть приватизовані, а які – ліквідовані. До цього місяця мають бути прийняті законодавчі зміни для більш прозорої приватизації.

Також, до кінця жовтня всі високопоставлені чиновники повинні були надати електронні декларації про своє майно за 2015 рік, і до цих даних було забезпечено вільний доступ на єдиному веб-сайті. Дане положення вже виконано. До кінця вересня уряд мав подати до парламенту законопроект про обіг сільськогосподарських земель та прийняти закон, що підсилює норми Цивільного процесуального кодексу та Господарсько-процесуального кодексу щодо внутрішніх транзакцій і арешту банківських рахунків.

У кінці листопада 2016 року, відповідно до умов меморандуму, парламент був повинен прийняти законодавство про Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), яке отримає широкий спектр повноважень, що дозволить йому не залежати від інфраструктури інших відомств (див. додаток Б).

Також МВФ дав прогноз розвитку економіки України до 2021 року, згідно з яким, зростання ВВП України у 2017 році може скласти 2,5 %, у 2018 – 3%, у 2019 – 3,5%, у 2020 і 2021 роках – 4 %.

У листопаді 2016 року місія МВФ провела переговори з владою з політичних питань, які необхідно вирішити для надання насупної позики. Місія обговорила перспективи і проблеми української економіки у контексті статті 2016 IV консультація. Було відзначено, що українська економіка

демонструє позитивні ознаки відновлення. Але матеріальне забезпечення населення залишається вкрай низьким.

Виходячи з рекомендацій місії, для отримання наступного траншу від МВФ Україна повинна зосередити свої зусилля на наступному: прискорити реформуваня великих і неефективних державних підприємств, поліпшити бізнес-середовище та активізувати боротьбу з корупцією, щоб залучити інвестиції та підняти економічний потенціал; забезпечити такий стан економіки, щоб підвищення заробітної плати не йшло у розріз з підвищенням продуктивності праці для зростання конкурентоспроможності держави; продовжити здійснення бюджетної консолідації для забезпечення стійкості боргу, підтримати пенсійну реформу і зробити податкову систему більш ефективною; обережно проводити монетарну політику, спрямовану на подальше зниження інфляції і відновлення резервів в рамках гнучкого режиму обмінного курсу; здійснити заходи для відновлення фінансової системи і пожвавлення банківського кредитування [603]. Тобто, узагальнюючи позицію місії МВФ, всі вищеперераховані заходи мають бути направлені на підвищення рівня вітчизняної фінансової безпеки у цілому або окремих її структурних елементів.

Але із отриманням четвертого траншу кредиту Україні було відмовлено [604]. МВФ і надалі вимагає, у першу чергу, підняти оплату за газ для населення України до рівня європейської, на що навряд чи погодиться уряд України на сучасному етапі, оскільки, заробітна плата більшості населення держави теж не європейського рівня. Також причиною відмови називають непідтримані Верховною Радою України законопроекти, які передбачають проведення ряду ключових реформ в рамках меморандуму про співпрацю з МВФ. Зокрема, мова йде про пенсійну реформу і впровадження ринку земель сільгосппризначення.

Відзначимо, що на сучасному етапі Україна перебуває у стані глибокої фінансової кризи, що проявляється у вигляді спаду виробництва, загальних неплатежів, зростання державного боргу та дефіциту державного бюджету,

масштабного безробіття, загострення соціальних суперечностей та політичних конфліктів на міжнародному рівні. У таких умовах виникає необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів для усунення ряду проблем, що стоять перед фінансовою безпекою нашої держави. Ці кошти залучаються за рахунок позик міжнародних фінансових організацій, які на нинішньому етапі розвитку світового господарства відіграють провідну роль у подоланні наслідків світової фінансової кризи.

Останні кредити, які отримувала Україна від МВФ, йшли на рефінансування попередніх кредитів. Дослідивши співпрацю з МВФ в частині надання фінансової допомоги державам, що розвиваються, варто зазначити, що лише Південна Корея змогла повністю ефективно використати фінансову підтримку МВФ. Після співпраці з МВФ Південна Корея змогла покращити стан своєї економіки, зміцнити національну валюту, у повному обсязі повернути кредити, збільшити фінансові резерви і, таким чином, посилити власну фінансову безпеку. На нашу думку, головною умовою подолання Південною Кореєю наслідків фінансової кризи 1997-1998 рр. стала висока національна свідомість. Саме у цей період громадяни даної держави значним чином поповнили золотовалютні резерви держави, які згодом були використані для розвитку вітчизняних корпорацій на інноваційній основі. При цьому фінансові ресурси використовувались раціонально та за цільовим призначенням. У той же час, як рекомендації МВФ застосовувались, на наш погляд, всупереч національним інтересам і передбачали зниження темпів економічного росту та покращення умов для проникнення у державу спекулятивних іноземних капіталів. Досвід Аргентини, Бразилії, Індонезії, Латвії, Мексики, Перу, Руанди, Таїланду, Угорщини та інших держав свідчить, що жорсткі вимоги, що були висунені МВФ, не враховують специфіки розвитку кожної держави, розглядають її крізь призму інтересів США, які користуються значним впливом у МВФ. Як наслідок, виникає реальна загроза фінансовій безпеці держав-позичальників.

У сучасній вітчизняній науковій літературі відсутній одностайний погляд на побудову відносин України та МВФ. Частина вчених позитивно розцінює можливість широкомасштабної співпраці з МВФ. Аргументується дана позиція тим, що це сприяє реформуванню бюджетної та податкової безпек; підвищує стабільність національної валюти шляхом збільшення валютних резервів – це валютна безпека; забезпечує дешевими кредитними ресурсами – це боргова безпека; підвищує інвестиційний іміджу та довіру до України на світовій арені – це інвестиційна безпека. За підтримки МВФ було пришвидшено проведення реформування бюджетної, фіскальної та пенсійної систем. Також нинішнє відновлення фінансування з боку МВФ відкриває для України нові можливості стосовно розблокування фінансування проектів Світового банку, створення передумов для надходження фінансових ресурсів від інших МФО.

З іншого боку, вимоги МВФ не завжди відповідають сучасним українським реаліям. Досить часто виконання вимог МВФ призводило до зниження рівня забезпечення вітчизняної фінансової безпеки держави та ускладнювало соціальну ситуацію у державі. Останній приклад – вимога Фонду стосовно підвищення тарифів на опалення.

Негативним фактором співпраці з МВФ є і те, що Фонд досить часто висуває умовою надання позики виконання державою-боржником певних політичних вимог, які тією або іншою мірою відбивають інтереси основних держав-кредиторів. Відзначимо, що не завжди МВФ надавав кредитну підтримку в обмін на проведення державою-боржником певних перетворень стосовно себе. Ситуація кардинально змінилася з початку 90-х років минулого століття, коли політична обумовленість кредитів стала переважною практикою Фонду. З того часу вимоги МВФ до держави-боржника не завжди збігаються із поточною державною політикою і нерідко призводять до розбалансування фінансової безпеки держави. Кредити надаються у вигляді окремих траншей. Їх цільове застосування, а також виконання державою-

позичальником своїх зобов'язань враховуються при виділенні наступного траншу.

У даний час, беручи до уваги досвід співробітництва МВФ з іншими державами, фактором значного ризику є вірогідність того, що реформування у відповідності з вимогами Фонду не принесе очікуваного покращення, що може значно знизити вітчизняну фінансову безпеку держави, і за це Фонд не буде нести ніякої відповідальності.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що використовувати кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій, зокрема, МВФ можна по-різному. З одного боку, вони надають доступ до доволі дешевих кредитних ресурсів та знижують імовірність дефолту нашої держави, тобто, утримують фінансову безпеку України від кардинально негативних проявів. З іншого боку, виконання не завжди обґрунтованих для нашої держави рекомендацій становить загрозу її національним фінансовим інтересам, оскільки, прямо чи опосередковано суперечить усім структурним елементам фінансової безпеки України. Зростання загроз фінансовій безпеці спричиняється і тим, що Україна фактично залучала кошти МВФ для рефінансування свої попередніх боргів.

Вважаємо за доцільне і надалі підтримувати співпрацю України з МВФ. Однак, з метою посилення національної безпеки загалом та її фінансової складової зокрема, таку співпрацю вбачаємо у наступному: в отриманні технічної допомоги, яка сприятиме підвищенню стабільності та поступовому зростанню у фінансовій сфері; залученні кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій для розвитку та підтримки виробничого потенціалу в усіх сферах національної економіки, що дасть змогу підвищити їх привабливість для іноземних інвесторів. Вважаємо за необхідне підвищення рівня ефективності використання кредитів, зокрема, виключаючи вплив корупційної складової при розподілі та використанні кредитних ресурсів. Потребує удосконалення реформування базових сегментів вітчизняної фінансової системи держави, що сповільнює процес залучення

приватного іноземного капіталу в формі інвестицій, саме тому, сьогодні Україна значною мірою потребує фінансування з боку міжнародних фінансових організацій.

При цьому залучені кошти повинні спрямовуватись на забезпечення реального економічного росту держави, досягнення якого дасть змогу переорієнтуватися на використання власних та внутрішніх ресурсів.

5.3. Напрями вдосконалення правового забезпечення фінансової безпеки України

Спираючись на власний досвід та дослідження науковців, можемо стверджувати, що навіть стабільність не є сталою характеристикою добробуту для нашої держави, адже після досягнення періоду піднесення у внутрішньому виробництві у державі поступово починається його зниження. Даний постулат підтверджується історичним досвідом найбільш розвинених держав. Основною метою діяльності державного апарату є нівелювання наслідків останньої фази циклу. Саме цим і викликана необхідність належного правового забезпечення фінансової діяльності держави.

Отримуємо ситуацію, коли Президент України та інші впливові особи держави неодноразово пропонували побудувати нові умови для функціонування фінансових процесів у державі, але, у той же час, вони не повною мірою забезпечують вищезазначені діяння належним законодавчим закріпленням.

Значно ускладнюють дослідження правового забезпечення фінансової безпеки держави фінансові кризи, які досить часто мають місце у нашій державі. Зокрема, виділимо кризу 2008-2009 рр. та фінансову кризу, яка розпочалась з 2014 року і триває донині. Вищезгадані негативні явища у фінансовій системі виявляють нові виклики для правового забезпечення

фінансової безпеки держави та відкривають якісно нові горизонти для підвищення рівня правового забезпечення фінансової безпеки держави.

Нині фінансова безпека нашої держави не забезпечується на належному рівні. Враховуючи вищезгадане, вкрай необхідним є подальше наукове обґрунтування системи управління правовим забезпеченням фінансової безпеки держави, яке спрямовується на зниження фінансових ризиків, загроз, небезпек, виявлення негативних процесів у правовому регулюванні процесів в економіці та фінансах держави.

Крім того, потрібно виділити такі проблеми, пов’язані з подальшою розробкою системи управління правовим забезпеченням фінансової безпеки держави, а саме: вплив тенденцій світової економіки на фінансову безпеку України в умовах глобалізації економічних процесів; методологічні положення вивчення фінансової системи держави і її взаємозв’язку з фінансовою безпекою держави; необхідність розробки критеріїв фінансової безпеки на різних рівнях управління фінансовою системою; особливості сучасних загроз і небезпек для фінансової системи держави; методологія формування основних показників оцінки фінансової безпеки України.

На наш погляд, досить багато правових проблем та правових колізій можна уникнути шляхом більш чіткого законодавчого регулювання питань забезпечення фінансової безпеки держави. Виходячи з положень Конституції України, а саме статті 92, у якій зазначається, що виключно законами України встановлюються: 1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи. Тобто у вищезгаданій статті Основного закону України регламентується порядок правового закріплення засад створення та

функціонування основних елементів, які входять до структури фінансової безпеки держави та у сукупності становлять її базові елементи [94].

Необхідно зазначити, що у статті 17 Конституції України визначено, що забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій нашої держави, справою всього українського народу [94]. Е.С. Дмитренко стверджує, що фінансова безпека держави є провідним елементом її економічної безпеки [605, с. 165]. З даним твердженням ми цілком погоджуємося.

Внесення відповідних змін до чинного законодавства має передбачити створення цілісної, гнучкої, гармонійної системи забезпечення фінансової безпеки держави. Отже, існує необхідність визначення концептуальних підходів до комплексного перегляду законодавства України з питань забезпечення фінансової безпеки, починаючи від норм Конституції України, завершуючи відомчими інструкціями. Особливу увагу при цьому пропонується приділяти напрацюванню базового закону, яким визначити принципи та особливості функціонування системи забезпечення фінансової безпеки. Таким нормативно-правовим актом пропонується проект Закону України «Про основи фінансової безпеки України».

Реалізуючи комплексний і системний підхід до удосконалення законодавства України у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, слід виходити з того, що відповідний базовий закон має утворювати підґрунтя для формування даного сегмента. Його основними завданнями є: виділення складових фінансової безпеки у діяльності держави; впровадження єдиного узгодженого механізму функціонування системи забезпечення фінансової безпеки, у тому числі, забезпечення ефективної координації дій суб’єктів, що володіють правовим статусом у зазначеній сфері, а також впровадження системного підходу до планування та забезпечення виконання заходів щодо забезпечення фінансової безпеки; створення якісно нових можливостей ефективного функціонування усіх способів і засобів, якими забезпечується фінансова безпека держави.

У цьому законі пропонуємо виділити ряд положень, якими будуть визначатися як правові питання регулювання забезпечення фінансової безпеки держави, так і її структурних елементів. Зокрема, пропонуємо: окреслити у законі терміни, що є базовими у процесі функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки держави; розкрити правовий статус суб'єктів фінансової безпеки держави; окреслити правове положення суб'єктів фінансової безпеки держави; сформулювати національні інтереси у сфері фінансової безпеки держави; розробити принципи, на основі яких забезпечується фінансова безпека держави; визначити загрози, що заважають належним чином забезпечувати фінансову безпеку держави; окреслити основні напрями державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки держави; розробити порядок реалізації контрольних заходів стосовно забезпечення фінансової безпеки держави.

Відповідно до положення нового базового закону мають формуватися інші правові акти у сфері забезпечення фінансової безпеки держави.

На сьогодні практично відсутній зв'язок між цілями розвитку системи забезпечення фінансової безпеки держави та соціально-економічними пріоритетами. В умовах обмежених ресурсних можливостей держави посилюються ризики невиконання поставлених завдань цій сфері. До удосконалення законодавства України з питань забезпечення фінансової безпеки держави необхідно більш активно залучати академічні установи, вищі навчальні заклади, громадськість, що сприятиме зростанню рівня сприйняття і підтримки суспільством державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, забезпеченню належного громадянського контролю за її реалізацією, підвищуватиме ефективність застосування відповідного законодавства.

Таким чином, для заповнення правового вакууму у даній сфері вкрай необхідним є прийняття Закону України «Про основи фінансової безпеки України». Запропонований нами законопроект дасть змогу скорегувати

зусилля суб'єктів, що забезпечують фінансову безпеку нашої держави у єдиноправильному напрямі.

Варто зауважити, що правову основу у сфері фінансової безпеки України повинні становити Конституція України [94], Закон України «Про основи національної безпеки України» [40], інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також інші нормативно-правові акти.

Відповідно до Закону Україну «Про основи фінансової безпеки України» пропонуємо розробку і затвердження Президентом України «Концепцію забезпечення фінансової безпеки України», якою визначаються цільові настанови та керівні принципи фінансового будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним фінансовим інтересам України.

Об'єктами фінансової безпеки, відповідно до Закону Україну «Про основи фінансової безпеки України», є: 1) людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи у сфері фінансів; 2) суспільство – його матеріальні та фінансові, а також пов'язані з ними інтереси; 3) держава – її фінансове положення та самостійність.

Згідно з вищевказаним Законом, суб'єктами забезпечення фінансової безпеки повинні виступати: державні органи (органи загальної компетенції – Президент України та Верховна Рада України, а також органи спеціальної компетенції – Кабінет Міністрів України, РНБОУ, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, НБУ, Рахункова палата України, ДФСУ, Державна аудиторська служба України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку); юридичні особи інших форм власності, які беруть участь у фінансовій системі держави, а також фізичні особи.

Необхідно зазначити, що основною метою фінансової безпеки держави є забезпечення належного стану безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх, наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у фінансовій сфері.

Потрібно також у Законі закріпити основні принципи забезпечення фінансової безпеки, а саме: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права у фінансових відносинах; забезпечення фінансових інтересів особи, суспільства і держави, та їх взаємну відповідальність; надання переваги договірним відносинам у розв'язанні внутрішніх та зовнішніх конфліктів фінансового характеру; своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів від реальним і потенційних загроз; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні фінансової безпеки; забезпечення національної фінансової безпеки з урахування міжнародної безпеки у фінансовій сфері.

Фінансова безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у фінансовій сфері.

Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення фінансової безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз фінансовим інтересам.

Варто зазначити, що пріоритетними напрямами розвитку фінансової безпеки держави повинні стати: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина у фінансовій сфері; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової фінансової системи та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; підвищення вітчизняного інвестиційного потенціалу та інноваційної активності вітчизняних підприємств; детінізація економіки та

залучення вивільнених ресурсів у загальнодержавницькі процеси; фінансово-бюджетна децентралізація; забезпечення бюджетної дієздатності держави; забезпечення курсової стабільності вітчизняної валюти; підвищення ефективності роботи банківського сектору української фінансової системи; реформування фінансового ринку та повноцінне входження національної економіки до структури міжнародних фінансових ринків; мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему України; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

З урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці, піднесенні економіки держави, забезпеченні добробуту усіх її громадян. У сучасній парадигмі фінансової безпеки України та її основних структурних елементів за останні роки утворилося багато невирішених проблем, більшість з яких підтверджуються статистичними даними, а саме: 1) сукупний державний і гарантований державою борг України у 2017 році складає 82% від ВВП нашої держави і за прогнозами експертів у 2018 році знизиться до 80% ВВП, а за минулий рік державний борг зріс з 79% до 81,8% ВВП; 2) було виведено коштів на загальну суму близько 300 млрд. грн.; 3) Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було виплачено 81 млрд. грн. компенсацій 1,5 млн. українським вкладникам, у той же час як за 11 років роботи Фондом до 2012 році було виплачено 4 млрд. грн.; 4) за 2016 рік банкрутами себе оголосили 1524 компанії, а в процедурі банкрутства перебувають 2073 підприємства, найбільше банкрутств було зафіксовано в Київському регіоні – 572; 5) Національний банк України за три останні роки визнав неплатоспроможними 87 банків,тобто 33 банки в 2014 році, стільки ж – у 2015 році, 21 банк – в 2016 році. При цьому поки рішення про ліквідацію прийнято по 81 банку з 88-ми; 6) українська банківська система зазнала збитків у 159 млрд. грн. за підсумками 2016 року, який є

максимальним в історії [606; 607; 608; 609; 610; 611; 612]. Саме тому, основними першочерговими напрямами державної політики з питань фінансової безпеки України є:

1. У бюджетній сфері: запровадження обґрунтованого режиму тотальної економії бюджетних коштів; скорочення витрат на управління, тобто проведення скорочення адміністративно-управлінського апарату; оптимізація програм фінансування окремих відомств за допомогою їх структурної перебудови, а частину повноважень передати у приватний сектор окремих служб, що їх забезпечать; проведення бюджетної децентралізації; посилення рівня бюджетної дисципліни та персональної відповідальності за нецільове витрачання бюджетних коштів.

2. У податковій сфері: поєднання фіскальних інтересів держави, індивідуальних та корпоративних інтересів платників податків та зборів; збільшення податкової бази; спрощення адміністрування податків та зборів; зменшення кількості необґрунтованих пільг з оподаткування; поступове зниження податкового навантаження; зменшення кількості податкових перевірок; зниження кількості разів особистого спілкування між контролюючими органами та платниками податків та зборів.

3. У борговій сфері: оптимізація структури національного боргу; зменшення частки нецільового або неефективного використання бюджетних коштів та покриття ними частини боргових зобов’язань; розроблення загальнодержавної стратегії управління боргом; створення належної координації фіскальної складової наповнення бюджету та монетарної політики, що проводиться Національним банком України.

4. У банківській сфері: розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів; розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення; розширення ресурсних можливостей банківської системи та інструментів для управління нею [613]; регулювання руху капіталів у напрямі зняття обмежень на приплив капіталу й посилення контролю за його відпливом за тіньовими схемами; поглиблення співпраці банків із

центральним банком; посилення контролю за спекулятивними операціями; зниження рівня надлишкової грошової маси для обмеження її впливу на курс вітчизняної валюти.

5. В інвестиційній сфері: необхідність обліку всіх напрямів і форм вияву механізму інвестиційної безпеки; належне врахування внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на реалізацію інвестицій; виявлення й обґрунтування кількох можливих сценаріїв вирішення проблемних ситуацій у процесі інвестиційної діяльності; максимальна охоплюваність населення інвестиційними проектами; направленість інвестиційних проектів на вирішення, у першу чергу, соціальних проблем суспільства.

6. У валютній сфері: підвищення рівня відповідальності за дії на валютному ринку; підвищення прозорості у валютній сфері; поліпшення системи управління міжнародними резервами; розроблення та реалізація інформаційних методів впливу НБУ на валютну політику приватних суб’єктів валютних правовідносин; розроблення поступальної валютної лібералізації руху капіталів; зміцнення ринкових механізмів самоорганізації валютного ринку; формування механізмів управління процентними ставками (див. додаток А).

Вказані та інші пропозиції також знаходять своє відображення у науково-дослідній діяльності кафедри фінансового права Університету ДФС України (акт про використання від 09.02.2017 р. № 300/01-23).

Також, вважаємо за доцільне підсилити правове забезпечення фінансової безпеки держави шляхом розробки та введення у дію Концепції забезпечення фінансової безпеки України. Процесуально даний механізм необхідно реалізувати таким чином: кожен Президент, вступаючи на посаду, повинен пред’являти українському народу Концепцію забезпечення фінансової безпеки України, що буде затверджуватись відповідним Указом. Цим нормативно-правовим актом буде регламентуватися порядок та найважливіші елементи розбудови фінансової системи нашої держави на 5 років. Протягом вказаного терміну вона стає програмним документом до

виконання та регламентує конкретні дії щодо підвищення рівня фінансової безпеки держави. На основі положень Концепції Президент України буде працювати над підвищенням рівня вітчизняної фінансової безпеки та забезпеченням добробуту кожного члена українського суспільства. Результативність діяльності Президента також має оцінюватись на основі реалізації цієї концепції.

Чинна Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері є досить застарілою та не відповідає вимогам, що до неї ставляться. З часу її прийняття у нашій державі відбулося досить багато епохальних змін, у тому числі і у фінансовій сфері. Концепція створювалась як програмний документ з боротьби з наслідками світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, що принесла відчутні негативні наслідки для соціально-економічного розвитку України. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері потребувало особливої ваги.

На нашу думку, запропонована нами нова Концепція забезпечення фінансової безпеки України повинна включати такі положення, які відсутні у чинній, а саме: визначення геофінансових масштабів впливу на Україну у цілому чи на окремі її території інших держав та міжнародних суб’єктів; визначення критеріїв і параметрів фінансової системи України, що відповідають вимогам фінансової безпеки; розробку механізмів і заходів ідентифікації загроз фінансової безпеки України та їх джерел; розробку методології прогнозування, виявлення та запобігання виникненню факторів, що спричиняють виникнення загроз фінансовій безпеці, проведення досліджень з виявлення тенденцій і можливостей розвитку таких загроз; організацію належної системи органів державного фінансового контролю; формування механізмів та заходів фінансової політики, що нейтралізують або зменшують вплив негативних чинників на фінансову безпеку; визначення об’єктів, предметів, параметрів контролю за забезпеченням фінансової безпеки України.

Пропонуємо перші два абзаци нової Концепції викласти у такій редакції: «Визначальні події, що відбулися на території України у кінці 2013 – початку 2014 років, спричинили досить багато наслідків у фінансовій системі держави. Стан фінансової системи держави погіршився. Криза засвідчила вразливість вітчизняної фінансової системи, її залежність від зовнішнього впливу. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері набирає особливої ваги.

Стан національної безпеки у фінансовій сфері залежить від геополітичної ситуації, а також внутрішньої та зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави».

Пропонуємо передбачити у новій Концепції розділ «Безпека у інвестиційній сфері», адже саме завдяки інвестиційному наповненню досить багато проблем, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, можуть і повинні бути вирішені доволі швидко та ефективно. При цьому необхідно використати допомогу закордонних та міжнародних суб'єктів правовідносин, які виявили бажання інвестиційно підтримати окремі проекти у нашій державі, а також брати участь у приватизаційних процесах.

Розділ «Безпека у інвестиційній сфері» пропонуємо викласти у такій редакції: «Однією із найактуальніших проблем України є забезпечення її інвестиційної безпеки. Саме за допомогою виваженої реалізації інвестиційної безпеки держави має бути забезпечено зростання вітчизняної ринкової економіки, а також частково оновлено види діяльності у сфері послуг, продукцію та виробничий апарат у промисловості.

Основними загрозами інвестиційній безпеці держави виступають: відсутність виваженої загальнодержавної інвестиційної стратегії; високі інвестиційні ризики для інвесторів; політична нестабільність; недосконала та нестабільна законодавчо-нормативна база; корупційні прояви у гілках влади,

у першу чергу, у судовій; рівень розвитку банківської системи; обмеженість доступних фінансових коштів; загострення платіжної та бюджетної кризи; відсутність кваліфікованої підготовки фахівців; застаріла технологічна оснащеність основних галузей виробництва; відсутність дієвої системи страхування іноземних інвестицій.

Характер інвестиційного клімату в Україні визначається стабільністю чинного законодавства, ефективністю існуючого державного регулювання у даній сфері, митним режимом, можливостями використання робочої сили, фінансовою системою держави, наявністю дієвої системи управління інвестиціями, розвитком страхування інвестиційних ризиків, характером інвестиційного співробітництва, роботою банківських та інших фінансових установ, а також ступенем привабливості інвестиційних проектів». Вищезгадані та інші пропозиції знаходять своє відображення у правотворчій діяльності Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції (довідка щодо впровадження у правотворчу діяльність від 14.12.2016 р. № 04-19/11-4632).

Рівень вітчизняної фінансової безпеки держави може бути підвищений за допомогою активного залучення іноземного капіталу. Залучення іноземного капіталу з початку 90-х років було пріоритетним завданням управління сегментами економічних правовідносин. Саме цим останнім часом активно займаються керівники держави всіх рівнів. Залучення зовнішніх інвестицій може мати і негативні наслідки, а саме: Україна потрапляє у фінансову залежність від іноземних інвесторів та кредиторів. Для прикладу наведемо декілька найпоширеніших способів, за допомогою яких можна значно знизити рівень правового забезпечення фінансової безпеки держави або навіть певною мірою втратити фінансову незалежність, а саме:

Перший спосіб полягає у тому, що іноземний інвестор здійснює масштабну купівлю акцій вітчизняних підприємств, формуючи їх портфель, достатній для стратегічного управління об’єктами свого інвестування, та

реалізовує свої інтереси іноді не завжди тільки комерційні, а й соціально-політичні, які не завжди співпадають з державними.

Другий спосіб – іноземний інвестор скуповує боргові зобов'язання або безпосередньо кредитує відповідний об'єкт інвестування. У певний момент утруднень зі своєчасною оплатою зобов'язань «інвестор» може запропонувати відносно вигідні умови обміну боргових цінних паперів на пайові (даного об'єкту інвестування). У результаті іноземний інвестор може частково або поступово і повністю, прямо чи опосередковано реалізовувати власні соціально-політичні інтереси, які не завжди збігаються з державними.

Третій спосіб – іноземний фінансовий партнер працює з вітчизняним підприємством на взаємовигідних умовах. Але продукція вітчизняного підприємства не є затребуваною в Україні. У певний момент співпраці іноземний партнер «просить» для підтримки подальших дружніх відносин продати невеликий пакет акцій і натякає, що при отриманні негативної відповіді припинить співпрацю. Оскільки у вітчизняного підприємства специфічна продукція, і вона є невисокої якості, то втрата такого покупця призведе до збою всього циклу виробництва. У результаті іноземний інвестор може частково або поступово і повністю, прямо чи опосередковано реалізовувати власні соціально-політичні інтереси, які не завжди відповідають загальнодержавним інтересам.

Звичайно ж, проблему стратегічного контролю над підприємствами, що перебувають під іноземним контролем, в принципі можна вирішити шляхом жорстких непопулярних адміністративних заходів (найжорсткішим з них є реприватизація) [614], але у масштабах держави це лише призведе до значного погіршення іміджу країни та різкого відтоку іноземного капіталу.

Тобто стимулювання нарощування обсягів іноземних інвестицій може мати і сумнівні наслідки в контексті правового забезпечення фінансової безпеки держави. Для зведення до мінімуму негативних наслідків такої політики необхідний більш ретельний контроль з боку державних органів за

рівнем присутності іноземного капіталу в окремих галузях економіки, особливо це актуально стосовно бюджетоутворюючих сфер економіки.

Фінансова безпека України повинна базуватися на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери нашої держави, на збалансованості фінансів, достатньої ліквідності активів і наявності необхідних грошових, валютних, золотих ресурсів [615, с. 112-114].

Однак у сучасному взаємозалежному світі неможливо забезпечити фінансову безпеку тільки внутрішніми зусиллями держави. Необхідне широке міжнародне співробітництво у цій сфері.

По-перше, потрібно домовитися про порядок розробки нових стандартів регулювання фінансових ринків, фінансових інститутів. І на цьому шляху треба буде пройти між двома крайнощами – консервацією сформованих систем і різким посиленням ролі забезпечення.

По-друге, що необхідно зробити, – реалізувати рішення «двадцятки» в частині реформування міжнародних фінансових організацій. Тут не можна обмежуватися косметичними змінами, як би того не хотілося окремим державам, а може бути, і самим міжнародним фінансовим організаціям. Це в кінцевому підсумку повинні бути принципово нові фінансові інститути, де не буде домінування окремих держав чи регіонів. Крім таких інститутів, нема кому виконувати функції раннього попередження кризових явищ, координації макроекономічної політики в масштабах усього світового співтовариства і виконувати функції нагляду за функціонуванням міжнародної валютної системи.

По-третє, потрібно забезпечити стабільність функціонування світової валютної системи. Її основу визначають резервні валюти. У сучасному світі існує об’єктивна тенденція, яка полягає в необхідності створення нових резервних валют.

В останні десятиліття роль інтеграційних процесів у суспільстві набирає особливого характеру. Вони стають своєрідним «символом» епохи.

Частиною цих процесів є тенденція до інтеграції різних видів та галузей менеджменту, яка обумовлюється необхідністю постійного підвищення рівня ефективності системи управління правовим забезпеченням фінансової безпеки держави.

Відзначається, що низька ефективність застосування законодавства у сфері фінансової безпеки держави, призводить до неналежного забезпечення фінансової безпеки держави, що не дозволяє повноцінно реалізовувати загальнодержавні інтереси у фінансовій сфері. Ефективність майбутнього закону є важливим показником його соціальної корисності і необхідності. Вона залежить від змісту закону та його відповідності реальній соціально-політичній і правовій ситуації у державі. Закон не відображає об'єктивних обставин, реальних потреб суспільства і держави, не має ніякого впливу на правові відносини. Ефективна стратегія фінансової безпеки держави має базуватися на чіткій і логічній законодавчій базі, а також на забезпеченні належного рівня її виконання.

Основним законом, що регулює питання фінансової безпеки держави, має стати Закон України «Про основи фінансової безпеки України». У ньому мають бути закладені не абстрактні загальнотеоретичні поняття, а чітко визначені підходи до формування системи забезпечення фінансової безпеки держави, механізм її функціонування, повноваження і схема взаємодії суб'єктів забезпечення фінансової безпеки України.

Висновки до розділу 5

Останнім часом доволі збільшується роль та вплив на фінансову безпеку України з боку міжнародних фінансових організацій. Членство у міжнародній фінансовій організації являється формою реалізації суверенних прав держави, які остання добровільно делегує, не втрачаючи у повній мірі власної компетенції над ними. Обсяг делегування становить сутність

інституту наднаціональності. Встановлено, що порядок їх створення передбачає прийняття основного установчого документа в якості статуту, який може називатися договором або конвенцією, а також формування структури організації і порядку створення та скликання їх головного органу. Правовий статус міжнародної фінансової організації визначається в її установчому документі і може розглядатись як сфера її роботи. У межах своєї компетенції вона наділяється повноваженнями для визначення цілей власної діяльності і виконання покладених на неї завдань, а її матеріальне забезпечення здійснюється за рахунок внесків держав-членів.

Україна переважно співпрацює з такими міжнародними фінансовими організаціями, як: Світовий банк (The World Bank); Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund, IMF); Європейський банк реконструкції та розвитку (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD); Чорноморський банк торгівлі та розвитку (Black Sea Trade and Development Bank); Європейський інвестиційний банк (The European Investment Bank); Північний інвестиційний банк (Nordic Investment Bank); Північна екологічна фінансова корпорація (Nordic Environment Finance Corporation).

Завдяки членству в МВФ Україна може отримувати досить вагомі кредитні ресурси для структурної перебудови власної фінансової системи. Доведено, що використовувати кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій, зокрема МВФ, можна по-різному. З одного боку, вони надають доступ до доволі дешевих кредитних ресурсів та знижують імовірність дефолту нашої держави, тобто утримують фінансову безпеку України від кардинально негативних проявів. З іншого боку, виконання не завжди обґрунтованих для нашої держави рекомендацій становить загрозу її національним фінансовим інтересам, оскільки прямо чи опосередковано суперечить усім структурним елементам фінансової безпеки України. Зростання загроз фінансовій безпеці спричиняється і тим, що Україна фактично залучала кошти МВФ для рефінансування свої попередніх боргів. Вважаємо за доцільне і надалі підтримувати співпрацю України з МВФ.

Однак, з метою посилення національної безпеки загалом та її фінансової складової зокрема, таку співпрацю вбачаємо у наступному: в отриманні технічної допомоги, яка сприятиме підвищенню стабільності у фінансовій сфері та поступовому зростанню; залученні кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій для розвитку та підтримки виробничого потенціалу в усіх сферах національної економіки, що дасть змогу підвищити їх привабливість для іноземних інвесторів. Потребує удосконалення реформування базових сегментів вітчизняної фінансової системи, що сповільнює процес залучення приватного іноземного капіталу у формі інвестицій. Саме тому, Україна сьогодні значною мірою потребує фінансування з боку міжнародних фінансових організацій.

Весення відповідних змін до чинного законодавства має передбачити створення цілісної, гнучкої, гармонійної системи забезпечення фінансової безпеки держави. Отже, існує необхідність визначення концептуальних підходів до комплексного перегляду законодавства України з питань забезпечення фінансової безпеки, починаючи від норм Конституції України, завершуючи відомчими інструкціями. Особлива увага при цьому має приділятися напрацюванню базового закону, який повинен визначати принципи та особливості функціонування системи забезпечення фінансової безпеки. У нашій державі таким нормативно-правовим актом має стати Закон України «Про основи фінансової безпеки України», який потрібно прийняти найближчим часом.

Запропоновано передбачити у вищезгаданій Концепції розділ «Безпека у інвестиційній сфері», адже саме завдяки інвестиційному наповненню досить багато проблем, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, можуть і повинні бути вирішені доволі швидко та ефективно. При цьому необхідно використати допомогу інших держав та міжнародних суб’єктів правовідносин, які виявили бажання інвестиційно підтримати окремі проекти у нашій державі, а також брати участь у приватизаційних процесах.

Реалізуючи комплексний і системний підхід до удосконалення законодавства України у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, необхідно виходити з того, що відповідний базовий закон утворить підґрунтя для формування даного сегмента. Його основними завданнями є: виділення складових фінансової безпеки у діяльності держави; впровадження єдиного узгодженого механізму функціонування системи забезпечення фінансової безпеки, у тому числі, забезпечення ефективної координації дій суб'єктів, що володіють правовим статусом у зазначеній сфері, а також впровадження системного підходу до планування та забезпечення виконання заходів щодо забезпечення фінансової безпеки; створення якісно нових можливостей ефективного функціонування усіх способів і засобів, якими забезпечується фінансова безпека України.

ВИСНОВКИ

В результаті дисертаційного дослідження обґрунтовано теоретичні узагальнення та вирішення наукової проблеми визначення парадигми правового забезпечення фінансової безпеки України та на основі позитивного світового досвіду розроблено концептуальні заходи правового впливу, які спрямовані на попередження, мінімізацію, ліквідацію як внутрішніх, так і зовнішніх загроз. Основні з них полягають у наступному:

1. Стан правового забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави, незважаючи на перманентні заходи щодо внесення змін і доповнень до діючих та розробки нових законодавчих актів, є недосконалим, що, в свою чергу, вкрай негативно впливає на забезпечення фінансової безпеки для зміцнення незалежності України, підвищення рівня її економічного розвитку, залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій. Виникненню зазначених проблем сприяло ігнорування та зволікання у проведенні рекомендованих Європейським Союзом реформ у сферах державного будівництва, правоохоронної діяльності, судової системи, а особливо власної фінансової безпеки.

2. Запропоновано нову парадигму правового забезпечення фінансової безпеки держави, сутність якої розкрита через виокремлення основних структурних елементів фінансової безпеки України, а саме: бюджетної, податкової, боргової, банківської, інвестиційної та валютної безпеки держави. За допомогою нормативно-правової бази розкрито їх значення та зміст, а також запропоновано удосконалити вищезгадані дефініції, адже відсутність їх належного законодавчого закріплення призводить до різних наукових поглядів щодо тлумачення та роз’яснення структури фінансової безпеки України. Також розглянуто проблеми фінансової безпеки держави в умовах нестабільності фінансових правовідносин та загроз кризового розвитку Відзначено негативний вплив з боку організованої злочинності,

пов'язаної з тіньовою економікою, та корупційних процесів загальнодержавного та світового масштабу.

3. Визначено, що правове забезпечення фінансової безпеки України базується на певному механізмі, яким виступає система організаційно-правових заходів впливу, що спрямована на попередження, мінімізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці нашої держави. Констатовано, що у даній сфері чинним основним нормативно-правовим актом залишається застаріла Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, у якій доцільно розширити систему явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави, з метою найефективнішої їм протидії.

4. Сформульовано тлумачення фінансової безпеки держави, яку необхідно розуміти як стан, за якого забезпечується належне функціонування всіх суб’єктів фінансових правовідносин у державі, що характеризується стійкістю до будь-яких реальних чи потенційних, зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, який спроможний забезпечити ефективне функціонування національної фінансової системи, а також її поступальний розвиток. Запропоновано розглядати фінансову безпеку держави у вузькому та широкому значенні.

5. Обґрунтовано, що у сучасних тенденціях розвитку суспільства ключову роль відіграє система безпеки держави, насамперед, фінансової, як базису для економічної безпеки держави у цілому. Вищезгадане обумовлено негативними процесами, що відбуваються у сучасній фінансовій системі нашої держави. Правове забезпечення фінансової безпеки України необхідно визначати через діяльність державного апарату та всього суспільства, спрямовану на захист національних цінностей та інтересів у фінансовій сфері.

6. Доведено, що основні нормативно-правові акти, прийняті для запобігання та подолання негативних наслідків фінансової кризи у нашій державі, не змогли створити передумови для належного правового

забезпечення фінансової безпеки України в умовах економічної кризи. Вважаємо за необхідне правове забезпечення фінансової безпеки держави за умов економічної кризи реалізовувати шляхом: нейтралізації впливу світових фінансових криз та навмисних дій світових суб'єктів, тіньових структур на національну економічну систему; забезпечення стійкості фінансово-економічного розвитку держави; забезпечення стійкості основних фінансово-економічних параметрів; запобігання переміщення капіталів за кордон, у тому числі, з реального сектору економіки; запобігання конфліктів між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів державного бюджету та інших бюджетів; ефективного залучення і використання коштів іноземних запозичень; запобігання виникнення злочинів та адміністративних правопорушень у фінансових правовідносинах.

7. Обґрунтовано, що швидкий розвиток глобалізаційних процесів призводить до виникнення низки складних та динамічних проблем загальнодержавного, а також глобального характеру, які негативно впливають на сутність правового забезпечення фінансової безпеки України в зазначених умовах. Розуміння сутності фінансової безпеки нашої держави поступово змінюється і визначається впливом глобалізаційних процесів, що призводить до зниження ролі держави та її законодавчої можливості впливати на фінансові процеси. Дефініції «стійкість», «стабільність», «фінансова незалежність» держави у сучасних умовах поступово втрачають сенс.

8. Відзначено, що існуючі адміністративно-правові заходи по протидії корупції з метою покращення рівня фінансової безпеки України ще не відповідають перспективності та досвіду розвинених Швеції, Гонконгу, Сінгапуру, Фінляндії та Грузії, суть якого полягає у мінімізації корупційних проявів, а не у повній їх ліквідації. Запропоновано впроваджувати у життя комплекс заходів щодо реформування різних сфер управління для зменшення поширення корупції у суспільстві, а саме: удосконалення системи державного регулювання адміністративних та фінансових послуг;

децентралізацію розподілення бюджетних ресурсів; гармонізацію законодавства зі стандартами ЄС у частині визначення замовника державних закупівель; боротьбу з нарахуванням оплати праці незаконними шляхами; формування Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні діяння.

9. Обґрунтовано встановлення законодавчого режиму, що підтримує належне правове забезпечення фінансової безпеки нашої держави по відношенню до можливих зовнішніх та внутрішніх загроз, а також впливів, у тому числі, з боку тіньової економіки. Поставлено під сумнів твердження про те, що повна ліквідація тіньової економіки є реальним завданням. Запропонований комплекс дій, який зосереджений на зниженні впливу тіньової економіки на рівень фінансової безпеки нашої держави, який складається із: удосконалення системи оподаткування та зменшення податкового тиску; посилення контролю держави за фінансовими та товарними потоками суб'єктів господарської діяльності; посилення адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за несплату податків; адміністрування тіньових доходів з одночасним поліпшенням умов оподаткування. Потрібно адаптувати до європейських стандартів законодавство у сфері відповідальності за фінансові злочини тому, що надлишкова криміналізація правопорушень у сфері бізнесу призводить, з одного боку, до обмеження прав і свобод громадян, зниження їх підприємницької активності, а з іншого, – не приносить ніякої вигоди державі, яка фактично не отримує належного відшкодування втрат, завданих такими діями.

10. Констатовано, що реформування податкової служби фактично обмежилось реорганізацією Державної податкової адміністрації в Міністерство доходів і зборів, а згодом – у ДФС України. З 2004 року на вищому державному рівні озвучувались наміри ліквідації податкової міліції. В той же час, світовий досвід підтверджує, що фіскальні органи були і залишаються провідними в реалізації заходів щодо забезпечення фінансової

безпеки нашої держави. Однак реальні заходи щодо правового забезпечення ефективної діяльності фіскальних органів не здійснено, тому, сформульовано пропозиції стосовно усунення правових колізій у сфері адміністративно-правових основ діяльності фіскальних органів щодо забезпечення фінансової безпеки України, які стосуються виконання функцій з реалізації державної політики та забезпечення її формування або внесення пропозицій стосовно них. Крім того, за сприяння фіскальних органів доцільно підтримати проведення комплексної реформи існуючої системи оподаткування, що дозволить значно підвищити рівень вітчизняної фінансової безпеки.

11. З'ясовано, що у процесі вивчення проблеми забезпечення безпеки держави досить важливим є використання онтологічного та гносеологічного підходів, за допомогою яких виникає можливість здійснити інтерпретацію поняття безпеки в якості загальнонаукової категорії на основі історіографічного підходу до аналізу основних етапів розвитку науки як такої, з одного боку, і онтологічної та гносеологічної інтерпретацій даного поняття у системі наукового знання, – з іншого боку. Генезис проблеми безпеки держави пов'язаний з формуванням та становленням національних інтересів держави. Обумовлено виділення основних підходів до тлумачення змісту поняття «безпека держави», а саме: багатоаспектний стан, що характеризує положення держави у зовнішньому середовищі; комплекс уявлень, в яких присутній елемент порівняння характеристик, що відображають реальний і бажаний стан держави; цінність і мета, для реалізації та забезпечення яких функціонує держава. Розуміння безпеки як відсутності небезпек не підтверджується реальністю. Завжди присутнє щось загрозливе нормальному функціонуванню держави. На особливу увагу заслуговує той суспільно-філософський зміст, який вкладається в категорію «безпека», і той політико-політологічний зміст, що присутній у категорії «безпека держави». Під безпекою держави необхідно розуміти стан захищеності держави, при якому жодні фактори зовнішнього чи

внутрішнього походження не перешкоджають її існуванню, функціонуванню та поступальному розвитку.

12. Визначено правові особливості функціонування та розвитку національної безпеки України. Наявність багатьох колізій між положеннями базових законодавчих актів з питань забезпечення національної безпеки суттєво ускладнює процес стабільного розвитку держави, знижує ефективність функціонування сектору безпеки, його взаємодії з іншими суб'єктами, залученими до виконання завдань у відповідній сфері. Відмічається, що на рівні закону є недоцільним визначення загроз та основних напрямів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, тому, запропоновано дані положення закріпити у Стратегії національної безпеки України, яка, відповідно до вимог часу, буде періодично уточнюватися, що відповідає досвіду розвинених держав та закріплено у чинному законодавстві України.

13. Встановлено тісний взаємозв'язок між усіма структурними елементами національної безпеки України, основним із яких являється економічна безпека, що є базовою для забезпечення інших частин національної безпеки, а саме: військової, політичної, соціальної, екологічної, технологічної, інформаційної та інших. Економічна безпека України взаємодіє з іншими видами національної безпеки, проникаючи у них, акумулює в собі їх дію та залишається основою національної безпеки нашої держави. Пропонується розглядати економічну безпеку держави, як стан і здатність останньої протистояти різним небезпекам, а також забезпечувати перспективний розвиток економічної системи та добробуту населення. Доведено, що провідною складовою економічної безпеки України є фінансова безпека, від якої залежить реалізація національних інтересів та поступальний розвиток держави на основі відповідного нормативно-правового забезпечення фінансових та інвестиційних процесів як у внутрішньодержавних, так і у міжнародних правовідносинах.

14. Доведено, що правовий механізм забезпечення економічної безпеки України повинен включати наступні елементи: нормативно-правову основу; функціональний механізм публічної влади; систему суб'єктів господарювання; суспільно-політичну інфраструктуру. Для належного нормативно-правового регулювання економічної безпеки нашої держави запропонована систематизація правових актів за юридичною силою у логічній послідовності. Правове забезпечення економічної безпеки України доцільно характеризувати через наступні блоки правовідносин: правовідносини, пов'язані зі збереженням і підтримкою функціонування економічної системи держави та її господарства; правовідносини, пов'язані з підтримкою функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях; правовідносини, пов'язані з регулюванням відносин власності; правовідносини із суб'єктами міжнародного права.

15. Проведений аналіз правового регулювання окремих елементів економічної безпеки України дав змогу виділити серед них такі: сировинно-ресурсна (продовольча та енергетична безпека держави), фінансова, соціальна, інформаційна, зовнішньоекономічна та митна безпеки нашої держави. У зв'язку із наявністю значної частини невирішених правових колізій та/або дублювання норм запропоновано здійснити систематизацію та консолідацію правової бази, що регулює окремі елементи економічної безпеки України.

16. Визначено, що в останні роки зростає вплив на фінансову безпеку України глобалізаційних факторів, одним з яких є функціонування міжнародних фінансових організацій. Необхідність створення міжнародних фінансових організацій, які володіють елементами наднаціональності, спричинена взаємозалежністю держав і потребою у забезпеченні власної фінансової безпеки, яку не завжди можна належним чином реалізувати винятково у межах кордонів окремої держави.

17. В ході аналізу світової практики запозичень виявлено, що використання досвіду МВФ, як і інших міжнародних організацій, не можна

розглядати лише з позитивної сторони. Адже зазвичай рекомендації МВФ носять загальний характер, який не завжди можна використовувати для підвищення фінансової безпеки саме України. Обґрунтовано розширення співпраці з МВФ і надалі у рамках отримання технічної допомоги та залучення ресурсів для розвитку базових сфер держави, що також дасть змогу підвищити її привабливість для іноземних інвесторів та посилити фінансову безпеку держави.

18. На основі аналізу базових положень норм чинного законодавства у сфері забезпечення фінансової безпеки України зосереджено увагу на проблемних аспектах, що дозволило запропонувати внесення змін та доповнень до оновленої Концепції забезпечення фінансової безпеки України та удосконалення ключових її елементів шляхом доповнення розділом «Безпека у інвестиційній сфері». Позитивний досвід свідчить, що завдяки інвестиційному наповненню досить багато проблем, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, можуть і повинні бути вирішені оперативно та ефективно.

19. Для заповнення правового вакууму у сфері забезпечення фінансової безпеки нашої держави автором розроблено та запропоновано проект Закону України «Про основи фінансової безпеки України». Вказаний закон має стати базовим у правовому забезпеченні фінансової безпеки України, а також створити комплексне та системне підґрунтя для формування даного сегмента. Запропоновано у законі виділити ряд основних положень, якими будуть визначатися правові питання регулювання забезпечення фінансової безпеки держави і її структурних елементів, а саме: окреслити терміни, що є базовими у процесі функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки нашої держави; розкрити правовий статус суб’єктів фінансової безпеки України; окреслити правове положення суб’єктів фінансової безпеки нашої держави; сформулювати національні інтереси у сфері фінансової безпеки України; розробити принципи, на основі яких забезпечується фінансова безпека нашої держави; визначити загрози, що заважають належним чином забезпечувати

фінансову безпеку України; окреслити основні напрями державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки нашої держави; розробити порядок реалізації контрольних заходів стосовно забезпечення фінансової безпеки держави. Відповідно до положення нового базового закону мають розроблятися інші правові акти, а реалізація зазначених висновків і пропозицій має сприяти удосконаленню правового забезпечення фінансової безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губин В. Д. Онтология. Проблема бытия в современной европейской философии. М., 1998. – 191 с.

2. Деннет Д. Онтологическая проблема сознания. – В кн.: Аналитическая философия: становление и развитие // Отв. ред. А.Ф. Грязнов М., 1998. – С. 360-975.

3. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненое. – М. – 1996. – 874 с.

4. Большой толковый словарь русского языка. – 1-е изд-е: СПб.: Норинт С. А. Кузнецов. 1998. – 1536 с.

5. Васильєв А. І. Система національної безпеки Російської Федерації (конституційно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / А. І. Васильєв. – СПб., 1999. – 34 с.

6. Агалабаєв М. И. Гносеологическая интерпритация понятия «безопасность» как общенаучной категории / М. И. Агалабаєв // Российский следователь. – 2009. – № 4. – С. 74-87.

7. Бригінець О.О. Теоретико-правові основи дослідження проблем безпеки держави / О.О. Бригінець, А.В. Бригінець // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2016. – № 6 (22). – С. 108-111.

8. Глобальний індекс миру 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/06/GPI-2016-Report_2.pdf.

9. Глобальний індекс тероризму 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf.

10. Індекс економічної свободи за 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.heritage.org/index/pdf/2016/countries/ukraine.pdf.

11. The 10 slowest economies in the world [Electronic Resource]. – Access mode: http://www.businessinsider.com/slowest-economies-in-the-world-2015-6/#venezuela-9.

12. Система економічної безпеки держави: держава, регіон, підприємство: монографія: в 3 т. Т.1 / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний [та ін.]; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – 282 с.

13. Abraham Maslow's Hierarchy of Needs motivational model [Electronic resource]. – Access mode: http://www.businessballs.com/maslow.htm.

14. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О. І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т. 1: Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. – 831 с.

15. Шаллер Дж. Книга Книг. Короткий вступ до Біблії. – Київ, 2007. – 377 с.

16. История древнего мира / под ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свеницкой. – М., 1982. – Кн. 2.

17. Читанка з філософії. – К.: Довіра, 1992. – Т.1: Філософія стародавнього світу. – С. 176-181.

18. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.

19. Платон Сочинения в четырех томах. Т.1 / под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса; пер. с древнегреч. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та; Изд-во Олега Абышко, 2006. – 632 с.

20. Экономическая безопасность России: Общий курс: учебник / под ред. В. К. Сенчагова. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2009. – 815 с.

21. Сидні. І. Лендау. Словники: Мистецтво та ремесло лексикографії / перекл. з англ. Ольги Кочерги. – К.: К.І.С., 2012. – 480 с.

22. Пол Стретерн Макиавелли. – М.: Азбука-Аттикус, 2014. – 96 с.

23. Гоббс Т. Избранные сочинения. – М.: Соцэкгиз, 1926. – 748 с.

24. Экономическая и национальная безопасность: учебник / под ред. Е. А. Олейникова. – М., 2004. – С. 13-14.

25. Бобров Є. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека» / Є. А. Бобров // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2 (23). – С. 70-75.

26. Pareto V. Trattato di sociologia generale / V. Pareto. – V. 1-2. – Mil. – 1964.

27. Ахтямов В. В. Психоисторические аспекты жизни С. Ю. Витте и П. А. Столыпина: автореферат на соис. науч. ст. канд. ист. наук [Электронный ресурс] / В. В. Ахтямов. – Режим доступа: www.dslib.net/istoriaotechestva/ ahtjamov2.html/.

28. Кирин А. В. Теория административно-деликтного права: автореф. дис на соискание учен. степени докт. юрид. наук / А. В. Кирин. – М.: ФГБОУ ВПО Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, 2012. – 57 с.

29. Rodgers D.T. Atlantic crossings: social politics in a progressive age. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press. – 1998. – 634 p.

30. Белов П. Г. Системные основы обеспечения национальной безопасности России / П. Г. Белов // Безопасность. – 1994. – № 6. – С. 88-94.

31. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль. – М., 2007. – Т. 1. – 105 с.

32. Рыбалкин Н. Н. Природа безопасности [Текст]: дис. … доктора фи-лос. наук: 09.00.11 / Рыбалкин Николай Николаевич. – М., 2003. – 407 с.

33. Тимохин П. П. К формированию концепции безопасности России / П. П. Тимохин // Безопасность. – 1993. – № 6. – 30 с.

34. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України: від 20.02.2003 № 545-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 17. – Ст. 140.

35. Прохожев А. А. Национальная безопасность: к единому пониманию сути и терминов / А. А. Прохожев // Безопасность. – 1995. – № 9. – С. 11-19.

36. Глебов И. Н. Национальная безопасность Российской Федерации: проблемы правового регулирования / И. Н. Глебов. – СПб., 1999. – С. 45-52.

37. Бельков О. А. О концепции военной безопасности / О. А. Бельков // Безопасность. – 1993. – № 4. – С. 11-17.

38. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 5-13.

39. Nasional o Gran Diccionario Clasiko de la Lengua Espanola. – Madrid, 1975. – P. – 1553.

40. Про основи національної безпеки України: Закон України: від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

41. О безопасности: Закон РФ: от 5 марта 1992. – № 2446-I.

42. Рыбалкин Н. Н. Философия безопасности: учеб. пособие / Н. Н. Рыбалкин. – М., 2006. – С. 13-19.

43. Михалкин Н. В. Безопасность Российской Федерации. Вопросы теории и практики / Н. В. Михалкин. – М., 1993. – С. 7-17.

44. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. посібник / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук; за заг. ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький; К.: Вид-во «Кондор», 2007. – 616 с.

45. Концептуальні засади забезпечення національної безпки України : навч. посіб. / Г. П. Ситник: у 3 ч. Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпчення національної безпеки. – К.: НАДУ, 2010. – 208 с.

46. Маркс К., Лорд Пальмерстон, Маркс К. и Энгельс Ф., Соч., 2 изд., т. 9; Webster O. K. The foreign policy of Palmerston, v. 1-2. – L. – 1951.

47. Henry Kissinger Quotes [Electronic resource]. – Access mode: http://quotes.yourdictionary.com/author/henry-kissinger/170307.

48. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015.

49. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest / Hans J. Morgenthau. – University Press of America. – 1982. – 306 p.

50. Rosenau J. National Interest / J. Rosenau // International Encyclopedia of the Social Sciences. – N.Y., 1968. – Vol.11. – P. 34-40.

51. Aron R. Peace and War. L., 1966. – 371 p.

52. Бригінець О.О. Взаємозв'язок національних інтересів держави та фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Основні напрями реформування законодавства України в сучасних умовах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 листопада 2015 р.: тези доповіді – Дніпропетровськ, 2015. – С. 31-35.

53. Петров Д. Часть I. Бостон. Глава первая. Клан // Джон Кеннеди. Рыжий принц Америки. – М.: АСТ, 2013. – 576 с.

54. Гильмуллина Д.А. Правовые основы национальной безопасности Российской Федерации / Д.А. Гильмуллина, И.В. Чикенёва // Правовые науки. – Оренбург, 2008. – № 3. – 236-238.

55. Совет национальной безопасности США. Стратегия национальной безопасности США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html.

56. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.scrf.gov.ru/documents /99.html/.

57. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – С. 89. – Ст. 3103.

58. Хижняк В. С. Классификация национальных интересов современной России / В. С. Хижняк // Конституционное и муниципальное право. – 2008. – № 5. – С. 10-11.

59. Пожизненный найм в Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://rg.ru/2014/08/07/yaponiya.html.

60. Пухкал О. Духовний вимір української ментальності / О. Пухкал // Вісник Національної академії держаного управління при Президентові України. – 2008. – № 4. – С. 370-378.

61. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України, Стратегія: від 26.05.2015 № 287/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 43. – С. 14.

62. The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World, edited by Brian. L. Job. London, Boulder: Lynne Rienner. – 1992. – 257 p.

63. No Right to Fight: The Modern Implications of Japan's Pacifist Postwar Constitution. Yale Journal of International Law. Vol. 33. – Issue 1 (Winter 2008). – 266 p.

64. Бригінець О.О. Національний інтерес як одна з основ забезпечення національної безпеки держави / О.О. Бригінець // Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 листопада 2016 р. : тези доповіді – Львів, 2016. – С. 67-71.

65. Kaufman D., McKitrick J., Leney T. US National Security: A Framework for Analysis. Lexington, MA. «Lexington Books». – 1985. – P. 12.

66. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський. – К., Нац. акад. служби безпеки України. – 2003. – С. 15.

67. Лесков М. А. Гомеостатические процессы и теория безопасности / М. А. Лесков // Информационный сборник «Безопасность». – 1994. – № 4. – С. 66-72.

68. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков // Информационный сборник «Безопасность». – 1994. – № 3. – С. 91-95.

69. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 98.

70. Коженьовскі Л. Управління безпекою / Л. Коженьовскі // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1 (31). – С. 147-154.

71. Гончаренко О. М. Методологічні засади розробки нової редакції концепції національної безпеки України / О. М. Гончаренко, Е. М. Лисицин. – Київ, НІСД, 2001. – 154 с.

72. Казаков Н. Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) / Н. Д. Казаков // Информационный сборник «Безопасность». – 1994. – № 4. – С. 62.

73. Вітлінський В. Ризик у менеджменті / В. Вітлінський, С. Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 326 с.

74. Гордієнко С. Сутність та зміст поняття «державна безпека» / С. Гордієнко // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. – С. 39-46.

75. Васильєв А. І. Система національної безпеки Російської Федерації (конституційно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / А. І. Васильєв. – СПб., 1999. – С. 34.

76. Шипілова Л. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: автореферат к. політ. н.: 21.01.01 / Л. Шипілова. – К., 2007. – С. 19.

77. Почти 3000 человек стали жертвами террористов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.bigmir.net/world/844460-SShA-vspominaut-jertv-teraktov-11-sentyabrya.

78. Гоббс Т. Левиафан [текст] / Т. Гоббс. – М.: Мысль, 2001. – 478 с.

79. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. – М.: ИГ «Прогресс» – «Литера», 1993. – 458 с.

80. Lippmann W. Public opinion. N.Y., 1922. – 427 p.

81. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман; пер. с англ. Т. В. Барчунова; под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.

82. Стрельбицький М. П. Державність та національна безпека України / М. П. Стрельбицький // Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: Ч.2. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – С. 17-39.

83. Гаджиев К. С. Политическая наука. – М., 1995. – 230 с.

84. Гаджиев К. С. Геополитика. – М., 1997. – 140 с.

85. Цвєтков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х.: Право, 2000. – 164 с.

86. Крутов В. В. Недержавна система безпеки як складова національної безпеки України: теоретико-правові аспекти / В. В. Крутов // Стратегічна панорама. – 2008. – № 2. – С. 100-103.

87. Трансформація національних концепцій безпеки як відповідь на нові глобальні та регіональні виклики і загрози / упорядн. В. Ю. Цюкало, М. О. Паламарчук, В. О. Семененко; за заг. ред. К. А. Кононенка. – К.: НІСД, 2012. – 80 с.

88. О концепции национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ: от 10 января 2000. – № 24.

89. Воробьев Ю. Л. Основы формирования и реализации государственной политики в области снижения рисков национальной безопасности / Ю. Л. Воробьев. – М.: ФИД «Деловой экспресс», 2000. – С. 23.

90. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України: від 12.01.2015 № 5/2015 // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 2. – С. 14. – Ст. 154.

91. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія. / Г.В. Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

92. Letters of Theodore Roosevelt / Ed. by E.E. Morison. Cambridge (Mass.), 1951. – 54. – V. 1-8.

93. National Security Strategy [Electronic Resource]. – Access mode: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.

94. Конституція України: Закон України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

95. Gardiner, Nile. Obama's National Security Strategy Is Weak and Underwhelming [Electronic Resource]. – Access mode: http://dailysignal.com /2015/02/06/obamas-national-security-strategy-weak-underwhelming/.

96. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України: від 01.07.2010 № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 40. – Ст. 527.

97. Словник юридичних термінів: навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. – К.: МАУП, 2003. – 128 с.

98. Словник термінів і визначень з курсу «Загальна теорія держави і права»: учбовий посібник для слухачів. – К.: УАВС, 1993. – 260 с.

99. Критичний погляд на стратегію національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/ authors/datsuk/ 556ea7187072f/.

100. Общая политика США в сфере информационной безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.intuit.ru/studies/courses /563/419/lecture/9576.

101. ООН: 80 % украинцев живут за чертой бедности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://finance.obozrevatel.com/fea/35026-oon-80-ukraintsev-zhivut-za-chertoj-bednosti.htm.

102. В Украине за чертой бедности – более половины населения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://7dniv.info/lang-ru/economic /81680-v-ukraiin-za-mezheiu-bdnost-ponad-polovina-naselennia.html.

103. Конституции государств Европы: в 3 т. Т. 1 / под общей ред. Л. А. Окунькова. – М.: Из-во НОРМА, 2007. – 228 с.

104. Бригінець О.О. Вплив світової економічної кризи на економічну безпеку держави / О.О. Бригінець // Право та управління. – 2012. – № 3. – С. 54-64.

105. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.

106. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

107. Бригінець О.О. Історичний розвиток правового забезпечення економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Збірник наукових праць Національного університету ДПС України. – 2015. – № 4. – С. 49-54.

108. Smith, Adam An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [Electronic resource]. – Access mode: http://www.econlib.org/library/ Smith/smWN5.html.

109. David S. Landes The Wealth and Poverty of Nations. – WWNORTON& COMPANY New York, London, 1998. – 676 p.

110. Friedrich list das nationale system der politischen ökonomie [Elektronische Ressource]. – Anschluss-Modus: https://www.bueso.de /files/pdf/friedrich-list_das-nationale-system-der-politischen-oekonomie.pdf.

111. Руссо Ж.–Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права / Ж.–Ж. Руссо. – М., 1938. – С. 21.

112. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис. … канд. екон. наук: 08.00.01 / І. Г. Мішина. – Донецьк, 2007. – 235 с.

113. Alexander Hamilton Report to Congress on the subject of Manyfactures [Electronic resource]. – Access mode: http://national humanitiescenter.org/pds/livingrev/politics/text2/hamilton.pdf.

114. 125 years of «Made in Germany» [Electronic resource]. – Access mode: http://www.dw.com/en/125-years-of-made-in-germany/a-16188583.

115. Okeoghene odudu, david bailey the single economic entity doctrine in eu competition law [Electronic resource]. – Access mode: http://eclass.uoa.gr /modules/document/file.php/LAW194/COLA2014136.pdf.

116. Радюкова Я. Ю. Экономическая безопасность страны как многоуровневая система элементов и отношений / Я. Ю. Радюкова, И. Н. Шамаев // Социально-экономические явления и процессы. – Тамбов. – 2011. – Вып. 1-2. – С. 194-198.

117. CES Report to the President THE REPORT TO THE PRESIDENT OF THE COMMITTEE ON ECONOMIC SECURITY [Electronic resource]. – Access mode: https://www.ssa.gov/history/reports/ces.html.

118. National Conference on Economic Security the CES [Electronic resource]. – Access mode: https://www.ssa.gov/history/mayflower.html.

119. Самолова Л.К. Правовые аспекты обеспечения национальной и экономической безопасности государства // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. - № 1 (39) / 2013. – С. 248-251.

120. Memorandum Establishing the Council on International Economic Policy [Electronic resource]. – Access mode: https://www/presidence. ucsb.edu/ws/index. php&pid=3021.

121. The Economic Security Act of 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.justice.gov/criminal/ cybercrime/EEAleghist.htm.

122. The Education for Economic Security Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1984/81184 c.htm.

123. The Economic Security & Recovery Act of 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jct.gov/publications.html?func=startdown&id= 1947.

124. Job Creation and Economic Security Act of 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.glin.gov/ view.action?glinID=184303.

125. Oil Embargo, 1973-1974 [Electronic resource]. – Access mode: https://history.state.gov/milestones/1969-1976/oil-embargo.

126. Economic security of Japan 1982. Tokyo: Ministry of International Trade and Industry, 1982. – 39 p.

127. National Security Strategy of the United States of America. – The White House. – Washington. D.C. May. – 2010.

128. Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології: монографія / [Мунтіян В. І., Прокопенко О. В., Петрушенко М.М. та ін.]; за наук. ред. д.т.н., проф. Лук'яненко С. О., к.е.н., доц. Караєвої Н.В. – К. : Видавництво ООО «Юрка Любченка», 2014. – 468 с.

129. The OSCE History [Electronic resource]. – Access mode: http://www.osce.org/who/87.

130. International economic security / General Assembly of the United Nations [Electronic resource]. – Access mode: http://www.un.org/documents /ga/res /40/a40r173.htm.

131. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. А. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.

132. Экономическая и национальная безопасность: учеб. / под ред. Е. А. Олейникова. – М.: Экзамен, 2004. – 768 с.

133. Фишер Д. Невоенные аспекты безопасности: системный подход. – М.: ОАО «Изд. дом Барановского», 2005. – 287 с.

134. Luciani J. The Economic Content of Security // Journal of Public Policy, Vol. 8 № 2 (Apr. – Jun., 1988). – P. 151–173.

135. ROMANIA AND THE SOVIET UNION 1965-1989 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.allempires.com/article/index.php?q =romania_and_ the_soviet_union_1965-1989.

136. Про запобігання корупції: Закон України: від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – С. 3186. – Ст. 2056.

137. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України: від 07.06.1996 № 236/96-ВР // Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.

138. Про Раду національної безпеки і оборони України: Указ Президента України: від 30.08.1996 № 772/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 237.

139. Про Національний інститут проблем міжнародної безпеки: Указ Президента України: від 16.03.2001 № 173/2001 // Офіційний вісник України. 1997. – № 31. – С. 27.

140. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова КМУ: від 15.10.1996 № 412/96-ВР // Голос України. – 1996. – № 71.

141. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова ВРУ: від 16.01.1997 № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85 (втратила чинність).

142. Концепція економічної безпеки України / [кер. проекту В. М. Геєць]; Ін. екон. прогнозування НАН України. – К.: Логос, 1999. – 56 с.

143. Розвиток публічного права в Україні / [за заг. ред. Н. В. Александрової, І. Б. Коліушка]. – К. : Конус Ю, 2009. – 584 с.

144. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України: від 2 березня 2007 р. № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/ link1/ME07222.html (втратила чинність).

145. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України: від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/ l_doc2.nsf/link1/ ME131588.html.

146. Бригінець О.О. Економічна безпека держави: проблеми та напрями покращення / О.О. Бригінець, Я.В. Притика // Сучасна економічна наука: теорія та практика: Збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 жовтня 2012 р.: тези доповіді – Одеса, 2012. – С. 65-67.

147. Радюкова Я. Ю. Экономическая безопасность: «за и против» поддержки естественных монополий / Я. Ю. Радюкова // Проблемы

социально-экономического развития России на современном этапе: мат-лы IV Ежегод. Всерос. науч.-практ. конф. (заочной). – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество». – 2011.

148. Завьялова Е.Б. Экономическая безопасность Российской Федерации: учеб. пособие. М.: МГИМО(У) МИД России, 2004. – 201 с.

149. Національний інститут стратегічних досліджень. Сутність і сучасний стан економічної безпеки України. Концептуальні засади економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/rozdil /binko.htm.

150. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России: учебник / В. К. Сенчагов. – М.: Дело, 2005. – 896 с.

151. Сенчагов В. К. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 98.

152. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность / В. К. Сенчагов // Производство. Финансы. Банки. – М.: ЗАО «Финстатин-форм», 1998. – С. 11.

153. Концепция национальной безопасности Российской Федерации, утвержденная Указом Президента РФ: от 10 января 2000 г. / Доступ из правовой системы «Консультант Плюс».

154. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, утвержденная Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537 / Доступ из справ. правовой системы «Консультант Плюс».

155. Неиспользованный шанс: Полтора года в правительстве / Леонид Абалкин. – М.: Политиздат, 1991. – С. 44-45.

156. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 38.

157. Шершенев Л. И. Безопасность: государственные и общественные устои / Л. И. Шершенев // Безопасность. – 1994. – № 4. (20). – С. 12-13.

158. Рубанов В. В. Безопасность – лозунги, теория и политическая практика / В. В. Рубанов // РЭЖ. – 1991. – № 17. – С. 31-41.

159. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки: підручник / О. М. Бандурка, В. Є. Духов. – Харків: Вид-во НУВС , 2003. – 236 с.

160. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави: підручник / Г. А. Пастернак-Таранушенко; під ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 140 с.

161. Новикова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення / О. Ф. Новикова, Р. В. Потоколенко // Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецк: Издательство «Прима», 2006. – 407 с.

162. Руда Т. В. Сутність та структуризація економічної безпеки [Електронний ресурс] / Т. В. Руда. – Режим доступу: http://dndims.com/upload /files/custom _security_1-2_2012.pdf.

163. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посіб.: вид. 2-ге / В. А. Ліпкан. – К.: КНТ, 2009. – 576 с.

164. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

165. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / укл. І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 268 с.

166. Глазьев С. Ю. Геноцид. Россия и новый мировой порядок / С. Ю. Глазьев. – М.: Терра, 1998. – 142 с.

167. Орлов А. Угрозы в социальной сфере: их диагностика и возможности упреждения / А. Орлов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 107-118.

168. Экономические воззрения и государственная деятельность С. Ю. Витте / Л. Абалкин; Рос. акад. наук. Ин. эконом. – М., 1999. – С. 4-12.

169. Буров В. Ю. Теоретические основы исследования категории «экономическая безопасность» / В. Ю. Буров // Высшая школа экономики, управления и предпринимательства забайкальского государственного университета. – 2011. – № 2. – С. 75-82.

170. Глазьев С. Ю. Основы обеспечения экономической безопасности страны // Российский экономический журнал. – 1997. – № 1. – С. 5-11.

171. Рахимов О. Р. Содержание понятия экономическая безопасность / О. Р. Рахимов // Научный вестник МГИИТ. – М., 2011. – № 5 (13). – С. 36-45.

172. Морунов В. В. О внутреннем контроле как основе обеспечения эко-номической безопасности // Сборник публикаций Научно-информа-ционного центра «Знание». – Д.: научно-информационный центр «Знание», 2014. – 104 с.

173. Фомин А. Экономическая безопасность государства / А. Фомин // Международные процессы. Том 8. – 2010. – № 3 (24). – С. 118-133.

174. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Наєнко; за заг. ред. проф. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

175. Економічна безпека: сутність, чинники, критерії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.if.ua/book/62/4501.html.

176. Морунов В. В. Экономическая безопасность как экономическая категория // Экономические науки. – 2011. – № 10. – С. 53-55.

177. Третяк В. В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В. В. Третяк // Економіка і держава. – 2010. – № 1. – С. 6-8.

178. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: [монографія] / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева / Нац. академія управління. – К. : НАУ, 2010. – 232 с..

179. Кошембар Л. О. Механізм удосконалення системи економічної безпеки суб’єктів господарювання на основі оптимізації оподаткування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 21.04.02 / Л. О. Кошембар; Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «Крок». – К., 2009. – 21 с.

180. Бригінець О.О. Продовольча безпека як важливий елемент економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Актуальні проблеми

вдосконалення законодавства та правозастосування: Матеріли Міжнародної науково-практичної конференції, 28-29 жовтня 2016 р.: тези доповіді – Запоріжжя, 2016. – С. 55-57.

181. Бекенов С. С. Критерии и оценки продовольственной безопасности / С. С. Бекенов. – Вестник КРСУ. – 2003. – № 2. – С. 19-26.

182. Rome Declaration on World Food Security [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.HTM.

183. Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012 / John Drexhage and Deborah Murphy, International Institute for Sustainable Development (IISD). New York, United Nations Headquarters, 2010. – 26 p.

184. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України: від 23.12.1997 № 771/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – Ст. 98.

185. Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини»: Закон України: від 06.09.2005 № 2809-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 50. – Ст. 533.

186. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія / О. І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.

187. Зеленська О. О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні / О. О. Зеленська // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1 (59). – С. 108-112.

188. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов– К.: ННЦ, 2008. – 632 с.

189. Бригінець О.О. Енергетична безпека як важливий елемент економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 4-5 листопада 2016 р. : тези доповіді – Дніпро, 2016. – С. 83-86.

190. Про електроенергетику: Закон України: від 16.10.1997 № 575/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 1. – Ст. 30.

191. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України: від 24.10.2013 № 663-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 781.

192. Про утворення Координаційного центру із забезпечення впровадження нової моделі ринку електричної енергії: Постанова Кабінету Міністрів України: від 23.09.2014 № 530.

193. Energy Efficiency Policy in the United States: Overview of Trends at Different Levels of Government / Technical Report / Elizabeth Doris, Jaquelin Cochran, and Martin Vorum. – Colorado, Golden. – 2009. – 63 p.

194. Бригінець О.О. Вплив реалізації механізму податкового компромісу на стан фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець, В.Т. Білоус // Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22 травня 2015 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2015. – С. 43-46.

195. Бригінець О.О. Ціна на газ для України як критерій вітчизняної фінансової безпеки / О.О. Бригінець // Права та обов'язки людини у сучасному світі : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 листопада 2015 р. : тези доповіді – Одеса, 2015. – С. 108-110.

196. Air Pollution in China: Real-time Air Quality Index Visual Map [Electronic resource]. – Access mode: http://aqicn.org/map/china /#@g/24.6602/48.6384/3z.

197. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України: від 28.12.2014 № 77-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 11. – Ст. 75.

198. Про соціальні послуги: Закон України: від 19.06.2003 № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

199. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України: від 20.12.1991 № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

200. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України: від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

201. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України: від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.

202. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України: від 21.11.1992 № 2811-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.

203. Бригінець О.О. Роль соціальної безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 4-5 листопада 2016 р.: тези доповіді – Харків, 2016. – С. 63-66.

204. Хомра О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О. У. Хомра, Т. Є. Русанова // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 73-79.

205. Дубровський І. М. Соціальна безпека: щодо питання про концептуалізацію / І. М. Дубровський // Право і безпека. – 2009. – № 2. – С. 69-78.

206. Копенгагенская декларация о социальном развитии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents /decl_conv/declarations/ copdecl.shtml.

207. Бригінець О.О. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як окремого елементу економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2016. – № 4. – С. 140-142.

208. Князев А. А. Информационная война / А. А. Князев // Энциклопедический словарь СМИ. – Бишкек: Издательство КРСУ, 2002.

209. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України: від 09.01.2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 511. – Ст. 102.

210. Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України: Указ Президента України // Офіційний вісник України. – 2002. – № 4. – С. 17. – Ст. 132.

211. Про інформацію: Закон України: від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

212. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України: авт. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: 12.00.01 / Ю. Є. Максименко. – 2008. – 22 с.

213. Авраменко А. В. Інформаційна безпека в Україні як складова національної безпеки / А. В. Авраменко, В. К. Гасеський // Зб. наук. праць. УАДУ. – К.: Вид-во УАДУ, 2012. – № 18. – С. 9-18.

214. Інформаційне право України: концептуальні основи формування / Р. А. Калюжний // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 3(6). – С. 234-244.

215. Крутов, В. В. Протидія інформаційному тероризму та його фінансуванню в сучасних умовах [Текст]: Монографія / В. В. Крутов, М. П. Стрельбицький, О. А. Шевченко ; Національна академія правових наук України. – Київ: НАПрН України ; Ужгород: ІВА, 2014. – 309 с.

216. Бригінець О.О. Правове забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави як окремого елементу економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 листопада 2016 р.: тези доповіді – Харків, 2016. – С. 39-41.

217. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk /publish/article?artid =248387631.

218. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека: у визначеннях та поняттях: словник-довідник / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Текст, 2008. – 398 с.

219. Власюк О. С. Система економічної безпеки держави / О. С. Власюк, А. І. Сухоруков, І. В. Недін та ін. // Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки – К.: Стилос, 2010. – 684 с.

220. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: моногр. / за ред. В. М. Гейця. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 240 с.

221. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за аг. ред. В.М. Гейця. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

222. Григорчук М. В. Напрями діяльності підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України в системі зовнішньоекономічної безпеки держави / М. В. Григорчук // Науковий вісник КНУВС. – 2010. – № 1. – С. 147-155.

223. Григорова-Беренда Л. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози / Л. Григорова-Беренда // Проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 39-46.

224. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний підхід: монографія / Л. А. Яремко. – Львів: Вид. Львівської комерційної академії, 2007. – 524 с.

225. Сухоруков А. І. Методологія оцінки рівня економічної безпеки / А. І. Сухоруков // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 1. – С. 49-55.

226. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: учеб. пособ. / В. А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

227. Чесноков А. В. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. екон. наук: 08.05.01 / А. В. Чесноков; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 19 с.

228. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.

229. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О. В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 6. – С. 39-41.

230. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України: від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

231. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про засади зовнішньоекономічної політики України на середньостроковий та довгостроковий періоди»: Розпорядження КМУ № 413-2012-р // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 136.

232. Бригінець О.О. Правове забезпечення митної безпеки держави як окремого елементу економічної безпеки держави / О.О. Бригінець // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 10. – С. 37-40.

233. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // ВВР України. – 2012. – № 44-45; № 46-47; № 48. – С. 1858. – (З наступними змінами).

234. Пашко П. В. Методологічні проблеми регулювання митної безпеки / П. В. Пашко // Митна політика та актуальні проблеми економічної та митної безпеки України на сучасному етапі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 23 листоп. 2007 р.). – Дніпропетровськ: Акад. мит. служби України, 2008. – С. 8-13.

235. Митна політика та митна безпека України: монографія; за заг. ред. П.В. Пашка, І.Г. Бережнюка. - Хмельницький: ПП. Мельник А.А., 2013. – 338 с.

236. Пашко П. В. Умови та чинники забезпечення митної безпеки / П. В. Пашко // Митна справа. – 2010. – № 1 (67). – С. 5-16.

237. Полонський О. Ю. До історії митного оподаткування в Україні / О. Ю. Полонський // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 144-148.

238. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику: Наказ Державної митної служби України: від 22.12.2010 № 1514 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2 .nsf/link1/MK101752.html.

239. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України: від 20.08.2014 № 375 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 69. – С. 70.

240. Основні завдання і функції Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/pro-sfsukraini/zavdannya--funktsii/.

241. Долженков Ф. О. Правове регулювання національної економічної безпеки: необхідність нових підходів / Ф. О. Долженков // Безпека і право. – 2007. – № 4. – С. 157-160.

242. Саєнко О. С. Зміцнення економічної безпеки як чинник ефективного функціонування економічної системи [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. «Економічна теорія та історія економічної думки» / О. С. Саєнко. – О., 2010. – 20 с.

243. Про Конституційний Суд України: Закон України: від 16.10.1996 № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

244. Про міжнародні договори України: Закон України: від 20.07.2014 № 1323-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

245. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.

246. Веремчук В. Суть, структура та ознаки національного інтересу / В. Веремчук // Вісник Львівського університету. – 2004. – № 6. – С. 192-200.

247. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України [Текст] / О. Кальмук // Журнал «Схід». – № 2 (109), лютий 2011. – С. 117-118.

248. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.

249. Бригінець О.О. Розв'язання проблем управління державною власністю – шлях до укріплення фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Фінансове право. – 2015. – № 4 (34). – С. 46-50.

250. Ротшильды: «Дайте мне управлять деньгами страны…» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.luxurynet.ru/history /1938.html.

251. Бригінець О.О. Забезпечення вітчизняної економічної безпеки в умовах монополізму економіки України / О.О. Бригінець, В.Т. Білоус // Фінансове право. – 2015. – № 3 (33). – С. 44-47.

252. Берлач А. І. Безпека бізнесу: [навч. посіб.] / Берлач А. І. – К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с.

253. Фінансово-економічна безпека: навчальний посібник / Якушик І. Д., Головій В. М., Городецька Т. Е., Бузинар Б. А.. – К.: ДП Видавництво «Зовнішня торгівля», 2012. – 416 с.

254. Про дорожній рух: Закон України: від 30.06.1993 № 3353-XII // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3353-12.

255. Про охорону праці: Закон України: від 14.10.1992 № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ 2694-12.

256. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України: від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/1264-12.

257. Скакунов Э. И. Международно-правовые гарантии безопасности государства / Э. И. Скакунов. – М.: Международные отношения, 1983. – С. 11-15.

258. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. – К., 2001. – 1440 с.

259. Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. П – Я / Уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. 2 ге вид., випр. К. : Аконіт, 2001. – 862 с.

260. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1984. – 797 с.

261. Національна безпека України: історія і сучасність / під ред. О. М. Гончаренка. – К., 1993. – 82 с.

262. Тиунов Л. Б. Проблемы общесоциальной безопасности и правовая государственность // Правоведение. – 1991. – № 5. – С. 23.

263. Казаков Н. Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) / Н. Д. Казаков. – М., 1999. – 62 с.

264. Луцик-Дубова Т. О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України / Т. О. Луцик-Дубова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – 2012. – № 22. – С. 2-7.

265. Дмитренко Е. С. Особливості правового забезпечення фінансової безпеки держави / Е. С. Дмитренко // Правовий тиждень. – 2007. – №17 (38). – С. 4-11.

266. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М., 2006.

267. Бурцев В. В. Факторы финансовой безопасности России / В. В. Бурцев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 57-62.

268. Тихонова О. В. Методологічні засади визначення дефініції «фінансова безпека» / О. В. Тихонова // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 139-143.

269. Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://subject.com.ua/economic/slovnik/8005.html.

270. Шолохова Е. В. Финансовая безопасность России в современных условиях [Электронный ресурс] / Е. В. Шолохова. – Режим доступа: http://www.rae.ru/forum 2012/21 /662.

271. Миколайчук А. Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу [текст] / А. Б. Миколайчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 32.

272. Савицька О. Савицька, О. І. Оцінка рівня фінансової безпеки в Україні [Текст] / О. І. Савицька // Бізнесінформ. – 2012. – № 8. – С. 47-50.

273. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько [Текст]. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

274. Барановський О.І. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.

275. Макарик О. В. Місце та роль фінансової безпеки в загальній системі національної безпеки / О. В. Макарик // Наукові праці НУХТ. – 2009. – № 29. – С. 125-127.

276. Марина А. С. Фінансова безпека України: проблеми та перспективи / А. С. Марина // Економічний часопис XXI. – 2013. – № 7. – С. 46-49.

277. Івашко О. В. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці / О. В. Івашко // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 2. – С. 61-66.

278. Грицюк Н. А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. А. Грицюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 31-35.

279. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами [Текст] / С. Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. – № 5. – С. 34-38.

280. Ермошенко Н. И. Определение угрозы национальным интересам государства в финансово-кредитной сфере / Н. И. Ермошенко // Экономика Украины. – 1999. – № 1. – С. 15-18.

281. Амитан В. Н. Финансовая безопасность: основные угрозы и пороговые значения индикаторов / В. Н. Амитан, Е. А. Маковская // ДонДАУ Менеджер. – 2001. – № 2 (14). – С. 98-106.

282. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие / В. К. Сенчагов. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. – 128 с.

283. Смирнов С. М. Обґрунтування шляхів забезпечення фінансової безпеки / С. М. Смирнов // Бізнес та інтелектуальний капітал. – 2013. – № 5. – С. 90-99.

284. Бригінець О.О. Діалектика виникнення та теоретико-методологічний інструментарій дослідження фінансової безпеки України / О.О. Бригінець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 5. – С. 23-26.

285. Судакова О. М. Фінансова складова економічної безпеки підприємства / О. М. Судакова // Схід. – 2013. – № 4. – С. 78-88.

286. Бригинец А.А. Правовые особенности функционирования и развития безопасности государства / А.А. Бригинец, А.В. Бригинец // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata». – 2016. – № 12/3 (300). – С. 15-18.

287. Дмитренко Е.С. Місце та роль фінансово-правової відповідальності у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України / Е.С. Дмитренко // Фінансове право. – 2011. - № 4 (18). – С. 39-42.

288. Пріоритетні реформи – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/242.pdf.

289. Борисова І. С. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки держави / І. С. Борисова // Вісник Полтавської аграрної академії. – 2013. – № 3. – С. 242-249.

290. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 15 серпня 2012 р. № 569-р // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – С. 156. – Ст. 2533.

291. Колодізєв О. М. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування [Електронний ресурс] / О. М. Колодізєв, А. В. Середіна. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5941/1/10_30_47.pdf.

292. Бригінець О. О. Особливості формування механізму правового забезпечення фінансової безпеки України / О. О. Бригінець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2016. – № 836. – С. 36-42.

293. Біломістна І. І. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави / І. І. Біломістна, В. Є. Хоречко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 6. – С. 305-307.

294. Шелест В. В. Управління фінансовою безпекою довірчого товариства / В. В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 181-184.

295. Ревак І. О. Об’єкти та суб’єкти фінансової безпеки держави / І. О. Ревак, В. Ю. Прокопенко // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційна та економічна безпека». – 2010. – С. 152-154.

296. Радзивіл К. С. До питання правового забезпечення фінансової безпеки держави / К. С. Радзивіл // Юридичний вісник. – 2011. – № 4 (21). – С. 49-52.

297. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К.: Кнтеу, 2001. – 309 с.

298. Бригінець О.О. Щодо підвищення ефективності Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері / О.О. Бригінець //

Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 листопада 2016 р. : тези доповіді – Київ, 2016. – С. 81-83.

299. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект / І. О. Ревак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 2. – С. 238-247.

300. Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Вектор, 2010. – 277 с.

301. Лотоцький М. Я. Оцінювання процесів формування та функціонування капіталу в аспекті фінансової безпеки підприємства / М. Я. Лотоцький // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 1. – С. 113-125.

302. Абромавичус рассчитывает привлечь в следующем году $5 миллиардов инвестиций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economics.unian.net /finance/1207417-abromavichus-rasschityivaet-privlech-v-sleduyuschem-godu-5-millia rdov-investitsiy.html.

303. Українські підприємства в І півріччі отримали збиток 232,6 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rbc.ua /ukr/news/ukrainskie-predpriyatiya-i-polugodii-poluchili-1440594649.html.

304. Збиток підприємств України зріс у 3 рази – до 386 мільярдів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.unian.ua/ finance/1082211-zbitok-pidpriemstv-ukrajini-zris-u-3-razi-do-386-milyardiv.html.

305. Мазаракі А. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 5-14.

306. Перспективи світового лідерства економіки Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/111.htm.

307. Нафтогаз України. Річний звіт за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naftogaz.com/files/Zvity/Naftogaz%20Annual% 20Report%20 2014.pdf.

308. Про державну допомогу суб’єктам господарювання: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 2563.

309. Яресько анонсировала «приватизацию всего, что можно приватизировать» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://kp.ua/economics/494142-yaresko-anonsyrovala-pryvatyzatsyia-vseho-chto-mozhno-pryvatyzyrovat.

310. Прем’єр-міністр Володимир Гройсман висловився за якнайшвидше проведення приватизації державних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2074119-grojsman-nam-potribna-vidkrita-i-akisna-privatizacia.html.

311. Бандурин В. В. Управление государственной собственностью в условиях переходной экономики: монография / В. В. Бандурин, В. Ю. Кузнецов. – М., 1999. – 252 с.

312. Савицька О. В. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. В. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 14.

313. Іващенко О. В. Фінансово-економічна безпека держави / О. В. Іващенко, В. М. Гельман // Вісник Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2013. – № 2. – С. 121-131.

314. Сергієнко Л. К. Фінансова безпека – складова економічної безпеки України / Л. К. Сергієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 13. – С. 148-152.

315. Підхомний О.М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. «Гроші, фінанси і кредит» / О. М. Підхомний. – Л., 2015. – 455 с.

316. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К.: Центр учбової л-ри, 2007. – 192 с.

317. Бригинец А.А. Правовое обеспечение бюджетной безопасности государства как структурного элемента финансовой безопасности

государства / А.А. Бригинец // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata». – 2016. – № 11/2 (299). – С. 9-12.

318. Бригінець О.О. Правове забезпечення податкової безпеки держави як структурного елементу фінансової безпеки України / О.О. Бригінець // Фінансова безпека України на сучасному етапі : Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28 листопада 2016 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2016. – С. 20-25.

319. Бригінець О.О. Правове регулювання боргової безпеки держави як складової частини фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – № 6 (16). – С. 108-111.

320. Бригінець О.О. Правове забезпечення банківської безпеки держави як структурного елементу фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 40. – Т 1.– С. 137-140.

321. Бригінець О.О. Правове забезпечення інвестиційної безпеки держави як структурного елементу фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Держава та регіони. Серія: Право. – 2016. – № 4. – С. 52-57.

322. Бригінець О.О. Правове забезпечення валютної безпеки держави як структурного елементу фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016.– № 3 (12). – С. 51-54.

323. Бюджетний кодекс України : Закон України: від 08.07.2010 № 2456-VI // Верховної Ради України. – 2010. – № 50. – № 50–51. – Ст. 1778.

324. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук: спец. 08.00.08 / О. Я. Колісник; Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2009. – 22 с.

325. Svitlana Kuznetsova. Synergistic Development of Accounting, Finance and Government in the Chaotic Environment: Integrated Reporting, Money Theory and Financial Crises Diagnostic / Kuznetsova Svitlana // Journal of

Finance and Accounting. Special Issue: Synergy of Accounting, Finance and Management in Chaotic Environment. Vol. 2, № 1, 2014, pp. 1-7. doi: 10.11648/j. jfa.s.20140201.11.

326. Бригінець О.О. Організаційна діяльність у сфері забезпечення бюджетної безпеки України / О.О. Бригінець // Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні : Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 30 серпня 2016 р. : тези доповіді – Київ, 2016. – С. 12-14.

327. Куценко Т. Ф. Гарантування бюджетної безпеки як стратегічний пріоритет сучасних економічних реформ в Україні / Т. Ф. Куценко, П. Г. Мартінович // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 7. – С. 79-83.

328. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України: від 25.12.2015 № 928-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 101.

329. Єпіфанов А. О. Бюджет і фінансова політика України: навч. посібник / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало, І. І. Д'яконова. – К.: Наукова думка, 1997. – 304 с.

330. Козлов С. Банківська система: стан, особливості та взаємозв'язок із фінансовою безпекою // Юридична газета. – 2005. – № 10. – С. 43-54.

331. Договір про Європейський Союз: Міжнародний документ: від 07.02.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ 994_029.

332. Сапачук Ю. М. Фінансова безпека – складова сучасної фінансової політики / Ю. М. Сапачук // Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – Випуск 23. – С. 257-265.

333. Постоленко Ю. П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки / Ю. П. Постоленко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – № 43. – С. 121-126.

334. Ткаченко О. М. Українські реалії розгляду та затвердження державного бюджету / О. М. Ткаченко // Вісник Національного університету харчових технологій. – 2012. – № 6. – С. 110-116.

335. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / В. Федосов, В. Опарін, С. Льовочкін; за наук. ред. В. Федосова. – К.: Вид-во Київ. нац. економ. ун-т, 2002. – 387 с.

336. Про Національний банк України: Закон України: від 20 травня 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.

337. Податковий кодекс України: Закон України: від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 15–16. – № 17. – С. 556.

338. Іванов Ю. Б. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення / Ю. Б. Іванов, Ю. В. Бережна // Економіка розвитку: науковий журнал. – 2010. – № 2 (54). – С. 9-11.

339. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави: кол. монографія / І. О. Цимбалюк; за заг. ред. О. В. Кендюхова // Стратегічне управління національним економічним розвитком: монографія: в 2 т. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТ», 2013. – Т. 2. – 392 с.

340. Темовеева І. Ю. Налоговая безопасность государства, бизнеса и общества: концепция і методология: автореферат дис. на соиск. науч. степени док. эк. наук.: 12.00.14 / І. Ю. Темовеева. – М., 2011. – 53 с.

341. Фінанси: підручник / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.; за ред. С. І. Юрія. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

342. Іванов Ю. Б. Сутність та ключові аспекти податкової культури як чинника національної економічної безпеки / Ю. Б. Іванов, Ю. В. Бережна // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи». – Донецьк, 2009. – С. 34-37.

343. Наконечна Н. В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України [Електронний ресурс] / Н. В. Наконечна. – Режим доступу: http://www.newsru.ua /finance/12sep2011/gosdolg.html.

344. Адонін С. В. Поняття державної податкової політики в Україні / С. В. Адонін // Держава та регіони. – 2011. – № 5. – С. 5-9.

345. Матвєєв В. В. Податкова безпека як елемент фінансової безпеки держави / В. В. Матвєєв, І. О. Селіверстова, О. А. Гавриленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/PSPE/ 2010_3/Matveev_310.htm.

346. Національний банк України: Зовнішній борг України на кінець 1-го півріччя 2015 року. Статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19241237.

347. Бригінець О.О. Правове регулювання управління зовнішнім державним боргом як провідний елемент забезпечення фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Фінансове право у XXI сторіччі : III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 11 грудня 2015 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2015. – С. 23-25.

348. Борзенко Н. А. Боргова безпека України / Н. А. Борзенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 15. – С. 21-27.

349. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.

350. Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения. Книги III–V / перевод П. А. Бибикова. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 465 с.

351. Сэй Ж-Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. Экономические софизмы: Экономические гармонии / Фредерик Бастиа [сост., вступ. ст. и коммент. М. К. Бункиной и А.М. Семенова]. – М.: Дело: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000.

352. Central Intelligence Agency Country Compasion: Public Debt [Electronic resource]. – Access mode: https://www.cia.gov/library /publications /the-world-factbook/rankorder/2186rank.html?countryname=Nicaragua.

353. Карпетян О. Вплив державного боргу на макроекономічний розвиток: концептуальні підходи [Текст] / О. Карапетян // Світ фінансів. – 2011. – № 3. – С. 16-17.

354. Царук О. В. Концептуальні основи та статичні індикатори оцінки боргової безпеки держави / О. В. Царук // Світ фінансів. – 2009. – № 1 (10). – С. 46-50.

355. Вахненко Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи / Т. П. Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 14-28.

356. Карлін М. І. Бюджетна система України [Текст]: навчальний посібник / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2008. – 428 с.

357. Кондрат І. Ю. Прогнозування показників державного боргу як фактора економічної безпеки України / І. Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.9. – С. 210-216.

358. МВФ одобрил второй транш кредита для Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://korrespondent.net/business/economics/3546086-mvf-odobryl-vtoroi-transh-kredyta-dlia-ukrayny.

359. США предоставят Украине третий $ 1 млрд при условии прогресса в борьбе с коррупцией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/POLITICS/ssha-gotovy-predostavit-ukraine-kredit-pri-uslovii-l.

360. ЕС выделил Украине кредит в €600 млн в рамках новой программы макрофинансовой помощи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gordonua.com/news/money/ES-vydelil-Ukraine-kredit-v-600-mln-v-ramkahno voy-programmy-makrofinansovoy-pomoshchi-90810.html.

361. Германия выделит Украине очередной кредит [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://hronika.info/ukraina/97410-germaniya-vydelit-ukraine-ocherednoy-kredit.html.

362. World Bank Provides New US$500 Million Loan to Strengthen Ukraine’s Financial Sector [Electronic resource]. – Access mode:

http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/09/15/world-bank-provides-new-us500-million-loan-to-strengthenukrainesfinancial -sector.

363. Безопасный уровень государственного долга [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://jur-consultings.ru/art/135039.

364. Держборг України зменшується – Яценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/10/15/derzhavnyy_borg_ukrayiny_zmenshuyetsya_yacenyuk.

365. Про банки і банківську діяльність: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.

366. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П. А. Герасимов // Банковские услуги. – 2006. – № 4. – С. 20-22.

367. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118-124.

368. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. О. Олейникова. – К.: Вид-во «Молодь», 2001. – 680 с.

369. Бригінець О.О. Банківська діяльність та фінансова безпека держави / О.О. Бригінець // Сучасні держава і право: теорія та практика : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 7 грудня 2012 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2012. – С. 87-88.

370. Недашківський М. М. Інвестиційна безпека України в сучасних умовах / М. М. Недашківський, К. Ю. Подгорна // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 274-280.

371. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.

372. Єднак Т. С. Інвестиційна безпека України в умовах глобалізації / Т. С. Єднак // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 3. – С. 6-9.

373. Про інвестиційну діяльність: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua /laws/show/1560-12.

374. Денисенко М. П. Інвестиційне партнерство та його роль у прискоренні розвитку економіки / М. П. Денисенко // Проблеми науки. – 2003. – № 1. – С. 15-23.

375. Татаренко Н. О. Теорії інвестицій: навч. посібник / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.

376. Костюченко Т. І. Економічний механізм регулювання інвестиційної діяльності в державі / Т. І. Костюченко // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2008. – Т. 1. – С. 20-22.

377. Резник Н. П. Чинники формування інвестиційного клімату / Н. П. Резник // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2008. – Т. 1. – С. 25-27.

378. Ванькович Д. Інвестиційний клімат в Україні та шляхи його поліпшення: економіко-правовий аспект / Д. Ванькович, Н. Демчишак // Економіст. – 2007. – № 4. – С. 79-81.

379. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет: від 19.02.1993 № 15-93 / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93.

380. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2004. – 759 с.

381. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.

382. Белінська Я. Тактичні та стратегічні заходи подолання валютно-фінансової нестабільності в Україні [Електронний ресурс] / Я. Белінська. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/16.htm.

383. Кульпінський С. В. Валютна політика в контексті макроекономічних ризиків / С. В. Кульпінський // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4 (45). – С. 136-140.

384. Бережна Л. В. Валютні аукціони та валютна політика Національного банку України / Л. В. Бережна // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 2. – С. 14-22.

385. Белінська Я. В. Проблеми валютно-курсової стабільності в Україні / Я. В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8 (98). – С. 200-208.

386. Кулінська А. Оптимальні умови формування складових валютної безпеки національної економіки / А. Кулінська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2016. – № 3. – С. 86-96.

387. Бригінець О.О. Місце державної фіскальної служби України в процесі реалізації фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2016. – № 22. – С. 60-63.

388. Попова С. М. Адміністративно-правовий статус органів державного фінансового контролю в умовах реформування міжбюджетних відносин / С. М. Попова // Наше право. – 2015. – № 2. – С. 35-41.

389. Про утворення Державної фіскальної служби: Постанова Кабінету Міністрів України: від 21.05.2014 № 160 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 46. – С. 15.

390. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України: від 17.03.2011 № 3166-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26 – Ст. 273.

391. Положення про Державну фіскальну службу України / затв. Постановою Кабінету Міністрів України: від 21.05.2014 № 236 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 120. – С. 12-13.

392. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України: від 08.07.2010 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17.

393. Бригінець О.О. Правове регулювання напрямів удосконалення діяльності правоохоронного підрозділу державної фіскальної служби для підвищення рівня вітчизняної фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів : Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 22 грудня 2015 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2015. – С. 417-419.

394. Федотов О. П. Адміністративно-правова організація митних органів в органи доходів і зборів / О. П. Федотов // Митна справа. – 2013. – № 5 (89). – С. 60-67.

395. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект): дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. Т. Білоус. – Харків, 2004. – 443 с.

396. Мамонова Г. В. Напрями підвищення фіскальної ефективності оподаткування до ходів населення / Г. В. Мамонова, О. Г. Рябчук // Формування ринкових відносин в Україні: соціально-трудові проблеми. – 2012. – № 1 (128). – С. 177-182.

397. Хоменко С. В. Глобализация: взгляд с периферии / отв. ред. С. В. Хоменко. – К.: Агентство гуманит. технологий, 2002. – 61 с.

398. Капто А. С. Энциклопедия мира / А. С. Капто. – М.: Книга и бизнес, 2002. – 544 с.

399. Ганчев П. В. Глобализация цивилизации и необходимость новой формы философии / П. В Ганчев // Вопросы философии. – 2007. – № 8. – С. 160-165.

400. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. Мак Грю, Д. Голдблатта; пер. з англ. Дж. Ператтон. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.

401. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності в Україні / за ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 356 с.

402. Бригинец А.А. Влияние глобализационных процессов на состояние финансовой безопасности государства / А.А. Бригинец // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata». – 2015. – № 12 (228). – С. 16-19.

403. Єфименко А.В. Виклики глобалізації та цивілізаційний вибір України / А. В. Єфименко // Юридичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 68-74.

404. Йорыш А. А-бомба / А. Йорыш, И. Морохов, С. Иванов. – М.: Наука, 1980. – 328 с.

405. Craig Brown The life of J. Robert Oppenheimer: The unstable A-bomb know-it-all who self-destructed / Brown Craig // Daily mail. – 2012. – November, 24. – P. 3.

406. Бригінець О.О. Забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації світового економіко-правового простору / О.О. Бригінець // Євроінтеграційні процеси в Україні: економічний та правовий аспект : науково-практичний круглий стіл, 8 вересня 2015 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2015. – С. 6-9.

407. Arms trade: One chart that shows the biggest weapons exporters of the last five years [Electronic resource]. – Access mode: http://www.independent.co.uk /news/business/news/arms-trade-exporters-importers-weapons-transfer94l.

408. Нечипорук Л. В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / Л. В. Нечипорук // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 281-298.

409. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, М. О. Гончаренко та ін.; за ред. О. Г. Білоруса. – К.: ІСЕМВ НАН України, КНЕУ, 2001. – 734 с.

410. Anthony Giddens Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives [Electronic resource]. – Access mode: http://www.public.iastate.edu/~carlos/607/ readings/giddens.pdf.

411. Working Time Around the World [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/ documents/publication/wcms_104895.pdf.

412. Review of the Work Safety and Health Inspection System in the People's Republic of China [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_dialogue/lab_admin/documents/publication/wcms_240207.pdf.

413. Employers in Sweden introduce six-hour work day [Electronic resource]. – Access mode: http://www.independent.co.uk /news/world/europe/sweden -introduces -six-hml.

414. The Six-Hour Workday Works in Europe. What About America? [Electronic resource]. – Access mode: http://www.bloomberg.com/news /articles/2016-05-10/the-six-hour-workday-works-in-europe-what-about-america.

415. Бригінець О.О. Правове регулювання фінансової безпеки України: монографія / О.О. Бригінець. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. – 362 с.

416. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України: від 27.03.2014 № 1166-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20-21. – Ст. 1684.

417. Кочетов Э. Геоэкономика: финансы реальные и виртуальные (финансовый Дуализм и его правовые аспекты) / Э. Кочетов, Г. Петрова // Общество и экономика. – 2000. – № 1. – С. 26-35.

418. Фінансове право (у запитаннях і відповідях): навчальний посібник / О.О. Бригінець, Л.М. Касьяненко, Ю.І. Аністратенко та ін.; за заг. ред. д.ю.н., професора Л.М. Касьяненко. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2014. – 318 с.

419. Six out of 10 migrants to Europe come for economic reasons and are not refugees, EU Vice President Frans Timmermans says [Electronic resource]. – Access mode: http://www.independent.co.uk/news/world/europe/six-out-of-10-migrants-to-europe-come-for-economic-reasons-and-are-not-refugees-eu-vice-president-a683l.

420. Paris attacks: What happened on the night [Electronic resource]. – Access mode: http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994.

421. Nice attack: What we know about the Bastille Day killings [Electronic resource]. – Access mode: http://www.bbc.com/news/world-europe-36801671.

422. Fact Sheets on the European Union [Electronic resource]. – Access mode: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.1.3.hl.

423. Number of EU migrants working in UK rises to record level [Electronic resource]. – Access mode: https://www.theguardian.com /world/2016/may/18/number-of-eu-migrants-working-in-uk-rises-to-record-level.

424. Management of Low-Skilled Labour Migration [Electronic resource]. – Access mode: https://www.oecd.org/migration/mig/43999033.pdf.

425. Madeleine Sumption and Demetrios G. Papademetriou Legal Immigration Policies for Low-Skilled Foreign Workers / Madeleine Sumption, Demetrios G. Papademetriou. Policy Briefs. – April. – 2013. – 13 p.

426. Anne Gray social Europe: social protection or flexploitation? / Anne Gray. London; Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2004. – 240 p.

427. Reasons Apple Is So Successful [Electronic resource]. – Access mode: http://techland.time.com/2012/05/07/six-reasons-why-apple-is-successful/.

428. Internet gaming addiction: current perspectives [Electronic resource]. – Access mode: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3832462/.

429. Does video game addiction exist? [Electronic resource]. – Access mode: http://www.isfe.eu/sites/isfe.eu/files/vg_addiction_chapter_2005.pdf.

430. Internet addicts sent home from Finnish military [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.theregister.co.uk/2004/08/03/internet_ addicts_finland/.

431. Лоскутов В. К. Информатизация // Глобалистика. – М.; Спб.; Н.-Й.: ИЦ «Елима»; ИД «Питер», 2006. – 1160 с.

432. Convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of bacteriological (biological) and toxin weapons and on their destruction [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unog. ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/C4048678A93B934C1257188004848.pdf.

433. Чак Паланик «Бойцовский клуб» / Чак Паланик. – М., АСТ, 2014. – 254 с.

434. Мочерний С. В. Економічна теорія: підручник / С. В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 856 с.

435. Геєць В. М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом’якшення: [науково-аналітична доповідь] / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України; Ін-т демограф. та соц. дослідж. НАН України. – К., 2009. – С. 128-132.

436. Джордж Сорос – человек, который обрушил фунт стерлингов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aton-line.ru/study/reference/legends/strongdzhordzh_sorosstrong_chelovek_kotoryj_obr ushil_ funt_sterlingov/.

437. Сделка столетия: как Джордж Сорос обрушил британский фунт Read more: http://lpgenerator.ru/blog/2016/07/15/sdelka-stoletiya-kak-dzhordzh-soros-obrushil-britanskij-funt/#ixzz4MloBiVCA.

438. Россия в глобализирующемся мире: Политико-экономические очерки / отв. ред. академик Д. С. Львов. – М.: Наука, 2004. – 740 с.

439. Сильвестров С. Н. Глобализация: политико-экономические вызовы / С. Н. Сильвестров. – М.: Наука, 2004. – 740 с.

440. Sachs D. Globalisation / D. Sachs // The Economist. – 2000. – June, 24. – P. 2.

441. Джефри Сакс, профессор Гарвардского университета, специалист по международной торговле, размышляет о путях глобализации... Как преодолеть технологическое неравенство? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wordleconomy.ru/index.php?Mode= Article&ID=440.

442. Міжнародні валютно-кредитні відносини: навч. посіб. / Н. І. Патика. – К.: Знання, 2012. – 566 с.

443. Буценко І. М. Показники оцінки процесу економічної глобалізації / І. М. Буценко, Ю. В. Ілясова // Экономика. – 2011. – № 1 (34). – С. 498-501.

444. Шепелєв М. А. Теоретико-методологічні засади політологічного аналізу глобалізації управління: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.04 / М. А. Шепелєв; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, спец. рада Д.76.051.03. – Чернівці, 2007. – 419 с.

445. Чешков М. Глобалізація: сутність, сучасна фаза, перспективи / М. Чешков // Pro et Contra. – 2010. – № 19. – С. 178-194.

446. Клочко В. Глобалізація та особливості сучасної економічної кризи [Текст] / В. Клочко // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 27-37.

447. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 687 с.

448. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу [Електронний ресурс] / Р. В. Войтович. – Режим доступу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua /2013/06/blogpost.html.

449. Примостка Л. О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки / Л. О. Примостка, О. О. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 172-183.

450. Corruption perceptions index 2015: results [Electronic resource]. – Access mode: http://www.transparency.org/cpi2015.

451. Бригінець О.О. Вплив корупції на рівень фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Збірник наукових праць Національного університету ДПС України. – 2014. – № 2 (65). – С. 10-14.

452. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Є. В. Невмержицький ; Ін-т держави і права України НАН України. – К., 2001. – 180 с.

453. Степашин С. В. Против криминализации России / С. В. Степашин // Российская юстиция. – 2002. – № 1. – С. 66.

454. Мірошник Ю. П. Корупція в Україні: погляд із-за кордону / Ю. П. Мірошник // Південноукр. правн. часоп. – 2007. – № 1. – С. 12-15.

455. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» [текст] практ. посіб. / за заг. ред. В. В. Череня. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 288 с.

456. Бригінець О.О. Використання позитивного зарубіжного досвіду у сфері боротьби з корупцією – шлях до укріплення фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2015. – № 3 (11). – С. 133-137.

457. Corruption in Ukraine comparative analysis of national surveys / Kiev international institute of sociology [Electronic resource]. – Access mode: http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20ENG.pdf.

458. Бригінець О.О. Корупція як загроза фінансовій безпеці держави / О.О. Бригінець // Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії : Збірник наукових праць міжвузівської науково-дослідної

конференції студентів та молодих вчених, 10 квітня 2013 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2013. – С. 19-21.

459. Мельник О.М. Науково-практичний коментар Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Станом на 01.01.2012 / О. М. Мельник, Ю. І. Руснак, В. О. Шамрай; за ред. В. О. Шамрая. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2012. – 464 с.

460. Борьба с коррупцией – залог иностранных инвестиций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.acrc.org.ua/ua/news-and-events/news/all /mynystr-torgovly-shveczyy-eva-bjorlyng-borba-s-korrupczyej-zalog-ynostrannyix-ynvestyczyj.html.

461. Самый удачный метод борьбы с коррупцией изобрели в Гонконге [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aif.ru/money/18131.

462. Коррупция в мире. Как борются со злом в Китае, Гонконге и Сингапуре (часть 1-я) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.corrupcia.net /aboutnews/item-148.html.

463. Коррупция в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://corruptua.org/2013/07/koruptsiya-u-sviti-kozhen-chetvertiy-zhitel-zemli-plativ-habar/.

464. Адрианов В. Д. Бюрократия, коррупция и эффективность государственного управления: история и современность / В. Д. Адрианов. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 288 с.

465. Грузия. Дом юстиции. Услуги исполнительные [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://psh.gov.ge/main/menus/4.

466. Про адміністративні послуги: Закон України: від 06.09.2012 № 5203-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – Ст. 409.

467. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 24.07.2013 № 614-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 66. – С. 131. – Ст. 2403.

468. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 15.02.2006 № 90-р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – С. 167. – Ст. 376.

469. Порошенко порадив новому генпрокурору Яремі посадити трьох друзів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i-vin.info/news/poroshenko-poradyv-novomu-genprokuroru-yaremi-posadyty-trokh-druziv-6602.

470. Кличко оголосив «нульову терпимість до корупції» в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.acrc.org.ua/ua/news-and-events/news /all/klichko-ogolosiv-nulovu-terpimist-do-korupcziyi-v-kievi.html.

471. Байден и Гройсман обсудили реформы в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://korrespondent.net/ukraine/politics/3698398-baiden-y-hroisman-obsudyly-reformy-v-ukrayne/

472. ДФС: понад 60 % перевірених підприємців виплачують «тіньові» зарплати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/08/25/
dfs_ponad_60_perevirenyh_pidpryiemtsiv_vyplachuyut_tinovi_zarplaty_807012.

473. Моніторинг процесу реформ за перше півріччя 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/ua/system/files/reports/reform-report-1h-2016.pdf.

474. Пивоваров В. В. Криминологические и уголовно-правовые аспекты мошенничества с финансовыми ресурсами / В. В. Пивоваров // Фінансова злочинність: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 12–13 лют. 2001 р.) / редкол.: В. Борисов (голов. ред.) [та ін.]. – Х., 2005. – С. 91-95.

475. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення): монографія / В. І. Антипов. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.

476. Бригінець О.О. Детінізація економіки як основа фінансової безпеки держави / О.О. Бригінець // Фінансове право. – 2014. – № 3 (29). – С. 62-65.

477. The Shadow Economy in Europe. 2013 / F. Scheider, Ph.D // ATKearney. Johannes Kepler / Universitat Linc. JKU. 2013

478. Dallago B. Second and irregular economy in Eastern Europe: its conseguences for economic transition / B. Dallago. – Washington, 2001. – P. 34.

479. Contini B. The Irregular Economy of Italy: a Survey of Contributions / B. Contini // Guide-book to statistics on the hidden economy. N.Y.: United Nations, 1995.

480. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / С. В. Мочерний; (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

481. Мандибура В. О. Тіньова економіка України як об’єкт спеціального наукового дослідження / В. О. Мандибура. – К., 2008. – 118 с.

482. Турчинов В. О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / В. О. Турчинов. – К.: Видавництво «Ар-тЕк», 1995. – 300 с.

483. Historical Documents relating to Alphonse (Al) Capone, Chicago [Electronic resource]. – Access mode: https://www.irs.gov/uac/historical-documents-relating-to-alphonse-al-capone-chicago.

484. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації [Текст] / З. С. Варналій [та ін.]; ред. З. С. Варналій; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

485. Засанський В. В. Механізми управління детінізацією економіки України у трансформаційний період (фінансово-кредитний аспект) [Текст]: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.02.03 / Засанський Василь В'ячеславович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2004. - 34 с.

486. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. – № 2341-III // Відомості Верховної Ради від 29.06.2001. – № 25. – ст. 131.

487. Бригінець О.О. Фінансовий моніторинг у протидії легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом / О.О. Бригінець, Д.А.

Яцюк // Право і держава в умовах глобалізації та регіоналізації : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14 жовтня 2011 р. : тези доповіді – Ірпінь, 2011. – С. 317-319.

488. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України від 14.10.2014. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/1702-18.

489. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835_001.

490. Першин М. В. Понятие экономической безопасности: логический и правовой аспекты / М. В. Першин, М. И. Русаков // Экономическая безопасность России: политические ориентиры, законодательные приоритеты, практика обеспечения: вестн. Нижегор. акад. МВД России. – 2002. – № 2. – С. 61-66.

491. Бригінець О. О. Декриміналізація національного законодавства та формування фінансової безпеки держави / О. О. Бригінець // Держава і право. – 2011. – № 54. – С. 250-255.

492. Resolution adopted by the general assembly Ninth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders [Electronic resource]. – Access mode: https://www.unodc.org/documents/ commissions/CCPCJ/ Crime_Resolutions /1990-1999/1995/General_Assembly/A-RE S-50-145.pdf.

493. Конвенція Організації Об’єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws /show/995_096.

494. Іноземні інвестиції в Україну за рік зросли на 45 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/ news/2016/05/17/592867/.

495. У ЄБРР пояснили зменшення інвестицій в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tsn.ua/groshi/u-yebrr-poyasnili-zmenshennya-investiciy-v-ukrayinu-662852.html.

496. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_029.

497. Manish Sahajwani 8 Of the Richest Gangsters of All Time Consequences [Electronic resource]. – Access mode: http://www.investopedia.com/ financial-edge/ 0912/ 8-of-the-richest-gangsters-of-all-time.aspx.

498. Schneider F. The size and development of the shadow economies of Ukraine and six other eastern countries over the period of 1999–2015 / Schneider F. // Економіка розвитку. – 2016. – № 2. – С. 12–20.

499. Corporate Raiding in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: http://www.usubc.org/files/Rojansky%20IREX%20EPS%20Raiding%20and%20Proporty%20Rights%20Brief.pdf.

500. Matthew A. Rojansky Corporate Raiding in Ukraine: Causes, Methods and Consequences [Electronic resource]. – Access mode: https://www. wilsoncenter.org/sites/default/files/Corporate%20Raiding%20in %20Ukrain.pdf.

501. Баранов В. М. Законодательное определение понятия «экономическая безопасность государства» и современные проблемы ее обеспечения / В. М. Баранов // Экономическая безопасность России: политические ориентиры, законодательные приоритеты, практика обеспечения: вестн. Нижегор. акад. МВД России. – 2001. – № 1. – С. 24-28.

502. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г.,

Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів, 2012. – 386 с.

503. Горячева К. Фінансова безпека підприємства. Сутність і місце в системі економічної безпеки / Кіра Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.

504. Концепція економічної безпеки споживчої кооперації України: Постанова зборів Укоопспілки від 12.11.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0007626-08.

505. Господарський кодекс України: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2.

506. Економічна безпека суб'єктів підприємництва / [М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров]. – К., 2012. – 226 с.

507. Бригінець О.О. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О.О. Бригінець // Экономическая безопасность субъектов хозяйствования: теория и практика: сборник научных трудов. – Донецк: Изд-во «Ноулидж». – 2014. – С. 86-95.

508. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України від 12.07.2001. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua /laws/show/2664-14.

509. Paying Taxes 2016. World Bank Group [Electronic resource]. – Access mode: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016.pdf.

510. Пріоритетні реформи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/ua/skorkardy.

511. Озерський І. Місце тіньової економіки у сучасному економічному середовищі / І. Озерський // Фінанси. Право. – 2003. – № 6. – С. 25-28.

512. Литвиненко В. Економіка і «тіньовий» сектор / В. Литвиненко // Закон і бізнес. – 2001. – № 22. – С. 29.

513. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія : (2002-2014 рр.) : монографія / Кулик О.Г., Наумова І.В., Бова А.А. — К. : ДНДІ МВС України, 2015. — 364 с.

514. Нестеров А. Криминализация экономики и проблемы безопасности / А. Нестеров, А. Вакурин // Вопросы экономики. – 1995. – № 1.

515. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М.: Юридическая литература, 2000. – 40 с.

516. Соціально-економічне становище Київської області за січень-серпень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kyivobl.ukrstat.gov.ua /content/p. php3?c=898&lang=1.

517. Васенко В. К. Тіньова економіка України та шляхи її детінізації / В. К. Васенко // Вісник Черкаського університету. – 2016. – № 1. – С. 15-23.

518. Sutheland, E. H. Is «White Collar Crime» Crime? / E.H. Sutheland // American Sociological Review. – 1945. – № 10. – P. 132-139.

519. Тищук Т. Міф та реальність: рівень тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / Тетяна Тищук. – Режим доступу: http://voxukraine.org/ 2015/ 12/08/mif-ta-realnist-pro0riven-tiniovoi-economicy-v-uk raini-ua/.

520. «Теневая» Украина: к чему приводят зарплаты в конвертах и как обстоят дела в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.segodnya.ua /economics/business/tenevaya-ukraina-k-chemu-privodyat-zarplaty-v-konvertah-i-kak-obstoyat-dela-v-evrope--755757.html.

521. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist central and eastern europe in comparative perspective [Electronic resource]. – Access mode: http://eurequal. politics.ox.ac.uk/papers/eurequal%20desk%20research%20ukraine.pdf.

522. Ковальчук Т. Детінізація економіки – фактор фінансової безпеки України Т. Ковальчук // Банківська справа. – 2001. – № 2. – С. 3-11.

523. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В. М. Попович // Академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2001. – 546 с.

524. Цимбалюк І. О. Податкове навантаження як критерій ефективності ведення податкової політики [Електронний ресурс] / І. О. Цимбалюк, Н. В. Вишневська. – Режим доступу: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/ 123456789/832/1/tax.pdf.

525. Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id =247504310.

526. Шматковська Т. О. Тіньова економіка: дефініція, структура, причини виникнення та шляхи мінімізації / Т. О. Шматковська, І. В. Тверда // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – С. 177-185.

527. Бригінець О.О. Вплив тіньової економіки на стан вітчизняної фінансової безпеки / О.О. Бригінець // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – № 1. – С. 99-109.

528. Головним завданням ДФС є безкомпромісна боротьба з тіньовою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/244141.html.

529. ДФС щомісяця втрачала близько 3 млрд грн від ПДВ через тіньову економіку – Насіров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/08/13/dfs_schomisyacya_vtrachala_blyzko_3_mlrd_grn_vid_pdv_cherez_tinovu_ekonomiku____nasirov.

530. Финансово-кредитный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rubricon.com/ifc_1.asp.

531. Дацюк І. В. Сутнісна характеристика кризи підприємств / І. В. Дацюк // Технологія і техніка друкарства – 2010. – № 2 (28). – С. 165-170.

532. Лисенко Р. С. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи / Р. С. Лисенко // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 50-57.

533. Чухно А. А. Сучасні фінансово-економічні кризи: природа, шляхи і методи подолання / А. А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 69-75.

534. Багратян Г. А. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання / Г. А. Багратян, І. С. Кравченко // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 33-41.

535. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: Вид-во НІСД, 2014. – 132 с.

536. Ковалев В. В. Система предупреждения валютного и финансового кризисов в условиях глобализирующейся экономики: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / В. В. Ковалев. – М., 2007. – 23 с.

537. Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення: Закон України: від 25.12.2008 № 799-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 18. – С. 630. – Ст. 247.

538. Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи: Закон України: від 23.06.2009 № 1533-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 52. – С. 1880. – Ст. 763.

539. Вавілов Є.В. Емпіричне розуміння системних ризиків та фінансових криз у сучасному суспільстві / Є.В. Вавілов // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – № 3 (54). – С. 192-197.

540. Все про кризу в світі: за матеріалами аналітиків Юрія Глухова та Олега Медведєва // Економіст. – 2009. – № 1. – С. 28-30.

541. Джордж Сорос. Новая парадигма финансовых рынков / Джордж Сорос. – М.: Манн, Иванов и Фарбер, 2008. – 186 с.

542. Маркс К. Капитал. Т. 2. Кн. II: Процесс обращения капитала / К. Маркс. – М., 1974. – 325 с.

543. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М.; пер. с англ. – М., 1978. – 116 с.

544. Миркин Я. М. Национальный доклад: риски финансового кризиса в России: факторы, сценарии и политика противодействия / Я. М. Миркин. – М.: Финакадемия, 2008. – 140 с.

545. Маркс К. Наёмный труд и капитал / К. Маркс, Ф.Энгельс // Собр. соч. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1957. – Т. 6. – 577 с.

546. G20 Leaders' Communique Hangzhou Summit [Electronic resource]. – Access mode: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-16-2967_en.htm.

547. Бригінець О.О. Вплив спекулятивного капіталу на стан фінансової безпеки України в умовах глобалізації / О.О. Бригінець // Фінансово-економічна стратегія розвитку України в умовах сучасних геополітичних викликів (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти) : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2015 р. : тези доповіді – Дніпропетровськ, 2015. – С. 170-171.

548. Сидорович В. А. Спекулятивный капитал как фактор кризиса [Электронный ресурс] / В. А. Сидорович. – Режим доступа: http://www.sidorovich.com/particle12.html#5.

549. Lending by the IMF [Electronic resource]. – Access mode: https://www.imf.org/external/about/lending.htm.

550. Храмчихин А. Китайский «велосипед» / А. Храмчихин // Новый мир. – 2008. – № 3. – С. 126–137.

551. Paul B. Farrel Goldman Conspiracy helps China defeat U.S. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.marketwatch.com /story/goldman-conspiracy-helps-china-beat-us-2010-09-news_stmp.

552. GDP growth (annual %) World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files [Electronic resource]. – Access mode: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2015&start=19.

553. Англо-русский словарь по финансовым рынкам / Я. М. Миркин, В. Я. Миркин. – [2-е изд.]. – М.: Альпина Паблишер, 2008. – 784 с.

554. Основы государственного регулирования финансового рынка. Зарубежный опыт: учебное пособие для юридических и экономических вузов / Рот А., Захаров А., Миркин Я., Бернард Р., Баренбойм П., Борн Б. – М.: Юстицинформ, 2002. – 411 с.

555. Бригінець О.О. Правове регулювання фінансової безпеки держави в умовах економічної кризи / О.О. Бригінець // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2015. – № 6. – С. 16-18.

556. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_.pdf.

557. The Business Environment in Ukraine: New Country, Old Problems, More Hope [Electronic resource]. – Access mode: http://ethics.harvard.edu/blog/business-environment-ukraine-new-country-old-problems-more-hope.

558. Doing Business in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: https://ukraine.usembassy.gov/business/host-country.html.

559. Ukraine Corruption Index 1998–2016 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.tradingeconomics.com/ukraine/corruption-index.

560. Kuziakiv O. Institutional Reforms is Key Driver of Investment Attractiveness Improvement in Ukraine / Oksana Kuziakiv // world finance review, May 2015. – 30-32 p.

561. Сідак В. С. Мораль і безпека особи, нації, держави. Історико-філософські нариси. АПН України; Нац. акад. СБУ / В. С. Сідак. – К., 2001. – 221 с.

562. Захаров О. І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посібник / О. І. Захаров, П. Я. Пригунов. – К.: КНТ, 2008. – 257 с.

563. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.

564. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

565. Пономарев В. П. Концепция экономической безопасности предприятия / В. П. Пономарев // Бизнес-информ. – 2008. – №15-16. – С. 110-113.

566. Финансовый контроль в аспекте государственной экономической безопасности [Текст] / Бурцев В.В. // Финансы и кредит. – 2003. – № 19. – С. 2-8.

567. Небаба Н. О. Фінансові потоки: сутність, підходи до визначення [Текст] / Н. О. Небаба // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2 (31). – С. 42-45.

568. Гузенко Г. М. Фінансові потоки як чинник цілісної економічної системи [Текст] / Г. М. Гузенко, Л. Г. Шкодіна // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 13. – С. 15-26.

569. Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи: уроки та перспективи / І. Кравченко, Г. Багратян // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 1. – С. 19-23.

570. Матвієць М. В. Специфічність фінансових потоків консолідованих корпоративних структур [Текст] / М. В. Матвієць // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (129). – С. 198-202.

571. Швайко М. Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання / М. Швайко // Журнал європейської економіки. – 2008. – № 4. – Т. 7. – С. 424-437.

572. . Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish / article ?art_id=244829807.

573. Міжнародний банк реконструкції та розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://web.worldbank.org.

574. Лукашук И. Международное право: Особ. часть: учебник / И. Лукашук. – М: Изд-тво БЕК, 2001. – 436 с.

575. Лазебнік Л.Л. Міжнародне фінансове право / Л.Л. Лазебнік // К: Центр учбової літератури, 2008. – 312 с.

576. Международный банк реконструкции и развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vsemirnyjbank.org/ru/about/what-we-do/brief/ibrd.

577. Міжнародна асоціація розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.worldbank.org/ida/.

578. IDA Articles of Agreement [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ida.worldbank.org/sites/default/files/IDA-articles-of-agreemen.pdf.

579. Статьи соглашения IFC [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Multilingual_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Home_RU/Articles+of+Agreement/.

580. Convention establishing the multilateral investment guarantee agency [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.miga.org/Documents/MIGA%20Convention%20February%202016.pdf.

581. Commentary on the Convention Establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.miga.org/documents/commentary_convention_november_2010.pdf.

582. Background information on the international Centre for settlement of investment disputes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://icsid.worldbank.org/apps/ICSIDWEB/about/Documents/ICSID%20Fact%20Sheet%20%20ENGLISH.pdf.

583. Rules of procedure for arbitration proceedings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/basicdoc/partF.htm.

584. Джим Ен Кім був переобраний президентом Світового банку на черговий термін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/09/28/dzhym_en_kim_pereobranyy_prezydentom_ svitovogo_banku_901942.

585. Директор-розпорядник МВФ є главою персоналу МВФ і Головою Виконавчої ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.112.ua/profiles/kristin-lahard-973.html.

586. Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ 995_062.

587. Стандартні положення та умови Європейського банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/985_017/stru#Stru.

588. Угода про заснування Чорноморського банку торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/998_003.

589. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/ page?text= %E1%E0% ED%EA.

590. Соглашение и Устав НЕФКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nefco.org/sites/nefco.org/files/pdffiles/nefco_ peruskirja_2012_ screen.pdf?language=ru.

591. Constituent Documents Grunddokument [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nib.int/filebank/2032-Constituent_Documents.pdf.

592. Шперун Х. В. До питання про наднаціональність Міжнародного валютного фонду. Часопис Київського університету права 2012/2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/371.pdf.

593. World Bank Partnership – Ukraine. Review of programs for the country [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldbank.org/ content/dam/Worldbank /document/Ukraine-Snapshot-ukr.pdf.

594. Ministry of Economy of Ukraine. The experience of Ukraine's cooperation with the IMF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua.

595. Про схвалення проекту листа Уряду України до Міжнародного валютного фонду щодо переказу коштів до Фонду скорочення бідності та сприяння зростанню: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.08.2012, № 619-р // Урядовий кур'єр від 07.09.2012. – № 161.

596. Про прийняття Поправок до Статей Угоди Міжнародного валютного фонду: Закон України від 16.10.2012 № 5446-VI // Відомості Верховної Ради України від 22.11.2013. – № 47. – Стор. 2521. – Ст. 655.

597. International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2013/pr13531.htm.

598. Річний звіт НБУ за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764.

599. Заява Директора-розпорядника МВФ Крістін Лагард щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/lang/ukrainian /np/sec/pr/2015/pr15105u.pdf.

600. Місія Міжнародного Валютного Фонду (МВФ) відвідала Київ 12-29 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/lang/ukrainian/ np/sec/pr/2015/pr15243u.pdf.

601. Про схвалення проекту Листа про наміри Уряду України і Національного банку України до Міжнародного валютного фонду та проекту Меморандуму про економічну та фінансову політику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/714-2015-%D1%80.

602. Ukraine: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/External/NP/LOI/2016/UKR/090116.pdf.

603. Statement at the Conclusion of the IMF Mission to Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/18/PR16512-Ukraine-Statement-at-Conclusion-of-IMF-Mission.

604. Гонтарева заявила о риске срыва кредитования МВФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2016-11-09/gontareva-zayavila-o-riske-sryiva-kreditovaniya-mvf/76523.

605. Дмитренко Е. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України: [монографія] / Дмитренко Е. С. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 580 с.

606. Підсумки тижня в цифрах: проблеми в банківській сфері і рекордний урожай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.segodnya.ua/ukraine/itogi-nedeli-v-cifrah-problemy-v-bankovskoy-sfere-i-rekordnyy-urozhay-794674.html.

607. Гонтарева зізналася, скільки грошей було виведено з банків-банкрутів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.slovoidilo.ua/2016/11/15/novost/finansy/gontareva-priznalas.-skolko-bylo-vyvedeno-deneg-iz-bankov-bankrotov.

608. Вкладчики лопнувших украинских банков могут остаться без денег [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.facenews.ua/news/2017/349447/.

609. Более 1500 компаний Украины обанкротились в 2016 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2017-02-07/bolee-1500-kompaniy-ukrainyi-obankrotilis-v-2016-godu/86048.

610. НБУ за три года ликвидировал более 80 банков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2017-01-12/nbu-za-tri-goda-likvidiroval-bolee-80-bankov/83220.

611. Українська банківська система зазнала рекордних збитків у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://glavcom.ua/news/ukrajinska-bankivska-sistema-otrimala-rekordniy-zbitok-u-2016-roci-397083.html.

612. Пральня, пилосос та зомбі. В НБУ розповіли, чому закрили 87 банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2017/02/07/pralnya_pylosos_ta_zombi_v_nbu_rozpovily_chomu_zakryly_87_bankiv.

613. Банківське безпекознавство: Навчальний посібник. / Л.М. Стрельбицька, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський; за ред. М.П. Стрельбицького. – Київ.: Кондор, 2007. – 602 с.

614. Кому і навіщо знадобилася реприватизація «Криворіжсталі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/news/-/304293/komu-i-navishho-znadobylasya-repryvatyzatsiya-kryvorizhstali.

615. Бригінець О.О. Обґрунтування необхідності прийняття Закону України «Про основи фінансової безпеки України» / О.О. Бригінець // Права та обов’язки людини у сучасному світі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 листопада 2016 р.: тези доповіді – Одеса, 2016. – С. 112-114.

ДОДАТОК А

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про основи фінансової безпеки України

Преамбула

Цей Закон, відповідно до статті 92 Конституції України, визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів у фінансовій сфері, а також гарантує в Україні забезпечення фінансової безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Розділ 1
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

Наведені у цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

фінансова безпека держави (у вузькому значенні) – це стан, за якого забезпечується належне функціонування усіх суб'єктів фінансових правовідносин у державі, що характеризується стійкістю до будь-яких реальних чи потенційних, зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, який спроможний забезпечити ефективне функціонування національної фінансової системи, а також її поступальний розвиток;

фінансова безпека держави (у широкому значенні) виконує наступні функції: забезпечує захищеність фінансових інтересів держави та українського суспільства; створює умови для якісного протистояння існуючим і виникаючим небезпекам і загрозам, які прагнуть завдати фінансових збитків державі, викликати залежність держави від зовнішніх факторів, підірвати конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, викликати відтік вітчизняного капіталу за кордон; задовольняє потреби

суспільства у фінансових ресурсах і забезпечує поступове економічне зростання; створює сприятливий інвестиційний клімат у провідних системоутворюючих галузях народного господарства; підтримує належний правовий режим захисту іноземних капіталовкладень; нейтралізує вплив світових фінансів та економічної експансії інших держав на національну безпеку; забезпечує ефективність законодавчого регулювання при проведенні економічних перетворень, а також відповідність національного законодавства міжнародним, у першу чергу, європейським стандартам; дозволяє забезпечити фінансову стабільність держави на визначений період в будь-яких умовах, у тому числі, мінімізувати наслідки кризи грошової і фінансово-кредитної систем; завдяки наявності у своєму розпорядженні відповідного ефективного механізму здійснює фінансовий контроль в сферах розподілу, перерозподілу та використання державного та інших бюджетів; забезпечує ефективність у використанні адміністративних методів при формуванні дохідної частини державного та інших бюджетів;

бюджетна безпека держави – стан забезпечення платоспроможності та доцільності використання бюджетних коштів при виконанні завдань та функцій держави;

податкова безпека держави – стан ефективності податкової політики, яку проводить держава. Ефективна податкова політика має розумно поєднувати інтереси держави, перш за все, по наповненню бюджетів усіх рівнів та інтереси платників податків. Належним рівнем податкової безпеки держави є такий рівень, за якого держава отримує достатній обсяг податкових надходжень для реалізації всіх покладених на неї функцій. Також податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування;

боргова безпека – стан державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості, який є достатнім для вирішення нагальних соціально-економічних потреб та лише незначним чином впливає на стійкість фінансової системи держави до внутрішніх і зовнішніх загроз. Належний рівень боргової безпеки держави дозволяє забезпечити певний рівень

відносної незалежності держави, одночасно підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу;

банківська безпека – стан загальнодержавної системи, що покращує фінансовий стан держави та її та окремих клієнтів і контрагентів та не допускає незаконного впливу на діяльність усіх структурних елементів банківської системи держави. Головним завданням фінансової безпеки банківської системи є створення сприятливих умов для найефективнішого використання ресурсного потенціалу держави та здійснення заходів для її стабільного й ефективного функціонування за допомогою банківських установ;

інвестиційна безпека – стан досягнення відповідного рівня інвестицій, які дозволяють забезпечувати поточні та прогнозовані у найближчій перспективі потреби економіки держави визначених за обсягом і структурою капітальних вкладень з урахуванням їх ефективного використання і повернення коштів, що інвестуються. Одним з провідних факторів, які впливають на рівень інвестиційної безпеки держави, є проведення виваженої антиінфляційної політики, досягнення скорочення бюджетного дефіциту;

валютна безпека – належний стан забезпеченості держави валютними коштами, достатніми для виконання нею власних функцій, а також стан курсоутворення, що максимально захищає державу від негативних проявів на міжнародних валютних ринках та створює оптимальні умови для широкомасштабного припливу до держави іноземних інвестицій;

національні інтереси у фінансовій сфері – життєво важливі матеріальні та фінансові, а також пов’язані з ними інтереси українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує фінансову основу забезпечення державного суверенітету України та її прогресивний розвиток;

загрози фінансовій безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що можуть створити чи створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у фінансовій сфері.

Стаття 2. Правова основа фінансової безпеки

Правову основу у сфері фінансової безпеки України становлять Конституція України, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти.

Відповідно до цього Закону розробляються і затверджуються Президентом України Концепція забезпечення фінансової безпеки, а також стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи фінансового будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним фінансовим інтересам України. Концепція забезпечення фінансової безпеки держави є програмним документом, що приймається на термін 5 років, та є обов'язковою до виконання і основою для розробки конкретних планів дій згідно зі складовими державної політики фінансової безпеки.

Стаття 3. Об'єкти фінансової безпеки

Об'єктами фінансової безпеки є:

людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи у сфері фінансів;

суспільство – його матеріальні та фінансові, а також пов'язані з ними інтереси;

держава – її фінансове положення та самостійність.

Стаття 4. Суб'єкти забезпечення фінансової безпеки

Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки є:

державні органи (органи загальної компетенції – Президент України та Верховна Рада України, а також органи спеціальної компетенції – Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата України, Державна фіскальна служба України, Державна аудиторська служба України, Національна комісія, що здійснює

державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку);

юридичні особи інших форм власності, які беруть участь у фінансовій системі держави;

фізичні особи.

Розділ 2

МЕТА, ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ, ЗАГРОЗИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття 5. Мета фінансової безпеки

Метою фінансової безпеки є забезпечення належного стану безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх, наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у фінансовій сфері.

Стаття 6. Принципи забезпечення фінансової безпеки

Основними принципами забезпечення фінансової безпеки є:

пріоритет прав і свобод людини і громадянина;

верховенство права у фінансових відносинах;

забезпечення фінансових інтересів особи, суспільства і держави та їх взаємна відповідальність;

надання переваги договірним відносинам у розв’язанні внутрішніх та зовнішніх конфліктів фінансового характеру;

своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів від реальних або потенційних загроз;

чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні фінансової безпеки;

забезпечення національної фінансової безпеки з урахуванням міжнародної безпеки у фінансовій сфері.

Фінансова безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у фінансовій сфері.

Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення фінансової безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз фінансовим інтересам.

Стаття 7. Пріоритетні напрями розвитку фінансової безпеки

Пріоритетними напрямами розвитку фінансової безпеки є:

гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина у фінансовій сфері;

створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової фінансової системи та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;

підвищення вітчизняного інвестиційного потенціалу та інноваційної активності вітчизняних підприємств;

детінізація економіки та залучення вивільнених ресурсів у загальнодержавницькі процеси;

фінансово-бюджетна децентралізація;

забезпечення бюджетної дієздатності держави;

забезпечення курсової стабільності вітчизняної валюти;

підвищення ефективності роботи банківського сектору української фінансової системи;

реформування фінансового ринку та повноцінне входження національної економіки до структури міжнародних фінансових ринків;

мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему України;

розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Стаття 8. Загрози фінансовим інтересам і фінансовій безпеці України

Належне функціонування системи фінансової безпеки передбачає своєчасне розпізнавання можливих загроз, що можуть впливати на стан

фінансової безпеки держави. На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами фінансовій безпеці України у внутрішній сфері є:

нестабільність політичної ситуації в державі;

високий рівень корупції у державі;

неефективне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері;

значне зниження інвестиційної та інноваційної активності;

низький рівень золотовалютних резервів;

неефективність податкової системи та значне ухилення від сплати податків та зборів;

невисокий рівень бюджетної дисципліни та постійний бюджетний дефіцит;

високий рівень боргової залежності держави;

тінізація та криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталів за кордон;

непрогнозована політика регулювання курсу національної валюти Національним банком України;

значні проблеми у функціонуванні фондового ринку держави;

низький рівень власної капіталізації банківської сфери;

невисокий рівень доходів суспільства.

До внутрішніх загроз можна також віднести високий рівень інфляції, недостатнє правове регулювання ринку цінних паперів та інвестиційної діяльності, нестабільність вітчизняного податкового законодавства і можливість незаконної оптимізації оподаткування, проблеми моніторингу офшорного бізнесу, відсутність належної компетенції фіскальних органів і необхідність збільшення відповідальності цих органів перед суб’єктами підприємницької діяльності, наявність проблем фінансового моніторингу у банківській сфері, у тому числі, моніторингу валютних операцій, операцій кредитних організацій з цінними паперами, недосконаліть правової системи регулювання міжнародних кредитних угод, відсутність адекватних каральних

функцій кримінально-правових норм, мораторій кримінально-правової санкції конфіскації майна, завідомо здобутого, придбаного злочинним шляхом, фіктивне та навмисне банкрутство, відсутність моніторингу угод, спрямованих на завідомо незаконні цілі і виведення капіталу за кордон, фіктивні фінансові операції, ухилення від сплати податкових та митних платежів, нецільове використання бюджетних коштів, легалізація злочинно нажитих доходів, деякі види економічних злочинів, вчинених, як правило, у фінансово-кредитній сфері організованими групами.

Зовнішніми загрозами фінансовій безпеці виступають:

нестабільність функціонування держави у сучасних геополітичних процесах;

невисокий рівень залучення ефективних зовнішніх інвестицій та безконтрольність щодо накопичення зовнішньої заборгованості;

значне падіння доходів від експорту української промисловості та агропромислового комплексу;

надмірне втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави;

вплив наслідків світових фінансових криз на функціонування і так нестабільної фінансової системи держави.

До зовнішніх загроз можна віднести залежність національного фінансового сектору від коливань європейських фінансових ринків, маніпулювання державною заборгованістю іноземними кредиторами для впливу на прийняття економічних і політичних рішень, проблеми державного регулювання відносин у сфері валютного регулювання і валютного контролю, придбання нерезидентами українського бізнесу і виведення капіталу за кордон, корумпованість органів державної влади, відсутність реальних правових важелів у правоохоронних органів для протидії загрозам у сфері фінансової безпеки держави.

Загрози можуть бути також класифіковані за різними підставами:

залежно від сфери виникнення поділяються на загрози у бюджетній, податковій, фінансово-кредитній, інвестиційній, грошово-валютній сферах;

залежно від суб'єктного складу поділяються на загрози, які виходять від індивідуального суб'єкта, загрози, які виходять від неорганізованої групи осіб (суб'єктів, необ'єднаних навмисне для здійснення протиправних дій у фінансовій сфері), загрози, які виходять від організованої групи осіб, і загрози, які виходять від транснаціональних злочинних об'єднань.

Загрози безпеці у фінансовій сфері, вчинені організованою групою осіб, відрізняє підвищений ступінь суспільної небезпеки, заподіяння шкоди як економіці держави, так і суспільству в цілому й окремим суб'єктам.

Залежно від ступеня небезпеки загроз можлива їх класифікація за оціночною шкалою складності. Визначення ступеня фінансової безпеки передбачає виявлення та аналіз небезпек у фінансовій сфері. Небезпеки можна оцінити за критерієм нанесення збитку фінансово-кредитній сфері, залежно від об'єкта посягання, залежно від можливості протидії компетентними органами загрозам.

Залежно від тривалості загрози можна класифікувати на тривалі, виникають епізодично і загрози, які мають тимчасовий характер.

Розділ 3

ВИКОНАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ»

Стаття 9. Основні напрями державної політики з питань фінансової безпеки

З урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці, піднесенні економіки держави, забезпеченні добробуту усіх її громадян.

Основними першочерговими напрямами державної політики з питань фінансової безпеки України є:

1) у бюджетній сфері:

запровадження обґрунтованого режиму тотальної економії бюджетних коштів;

скорочення витрат на управління, тобто проведення скорочення адміністративно-управлінського апарату;

оптимізація програм фінансування окремих відомств за допомогою їх структурної перебудови, при цьому частину їх повноважень передати у приватний сектор окремих служб, що їх забезпечать;

проведення бюджетної децентралізації;

посилення рівня бюджетної дисципліни та персональної відповідальності за нецільове витрачання бюджетних коштів;

2) у податковій сфері:

поєднання фіскальних інтересів держави, індивідуальних та корпоративних інтересів платників податків та зборів;

збільшення податкової бази;

спрощення адміністрування податків та зборів;

зменшення кількості необґрунтованих пільг з оподаткування;

поступове зниження податкового навантаження;

зменшення кількості податкових перевірок;

зниження кількості разів особистого спілкування між контролюючими органами та платниками податків та зборів;

3) у борговій сфері:

оптимізація структури національного боргу;

зменшення частки нецільового або неефективного використання бюджетних коштів та покриття ними частини боргових зобов’язань;

розроблення загальнодержавної стратегії управління боргом;

здійснення належної координації фіскальної складової наповнення бюджету та монетарної політики, що проводиться Національним банком України;

4) у банківській сфері:

розроблення механізмів заміщення зовнішніх ресурсів;

розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення;

розширення ресурсних можливостей банківської системи та інструментів для управління нею;

регулювання руху капіталів у напрямі зняття обмежень на приплив капіталу і посилення контролю за його відпливом за тіньовими схемами;

поглиблення співпраці банків з центральним банком;

посилення контролю за спекулятивними операціями;

зниження рівня надлишкової грошової маси для обмеження її впливу на курс вітчизняної валюти;

5) в інвестиційній сфері:

необхідність обліку всіх напрямів і форм вияву механізму інвестиційної безпеки;

належне врахування внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на реалізацію інвестицій;

виявлення й обґрунтування кількох можливих сценаріїв вирішення проблемних ситуацій у процесі інвестиційної діяльності;

максимальна охоплюваність населення інвестиційними проектами;

направленість інвестиційних проектів на вирішення, у першу чергу, соціальних проблем суспільства;

6) у валютній сфері:

підвищення рівня відповідальності за дії на валютному ринку;

підвищення прозорості у валютній сфері;

поліпшення системи управління міжнародними резервами;

розроблення та реалізація інформаційних методів впливу НБУ на валютну політику приватних суб’єктів валютних правовідносин;

розроблення поступальної валютної лібералізації руху капіталів;

зміцнення ринкових механізмів самоорганізації валютного ринку;

формування механізмів управління процентними ставками.

Стаття 10. Контроль за здійсненням заходів щодо забезпечення фінансової безпеки

Контроль за дотриманням основних засад державної фінансової політики в межах, визначених законодавством України повноважень, здійснюють: органи законодавчої влади – парламентський контроль, Президент України – президентський контроль, органи виконавчої влади – адміністративний контроль, органи судової влади – судовий контроль, прокуратура – прокурорський нагляд, органи місцевого самоврядування – контроль з боку органів місцевого самоврядування, громадські об'єднання та інші суб'єкти – громадський контроль, у межах їх повноважень, визначених Конституцією і законами України.

Стаття 11. Відповідальність за порушення даного Закону

Особи, винні у порушенні Закону України «Про основи фінансової безпеки України», несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України.

Розділ 4

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. До приведення у відповідність із цим Законом чинні нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України:

– у визначений термін забезпечити приведення своїх нормативно-правових актів і нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом;

– вжити заходів для того, щоб відповідні органи влади, організації та установи, їх посадові та службові особи, усі громадяни були поінформовані про права та обов'язки, визначені цим Законом.

ДОДАТОК Б

Основні етапи співробітництва України з МВФ

Етап	Період проведення співробітництва (по роках)	Фінансове забезпечення програми	Програма фінансування
1	1994-1995	498,7 млн. СПЗ (763,1 млн. дол.)	Системна трансформаційна позика (STF)
2	1995-1998	1318,2 млн. СПЗ (1935 млн. дол.)	Трирічні програми Stand-by
3	1998-2002	1193 млн. СПЗ (1591 млн. дол.)	Програма розширеного фінансування EFF
4	2002-2008	411,6 млн. СПЗ (600 млн. дол.)	Попереджувальний Stand-by
5	2008-2010	11 млрд. СПЗ (16,43 млрд. дол.), однак освоєно 10,6 млрд. дол.	Програма Stand-by, затверджена 05.11.2008 р.
	2010-2014	10 млрд. СПЗ (15,1 млрд. дол.)	Програма Stand-by, затверджена 28.07.2010 р.
6	2015 -2018	17,5 млрд. дол. США	Програма розширеного фінансування EFF, затверджена 11.03.2015 р.